

X528 10-324
X82

ЛВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ПРИ НАВС УКРАЇНИ

ВІСНИК

ДОДАТОК

№2(1)
2003

(МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
"КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ 2001 р. (ПРОБЛЕМИ,
ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА)"

4-5 квітня 2003 р.)

ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПРИ
НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

код екземпляра

242622

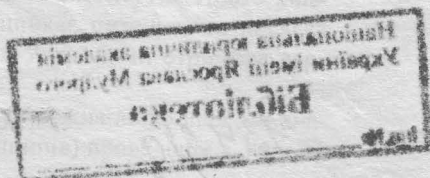

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ
2001 р.
(ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА)

МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

4-5 квітня 2003 р.

ЛЬВІВ
2003

У збірнику наведені доповіді і повідомлення, які були виголошені на науково-практичній конференції „Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства)” 4-5 квітня 2003р., яка була організована ЛІВС при НАВС України, юридичним факультетом Львівського національного університету ім. Івана Франка та Львівським регіональним центром суддівських студій.

У роботі конференції взяли участь викладачі і студенти вищих навчальних закладів України.

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України № 1 від 28.08. 2003 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ОРТИНСЬКИЙ В.Л.,

кандидат економічних наук
(головний редактор – ректор інституту);

ЄВТУШОК В.П.,

кандидат юридичних наук, доцент
(заступник головного редактора –
проректор з наукової роботи);

СЛИВКА С.С.,

доктор юридичних наук, професор;

ГРИЩУК В.К.,

доктор юридичних наук, професор;

НАВРОЦЬКИЙ В.О.,

доктор юридичних наук, професор;

РЯБОШАПКО Л.І.,

доктор юридичних наук, доцент;

КОССАК В.М.,

доктор юридичних наук, професор;

СТОЛБОВИЙ В.П.,

кандидат юридичних наук;

ГУМІН О.М.,

кандидат юридичних наук, доцент;

НОВІКОВ В.В.,

кандидат юридичних наук, доцент;

ПАРАСЮК М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент;

КРАВЧУК В.М.,

кандидат юридичних наук, доцент;

ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф.,

кандидат юридичних наук;

ОЛЕКСЮК М.М.,

кандидат філософських наук, доцент;

ФРАНЧУК В.І.,

кандидат економічних наук, доцент;

ТОКАРСЬКА А.С.,

кандидат історичних наук, доцент;

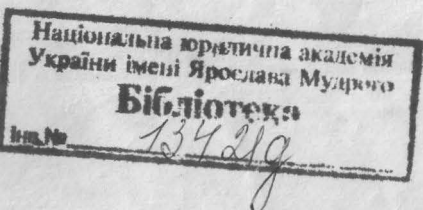
ЗЕЛЕНСЬКА О.П.,

кандидат філологічних наук, доцент;

СЕНИК В.В.

кандидат технічних наук, доцент.

Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства) Матеріали науково-практичної конференції 4-5 квітня 2003 р. – Львів: ЛІВС при НАВС України, 2003. – 300 с.

©Львівський інститут внутрішніх
справ при НАВС України, 2003

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

В.Л. ОРТИНСЬКИЙ,

ректор Львівського інституту
внутрішніх справ при НАВС України,
кандидат економічних наук,
заслужений юрист України

ОСНОВНІ ІДЕЇ РЕФОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ 2001 р.

Сучасний історичний період характеризується активною діяльністю європейських держав на реформування кримінального законодавства. Нові кримінальні кодекси були розроблені та прийняті в ФРН, Австрії, Іспанії, Франції, Росії тощо. Їх поява зумовлена прагненням до універсалізації національного законодавства, паралельно з приведенням його у відповідність до сучасних умов суспільного життя.

З проголошенням незалежності в Україні також постала потреба в проведенні кримінально-правової реформи. Адже побудова правової держави та проведення ефективної кримінально-правової політики вимагає в першу чергу досконалого кримінального законодавства, яке відображало б сучасні реалії та відповідало вимогам сьогодення. Робота над проектом Кримінального кодексу України розпочалася вже в 1992 році, і 5 квітня 2001 року Верховна Рада України прийняла перший Кримінальний кодекс незалежної України (далі – КК).

Безсумніву, цей документ став здобутком колективного розуму і колективної творчості народних депутатів, вчених та практичних працівників правоохоронних структур. Новий КК втілює в себе досягнення, якими збагатилася кримінально-правова наука нашої держави за 40 років, що минули з часу прийняття попередника – КК 1961 р., напрацювання практики, досвід зарубіжних країн, а також досвід у сфері міжнародного права.

За час існування КК отримав значну кількість відгуків, як схвальних, так і критичних. Схвальні оцінки стосуються, як правило, КК в цілому, критичні – викладу окремих норм чи інститутів. Проте кількість останніх є досить значною. Тому виникає питання, чи досягла своєї мети кримінально-правова реформа в Україні, чи отримала держава те законодавство, яке їй потрібне.

Вирішити це питання, на нашу думку, можна лише шляхом аналізу ступеня реалізації основних ідей (принципів) проведеної в Україні

кримінально-правової реформи, а саме: шляхом з'ясування наскільки вдало вони були визначені та наскільки вдалося їх реалізувати в новому КК. Адже, як свідчить досвід, найбільш тяжкі наслідки відбуваються, коли порушуються принципи, коли має місце відхилення від визначених ідей.

Аналізуючи головні концептуальні положення чинного КК, можна дійти висновку, що основними ідеями реформи кримінального законодавства України були принаймні наступні:

1. Реалізація в КК принципів правової держави;
2. Реалізація принципу примату міжнародного права над внутрішньодержавним;
3. Ефективний захист засад національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі й гідності особистості, охорони інших найважливіших соціальних цінностей та інтересів;
4. Істотне оновлення кримінального законодавства з урахуванням сучасних потреб у боротьбі зі злочинністю;
5. Створення нової системи покарань;
6. Гуманізація кримінального законодавства України;
7. Відмова від адміністративної преюдиції, тощо.

Вважаємо, що реалізація вищенаведених ідей дозволяє в цілому створити досконале законодавство. Проте в КК не знайшов належного втілення один з основних принципів кримінального права, реалізація якого повинна була стати чи не основною ідеєю реформи – співвідношення між тяжкістю злочину і суворістю покарання, передбаченого за його вчинення. Звідси і проблема ефективності санкцій, яка є чи не основною проблемою чинного КК. Про це свідчить і той факт, що перші зміни, які вже вносились до КК, саме і стосувались змін у санкціях норм Особливої частини КК.

Окресливши коло ідей, на підставі яких реформувалось українське кримінальне законодавство, з'ясуємо наскільки вдалося авторам і законодавцям втілити дані ідеї в КК України і які прорахунки було при цьому допущено.

Реалізація в новому КК принципів правової держави здійснюється через визнання єдиним джерелом кримінального права кримінального закону; закріплення основоположного твердження цивілізованого кримінального права: „немає злочину – немає покарання” без зазначення про те у кримінальному законі; закріплення принципу особистої і винної відповідальності, тощо. Дехто з науковців вважає недоліком КК, що зазначені принципи розкидані в різних нормах КК, хоча мали б бути відображені в розділі 1 Загальної частини. Вважаємо більш переконливим твердження про те, що принципи кримінального

права – це такі положення, які повинні отримувати юридичний вираз в окремих кримінально-правових нормах, тому їх додаткове закріплення є недоцільним.

Реалізація принципу примату міжнародного права над внутрішньодержавним закріплена в положеннях, відповідно до яких законодавство України про кримінальну відповідальність ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ч.1 ст. 3), а закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (ч.5 ст. 3). Внаслідок реалізації цієї ідеї в КК з'явилась також низка нових для кримінального законодавства України норм і навіть нові розділи в Особливій частині.

Уся Особлива частина КК пройнята ідеєю ефективного захисту засад національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі й гідності людини, охорони інших найбільш важливих соціальних цінностей та інтересів. Це проявляється насамперед у зміні ієрархії цінностей суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, введенні низки нових норм. Проте в окремих випадках законодавці явно “перестарались”, і в КК з'явилися так звані “мертві” норми, наприклад, ст. 183 КК “Порушення права на отримання освіти”, ст. 184 КК “Порушення права на безоплатну медичну допомогу” тощо.

Окрім цього, законодавець намагався за допомогою норм КК вирішити широкий спектр суспільних проблем. Однак кримінальне право це не єдині, універсальні ліки від соціальних і економічних хвороб суспільства. Тому, на нашу думку, недоцільним було встановлення кримінальної відповідальності за певну низку діянь, а саме: викрадення шляхом демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання, порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом, проституцію тощо.

КК також явно перевантажений бланкетними нормами, що не сприяє його ефективному застосуванню.

Дискусійною є реалізація в кодексі четвертої з названих ідей реформи, а саме: істотне оновлення кримінального законодавства з урахуванням сучасних потреб у боротьбі зі злочинністю. Безумовно, законодавцями багато зроблено в цьому напрямку, зокрема: посилення відповідальності за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів з наданням можливості (шляхом введення альтернативних санкцій) застосування до осіб, які вчинили менш тяжкі злочини, покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; включення до КК ряду норм, спрямованих на посилення боротьби з організованою злочинністю (дано по-

няття організованої групи, злочинної організації; організована група введена як кваліфікуюча ознака в ряд статей зі значним посиленням санкцій, створені спеціальні склади злочинів для учасників організованих груп, передбачена відповідальність за тероризм тощо).

Однак не створено належного правового підґрунтя для боротьби з іншими видами злочинності, наприклад рецидивною. Визначивши поняття рецидиву, законодавці далі не пішли, хоча про встановлення особливих умов відповідальності для осіб, в діях яких має місце рецидив злочинів, йшлося ще в період розробки кодексу.

Систему покарань КК 2001 року та КК 1960 р. легше порівнювати за протилежністю. Так, система покарань у чинному Кодексі побудована за принципом від менш суворих до найбільш суворих; КК відмовився від покарання у вигляді смертної кари, замінивши її довічним позбавленням волі; включено до системи нові покарання, а саме: громадські роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі тощо. Проте регламентація окремих видів покарань містить значну кількість прорахунків. Зокрема, не визначено, наприклад, протягом якого часу мають бути виконані громадські роботи, не використано іноземний досвід щодо трактування конфіскації майна, тощо. А новела КК – покарання “службові обмеження для військовослужбовців” взагалі не витримує ніякої критики.

Гуманізація кримінального законодавства проявляється насамперед у закріпленні шляхом введення альтернативних санкцій можливості застосування до осіб, які вчинили менш тяжкі злочини, покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; введення значної кількості норм, які встановлюють можливість звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання; низки заохочувальних норм, що стимулюють позитивну посткримінальну поведінку (наприклад, звільнення від відповідальності учасника організованої групи, який повідомив органам влади про діяльність і тим самим відвернув злочинну діяльність та ін.) тощо. Однак і в цьому випадку мають місце окремі упущення. Не зрозуміло, наприклад, чому при створенні злочинної організації може застосовуватись заохочувальна норма, а у ст. 257 КК “Бандитизм” її не передбачено, чому закон передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності лише рядових учасників злочинних організацій. Хто ж, як не керівник може дати найбільш повну інформацію про злочинну діяльність своєї організації.

Щодо відмови від адміністративної преюдиції то законодавцям не вдалось повністю втілити цю ідею в КК 2001 р. У цілій низці норм вона існує, хоча про це в законі прямо не зазначається. Наприклад, ч. 1 ст. 303 КК передбачає відповідальність за “систематичне заняття прос-

титущією...". Тому для визнання діяння злочинним необхідно довести факт вчинення двох адміністративних правопорушень.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що наведені вище основоположні ідеї реформи кримінального законодавства України, незважаючи на окремі прорахунки, визначені вдало і достатньо повно реалізовані в КК України 2001 р.

М.І. ХАВРОНЮК,

завідуючий відділом

Головного науково-експертного управління

Апарату Верховної Ради України,

кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: УДОСКОНАЛЕННЯ ТРИВАЄ?

З часу набрання чинності новим Кримінальним кодексом (КК) України минуло лише півтора роки. Але недовго тішилися науковці і практики новим КК. Невдовзі він знову буде нагадувати строкату ковдру.

За час роботи Верховної Ради України 3-го скликання, починаючи з 1 вересня 2001 р., тобто після набрання новим КК чинності, на її розгляд різними суб'єктами законодавчої ініціативи було внесено усього 17 проектів законів щодо змін до КК, а за час роботи Верховної Ради України 4-го скликання, починаючи з травня 2002 р. і до сьогодні (15 березня 2003 р.), — ще 28 проектів таких законів. Усього — 45 проектів.

Крім двох законів, якими КК було доповнено статтею 203-1 і внесені зміни до його статей 259 і 296, іншими проектами, внесеними під час роботи Верховної Ради України 3-го скликання, зокрема, пропонувалось:

1) прирівняти журналістів у контексті їх кримінально-правового захисту до державних діячів (№ 8098 від 17.09.2001 р., н. д. України М. Мартиненко);

2) знову ввести такий вид покарання як страта; встановити кримінальну відповідальність за серійне вбивство, тобто вбивство двох або більше осіб у різний час та/або різних місцях скоєння злочину за будь-якими причинами або без таких (№ 8120 від 25.09.2001 р., н. д. України С. Терьохін і № 8120-1 від 26.09.2001 р., н. д. України М.Бродський, В.Чайка, Ю.Сахно);

3) криміналізувати такі діяння, як:

фіктивне прийняття на роботу, незаконне забезпечення контролюючих або правоохоронних органів, незаконна передача цінностей контролюючому або правоохоронному органу (№ 8267 від 14.11.2001 р., н. д. України П. Мовчан);

безпідставне пошкодження доказів судовим експертом, знищення або пошкодження доказів суддею, працівником правоохоронного органу або прокуратури, несумлінне виконання судовим експертом своїх обов'язків (№ 8362 від 13.12.2001 р., н. д. України П. Мовчан);

безпідставне або інше планове медичне хірургічне втручання; невірну діагностику; фіктивне медичне втручання; завідомо невірну посмертну діагностику; ненадання допомоги хворому військово-медичним спеціалістом (№ 8359 від 12.12.2001 р., н. д. України П. Мовчан) тощо.

На жаль, а скоріше на щастя, ці проекти не були розглянуті і автоматично перестали бути актуальними у березні 2002 р., коли Верховна Рада України 3-го скликання склала свої повноваження. Як показали подальші події, ніхто з суб'єктів законодавчої ініціативи під час роботи нинішнього скликання Парламенту України не захотів підтвердити ще раз волю народу, виражену раніше у внесенні перелічених проектів. Більше про них ніхто не чув (це, між іншим, про соціальну обумовленість криміналізації діянь).

Трохи пошкодувати можна лише щодо двох-трьох законопроектів насправді спрямованих на певне удосконалення положень КК.

Це, наприклад, проект № 8187 від 17.10.2001 р. (н. д. України О. Бандурка). Його метою було доповнити пункти 3 і 4 примітки до ст. 185 КК посиланням на ст. 194 КК з тим, щоб дати безпосередньо у кримінальному законі визначення великого та особливо великого розмірів майнової шкоди, заподіяної внаслідок умисного знищення або пошкодження чужого майна.

Не менш цікаві законопроекти щодо змін до КК були внесені і під час роботи Верховної Ради України 4-го скликання. Ними запропоновано:

1) удосконалити відповідальність за злочини у сфері використання комп'ютерів, комп'ютерних мереж та електронних баз даних (№ 3039 від 30.01.2003 р., КМУ) і № 3039-1 від 20.02.2003 р., н. д. України В. Мойсик, О. Бандурка, М. Круць, Р. Ткач). Але ж за статистичними даними станом на січень 2003 р. в законну силу вступили вирoki лише у трьох (!) кримінальних справах про вчинення нових для КК "комп'ютерних злочинів". Слідчим управлінням МВС України і Верховним Судом України практика застосування названих статей КК не узагальнювалась. Які ж підстави удосконалювати? Може, спочатку принаймні ратифікуємо Конвенцію про кіберзлочинність?;

2) визнавати злочином шахрайство з фінансовими ресурсами,

тобто надання завідомо неправдивої інформації кредиторам з метою одержання кредитів тощо (ст. 222 КК) лише у разі наявності (а не відсутності) у перелічених діях ознак злочину проти власності (№ 3096 від 11.02.2003 р., н. д. України В. Левцун). Проте у разі сприйняття цієї пропозиції цей злочин перестає бути господарським, а набуває ознак злочину проти власності, за який відповідальність вже передбачено;

3) до прийняття Верховною Радою України Податкового кодексу України запровадити: мораторій на застосування покарання у вигляді позбавлення волі щодо засуджених за скоєння зазначеного злочину; заборонити судам застосовувати за цей злочин інші види покарання, крім як позбавлення волі умовно або штрафу; зобов'язати суди переглянути всі справи, за якими особи були засуджені за цей злочин, "та призначити їм міру покарання, пов'язану з позбавленням волі"; зобов'язати органи досудового слідства у цей період обирати вказаним особам тільки запобіжні заходи, "не пов'язані з позбавленням волі". Але ж це пряме втручання неправового закону у правосуддя (№ 3108 від 14.02.2003 р., н. д. України П. Порошенко, Л. Черновецький);

4) визнати незаконне перетинання державного кордону (ст. 331 КК) злочином за умови, що за нього "протягом року було застосовано адміністративне покарання" (№ 3186 від 03.03.2003 р., н. д. України М. Маркуш). Але кримінальний закон від адміністративної преюдиції вже відмовився, керуючись принципом: адміністративний проступок не набуває ознак злочину у разі його повторення;

5) криміналізувати такі діяння, як:

використання бюджетних коштів, призначених для фінансування діяльності судів, у супереч їх призначенню (№ 3148 від 20.02.2003 р., н. д. України Л. Черновецький); фінансування судових органів поза Державним бюджетом України (№ 2366 від 01.11.2002 р., н. д. України Л. Черновецький); порушення законодавства про джерела фінансування органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом залучення коштів підприємств, установ, організацій, окремих громадян до позабюджетних фондів, не передбачених чинним законодавством України (ст. 210-1 КК) (№ 3217 від 07.03.2003 р., н. д. України О. Царьов);

незаконне накладання штрафів та/або фінансових санкцій на платника податків (№ 1128 від 03.06.2002 р., н. д. України В.С. Горбачов);

викрадення теплової і електричної енергії (№ 1158 від 04.06.2002 р., КМУ);

наклеп (№ 2137 від 05.09.2002 р., н. д. М. Потебенько, № 3123 від 18.02.2003 р. (проект пізніше відкликано), н. д. України С. Іванов);

брехню (№ 1268 від 25.06.2002 р., н. д. України С. Іванов);
незаконне проникнення в транспортний засіб з будь-якою метою, а також значно посилити кримінальну відповідальність (на межі максимального строку позбавлення волі) за незаконне заволодіння транспортним засобом (№ 2617 від 08.01.2003 р., н. д. України М. Карнаух);

ввезення, виготовлення, розповсюдження творів, які пропагують засоби і способи вчинення терористичних актів (№ 2360-2 від 30.01.2003 р., КМУ);

членство в масонських організаціях (№ 3088 від 07.02.2003 р., н. д. України Т. Чорновіл);

опір державному виконавцю і посягання на життя державного виконавця, втручання в його діяльність, погрозу або насильство щодо нього, умисне знищення або пошкодження його майна, захоплення його як заручника. Існуючої відповідальності за ті самі дії щодо будь-яких представників влади нібито недостатньо (№ 3069 від 04.02.2003 р., н. д. України М. Катеринчук);

використання спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу в партійних, групових чи особистих інтересах (№ 3278 від 24.03.2003 р., н. д. України Р. Зварич).

б) декриміналізувати давання хабара, розмір якого не перевищує п'ять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (85 гривень) (№ 2631 від 13.01.2003 р., н. д. України М. Карнаух). При цьому одержання такого хабара декриміналізувати не пропонувалось.

Як бачимо, будь-якої системи при розробці і внесенні цих законопроектів, навіть якщо вони вносяться одним і тим самим суб'єктом законодавчої ініціативи, не спостерігається.

Деякі з них не відповідають концептуальним засадам кримінального права, суперечать Конституції, законам і міжнародним договорам України, створюють додаткові колізії, не враховують соціальні, економічні й інші фактори, не є обґрунтованими з точки зору сучасного наукового рівня правових знань.

Єдиний із перелічених проект, який був прийнятий Верховною Радою України 4-го скликання і невдовзі набере чинності, – це проект закону № 2577 від 25 грудня 2002 р. Але і це свідоцтво не бездоганної якості цього проекту, а збігу обставин, пов'язаних з необхідністю негайно виконати обов'язки України перед FATF, взяті нею на себе у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Із решти внесених 28-ми проектів лише три (внесені КМУ) прийнято у першому читанні. Ними пропонується: 1) криміналізувати

незаконне втручання у роботу мереж електрозв'язку шляхом доповнення КК статтею 363-1 (проект № 1031); 2) змінити підстави кримінальної відповідальності за порушення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів шляхом внесення змін до ст. 333 КК (проект № 2086); 3) скасувати відповідальність за порушення антимонопольного законодавства (ст. 230 КК) і викласти ст. 228 КК ("Змова про зміну чи фіксування цін або примушування до їх зміни чи фіксування") у новій редакції під назвою "Примушування до антиконкурентних узгоджених дій" (проект № 2073).

Ціла низка проектів спрямована на криміналізацію діянь, які вже давно криміналізовані, просто склад злочину сформульований у більш загальному вигляді, ніж це пропонується цими проектами, або на криміналізацію діянь, які взагалі не можуть бути криміналізованими, оскільки не є суспільно небезпечними, а деякі навіть не можна назвати суспільно шкідливими.

І все це не дивно. Адже хто і як готує ці проекти – невідомо. Серед самих народних депутатів України, які внесли і ініціювали розгляд більшості з цих проектів, лише тринадцятеро – юристи за освітою, і тільки один з них спеціалізувався на кримінальному праві. Серед інших, яких більшість, – одинадцять інженерів, два економісти-міжнародники, філолог, географ, літератор, біолог, соціолог, політолог. Дехто з них не має і помічників-юристів.

Якось на запитання до помічника одного з народних депутатів України про те, хто готував такий, м'яко кажучи, дивний проект, відповідь була така: "Якісь молоді хлопці з Одеси, з юридичної фірми". Йшлося про проект №2177 від 01.11.2002 р. (н. д. України М. Павлюк), яким пропонувалось встановити кримінальну відповідальність за "порушення спокою осіб шляхом відтворення музики або аудіовізуальних творів, інших звукових композицій чи утворення іншого шуму в заборонений час, якщо це спричинило розлад здоров'я одної чи більше осіб або завдало іншої істотної шкоди, за відсутності ознак хуліганства". Пізніше замість цього проекту був внесений інший, яким пропонувалось за вказані діяння встановити лише адміністративну відповідальність.

Соціально-політичні, економічні, правові, кримінологічні, організаційно-управлінські наслідки можливого прийняття перелічених вище законопроектів майже ніким, крім деяких експертних та юридичних структур Уряду і Парламенту України, належним чином не прогнозувалися.

У тих випадках, коли законопроект розробляється і вноситься на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України, ні

Мінюст, ні Уряд України не мають жодних правових підстав і важелів для того, щоб втрутитися у цей процес з метою його певного упорядкування. Немає їх фактично і у наукової громадськості. Тому про реалізацію тієї чи іншої законодавчої пропозиції у КК України науковці-криміналісти дізнаються постфактум, коли в її конструктивній критиці з метою удосконалення закону вже немає потреби.

Хіба ж такий підхід до законотворення повинен бути у правовій державі?!

Не буду говорити зараз про існування відповідних підстав, приводів та умов криміналізації і декриміналізації діянь. Для фахівців очевидно, що вони повинні враховуватися завжди. На жаль, проблема в іншому, а саме: як зробити так, щоб вони враховувалися.

На мій погляд, для цього треба:

1) проекти таких важливих законів, як, зокрема, закони про зміни до КК, завжди публікувати в засобах масової інформації, у т.ч. електронних, для їх попереднього обговорення;

2) процес їх проходження від початку розробки до остаточного прийняття поставити під контроль відповідних державних, а також недержавних інституцій (зокрема, Мінюсту, Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України, вузів, наукових установ);

3) створити моніторинг так би мовити "діючих" науковців в галузі кримінального права (як, до речі, і в інших галузях права);

4) запрошувати їх до робочих груп і в законодавчому порядку заборонити подавати жодний проект змін до КК без того, щоб його не ухвалила робоча група, створена за участю тих фахівців в галузі кримінального права, результати наукових досліджень яких у відповідному напрямку є загальновідомими і апробованими. Аналогічний підхід вже давно застосовується Верховним Судом України, члени Науково-консультативної ради при якому беруть активну участь у підготовці постанов Пленуму Верховного Суду України, в узагальненні судової практики. До речі, певні кошти на оплату діяльності робочих груп передбачені в щорічному кошторисі Верховної Ради України.

Сьогодні цілком можливим і вельми ефективним є такий варіант участі науковців у підготовці законопроектів до розгляду, як внесення своїх індивідуальних чи колективних узгоджених пропозицій до профільних комітетів Верховної Ради України або до Головного науково-експертного чи до Головного юридичного управлінь Верховної Ради України. При цьому слід лише враховувати той факт, що найбільш своєчасними такі пропозиції є відразу ж (протягом одного-двох тижнів) після реєстрації проекту — до прийняття рішення відповідним парламентським комітетом.

Відслідковувати процес внесення і розгляду законопроектів можна за електронною адресою:

<http://oracle2.rada.gov.ua/pls/zweb/webproc2>

У трохи віддаленому майбутньому, можливо, суспільство дійде і до висновку, що кримінальний закон і зміни до нього, так само як і деякі надзвичайно важливі інші закони (як от про щорічний державний бюджет, про систему оподаткування тощо), будуть прийматися кваліфікованою більшістю голосів народних депутатів.

При цьому слід виходити з того, що КК є вельми специфічним законом. Адже ним визначаються найтяжчі за своєю суспільною небезпечністю діяння — злочини, і він регламентує підстави притягнення до найсуворішого виду юридичної відповідальності — кримінальної. Застосування до особи такої відповідальності завдає їй найбільших втрат особистого або майнового характеру, має інші суттєві правові наслідки. Тому і КК повинен бути найдосконалішим серед усіх законів і дуже важливо розробити належні механізми забезпечення такої досконалості.

М.І. МЕЛЬНИК,

заступник керівника Головного
науково-експертного управління
Апарату Верховної Ради України,
доктор юридичних наук

ЗАКОНОДАВЧІ ТЕНДЕНЦІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Прийняття Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. нового Кримінального кодексу України констатувало завершення чергового етапу реформування кримінального законодавства нашої держави.

Поява будь-якого нового закону фактично резюмує кілька важливих моментів. Передусім те, що система законодавства поповнилася найдосконалішим нормативно-правовим актом, який базується на останніх досягненнях сучасної науки (у випадку з КК — юридичної і передусім кримінально-правової науки). Його норми не тільки відображають реалії сьогодення, а й певною мірою мають прогностичний характер. Тобто вони сконструйовані таким чином, що враховують розвиток суспільних відносин у відповідній сфері на майбутнє. Образно кажучи, норми нового закону повинні мати відповідний запас міцності, який забезпечував би їх незмінність протягом відносно тривало-

го терміну. Тривалість цього терміну служить одним з показників досконалості нового закону. Вона, власне, й обумовлює ще один особливий момент, пов'язаний з появою нового закону, – його стабільність. Остання передбачає відсутність упродовж досить тривалого часу зміни закону – вилучення певних його норм чи навпаки доповнення його новими, корегування відповідних його положень тощо.

Загалом же, стабільність закону, у свою чергу, обумовлюється двома основними чинниками – об'єктивним та суб'єктивним. При цьому слід зазначити, що закон має об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивний аспект полягає в тому, що закон має констатувати реальність – унормувати існуючі суспільні відносини, стимулюючи розвиток одних і стримуючи розвиток інших. Завдання ж законодавця – вчасно відчувати необхідність так би мовити узаконення відповідних реалій, надати їм юридичної форми закону. Що стосується суб'єктивного аспекту, то він проявляється, по-перше, у волі законодавця щодо прийняття закону, а, по-друге, у визначенні його життєздатності. Суб'єктивний аспект визначає якість закону, адже від тих, хто працює над текстом закону, залежить, наскільки продуманими, науково обґрунтованими, узгодженими з іншими нормативно-правовими актами будуть його положення. З суб'єктивним аспектом пов'язане й свавільне втручання у текст закону, тобто його зміна за відсутності для того підстав, доповнення недосконалими формулюваннями або положеннями, які відображають особистий чи вузькокорпоративний інтерес, тощо.

Все сказане вище повністю стосується і нового КК. Сьогодні ще складно однозначно сказати, наскільки успішним є реформування кримінального законодавства, результати якого було втілено у КК 2001 р. Слід, однак, зазначити, що новий КК суттєво змінив законодавче регулювання кримінальної відповідальності в нашій державі. Законодавче закріплення одержали багато положень, які донедавна мали лише статус теоретичних вчень або практичних прецедентів. Досконаліше виписано багато інститутів Загальної та Особливої частини КК. Істотних змін зазнав інститут покарання. Здійснено криміналізацію і декриміналізацію низки діянь. Передбачено багато інших новел, у тому числі й таких, що є прогресивними, відповідають потребам сучасної практики.

Водночас, якщо судити із законодавчих ініціатив щодо зміни положень нового КК та практики реалізації таких ініціатив, можна впевнено констатувати, що *новий КК не буде відзначатися належною стабільністю*. Ще новий КК не набрав чинності, а в парламенті з'явилися пропозиції щодо вдосконалення його положень. Протягом

же двох років з дня прийняття нового КК на розгляд парламенту було внесено близько п'ятдесяти законопроектів, які стосувалися зміни законодавчого регулювання кримінальної відповідальності в нашій країні. І кількість законопроектів такого характеру невпинно збільшується.

З огляду на таку законодавчу активність щодо вдосконалення КК виникає закономірне питання: чи є вона свідченням низької якості (неналежної міцності) нового кримінального закону?

І так, і ні. Безумовно, новий КК має низку недоліків (у тому числі й істотних), які стимулюють законодавчі ініціативи щодо його вдосконалення. Але, на мій погляд, ці недоліки не є визначальними у прагненні авторів відповідних законопроектів змінити кримінальний закон. Більше того, аналіз законопроектів, які вносяться на розгляд парламенту, дає підстави говорити про те, що пропозиції, які є їх предметом, у своїй більшості спрямовані не на усунення основних вад КК.

Як на мене, основна причина зазначеної активності зовсім в іншому – у незмінності старої (радянської та пострадянської) антикриміногенної політики, яка характеризувалася і значною мірою продовжує характеризуватися низкою моментів: 1) своєю нестабільністю (що, зокрема, проявлялось у періодично здійснюваних кампаніях щодо посилення відповідальності за окремі види злочинів); 2) відсутністю у багатьох випадках системного підходу; 3) наданням переваги репресивним засобам над профілактичними і як результат – постійним прагненням до розширення кола діянь, що визнаються злочинами; 4) намаганням держави вирішити актуальні соціально-економічні питання шляхом криміналізації (не завжди, до речі, обґрунтованої) певних діянь; 5) науковою, соціальною та економічною непродуманістю багатьох антикриміногенних заходів; 6) політичною заангажованістю ряду заходів такого характеру; 7) необґрунтованою суворістю покарання за певні види злочинів.

Цю політику яскраво відбивають ряд негативних тенденцій законодавчих ініціатив щодо вдосконалення нового КК. Наведу лише кілька з них.

1. Так, частина законодавчих пропозицій передбачає криміналізацію діянь, які або ж об'єктивно не є суспільно небезпечними (їм не властива достатня для криміналізації суспільна небезпечність), або вже передбачені чинним КК як злочини.

Це, зокрема, стосується пропозиції криміналізувати такі діяння, як-от: безпідставне пошкодження судовим експертом матеріальних об'єктів, які містять ознаки вчинення злочину; не вилучення, приховування або не зазначення судовим експертом або особою, що проводить

судово-експертне дослідження, наявних на об'єкті дослідження доказів чи ознак доказів вчинення злочину; несумлінне виконання судовим експертом або особою, що проводить судово-експертне дослідження, своїх обов'язків щодо дослідження, зберігання, транспортування, передачі об'єкта дослідження, яке призвело до ушкодження слідів скоєння злочину; навмисне знищення або пошкодження доказів суддею або працівником правоохоронного органу.

Встановлення кримінальної відповідальності за вказані діяння викликає серйозні сумніви. По-перше, з точки зору достатності необхідної для криміналізації суспільної небезпеки. Видається, що самі по собі зазначені діяння не можуть визнаватися злочинними з огляду на те, що їх ознакою не є заподіяння істотної шкоди фізичній, юридичній особі, суспільству або державі. Крім того, деякі з них уже певним чином криміналізовані. Так, у разі несумлінного ставлення експерта до своїх службових обов'язків він за певних умов може нести відповідальність за ст. 367 КК. Так само криміналізованим є діяння, яке полягає в умисному знищенні або пошкодженні доказів суддею або працівником правоохоронного органу. За наявності відповідних підстав воно може буди кваліфіковане за статтями 364, 365, 372, 375, 423, 424 КК.

Виходячи з недопустимості визнання злочином діяння, яке не є суспільно небезпечним, принципу економії кримінально-правової репресії, а також недопустимості (небажаності) встановлення відповідальності за одне й те ж діяння різними нормами КК, криміналізація описаних вище діянь видається недоцільною.

2. У ряді випадків суб'єкти законодавчої ініціативи, пропонуючи відповідні зміни до КК, мають на меті у такий спосіб вирішити соціальні проблеми, які не повинні і не можуть бути розв'язані кримінально-правовими засобами (чи лише такими засобами).

Як приклад, можна навести пропозицію щодо встановлення кримінальної відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за фінансування у будь-якій формі судових органів поза Державним бюджетом України (для цього пропонується доповнити КК ст. 376-1). Необхідність криміналізації таких дій суб'єкт законодавчої ініціативи мотивував тим, що в умовах недостатнього фінансування органів судової системи з боку держави окремі службовці та фізичні особи здійснюють фінансування судів і в такий спосіб отримують важелі впливу на прийняття потрібних їм судових рішень.

Разом з тим, така пропозиція не базується на чинному законодавстві і об'єктивно неспроможна розв'язати зазначену проблему. Відповідно до ст. 130 Конституції України, держава забезпечує фінан-

сування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів. У Законі України "Про судоустрій України" докладно врегульовані питання щодо фінансування та матеріально-технічного забезпечення судів і достатнього рівня соціального забезпечення суддів (статті 118—123). З огляду на це, вирішення питання щодо належного фінансування діяльності органів судової системи та матеріального забезпечення суддів лежить не в сфері базового правового забезпечення діяльності цієї гілки влади, а у виконанні чинного законодавства, тобто в щорічному розмірі грошових коштів, передбачених в Державному бюджеті України по видатках на судову систему, і їх фактичному виділенні на фінансування потреб судової влади. Таким чином, проблема позабюджетного фінансування судової системи (власне це повною мірою стосується фінансування інших державних органів, у тому числі й правоохоронних) є похідною від іншої проблеми — хронічного недофінансування судових органів з Державного бюджету. Розв'язання останньої у даному випадку є пріоритетним: воно автоматично зніме проблему позабюджетного фінансування судових органів. Отже, найбільш оптимальним способом розв'язання цієї проблеми є запровадження на законодавчому рівні такого механізму фінансування судових органів, який би виключав залежність передбаченого Державним бюджетом України обсягу фінансування від суб'єктивних чинників (рішень фінансових органів тощо).

Встановлення ж кримінальної відповідальності за діяння, пов'язані з позабюджетним фінансуванням судових органів, не змінює ситуації в принципі, не розв'язує цієї проблеми. До того ж, за певних обставин, особи, які здійснюють таке фінансування можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, зокрема, за статтями 191, 210, 364, 363 КК. Голова суду чи суддя, який отримує позабюджетні кошти, залежно від обставин справи може нести кримінальну відповідальність за службові зловживання, у тому числі ті, які можуть бути вчинені у сфері правосуддя.

3. Багатьма законопроектами пропонується встановити необґрунтовано суворе покарання за певні види злочинних посягань, в чому вбачається тенденція до надання покаранню функції жорстокості, а не адекватності і справедливості.

У цьому зв'язку, можна звернутися до законопроекту, яким пропонується посилити кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом, встановивши за просте незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 1 ст. 209 КК) покарання у виді штрафу від ста до ста п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян або позбавлення волі на строк від 10 до 12 років (санкція ч. 1 чинної ст. 289 КК передбачає покарання у виді штрафу від однієї тисячі до однієї тисячі двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від 3 до 5 років). У разі вчинення кваліфікованого виду такого діяння (ч. 2 ст. 289 КК – повторно, за попередньою змовою групою осіб тощо) пропонується встановити покарання у виді позбавлення волі на строк від 12 до 15 років (існуюча санкція – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років). Особливо кваліфікований вид такого посягання (ч. 3 ст. 289 КК – із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, вчинення злочину організованою групою тощо) пропонується карати позбавленням волі на строк 15 років з конфіскацією майна, тобто встановити абсолютно визначену санкцію (існуюча санкція позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна).

Наведене з очевидністю свідчить про абсолютну необґрунтованість встановлення пропонованого проектом покарання, про невідповідність такої пропозиції низці норм Загальної частини КК (зокрема, ст. 53, яка встановлює загальні положення призначення штрафу, та ст. 102, яка визначає максимальне покарання у виді позбавлення волі для неповнолітніх).

Принагідно слід зазначити, що визначення покарання за злочин (зокрема, критеріїв такого визначення) – це взагалі на сьогодні “ахілєсова п'ята” вітчизняної кримінально-правової науки та практики. У більшості випадків пропозиції щодо визначення покарання за певний вид злочину (у тому числі зроблені за результатами дисертаційних досліджень) не мають під собою належної наукової основи і базуються в основному на суб'єктивному баченні автора щодо виду та розміру покарання, порівняльному підході санкцій суміжних злочинів тощо.

4. Пропоновані новели до КК не завжди враховують концептуальні засади побудови нового КК, не завжди, так би мовити, вписуються у систему цього кодифікованого акта. Взяти хоча б для прикладу пропозицію (яка до речі була реалізована на рівні закону) про встановлення кримінальної відповідальності за “*повторне* умисне неподання інформації про фінансові операції або *повторне* умисне подання завідомо недостовірної інформації про фінансові операції, які підлягають внутрішньому або обов'язковому фінансовому моніторингу, спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу” (ст. 209-1 КК). Зазначена пропозиція суперечить концептуальному підходу конструювання складів злочину у новому КК, оскільки розробники кодексу спеціально відмовилися від преюдиції при встановленні кримінальної відповідальності. У даному випадку така

преюдиція фактично запроваджена (відповідальність настає за повторне порушення – за вчинення першого передбачена адміністративна відповідальність).

5. Деякими законопроектами передбачено криміналізацію діянь, які за чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) визнаються адміністративними проступками. Тобто, створюється недопустима з правової точки зору ситуація, коли за одне і те ж діяння передбачено два різних види юридичної відповідальності. При цьому адміністративна відповідальність фактично застосовуватися за таке діяння не може, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Прикладом такого підходу може бути встановлення кримінальної відповідальності за незаконне розголошення у будь-якому вигляді інформації, яка надається спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу, особою, якій ця інформація стала відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю (ч. 2 ст. 229-1 КК) за наявності адміністративної відповідальності за таке діяння. Частиною 2 ст. 166-9 КУпАП встановлено відповідальність за розголошення інформації, яка надається спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу, або факту надання такої інформації.

І лише незначна частина законодавчих пропозицій, спрямованих на зміну існуючих кримінально-правових норм, за своїм змістом та техніко-юридичним рівнем оформлення могла б бути впроваджена в кримінальний закон та й то, як правило, при істотному їх вдосконаленні.

З викладеного можна зробити висновок, що якщо б парламент ухвалив всі внесені на його розгляд пропозиції щодо змін КК, то в результаті ми б мали набагато гірший кримінальний закон, ніж він є сьогодні. Тобто, можна говорити про те, що обрані багатьма суб'єктами засоби вдосконалення КК не відповідають задекларованій ними меті.

Безумовно пропозиції змінити кримінальний закон будуть надходити постійно. Цьому, крім усього іншого, сприяє нестабільність економічної, політичної, соціальної ситуації в Україні. І зупинити цей процес неможливо, виходячи з наявного конституційного права відповідних суб'єктів на законодавчу ініціативу. Водночас, доцільним видається запровадження певної системи розгляду таких пропозицій, яка б істотно зменшила імовірність подання на розгляд парламенту “сирих”

непродуманих, науково необґрунтованих пропозицій щодо змін кримінального закону.

Як на мене, цього можна було б досягти, створивши робочу групу з народних депутатів України, провідних вчених в галузі кримінального права, практиків, які б протягом певного часу узагальнювали такого роду пропозиції, вибирали з них ті, які містять у собі “раціональні зерна” і на підставі цієї роботи пропонували лише ті зміни, які дійсно потрібні для вдосконалення КК. Результатом такої діяльності мали б бути один-два законопроекти на рік, а не десятки їх, як це є зараз. Така група могла б функціонувати при профільному комітеті Верховної Ради України, який свого часу здійснював підготовку нового КК. В іншому випадку існуючу ситуацію з постійним намаганням скорегувати КК змінити не вдасться: тенденції в принципі залишаться такими ж, як сьогодні. За таких обставин результати описаного вище “вдосконалення” кримінального закону прогнозувати не складно.

В.О. НАВРОЦЬКИЙ,
декан факультету Львівського
інституту внутрішніх справ при НАВС України,
доктор юридичних наук, професор

САГА ПРО КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС

Кримінальний кодекс – це не просто один з багатьох існуючих кодексів. За своїм значенням у житті суспільства він далеко виходить за межі пересічного кодифікованого правового акта. Якщо на вершині законодавчої системи держави перебуває її конституція, то кримінальний кодекс, перефразовуючи слова одного вже призабутого політично-го діяча, “якщо не перший, то і не другий”.

Вдумаємося у вислів Жан Поля Марата про те, що *кримінальний кодекс - це кодекс свободи*. І ми повною мірою оцінимо роль цього закону в житті суспільства. Роль не лише як “страшидла” для потенційних порушників, інструмента для розправи з тими, хто посягає на головні особисті, суспільні і державні цінності. Але й як мірила дозволеної поведінки – акта, який визначає політичний розвиток держави, економічний прогрес суспільства, свободу особи. Згадаймо, як зміни в КК супроводжували основні етапи демократизації в нашій державі. Скасування кримінальної відповідальності за антирадянську агітацію і пропаганду, за поширення завідомо неправдивих відомостей, які ганьблять радянський суспільний і державний лад, не лише відчинило

тюремні ворота перед дисидентами, але й означало, що свобода слова є не тільки привабливим гаслом, але й нормою поведінки. Про ринкові перетворення реально можна було вести мову лише після того, як з КК були вилучені статті про відповідальність за приватнопідприємницьку діяльність та комерційне посередництво.

Пригадаймо більш-менш значні події останніх років. Чи не всі з них мають кримінальний присмак. Чи не кожна пов'язана з кримінальною справою, з інкримінуванням конкретних статей кримінального закону. Певно тому саме до КК виявляється така пильна увага, а кодифікація кримінального законодавства України, яка нещодавно відбулася, стала подією не лише для професійних юристів, але й для всього суспільства.

Нагадаю ще один відомий вислів, який характеризує кримінальне законодавство. Кажуть, що *кримінально-процесуальний кодекс пишеться для порядних людей, а кримінальний - для негідників*. Але, мабуть, ніхто не схильний вважати себе негідником, і водночас є спокуса використати репресивну силу кримінального кодексу проти інших осіб. Чи не в цьому причини суперечливого ставлення до положень кримінального закону, неоднозначна оцінка положень КК?

Не став винятком і КК України, другу річницю якого ми відзначаємо. Від моменту появи ще перших проектів вони піддавалися агресивній, часто некваліфікованій, переважно упередженій критиці. Відколи КК України був прийнятий, чи не добрим тоном серед теоретиків кримінального права та практикуючих юристів стало відшукувати в ньому всілякі недоліки та упущення, дійсні та уявні суперечності. Вони дійсно є. Їх насправді явно більше, ніж могло б і повинно було бути в законі, який готувався майже десять років.

Але сьогодні давайте зосередимося не на дискусійних моментах, а спробуємо відзначити те безумовно позитивне, що є в нашому КК. Ідея ця не моя. Її висунув присутній тут шановний Олександр Миколайович Костенко. Її підтримав ще один гість нашої імпрези - шановний Петро Петрович Андрушко. Вона знайшла схвалення по суті усіх провідних криміналістів України, з якими мені довелося говорити на цю тему. В році є 365 днів, давайте один з них присвяtimo не недолікам, а достоїнствам КК України, давайте сьогодні говорити дифірамби, співати величальну пісню - сагу цього закону.

Які ж позитивні риси КК України 2001 р. заслуговують на те, щоб вважати його значним кроком уперед, порівняно з раніше чинним кримінальним законодавством, оцінювати як акт, що посідає гідне місце серед аналогічних актів інших держав. Часу, виділеного на один виступ, явно не достатньо, щоб не те, що охарактеризувати, а навіть

вказати на відповідні моменти. Тому зупинюся на тому, що вважаю найбільш вагомим, що не можна обійти увагою. І спробую підкреслити саме ті положення, на які досі не зверталось належної уваги в літературі, усних виступах науковців.

Насамперед – це **норма, відповідно до якої єдиним джерелом кримінального законодавства України є лише Кримінальний кодекс (ч.ст.3 КК).** Її значення можна оцінити лише в порівнянні. Згадаймо, що правникам Франції чи Німеччини кримінально-правові заборони доводиться шукати не лише в КК, а ще у кількох тисячах нормативно-правових актах. У Великій Британії взагалі не існує КК, а діє багато розрізнених законів про кримінальну відповідальність. То в наскільки більш вигідному становищі опиняються юристи України, наші студенти, всі громадяни, коли доводиться визначити наявність чи відсутність кримінально-правової заборони. Я часто з жахом думаю, які оцінки довелося б ставити на іспитах з кримінального права, за умови, що в Україні не діяло правило про монізм джерел кримінального закону. І в якому становищі опинилися б наші слідчі, прокурори, судді за умови, що кримінальну протиправність діяння довелося б встановлювати виходячи не з одного, а з багатьох-багатьох джерел.

Тому більш ніж дивними видаються закиди експертів Ради Європи, які, здійснюючи експертизу КК України 2001 р., саме це положення оцінили як його недолік.

Не можна не відзначити **узгодженість положень КК з іншими нормативно-правовими актами.** Розвинута система законодавства передбачає наявність чіткого поділу на галузі. Це, зокрема, передбачає, що:

нормативні акти однієї галузі не включають в себе положень, які є предметом іншої галузі законодавства, тобто відзначаються «чистотою»;

норми окремих галузей не конкурують між собою;

положення, закріплені в нормах певної галузі не суперечать (не перебувають у відносинах колізії) положенням інших галузей.

Оцінка КК 2001 р. під таким кутом зору показує, що він становить собою крок уперед порівняно з раніше діючим кримінальним законодавством України. Насамперед, в ньому усунуто ряд розбіжностей з Конституцією України. Проявами цього є встановлення заборони притягнення до кримінальної відповідальності в Україні за злочини, за які особа понесла покарання за кордоном (ч.2 ст.7 КК); усунення диференціації відповідальності за злочини проти власності залежно від її форми (розділ VI Особливої частини КК); недопущення настання від-

повідальності за відмову давати показання щодо себе, а також членів сім'ї чи близьких родичів (ч.2 ст.385 КК).

Вдосконалення редакції статей Особливої частини КК призвело до того, що зараз в ньому майже не залишилося статей, які текстуально збігалися б зі статтями адміністративного законодавства про відповідні адміністративні проступки.

Ще одним із положень, яке заслуговує на відзначення, є **просто-та стилю, яким викладено КК України, його доступність, легкість для сприйняття**. Знову ж таки, для ілюстрації звернемося до порівнянь. Визначення умисного вбивства в ч.1 ст.115 КК України складається з 6 слів, які займають ледве півтора рядка. Аналогічне визначення в § 1112 глави 51 розділу 18 Зводу законів США викладене на 14 рядках тексту. То яку дефініцію може запам'ятати студент, зрозуміти слідчий чи суддя?

Безсумнівною позитивною рисою КК України є чіткість його структури. Його положення ясно і однозначно поділені на Загальну та Особливу частину. В межах же цих основних структурних елементів КК поділ одноступеневий, так званий лінійний, лише на розділи, які в свою чергу містять окремі статті. Наявність найменувань не лише розділів, але й окремих статей (що традиційне для вітчизняного законодавства, але сприймається далеко не усіма зарубіжними КК) істотно полегшує відшукування потрібної норми.

Запровадження нумерації окремих частин кожної статті, а також приміток до статей значно полегшує користування текстом КК, особливо великих статей, які складаються з багатьох частин.

У КК України 2001р. **істотно вдосконалена система його Особливої частини КК**. Зміни, які мають місце порівняно з системою КК 1960 р., насамперед стосуються:

- об'єднання статей у розділи;
- послідовності розташування розділів;
- запровадження (виділення) нових розділів.

Об'єднання статей у розділи характеризується рядом обставин. Так, збережений звичний одночленний поділ Особливої частини КК лише на один вид структурних одиниць, які тепер називаються розділами.

Законодавець обгрунтовано відмовився від поділу злочинів проти держави на так звані «особливо небезпечні» та «інші» злочини.

Переважає більшість глав Особливої частини КК 1960 р. не збереглися в незмінному вигляді як розділ КК 2001 р. Найменших системних змін зазнали глава VII «Посадові злочини» та глава VIII «Злочини проти правосуддя» КК 1960 р., статті яких увійшли кожна лише до

одного відповідного розділу нового Кодексу. В той же час статті глави Х «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я» виявилися «розкиданими» аж по десяти розділах КК 2001 р.

Поряд з розукрупненням і збільшенням кількості структурних одиниць Особливої частини (з 11 глав до 20 розділів) в одному випадку має місце і їх об'єднання. В Україні, чи не в останній з пострадянських держав нарешті усунута диференціація відповідальності за злочини проти власності залежно від форми власності. Це знайшло свій вираз у тому, що норми глав II «Злочини проти державної і колективної власності» та V «Злочини проти індивідуальної власності громадян» викладені в одному розділі КК 2001 р. – «Злочини проти власності».

Послідовність розташування розділів визначена з урахуванням сучасних підходів до порівняння значимості інтересів, які охороняються кримінальним законом від злочинних посягань. Система Особливої частини КК 1960 р. була побудована з урахуванням пріоритету інтересів держави і суспільства над інтересами особи. На перше місце в Особливій частині КК 2001 р. все ж поставлені норми про злочини проти основ національної безпеки, далі йде комплекс статей про злочини проти інтересів особи, потім – суспільства. Завершують же Особливу частину розділи, які передбачають відповідальність за злочини проти інтересів нашої держави та міжнародної спільноти.

Виділення нових розділів (які не відповідають главам попереднього КК) обумовлене намаганням більш повно реалізувати принцип систематизації норм Особливої частини кримінального законодавства, відповідно до якого в одну главу чи розділ повинні помічатися статті про злочини, які посягають на один і той же родовий об'єкт. Тому більшість глав КК 1960 р. розукрупнено, що вже відзначалося вище. Крім того, введені нові розділи, аналогів яким серед глав раніше чинного КК немає. До них, зокрема, належать розділи VIII «Злочини проти довкілля»; XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж»; XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Варто відзначити те, що в КК України 2001 р. **значна увага приділена роз'ясненню термінів, які містяться в його статтях.** Відсутність в КК 2001 р. окремого розділу, присвяченого питанням термінології, зовсім не означає, що відповідним питанням увага не приділяється.

Використовуються різноманітні прийоми визначення змісту кримінально-правових термінів:

- 1) *спеціальні статті* (переважно, Загальної частини КК)
- 2) *описові диспозиції* статей Загальної та Особливої частини КК;
- 3) *примітки до статей* Особливої частини КК. Причому кількість приміток в КК 2001 р. істотно зросла (до 34 проти 22 в КК 1960 р.).
- 4) *використання нетотожних термінів у назвах і диспозиціях статей.*
- 5) *певний термін вказується у дужках одразу ж після означуваного поняття.*

Очевидно, що наявність визначень в самому КК істотно спрощує і полегшує вивчення його положень, застосування відповідних норм на практиці, сприяє зменшенню кількості помилок у правозастосуванні.

Дотримання вимог до назв (їх точність, стислість і, водночас, вичерпність, зрозумілість та доступність, пов'язаність та послідовність викладу, системність) [1] забезпечує чіткість закону, спрощує його застосування. Збереження усталеного ряду назв, дотримання вимог при їх формулюванні є одним із яскравих свідчень наступності закону.

Аналіз назв в новому КК України підтверджує, що і в цьому елементі кримінального закону забезпечена наступність з раніше діючим кримінальним законодавством. *Перш за все збережена назва закону, який передбачає відповідальність за злочини - Кримінальний кодекс.* Законодавець обгрунтовано не піддався на пропозиції відійти від усталеної, точної, всім зрозумілої назви на користь якоїсь іншої. А варіантів вибору було чимало. Пропонувалося назвати новий закон і «Уголовний кодекс» (М.Й. Коржанський [2]), і «Карний кодекс» (той же М.Й. Коржанський та В.К. Матвійчук [3], З.В. Ромовська [4]) і навіть «Кодекс законів про кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс)» (О.М. Бандурка) [5]. В літературі вже наводилося обгрунтування, чому запропоновані назви неприйнятні і чому слід підтримати існуючу назву, спростовувалися аргументи тих, хто вважав неприйнятним заголовок «Кримінальний кодекс» [6]. Тому навряд чи варто зупинятися на цьому питанні, яке знайшло своє правильне вирішення.

Новий КК України позитивно характеризує проведена криміналізація та декриміналізація. Об'єм криміналізації (який, істотно не змінився) зазнав впливу не лише шляхом введення до КК 2001 р. нових статей Особливої частини, чи не відтворення тих, що містилися в КК 1960 р. (таких є 38), а в значній мірі через введення до диспозицій додаткових ознак. В цілому, зміна в колі діянь, за які встановлена кримінальна відповідальність, головним чином відбулася завдяки змінам у

редакції статей, аналоги яких і раніше передбачалися КК. Причому, це стосується як встановлення кримінальної відповідальності, так і її виключення.

При визначенні масштабів декриміналізації в зв'язку із прийняттям нового КК слід враховувати не лише і не стільки кількість статей Особливої частини, диспозиції яких зазнали змін, але й поширеність відповідних посягань. В КК 2001 р. не встановлено кримінальну відповідальність переважно за ті діяння, які й так були малопоширеними, а відповідно, статті КК 1960 р., що не увійшли до нового КК, застосовувалися вкрай поодинокі чи взагалі належали до «мертвих».

В цілому ж можна відзначити, що Особлива частина КК 1960 р. станом на 5 квітня 2001 р. складалася з 318 статей, новий же КК містить в Особливій частині 339 статей, тобто кількість статей зросла лише на 6,6%. Переважна більшість діянь, за які встановлювалася кримінальна відповідальність за КК 1960 р., є кримінально караними і за новим КК. Декриміналізовані діяння, які передбачалися 26 статтями Особливої частини попереднього кодексу. Статті ж КК 2001 р., які не мають, на перший погляд, аналогів у раніше діючому кримінальному законодавстві, в переважній більшості випадків передбачають діяння, за які й раніше наставала кримінальна відповідальність.

Для нового КК України характерною є **глибока диференціація кримінальної відповідальності**, яка в КК 2001 р. проведена більш широко і різнобічно, ніж це було за раніше діючим законодавством. Простежується послідовність у виділенні кваліфікованих та особливо кваліфікованих видів злочинів. Усунуто використання однорідних ознак, з врахуванням яких посилювалася кримінальна відповідальність (наприклад, повторність і рецидив). Особлива увага звернута на регламентацію відповідальності за злочини, вчинені при наявності організованих форм співучасті.

Можна констатувати, що в КК 2001 р. збережений і розвинутий підхід, відповідно до якого кримінальна відповідальність глибоко диференціюється з врахуванням різноманітних підстав, при цьому використовується широке коло законодавчих прийомів. Проте можливості регламентації відповідних питань у Загальній частині КК при цьому, як у КК 1960 р., по суті не використані, не досягнуто єдності у вирішенні питань, пов'язаних з диференціацією кримінальної відповідальності, і в статтях Особливої частини.

У КК 2001 р. істотно розвинутий інститут звільнення від кримінальної відповідальності за закінчений злочин при позитивній посткримінальній поведінці. По-перше, відбулося збільшення кількості злочинів, при вчиненні яких можливе таке звільнення. Якщо

в КК 1960 р. таких норм було 7, то в КК 2001 р. їх вже 13. Причому в новому КК запроваджене звільнення від кримінальної відповідальності як щодо діянь, відповідальність за які вперше встановлена цим законом, так і щодо діянь, за які й раніше передбачалася відповідальність – наприклад ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

По-друге, має місце вдосконалення редакції норм про звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці. В цілому ряді випадків уточнені вимоги щодо поведінки, яка є умовою такого звільнення. Так, в ч.3 ст.369 КК 2001 р., на відміну від ч.3 ст.170 КК 1960 р., чітко визначено, що добровільна заява про давання хабара має бути адресована органу, наділеного законом на порушення кримінальної справи. Тим самим усунуто підстави для сумнівів і довільних тлумачень при застосуванні відповідної норми. Норма, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ч.3 ст.263 КК 2001 р.) поширена на дії, вчинені щодо не лише вогнепальної, але й холодної зброї.

Оцінюючи КК України 2001 р. в цілому, слід відзначити, що його позитивні риси переважають недоліки. Водночас, важко не погодитися з думкою присутнього тут і вже згадуваного Петра Петровича Андрушка про те, що чи не кожна позитивна риса КК має своє „продовження” у вигляді недоліків. Але діалектичний підхід до цього питання дозволяє прийти до, на перший погляд, парадоксальної думки, згідно якої недоліки закону також є його достоїнствами. Адже саме вони дають поживу для критичної думки науковців, є підставою пропозицій щодо внесення змін до законодавства. Практика ж також розвивається і вдосконалюється, коли доводиться долати колізійні та конкурентні ситуації, закладені в законі. Вони виступають запорукою змагальності в процесі, ведуть до активного пошуку правильних рішень. Врешті-решт, важко не згадати з цього приводу слова Маркса про те, що якби закони застосувалися самі по собі, то судді були б зайвими. Потреба ж у кваліфікованих суддях, інших працівниках правозастосовних органів збільшується, вимоги до рівня їх підготовки зростають за умови складності, суперечливості, недосконалості законів. Хай це звучить парадоксально, але недоліки закону є живильним джерелом для розвитку і правової теорії і правозастосовної практики і також виступають як своєрідна позитивна риса нового КК.

Література

1. Тростюк З. Щодо назв у понятійному апараті Особливої частини Кримінального кодексу України. // Право України. – 1999. – №12. – С.77–78.
2. Коржанський М.Й. Про принципи уголовного права України. // Право України. – 1995. – №11. – С.69; Коржанський М.Й. Уголовне право України. Частина Загальна. Курс лекцій. – К., 1996. – С.4.
3. Коржанський М.Й., Матвійчук В.К. Про концептуальні засади нового Карного кодексу України. // Право України. – 1995. – №2. – С.1.
4. Павловська З.В. Злочини і покарання у новій редакції. // Голос України. – 1998. – 24 листопада; Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Кримінальний кодекс України (Загальна частина). Дата розгляду в комітеті: 10.06.99 – 11.06.99. Верховна Рада України. Секретаріат. Реєстраційний №1029 (Друге читання). – С.1 (пропозиція 2).
5. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Кримінальний кодекс України (Загальна частина). Дата розгляду в комітеті: 10.06.99 – 11.06.99. Верховна Рада України. Секретаріат. Реєстраційний №1029 (Друге читання). – С.1 (пропозиція 1).
6. Насроцький В. Обговорюється проект Кримінального кодексу. // Право України. – 2000. – №2. – С.83; Тростюк З. Щодо назв у понятійному апараті Особливої частини Кримінального кодексу України. // Право України. – 1999. – №12. – С.78–79.

В.К. ГРИЩУК,

завідуючий кафедрою кримінального права
і кримінології Львівського національного
університету ім. Івана Франка,
професор, доктор юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВАВА КВАЛІФІКАЦІЯ ЕУТАНАЗІЇ

Розвиток науково-технічного прогресу ставить перед наукою нові соціальні проблеми, які потребують свого осмислення і вироблення відповідних механізмів їх розв'язання. До кола цих проблем, зокрема, належать проблеми трансплантації, штучного запліднення, зміни (корекції) статі, еутаназії.

В літературі термін умисного позбавлення життя невиліковно хворої людини з метою припинення її страждань вживають у різній транскрипції: “евтаназія”, “ейтаназія”, “еутаназія”. Термін “еутаназія” вжито в ч.3 ст. 52 “Основ законодавства України про охорону здоров'я” від 19 листопада 1992 року. Отже, його вживання у наукових дослідженнях набуло легального статусу, що ґрунтується на етимоло-

гічному значенні цього слова, що походить з грецької: “eu” – хороший і “tha`natos” – смерть.

Вперше аналізоване поняття було введено в науковий обіг англійським філософом Френсісом Беконом (1561-1625) для визначення “хорошої, спокійної і легкої смерті без мук і страждань”. Іноді таку смерть у наукових джерелах називають “доброю”, “солодкою”, “легкою”.

Розрізняють еутаназію активну і пасивну. При активній еутаназії смерть невиліковно хворій особі заподіюється з метою припинення її страждань лікарем, родичем, іншою особою шляхом введення цієї особи лікарських засобів у надмірній дозі чи інших засобів, або ж вчинення інших дій, що призводить до настання смерті такої особи. Тому цей вид еутаназії називають іноді “методом наповнення шприца”.

Пасивна еутаназія зводиться до припинення лікарем, родичем, іншою особою надання медичної допомоги невиліковно хворому з метою припинення його страждань, що призводить до настання смерті такої особи, а тому цей вид еутаназії іноді називають “методом відкладеного шприца”.

Еутаназію можна також класифікувати на насильницьку, коли вона здійснюється щодо особи проти її волі, та ненасильницьку, коли наявне прохання або згода особи на передчасне припинення її життя.

Сьогодні питання еутаназії, а в правовому визначенні про право людини на смерть належить до числа контраверсійних. Зазначимо, що при цьому ніхто не заперечує права людини на природну смерть, коли процес вмирання людини проходить без зовнішнього його прискорення.

Еутаназія не узгоджується з канонічними нормами, згідно яких лише Бог вирішує питання про життя чи смерть людини. Однією з заповідей Божих є заповідь “Не вбивай”. Отже, штучне втручання людини у вирішення питання про смерть людини є гріхом. Не сприймається ідея еутаназії суспільною мораллю абсолютної більшості цивілізованих країн світу.

Суперечливі погляди на еутаназію з морально-етичної та медичної позицій викликали й суперечливу юридичну оцінку цього явища, що не могло не знайти свого відбитку у законодавстві різних держав світу. Так, у 50-ти штатах США прийнято закони, якими дозволено пасивну еутаназію. Перший у світі закон “Про право людини на смерть” було прийнято після довгих обговорень на референдумах у 1977 році в штаті Каліфорнія. Відповідно до цього закону невиліковно хвора особа має право на відключення реанімаційної апаратури, оформивши відповідний документ, що засвідчує таке її бажання. У штаті

Орегон є чинним закон “Про право на гідну смерть”, яким передбачено право невиліковно хворого оформити відповідно до встановленої процедури письмове прохання про надання ліків, щоб “гуманно і гідно померти”.

Пасивна еутаназія не вважається злочином у Швеції і Фінляндії, а в 50-ти штатах США, як уже зазначалося, в Бельгії та Нідерландах вона дозволена законом. Так, лише в 2000 році в Нідерландах офіційно було зареєстровано 2216 випадків еутаназії.

Згідно до ч.3 ст. 52 “Основ законодавства України про охорону здоров’я” (далі – Основ) **медициним працівникам** “забороняється здійснення еутаназії – навмисного прискорення смерті або умиртвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждання”.

У сучасній теорії кримінального права України та в правозастосувальній практиці визнано, що згода іншої людини на позбавлення її життя, або наявність її прохання про позбавлення життя, не усуває протиправності діяння, спрямованого на позбавлення життя такої людини, і не звільняє суб’єкта, який це вчинить, від кримінальної відповідальності. Однак виникає питання про кваліфікацію еутаназії за відповідною статтею Особливої частини КК України.

При **активній еутаназії** у вигляді “вбивства з милосердя” дії винного є умисними, а тому за наявністю усіх інших ознак складу злочину, вчинене належить кваліфікувати, залежно від обставин справи, за ч.1 або 2 ст. 115 КК України. Щодо “самогубства, що асистується медициним працівником (іншим суб’єктом)”, та самогубства без участі медичного працівника (іншого суб’єкта), коли він лише надає хворому необхідні засоби для самогубства, то підстав для кримінальної відповідальності медичного працівника (інших суб’єктів), як видається, немає. В таких випадках медичний працівник (інша особа) є пособником самогубства, яке не є злочином згідно чинного КК. Доречно нагадати, що ст. 462 Кримінального уложення Російської імперії 1903 року, передбачала ув’язнення у виправному будинку на строк до трьох років або ув’язнення у фортеці на строк до одного року за надання засобів до самогубства, якщо внаслідок цього воно було вчинене. В сучасних державах склад злочину схиляння до самогубства, пособлення самогубству, передбачений, зокрема, чинними кримінальними кодексами: Австрії (§78); Болгарії (ст.127); Голландії (ст.294); Іспанії (ч.3 ст.143); Швейцарії (ст.115); Данії (§240), Польщі (ст.151). Стаття 146 КК Білорусії передбачає склад злочину “Схиляння до самогубства”. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини (§216) передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до п’яти років за умисне вбивство внаслідок категорич-

ного наполегливого прохання потерпілого про позбавлення його життя.

Суспільна небезпека схилення до самогубства і сприяння самогубству очевидна і тому доцільно, враховуючи досвід зарубіжних держав, встановити кримінальну відповідальність за їх вчинення, доповнивши кримінальний кодекс, наприклад, ст.129 КК України, нормою в такій редакції: “Організація самогубства, керування його підготовкою чи вчиненням, підбурення до самогубства, а також пособлення самогубству, – карається ...”. Що стосується підмовляння суб’єктом до самогубства особи, що не усвідомлює значення своїх дій, то слід погодитися з думкою вчених, які пропонують кваліфікувати такі дії суб’єкта як умисне вбивство.

Стосовно до “пасивної еутаназії” в юридичній літературі висловлена думка про можливість кваліфікації бездіяльності винного у таких випадках як ненадання допомоги хворому (в Україні ст. 136 і 139 КК). Щодо кваліфікації бездіяльності винного при “пасивній еутаназії” за ст. ст. 136 або 139 КК виникають певні труднощі. Вони зумовлені, зокрема, застосуванням законодавцем понять “завідомо” (ст. 136) та “завідомо відомо” (ст. 139). Першим, що звертає на себе увагу, є неузгодженість даних понять з положеннями статей розділу п’ятого Загальної частини КК України “Вина та її форми”, де не передбачено такої форми чи виду вини. Видається, що немає підстав оспорювати методологічне значення статей даного розділу для Особливої частини КК України, яке законодавцем у цьому випадку проігнороване. Другим, як наслідок першої неузгодженості, є різне розуміння цих понять у теорії кримінального права. Так, О.О. Дудоров, стосовно ст. 139 КК України, вважає, що під поняттям “завідомо відомо” слід розуміти вчинення бездіяльності з прямим умислом; М.І. Хавронюк, стосовно ч. 3 ст. 136 КК України, - вчинення бездіяльності з прямим умислом, а ставлення щодо наслідків проявляється тільки в необережній формі вини; П.П. Андрушко відповідно – вчинення бездіяльності умисно, а ставлення до наслідків проявляється в необережності (щодо ст. 136 КК) та вчинення бездіяльності умисно (ст. 139 КК); автори “Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України”, підготовленого інститутом генеральної прокуратури України, відповідно – вчинення бездіяльності умисно, а щодо наслідків – вина проявляється у формі необережності (ст. 136 КК) та вчинення бездіяльності умисно (ст. 139 КК). С.В. Бородін під поняттям “завідомо” вбачає два види вини: непрямої умисел і злочинну самовпевненість, а О.М. Красіков – три види вини: злочинна самовпевненість, непрямий умисел, а в деяких випадках і пряма умисел. На думку М.І. Бажанова, поняттям “завідо-

мо” охоплюється вчинення бездіяльності умисно, а щодо наслідків можлива як умисна, так і необережна форма вини (ст. 136 КК), а щодо ст. 139 КК – вчинення бездіяльності умисно або при наявності злочинної самовпевненості. Такий різнобій поглядів вчених дає підстави стверджувати, що у цьому випадку межі законності розмиті, а права людини не забезпечені належним чином. Очевидно, що не випадково законодавець Російської Федерації, враховуючи складність проаналізованої вище проблеми, а також труднощі у відмежуванні ненадання допомоги від умисного вбивства та вбивства через необережність при бездіяльності, зазначив у диспозиції ч. 2 ст. 124 КК РФ “Ненадання допомоги хворому” на необережну форму вини щодо наслідків у вигляді настання смерті потерпілого. Однак, навіть і таке уточнення не дає підстав кваліфікувати бездіяльність суб’єкта при “пасивній еутаназії” як ненадання допомоги, тобто за ст. 136 або 139 КК України. Як уже зазначалося вище, еутаназія, згідно ч. 3 ст. 52 Основ та Декларації про еутаназію, є **діянням умисним**. При вчиненні еутаназії особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає настання смерті потерпілого і бажає або свідомо припускає її настання. Необережне ставлення суб’єкта до настання смерті потерпілого у цьому випадку виключається. Отже, умисне ненадання (злочинна бездіяльність) медичним працівником (іншим суб’єктом) допомоги хворому (пасивна еутаназія) з **метою заподіяння йому смерті**, як на прохання потерпілого, так і за його згодою, або без згоди, що призвело до такого наслідку, належить кваліфікувати як умисне вбивство за ч.1 ст. 115 КК. Не виключається кваліфікація вчиненого, залежно від обставин справи, за п.п. 2, 4, 6, 8, 9, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК. Наведена кваліфікація діянь медичних працівників не стосується тих випадків, коли пацієнт в установленому порядку не дає згоди на медичне втручання. Згідно ст.43 “Основ законодавства України про охорону здоров’я” така згода є обов’язковою для діагностики, профілактики та лікування. Щодо пацієнта, що не досяг віку 15 років, а також визнаного в установленому законом порядку недієздатним, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників. В цих випадках, якщо пацієнт помирає, настання його смерті відбувається поза волею лікаря, тобто його вина відсутня, а відтак і відсутній склад злочину як підстава притягнення лікаря до кримінальної відповідальності. Враховуючи специфіку службових функцій медичного працівника, а також і фармацевтичного працівника, на яких покладається особливий обов’язок – турбота про життя та здоров’я людини, які відповідно до ст. 3 Конституції України є в числі найвищих соціальних цінностей в Україні, видається за доцільне передбачити в ч. 2 ст. 115 КК відповідальність за вчинення

умисного вбивства медичним або фармацевтичним працівником при виконанні ними своїх службових обов'язків. Крім цього, в ст. 119 КК необхідно передбачити особливо кваліфікований вид вбивства через необережність – вбивство через необережність, вчинене медичним або фармацевтичним працівником при виконанні ними своїх службових обов'язків. Є надія, що внесення зазначених вище доповнень до чинного КК України сприятиме посиленню захисту права людини на життя в Україні.

О.Г. ФРОЛОВА,

професор Національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук

ЩОДО МЕТОДОЛОГІЇ ПОШУКУ ШЛЯХІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

1.3 прийняттям Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року процес вдосконалення кримінального законодавства України не завершився. Нові реалії життя, досвід та практика застосування кримінального законодавства поступово висуюють нові і нові вимоги до кримінальних законів, їх змісту та самої правозастосовної практики.

2. Науково обґрунтований пошук шляхів вдосконалення кримінального законодавства у відповідності до досягнутого рівня розвитку науки і практики настійно вимагає розробки сучасної методології і конкретних методик такого пошуку та комплексного і системного застосування різноманітних методів.

3. Методологія пошуку шляхів вдосконалення кримінального законодавства – це система основоположних світоглядних, загальнонаукових і міждисциплінарних ідей, положень, принципів та методів, які, *по-перше*, застосовуються в процесі пошуку шляхів вдосконалення кримінального законодавства; *по-друге*, стратегічно підпорядковані головним цілям кримінального законодавства, насамперед, цілям забезпечення результативного контролю за станом злочинності та ефективної боротьби з нею, включаючи розробку нових і вдосконалення нині відомих шляхів, засобів і методів її попередження; *по-третє*, тактично спрямовані на вирішення конкретних завдань, що стоять перед кримінальним законодавством на кожному етапі його розвитку з урахуванням існуючих історико-політичних, соціально-правових, економіко-господарських, морально-етичних та інших реалій.

4. Методика пошуку шляхів вдосконалення кримінального законодавства – це система певних прийомів, заходів, способів, засобів і методів пошуку, збору, транспортування, зберігання, передачі або видачі, обробки, аналізу, оцінки, експлуатації, захисту і застосування необхідної інформації про практику, результати та ефективність застосування кримінального законодавства.

5. Сучасна методологія пошуку шляхів вдосконалення кримінального законодавства базується на комплексному і системному застосуванні різних класів методів на базі комп'ютерної та іншої техніки і комп'ютерних технологій з провідною допоміжною роллю серед усіх класів методів при обробці великих масивів статистичних даних та інформації математичних методів.

6. Комплексний і системний підхід до застосування різноманітних методів (а точніше різнорідних методів, які б взаємно доповнювали один одного та посилювали переваги і компенсували недоліки кожного з них окремо), що передбачає, зокрема, класифікацію методів, визначення ролі і значення кожного класу, типу чи виду методів тощо.

7. Провідна роль математичних методів серед усіх інших класів методів, які можуть при цьому використовуватися на практиці, забезпечується насамперед тим, що вони дозволяють, *по-перше*, здійснити оптимальне і науково-обгрунтоване планування застосування будь-яких інших методів для отримання достатньо вірогідних і репрезентативних висновків і результатів; *по-друге*, підвищити ефективність збору, обробки, аналізу та використання статистичних даних і інформації; *по-третьє*, оперативно з відомою точністю здійснити пошук і розробку необхідних пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства, а також вибір найбільш ефективних форм і шляхів реалізації цих пропозицій на практиці; *по-четверте*, при необхідності з заданою точністю здійснити зворотний контроль; *по-п'яте*, порівняти і комплексно проаналізувати усі результати, що були отримані іншими методами, а також, *по-шосте*, з метою підвищення практичної результативності кримінального законодавства змодельовати і спрогнозувати його вплив на стан злочинності в майбутньому.

8. Особливістю сучасної методології пошуку шляхів вдосконалення кримінального законодавства є, з одного боку, безумовне суворе й точне правове нормування, а, з іншого боку, необхідність порівнювати, зіставляти і узгоджувати результати будь-якого вдосконалення кримінального законодавства та конкретні пропозиції щодо цього з так званими «суто людськими» і «позанауковими» критеріями оцінки.

9. До таких критеріїв, зокрема, належать суспільні ідеали і цінності, які відповідають сучасному етапу розвитку суспільства і сучас-

ним умовам, що існують у певному регіоні чи державі. Наприклад, це загальноновизнані поняття справедливості, честі, пошани, прав і обов'язків, а також того, що підлягає кримінальному покаранню, тощо. І якщо умовна загальнолюдська «ціна» досягнутого результату виявляється занадто високою, то пріоритет нерідко віддається загальнолюдським цінностям та ідеалам (за умови, якщо вони не суперечать іншим законам).

10. Сучасна методологія пошуку шляхів вдосконалення кримінального законодавства виявляється комплексним складним і багаторівневим утворенням, в якому можна умовно виділити декілька рівнів, починаючи із загальнофілософського до спеціальних галузевих рівнів методологічного аналізу і осмислення й методичного дослідження і вивчення оперативної інформації, основних чинників і показників діяльності правоохоронних органів, даних соціальної, кримінальної, судово-слідчої, кримінально-виконавчої та інших статистик, різноманітних чинників зовнішнього середовища, які впливають на пошук шляхів вдосконалення кримінального законодавства та на практичні результати такого вдосконалення.

Є.Л. СТРЕЛЬЦОВ,

проректор Одеського
національного університету

ім. І.І. Мечникова,

професор, доктор юридичних наук,
заслужений діяч науки і техніки України

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ І ДЕЯКІ «ЗАВДАННЯ» КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Останнім часом у вітчизняних і закордонних програмах, коментарях, інших документах та публікаціях усе частіше обговорюється таке явище, як інтернаціоналізація господарського життя, що дістало назву – глобалізація економіки. Цей процес триває у світі вже багато років, але зараз відбувається, умовно кажучи, перехід його до нової якості. Мабуть слід сказати, що процеси, які більш характерні для міжнародного господарського життя, мали більший обсяг та вагу в минулому, а зараз «окрас» таких процесів має більшу міждержавну спільність, що і дозволяє говорити про інтернаціоналізацію.

Для таких змін у господарському житті потрібна певна кількість реальних різноманітних факторів. До таких факторів належать: а) еко-

номічний фактор, який полягає у концентрації і централізації капіталу, зростанні великих компаній і фінансових груп, які у своїй діяльності все частіше діють на території декількох держав; б) політичний фактор, що полягає у більшій прозорості кордонів, створенні різних міжнародних союзів, співдружностей, які взагалі можуть не мати кордонів, наприклад, Європейський Союз; в) міжнародний фактор, що полягає у прийнятті міжнародних програмних документів, наприклад, Міжнародних Конвенцій, які стимулюють такі процеси; г) технічний фактор, що полягає у створенні більш швидких можливостей для розповсюдження ідей, товарів, фінансових ресурсів тощо (наприклад, електронна пошта, електронні банківські послуги) [1, с. 6-7].

Інтернаціоналізація господарського життя вже має й певні показники. Це, наприклад, такі взаємні процеси, як розвиток міждержавної торгівлі і сфери послуг, міждержавний рух капіталу (наприклад, у вигляді інвестицій), робочої сили (наприклад, процеси міграції малокваліфікованих працівників або процеси «утечки мозгов»), міждержавні фінансові операції тощо. У всякому разі ці та інші аргументи підтверджують загальну тезу про глобалізацію економіки.

Такі процеси потребують прискіпливої уваги, у тому числі й з боку як міжнародного, так і національного права. Говорячи про українське право, потрібно зазначити, що така увага потрібна як для правової системи в цілому, так і (це потрібно підкреслити) кожної галузі права. Саме в такому взаємному правовому регулюванні та охороні інтернаціональних господарських процесів і міститься найважливіша складова їх успішного функціонування.

При цьому, рухаючись шляхом економічних реформ, потрібно не тільки розвивати цивілізовані форми господарських процесів, а і, як підкреслює Президент України Леонід Кучма, «насамперед подолати нецивілізовані форми накопичення капіталу, високий рівень тінізації економіки, корупцію та економічну злочинність» [2]. А це, у свою чергу, вже формулює певні задачі і для кримінального права.

Але формулюючи такі задачі, потрібно звернути особисту увагу на зміст кримінально-правової охорони господарських процесів і реальні напрямки та можливості такої охорони. На нашу думку, слід виділити декілька важливих тез, які потрібно враховувати при застосуванні можливостей кримінального права.

Розпочати потрібно з того, що визначити «місце» кримінального права у загальній системі застосування політичних, економічних, соціальних, правових та інших заходів щодо регулювання та охорони соціальних явищ та процесів. Люди вже здавна вважали кримінальне право як «ultima ratio» (останнім засобом) у можливостях щодо подолання

негативних явищ у суспільстві. Ця теза підкреслює, що спочатку, особливо, коли йдеться про господарські процеси, потрібно через можливості інших галузей права, зазначити, що можна робити в економіці і яким чином тощо. І тільки потім, коли всі інші засоби були застосовані та випробувані можливості інших галузей права, можна спробувати застосувати кримінальне право. При цьому потрібно зауважити, що не це свідчить про недостатню ефективність кримінального права, а навпаки підкреслює необхідність дозованого і надто “обережного” застосування можливостей цієї галузі права. Тому кримінальне право ніколи не повинно використовуватися як якийсь універсальний засіб, в тому числі – як політичний або економічний чи то інші важелі, що належать до інших галузей права або не належать до жодних [3, с. 14].

Коли ж йдеться стосовно більш професійних аспектів цього права, потрібно, наприклад, звернути увагу на ті підстави, сукупність яких у кримінальному праві України визначаються як такі, що містять склад конкретного злочину і повинні служити правовою базою для протидії суспільно-негативним діям у сфері глобалізації економіки. Це, наприклад, умовно кажучи: а) кількість подібних діянь і “змогу” кримінального права, враховуючи цю “цифру”, забезпечити свій основний імператив “невідворотності покарання” або б) “мова” кримінального закону – наскільки точно і зрозуміло викладено кримінально-правове правило. Є побажання і до формування групи таких злочинів в Особливій частині. Для цього потрібно вирішити, що виступає об’єктом цих злочинів, як вони будуть “існувати” зі злочинами в національній економіці. Процесам застосування таких норм потрібно навчити юристів-практиків, перелік тез можна продовжувати. У всякому разі процеси інтернаціоналізації господарських процесів потребують пильної уваги з боку законодавців, теоретиків та практиків права в нашій країні.

Література

1. Долгов С.И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? –М.: ОАО “Изд-во Экономика”, 1998. – 215 с.
2. Урядовий кур’єр, 25 лютого 2003 року, № 36.
3. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти / Передмова проф. Джесса Мегхена (Іллінойський університет). – Одеса: Астропринт, 2000. – 476 с.

В.П. ЄВТУШОК,
проректор з наукової роботи
Львівського інституту внутрішніх справ
при НАВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Досліджуючи юридичні основи оперативно-розшукової діяльності, ми приходимо до висновку, що вони не повинні суперечити як закону в цілому, так і викладеним в ньому нормам. Такий висновок не є випадковим, оскільки правові норми встановлюються тільки державою, є загальнообов'язковими правилами поведінки суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, використовуються добровільно. Їх виконання забезпечується також силою державного примусу шляхом притягнення до юридичної відповідальності.

Тобто правовими засадами ОРД є правові норми, які безпосередньо регламентують її організаційні і тактичні основи або визначають певні умови, за яких можливе і необхідне застосування негласних сил, засобів та методів цієї діяльності. Правові норми регулюють також і правові відносини, що виникають між оперативними підрозділами відповідних правоохоронних органів, між оперативними підрозділами і громадянами, посадовими особами, організаціями, установами, підприємствами тощо, які знаходяться у сфері оперативно-розшукової діяльності, або залучаються до виконання її завдань. У правових засадах ОРД є й те, що норми, які регулюють правові відносини, за своєю ґносеологічною суттю встановлені з метою захисту правопорядку, прав і свобод особи, здійснюються в інтересах кримінального судочинства, а в своїй сукупності формують оперативно-розшукове законодавство.

За своєю суттю правові норми, що регламентують здійснення оперативно-розшукової діяльності, мають різну питому вагу, визначають умови, за наявності яких та чи інша норма повинна застосовуватись. Вони можуть *уповноважувати, зобов'язувати або забороняти* суб'єктам оперативно-розшукової діяльності здійснювати ті чи інші

гласні або негласні заходи, використовувати оперативні чи оперативно-технічні засоби, визначати механізм та порядок їх застосування, гарантувати законність оперативно-розшукової діяльності в цілому.

Норми, що уповноважують, на відміну від тих, що зобов'язують, імперативних, мають диспозитивний характер. Наприклад, Закон про ОРД надає право оперативним підрозділам здійснювати заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини (зокрема, проникнення до житла чи до іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію, її виїмку, зняття інформації з каналів зв'язку) тільки за вмотивованим рішенням (дозволом) суду. Але у разі оперативної необхідності такі заходи можуть бути здійснені і без рішення (дозволу) за повідомленням суду протягом 24 годин.

Норми, що зобов'язують, категорично диктують суб'єктам оперативно-розшукової діяльності певну поведінку. Так, загальною конституційною нормою є право громадянина на свободу та особисту недоторканність. У випадку порушення цієї норми кожен громадянин має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Отже, при порушенні прав громадян на свободу та особисту недоторканність Конституція України та відповідні закони зобов'язують правоохоронні органи, в тому числі й оперативні підрозділи, поновити порушені права і відшкодувати матеріальні та моральні збитки. Згідно із Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" при порушенні прав і свобод людини чи юридичних осіб, а також у разі непричетності до правопорушення особи щодо якої здійснювалась оперативно-розшукова діяльність, оперативні підрозділи зобов'язані поновити порушені права і відшкодувати збитки (ч.8 ст.9), дати письмове пояснення з приводу обмеження прав і свобод громадянина (ч.9 ст.9); гарантувати нерозголошення відомостей, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини (ч. 13 ст. 9).

Ряд правових норм визначають не тільки права оперативних підрозділів щодо проведення гласних та негласних заходів, але й зобов'язують: отримати від громадянина згоду на опитування або використання його допомоги (п. 1 ст. 8); відвідувати житлові та інші приміщення за згодою їх власників (п.6 ст.8); забезпечувати конфіденцій-

ність співробітництва з особами на добровільних засадах (п.15 ст.8); отримувати згоду адміністрації щодо використання оперативними підрозділами службових приміщень, транспортних засобів та іншого майна підприємств, установ, організацій, і так само, за згодою осіб, – житла, інших приміщень, транспортних засобів та майна, яке їм належить (п.15 ст.8) тощо.

Норми, що забороняють, зобов'язують суб'єктів оперативно-розшукової діяльності утримуватись від певних дій. Наприклад, закон про ОРД надає оперативним підрозділам можливість встановлювати конфіденційне співробітництво з різними особами. Проте, забороняє: залучати до виконання оперативно-розшукових завдань медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, щодо якої вони мають здійснювати оперативно-розшукові заходи, є їх пацієнтом чи клієнтом (ч.4 ст. 11); застосовувати в оперативно-розшуковій діяльності технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоду здоров'ю людей та навколишньому середовищу (ч.16 ст.11).

За порушення приписів, які містяться в зобов'язуючих і забороняючих нормах, суб'єкти оперативно-розшукової діяльності несуть *юридичну відповідальність* (в т.ч. кримінальну).

Неоднакові і регулятивні функції норм, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності. Їх можна розділити на три групи:

перша група правових норм безпосередньо не регламентує організаційні або тактичні питання оперативно-розшукової діяльності. Вони визначають лише її загальноправові начала, конституційні та правові гарантії громадян та суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, принципи положення правоохоронної діяльності із використанням оперативно-розшукових сил, засобів та методів.

друга група правових норм визначає статус правоохоронних органів держави, їх завдання і функції, зобов'язує або надає право здійснювати оперативно-розшукову діяльність у межах своєї компетенції. Так, наприклад, міліція, служба безпеки, органи прикордонної охорони наділені правом не тільки проводити дізнання (ст.ст. 101, 103 КПК України), але й вживати необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили.

третьою групою правових норм становлять такі, що конкретно регламентують організаційні, тактичні, фінансові та інші положення опе-

ративно-розшукової діяльності, визначають коло суб'єктів ОРД, їх права і обов'язки, порядок і право використання негласних сил, засобів і методів у боротьбі зі злочинністю тощо.

Таким чином, за обсягом змісту і сферою дії названі групи правових норм значно розрізняються, але всі вони мають обов'язковий характер як для суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, так і правоохоронних органів у цілому. Вони відтворюються і конкретизуються, формуються в систему гарантій законності, охорони прав і свобод громадян, відповідають існуючим у світовій практиці стандартам. Саме з таких позицій ми розглядаємо правову основу оперативно-розшукової діяльності.

Отже, сукупність правових норм, які закріплюють юридичну необхідність і створюють умови для досягнення завдань оперативно-розшукової діяльності, безпосередньо визначають правові, організаційні і тактичні положення використання гласних і негласних сил, засобів і методів боротьби із злочинністю, становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності.

Розкриваючи правові засади та джерела оперативно-розшукової діяльності, необхідно відзначити, що першоджерелом їх є Конституція України, яка створює юридичну базу не тільки для всіх галузей права в державі, але й для розробки такого специфічного законодавства, як оперативно-розшукове.

Конституція – це основний закон держави, за приписом якого повинен жити весь народ, суспільство. В ньому закріплені всі принципи функціонування держави та її органів, визначені права, свободи й обов'язки людини і громадянина, система прокуратури і правосуддя в Україні. Ці конституційні положення безпосередньо стосуються й оперативно-розшукової діяльності.

У Конституції декларується, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, згідно з якими ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом. А правоохоронні органи держави і їх оперативні підрозділи зобов'язані захищати ці права і свободи громадян, життя, здоров'я, природне середовище, інтереси суспільства і держави від злочинних посягань. Для цього відповідним правоохоронним органам в особі їх оперативних підрозділів і надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність.

Ряд конституційних норм, які декларують права і свободи громадян, відтворені у відповідних статтях Основного закону держави, а

саме: всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24 Конституції України); кожна людина має невід'ємне право на життя (ст. 27); кожен має право на повагу власної гідності (ст. 28); кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); кожному гарантується недоторканність житла (ст. 30); кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); ніхто не може зазнавати втручання в особисте і сімейне життя громадянина, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди; гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію, вимагати вилучення будь-якої інформації про себе і членів своєї сім'ї, а також відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої діями правоохоронних органів (ст. 32); кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб, якщо це не загрожує інтересам національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання правопорушенням чи злочинам (ст. 34); громадяни мають право на соціальний захист (ст. 46); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст.55); кожному гарантується право знати свої права і обов'язки (ст.57).

В теорії оперативно-розшукової діяльності ці конституційні норми ще називаються принципами, тобто – це закономірності в державі політичні і правові положення, які мають особливе політико-юридичне значення. Закріплення їх у Конституції пояснюється особливим їх значенням для сфери основних громадянських прав і свобод, для врегулювання діяльності правоохоронних органів, у тому числі й оперативно-розшукових підрозділів. З прийняттям нової Конституції можна стверджувати, що питома вага, політичне та юридичне значення цих принципів значно зросли. А саме: Конституція України створила юридичну базу гарантій законності – всі державні органи, їх посадові особи, об'єднання громадян та інші суб'єкти права повинні діяти в межах Конституції та відповідно до законів України (ст.6, 8); громадянам гарантується звернення до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод (ч.3 ст.8); прокуратурі надано право здійснювати нагляд за додержання законів органами, які ведуть дізнання, досудове слідство та оперативно-розшукову діяльність (п.3 ст.121).

Разом з тим конституційні норми надають право оперативним підрозділам у визначених законом випадках обмежувати окремі права і свободи людини як винятковий і тимчасовий захід. Наприклад, Конституція, гарантуючи кожному недоторканність житла (ст. 30), допускає у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна, чи безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, інший, встановлений законом порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку (ч. 2 ст. 30); з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо, допускається обмеження таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у випадках, передбачених законом (ст. 31); у зазначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 2 ст. 32); в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам право громадянина на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на вільне збирання, зберігання і поширення інформації може бути обмежено законом (ст. 34); право на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежено законом в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або прав і свобод інших людей (ч. 2 ст. 35) та ін.

Отже, як висновок: **Конституція України є юридичною базою для оперативно-розшукового законодавства, визначає майже всі принципи оперативно-розшукової діяльності, гарантує верховенство права у державі та можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Дослідження явищ і процесів, характерних для сучасного стану насильницької злочинності, є одним з основних напрямків діяльності у сфері дослідження причин і розробки заходів попередження злочинності. Дослідження свідчать про те, що визначення напрямків і задач попередження тяжких злочинів проти особистості і хуліганства тісно пов'язано з розкриттям особливостей міжособистісних відносин, що складаються в основних сферах життєдіяльності населення. Так, при здійсненні діяльності з профілактики злочинів, вчинених у сфері сімейно-побутових відносин, необхідно в першу чергу враховувати те, що конфлікти, які виникають між членами родини, носять, як правило, тривалий характер і мають властивість поступового кумулятивного нарощування критичного криміногенного «заряду». Особливо велика попереджувальна роль діяльності у боротьбі з такими правопорушеннями, як дрібне побутове хуліганство. Саме в тих регіонах, де недостатньо здійснюється такого роду діяльність, найчастіше спостерігаються більш несприятливі (у порівнянні з іншими регіонами) фактори, що стосуються рівня і динаміки тяжких насильницьких злочинів. Суб'єктами злочинів зазначеної категорії в багатьох випадках стають особи молодого віку, інтереси яких концентруються в основному в сфері використання вільного часу, в галузі дозвільного спілкування. Відданих обставин залежать форми і напрямки організації і реалізації профілактичних заходів. Важливо, наприклад, мати відомості про культурні запити різних груп і шарів молоді, рівень їхніх дозвільних вимог. Крім рішення задач ідеологічного і культурно-виховного характеру необхідно вживати заходи щодо усунення невідповідності між дозвільними інтересами молоді та об'єктивними можливостями їхнього задоволення соціально прийнятним шляхом.

Незважаючи на те, що відносини, що складаються в сферах побуту і дозвілля, відіграють неабияке значення, головним у самоствердженні особистості, розгортанні її активності є суспільне виробництво, стосунки у трудовому колективі тощо. Хоча частка насильницьких злочинів, чинених у сфері праці, невисока, однак ще існує ряд негативних моментів і протиріч, що опосередковують деякі взаємозв'язки

між сферами праці, побуту і дозвілля. Наприклад, на поведінку особистості несприятливо впливають тяжкі умови праці, її монотонність, широке використання ручної некваліфікованої праці. Існують визначені залежності і між такими явищами, як штурмівщина, слабка трудова дисципліна, з одного боку, і кримінальна поведінка – з іншого.

Не завжди наявні міцні зв'язки між трудовими колективами і невиробничими сферами, що, безумовно, не сприяє рішенням задач щодо посилення позитивного соціального контролю за особами, які порушують суспільний порядок. Часто мають місце випадки, коли адміністрація і громадські організації підприємств залишаються байдужими до скарг на неадекватне поводження їхніх працівників. Використання усіх можливостей і резервів трудових колективів щодо оздоровлення і культурного збагачення відносин у сферах побуту і дозвіллі – один з магістральних напрямків попередження насильницьких злочинів.

Навряд чи можна аналізувати хуліганство, чинене в сфері дозвілля в сільській місцевості, не з огляду на сезонні коливання рівня даного виду злочинів. Відповідно до вибірових досліджень, на літній і осінній періоди припадає значна кількість випадків злісного й особливо злісного хуліганства, причому в конкретний час (особливо восени) зростає питома вага потерпілих, не знайомих хуліганам, а також тих, хто не є мешканцем даної сільської місцевості.

Вибіркове вивчення поведінки сільських жителів, що бачили хуліганські прояви, показало, що вони до таких дій частіше ставляться пасивно в порівнянні з особами, що зіткнулися з хуліганством у місті. Причому найбільшу терпимість жителі села виявляють до антигромадської поведінки своїх односельців, особливо родичів і сусідів. Не випадково саме побутове хуліганство на селі характеризується високим ступенем латентності, рівень якої тим вище, чим менше ступінь його суспільної небезпеки.

У цілому усе ще непоодинокі факти байдужого, пасивного ставлення очевидців до правопорушень, тяжкої насильницької злочинності (незалежно від того, чи йдеться про міську чи сільську злочинність). Вибіркові дослідження дозволяють припустити, що з числа вивчених фактів здійснення навмисних убивств і заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у випадках активної, (а не пасивно-байдужої поведінки очевидців, надання з їх боку протидії акціям правопорушника вдалося б не допустити чи припинити (або перешкодити настанню таких тяжких наслідків, як смерть, тяжкі тілесні ушкодження) багато злочинів.

Щоб домогтися реалізації такого роду можливостей, слід розширити правову пропаганду, забезпечити постійний диференційований вплив на рівень правосвідомості й у першу чергу тих груп і про-

шарків населення, в яких стали звичними прояви неповажного ставлення до оточуючих, поширені уявлення про допустимість застосування насильництва для досягнення якихось невідкладних цілей і подолання перешкод на шляху ствердження власного «я».

Невідворотність і швидкість застосування моральних і правових санкцій за здійснення антигромадських вчинків також є позитивним фактором, що заважає замкнутися «у шкаралупі» байдужості й спокою.

При здійсненні всіх тяжких насильницьких злочинів і гнітючого числа хуліганських дій обов'язково присутній потерпілий. Тому попередження насильницької злочинності охоплює і ряд задач віктимологічного характеру. Заслужують на увагу питання статевого виховання підростаючого покоління. Нерозв'язання їх значною мірою сприяє здійсненню таких тяжких злочинів проти особистості, як зґвалтування, де потерпілими часто є або неповнолітні, або особи віком 18-22 роки. Не можна не згадати й про те, що побутовому насильницькому злочину нерідко передують правомірна, власне кажучи, але виражена у грубій, образливій для майбутнього злочинця формі поведінка потерпілого. У подібних випадках уміла, коректна, тактовна поведінка останнього може запобігти виникненню самого конфлікту, або його переростання в злочинний акт.

Додаткові вимоги в умовах напруженої кримінологічної обстановки повинні пред'являтися і до вирішення задач доцільного розподілу працівників правоохоронних органів, умілого маневрування кадровими, фінансовими і технічними можливостями і ресурсами.

Своєчасне виявлення і попередження конфліктів, що виникають у відносинах між громадянами, облік особливостей основних сфер життєдіяльності населення, знання специфіки конкретних об'єктів, зон і територій, профілактика пияцтва – все це становить той мінімум умов, виконання яких повинно перешкодити виникненню неблагополучних змін у характеристиці насильницької злочинності і підготувати ґрунт для викорінювання самої можливості злочинних зазіхань на найбільш коштовні у нашому суспільстві блага – життя, здоров'я та недоторканність особи.

С.С. СЛИВКА,
професор кафедри теорії,
історії держави і права
Львівського інституту внутрішніх
справ при НАВС України,
доктор юридичних наук

ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОУЧИНКУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Поняття злочину у позитивному праві подано у новому Кримінальному кодексі України як суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Визначається також і ступінь суспільної небезпеки у правовому полі. Ми розглядатимемо це поняття не у правовому полі, а у природно-правовому просторі, який формує природне право, тому назвемо це діяння злоучинком.

Вважаємо, що *злоучинок у природному праві* — це духовно-моральна категорія зла, порушення гармонії Всесвіту у думках, пристрастях та мотивах вчинку, що призводить до світової небезпеки. Зауважимо, що найбільшу світову небезпеку завдає негативна думка, негативні пристрасті, а згодом й негативні мотиви вчинків. Тобто, основне — не зла дія, а зла думка.

Видається можливим, що склад злоучинку у природному праві — це сукупність деонтологічних ознак, які засвідчують порушення онтологічних засад як злоучинок проти цілісності Всесвіту. Онтологічні засади відображають установку світобудови за допомогою природно-правових норм. Тобто це буття світу (ґрунтується на жорстких законах), яке існує поза свідомістю людини, у метафізичному вимірі. Процес життєдіяльності людини (пов'язаний з думками, пристрастями та вчинками) утворює деонтологічний процес, тобто забезпечує дієвість онтології.

Для природного права (як і для позитивного) властивим є наявність ознак складу злоучинку. Також існує чотири групи ознак, що характеризують *об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону*. Дві перші групи можна назвати об'єктивними, а дві наступні — суб'єктивними елементами (ознаками) складу злоучинку у природно-правовому просторі. Аналогічно до позитивного права у природно-праві об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона є необхідними елементами складу злоучинку. Відсутність одного з них свідчить про відсутність складу злоучинку. Здійснимо філософський аналіз кожної ознаки.

Об'єктом злоучинку у природному праві є відносини людини з Всесвітом, ставлення до всього, що є на світі. Причому ці відносини можуть виражатися у формі думок, пристрастей і мотивів вчинків. Тому важливим є те, що людина думає про Всесвіт, його правову будову і все, що у ньому перебуває.

Загальним об'єктом слід визнати всю сукупність всесвітніх відносин, які контролюються природним правом. До цих відносин належать усі життєві проблеми людини, все те, що потрібно для здійснення запланованого Природою деонтологічного процесу.

Родовий об'єкт злоучинків у природному праві зазначений у таких категоріях: смиренність, щедрість, чистота, доброзичливість, поміркованість, лагідність, працелюбність, для яких існують відповідно протилежні моральні чесноти: гордіня, захланність, нечистота, заздрість, нестриманість, гнів, лінивість.

Предметом злоучинку у природному праві є компоненти духовного світу та культурні цінності. Перша група предметів злоучинку є найбільш важливою. Сюди належить все, що не створене людиною, зокрема рослинний і тваринний світ, людина. Знищення, руйнування дарів природи, негативне ставлення до явищ природи є предметом злоучинку.

Щодо людини як природного створіння, то негативні думки, пристрасті і вчинки, скеровані на її життя, здоров'я, приниження гідності та інші фактори є злоучинком. Навіть ті ж діяння проти себе особисто підлягають покаранню.

Інша група предметів — це “друга” природа, яка створена людиною, що має культурні цінності. Фактично це, здебільшого, речі матеріального світу, які не є шкідливими для життєдіяльності.

Об'єктивна сторона злоучинку — це сукупність передбачених природним правом ознак, які характеризують як зовнішні, так і внутрішні прояви всесвітньо небезпечних думок, пристрастей і мотивованих вчинків, що посягає на об'єкт природно-правової охорони, а також об'єктивні умови, пов'язані з цим посяганням. Йдеться про всесвітньо небезпечні діяння (думки, пристрасті, мотивовані вчинки); всесвітньо небезпечні наслідки даного діяння; причинний зв'язок між всесвітньо небезпечними діяннями і його наслідками; факультативні ознаки (місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя, і засоби скоєння злоучинку) у природному праві.

Суб'єктом злоучинку у природному праві є психічно здорова особа, юридична особа, група людей, нація, суспільство і населення планети в цілому. У позитивному праві суб'єктом злоучинку є психіч-

но здорова людина, яка досягнула встановленого законодавством віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Природне право не визначає конкретного віку, з якого може наставати природно-правова відповідальність. Регламентація віку є індивідуальною, вона залежить від ступеня усвідомлення власного “Я” у житті, розуміння того, що є добром і злом.

Осудність особи у природному праві не може бути медичною і юридичною, вона є лише природно-правовою. Людина повинна бути здатною аналізувати свої думки, пристрасті, вчинки, здатною керувати ними (воля повинна мати природно-правовий характер).

Природне право визначає також і спеціальних суб'єктів злочинів. Це, зокрема, батьки, педагоги, священнослужителі, державні діячі та інші. До них належать і юристи, які повинні здійснювати й духовну місію. Додаткові ознаки і властивості спеціальних суб'єктів зобов'язують думати і діяти більш обачніше, оскільки вони мають спеціальне призначення — виховувати людей в онтологічному вимірі.

Суб'єктивна сторона складу злочинку у природному праві також відображає психічне ставлення особи до скоюваного нею всесвітньо небезпечного діяння та його наслідків. Основною і обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочинку є вина.

У філософії права *вина* є природно-правовою ознакою людських думок, пристрастей і вчинків. Людина усвідомлює свою вину тоді, коли її діяння суперечать онтологічному, коли вона не виконує того, що повинна виконувати для підтримання цілісності Всесвіту. У випадку усвідомлення своєї вини в людини виникають муки сумління, сором, страждання, каяття, виправлення заподіяного, спокутування тощо. Відповідною природно-правовою реакцією на визнання вини є прощення. Вина у природному праві може проявлятися також у двох формах: умислу або необережності.

Згідно з нормами природного права злочини вважаються скоєним навмисно, якщо особа, яка його вчинила, усвідомлювала всесвітньо небезпечний характер свого діяння, передбачала всесвітньо небезпечні наслідки і бажала чи свідомо допускала настання цих наслідків. Перші дві ознаки умислу (свідомість передбачення) характеризують інтелектуальну, а третя (бажання чи свідоме допущення всесвітньо небезпечних наслідків) — волюву сферу психіки винного. Прямий умисел полягає у бажанні настання негативних наслідків, а непрямий (евентуальний) умисел — у свідомому допущенні можливості їх настання.

Мотив злочинку виступає рушійною силою, приводом, спонукальною причиною до особистої зацікавленості людини в думці, при-

страсті і вчинку. Це психічні процеси, скеровані на різноманітні потреби і шляхи їх реалізації. Якщо мотиви мають антологічний характер, то такі діяння не є злочинними. Тобто вони не є пом'якшувальною обставиною, а повністю виключають вину. Але мотиви не повинні мати пасивного обґрунтування, яке наближається до лінощів. Справа в тому, що людина є активною особою, і мотиви мають бути активними, але помірними.

Мета злочинку є усвідомленим передбаченням бажаного результату правомірної думки, пристрасті, вчинку. Злочинна мета завжди суб'єктивна, вона ділиться на загальну й часткову, ближню й віддалену, кінцеву та проміжну. Ближня мета може бути ще негайною, коли людина має на меті негайно спричинити зло. За допомогою мети утворюються засоби, які необхідні для її досягнення.

Отже, філософський аналіз ознак складу злочинку у природно-правовому просторі здійснюється аналогічно до такого аналізу у правовому полі. Позитивне право (як наука) спонукає до постійного пошуку оцінок ознак складу злочинку, утворює підґрунтя для творчих дискусій. Але ці пошуки, дискусії будуть краще обґрунтовані, якщо вдатися до порівняння ознак складу злочинку у сфері природного права.

Література

1. Кримінальне право України. Загальна частина // За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Стація. – Київ. – Харків: Юрінком, Право, 2001.
2. Философский энциклопедический словарь. К., 2002.
3. *Ярмыш Н.Н.* Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). – Харьков: Основа, 1999.

О.Г. КОЛЬ,

завідувач кафедри кримінального права і процесу
Волинського державного університету імені
Лесі Українки, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО, КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Прийняття нового Кримінального Кодексу України (КК) [1] та внесення змін у чинний Кримінально-процесуальний Кодекс України

(КПК) [2] обумовило процеси удосконалення ще однієї галузі права з так званого „тріадного” циклу – кримінально-виконавчого права [3].

Проте, всупереч логіки побудови та співвідношення норм Виправно-трудового Кодексу України (ВТК) з вимогами КК та КПК, законодавець створив, на мою думку, ряд штучних проблем, які негативно впливають не тільки на організацію виконання покарань, але й на рівень правозастосувальної практики. Так, жодна з перерахованих вище галузей права не передбачає, хто із державних органів визначає вид виправно-трудової колонії. Це питання регулюється відомчими нормативними актами Верховного Суду України та Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДДУПВП). Поряд з передбаченими ВТК України колоніями-поселеннями існують кримінально-виконавчі установи, де відбувають покарання засуджені до обмеження волі. Відомчими наказами ДДУПВП вони називаються виправними центрами. Є й інші протиріччя та колізії правових норм тріадного циклу.

Як свідчить аналіз, основною причиною такого положення справ є правова “безкультурність” законодавця та ігнорування ним правил конкуренції норм КК, КПК і ВТК, де базовими є перші, оскільки саме вони визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [4].

Здавалосьь, що зазначені проблеми у якійсь мірі вирішать автори проекту Кримінально-виконавчого Кодексу України (КВК) [5]. Але лише поверхове ознайомлення з проектом показує, що вказані методологічні підходи є пріоритетними у ньому.

Так, у статті (ст.) 27 КВК “Порядок виконання покарання у виді штрафу” допущені, на мій погляд, такі протиріччя:

частина (ч.) 2 проекту не відповідає вимогам ч.4 ст.53 КК, яка допускає заміну штрафу на інші покарання, але не передбачає його відстрочку (розстрочку), що пропонується в КВК;

ч.3 проекту є алогічною, оскільки штраф стягується згідно вироку, тобто примусово, а добровільність законом не передбачена.

Показовими у цьому плані є вимоги ст.46 КВК Польщі, яка точно відображає положення КК Польщі: якщо засуджений не в змозі заплатити штраф, то суд виносить рішення про заміну цього покарання на позбавлення волі [6].

Потребує корегування ст.28 КВК “Наслідки злісного ухилення від сплати штрафу”, оскільки вжитий у ній вираз “суд може замінити штраф на інші покарання” не відповідає вимогам ст.389 КК “Ухилення від покарання, не пов’язаного з позбавленням волі”, де передбачена кримінальна відповідальність за вказані суспільно небезпечні діяння.

Крім цього, у зазначеній нормі не дано визначення “злісного ухилення”, що, без сумніву, породжуватиме суб’єктивні, а не об’єктивні підстави юридичної відповідальності засуджених до штрафу.

Зразковими у даному контексті є положення ч.3 ст.30 КВК Республіки Білорусь [7] та ч.2 ст.32 КВК Російської Федерації [8], в яких зазначено, що у випадку, якщо засуджений після офіційного попередження продовжує ухилятися від сплати штрафу при можливості його заплатити, судовий виконавець направляє в суд подання про притягнення засудженого до кримінальної відповідальності.

У ч.2 ст.30 проекту КВК “Порядок виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу чину або кваліфікаційного класу” слід, на моє переконання, замість виразу “орган вживає заходів до позбавлення всіх прав і пільг засудженого” вжити словосполучення “суд зобов’язує орган вжити заходи...”, оскільки відповідно до вимог ст.6 ч.3 ст.63 та ст.124 Конституції України правосуддя в нашій державі здійснюють тільки суди, тому обмежувати засудженого в правах і свободах праві лише вони.

Така процедура передбачена ст.173 КВК Польщі, а саме: у разі винесення рішення про позбавлення громадських прав, суд повідомляє про це відповідний орган публічної адміністрації тощо.

Суперечливою є ст.31 КВК України “Організація виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю”. Відповідно до вимог ст.1 проекту виконання цього покарання покладається на кримінально-виконавчу інспекцію (КВІ). Проте згідно чинного законодавства (Закони України „Про державну виконавчу службу” та „Про виконавче провадження”) даний вид покарання здійснюють органи державної виконавчої служби.

На мою думку, вказану статтю проекту можна було б доповнити ч.2 такого змісту: „Виконання цього покарання покладається на інші органи виконання основних кримінальних покарань”. Таке положення закріплено, зокрема, в ст.33 КВК Білорусі, ст.35 КВК Росії та відділу 2 „Заборони” КВК Польщі.

Як показує вивчення проекту КВК України, він має й інші недоліки та прорахунки, але об’єм даного дослідження не дозволяє це зробити. Проте, висновок є очевидним: негативні тенденції формування чинного законодавства України все частіше відображають нелогічність, статичність та безсистемність галузей права, особливо тих, які регламентують однорідні суспільні відносини.

Література

1. Закон України від 05.04.2001 р. „Про прийняття нового Кримінального Кодексу України” // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26.
2. Закон України від 27.03.2002 р. „Про внесення змін та доповнень у Кримінально-процесуальний Кодекс України” // Офіційний вісник України. – 2002. – №14.
3. Закон України від 21.07.2001 р. „Про внесення змін та доповнень у Виправно-трудоий Кодекс України. – 2001. – 30 серпня.
4. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студ. юрид. вузів і факульт. – К.: А.С.К., 2001. – С.75-82.
5. Кримінально-виконавчий Кодекс України: Проект / За заг.ред. Ю.Карамзіна // Ліга-Закон. – 2002. – 21с.
6. Роль і вплив кримінального та кримінально-виконавчого законодавства Польщі у реформуванні правового поля України: Методичні рекомендації / Укладачі О.Колб, А.Косило, О.Юхим'юк та ін. – Луцьк, 2001. – 84с.
7. Уголовно-исполнительный Кодекс Республики Беларусь. – Мн.: Национальный центр информации Республики Беларусь, 2000. – 144с.
8. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации. – М.: ООО «ВИТРЕМ», 2001. – 112с.

Л.П. БРИЧ,

доцент кафедри кримінального права
Львівського національного університету
імені Івана Франка, кандидат юридичних наук

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ ЯК РОЗМЕЖУВАЛЬНА ОЗНАКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Склади злочинів, передбачених статтями розділу VIII «Злочини проти довкілля» Особливої частини КК України мають багато спільних ознак. Вони утворюють чи не найбільше груп суміжних складів злочинів у межах одного розділу Особливої частини КК України. Розмежовувати їх можна за кількома ознаками складу злочину. Однією з розмежувальних ознак у більшості пар суміжних складів злочинів проти довкілля виступає предмет злочину.

Так, предмет злочину виступає єдиною розмежувальною ознакою складів злочинів: «Порушення правил охорони вод» та «Забруднення моря», передбачених відповідно ст.242 та ст.243 Кримінального кодексу України (далі – КК). Предмет забруднення вод становлять названі у диспозиції ч.1 ст.242 КК природні і штучні водні об'єкти,

розташовані на суші, так звані материкові води, які беруть участь у природному кругообігу вод. Незважаючи на те, що законодавство України включає до водного фонду України й такі водні об'єкти як моря, а поняття водойма та водний об'єкт застосовуються у законодавстві і щодо моря, море не виступає предметом «Порушення правил охорони вод». Водні об'єкти, розташовані на суші, і моря розрізняються між собою не тільки за своїми природними характеристиками, а й за значенням у житті суспільства. Існує різний правовий режим охорони і використання цих водних об'єктів. Не однакові й вимоги до якісних характеристик і властивостей морських і прісних вод. Тому й кримінальна відповідальність настає за різних умов [1, с.55]. Відповідальність за «Порушення правил охорони вод» настає вже за забруднення, а при «Забрудненні моря» необхідною умовою кримінальної відповідальності є настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді створення небезпеки заподіяння шкоди названим у диспозиції ч.1 ст. 243 КК об'єктам, або без таких наслідків, але за наявності умисної форми вини.

Предметом же забруднення моря виступають внутрішні морські води, територіальні води України, води виключної(морської) економічної зони України, а також відкрите море.

При розмежуванні злочинів, передбачених ст.245 КК «Знищення або пошкодження лісових масивів» та ст.246 КК «Незаконна порубка лісу», розмежувальними ознаками виступають предмет злочину та спосіб вчинення злочину. Предметом «Знищення або пошкодження лісових масивів» виступають названі у диспозиції цієї статті: 1) лісові масиви, 2) зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж залізниць, 3) інші такі насадження.

Предметом незаконної порубки лісу виступають окремі дерева і чагарники, які ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях.

Тому шкода при знищенні чи пошкодженні лісових масивів є значно більшою: лісові насадження на значних ділянках площі перестають існувати як об'єкт природи або суттєво знижується їх екологічна цінність, природні властивості, роль у біогеоценозі.

При вчиненні злочину, передбаченого ст.245 КК, шкода об'єкту заподіюється шляхом застосування вогню чи іншим загальнонебезпечним способом. При незаконній порубці вогонь чи інший загальнонебезпечний спосіб не застосовується.

Однією з ознак незаконної порубки лісу виступає місце вчинення злочину — заповідники або території та об'єкти природно-заповідного фонду, або інші особливо охоронювані ліси. Заповідники

або інші території та об'єкти природно-заповідного фонду виступають однією з конститутивних ознак – місцем вчинення злочину незаконного полювання, та однією з кваліфікуючих ознак порушення правил охорони надр. У зв'язку з цим виникає проблема розмежування названих складів злочинів із умисним знищенням або пошкодженням територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду. У складах злочинів, передбачених ч.1 і 2 ст.252 КК, території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду виступають предметом злочину. Очевидно, що розмежування в цьому випадку можна провести за характером та розміром тих змін, які сталися у особливо охоронюваному об'єкті природи в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння. Якщо в результаті незаконної порубки лісу, незаконного полювання, або порушення правил охорони надр було знищено чи пошкоджено об'єкт природно-заповідного фонду, суттєво змінено його зовнішній вигляд, ландшафт, сталися зміни у співвідношенні видів тварин чи рослин, то це означає, що суспільно небезпечним діянням здійснено вплив на предмет злочину, яким виступають території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду, чим заподіяна шкода об'єкту кримінально-правової охорони. Тому вчинене потрібно кваліфікувати за відповідною частиною ст.252 КК. Наприклад, може бути зрубано одне дерево, але це пам'ятне дерево або воно суттєво впливає на ландшафт заповідника. Якщо ж в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння, суттєвих змін у заповідному статусі відповідного об'єкта не відбулося, то вчинене потрібно кваліфікувати як незаконну порубку лісу, незаконне полювання, чи порушення правил охорони надр, залежно від конкретних обставин справи.

На практиці існує проблема розмежування незаконного полювання та незаконного зайняття рибним, звіриним, іншим водним добувним промислом. Так В.К. Матвейчук вказує, що в судовій практиці немає єдності щодо кваліфікації незаконного відлову водних гризунів цінних порід, наприклад, ондатри, норки. Одні суди засуджують винних за незаконне полювання, інші – за незаконне зайняття рибним, звіриним, іншим водним добувним промислом. Злочини, передбачені ст.248 та ст.249 КК, також потрібно розмежовувати за предметом. Предметом незаконного полювання виступають дикі звірі, птахи чи інші види тваринного світу, які за своїм ареалом поширення належать до тих, основні процеси життєдіяльності яких відбуваються на суші або на поверхні води. Предметом же незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом виступають об'єкти тваринного світу, які постійно проживають і розмножуються у воді:

риби, водні ссавці, членистоногі, молюски. Тому, наприклад, незаконний відлов ондатри потрібно кваліфікувати як незаконне полювання. В.К. Матвейчук обґрунтовує таку позицію тим, що ондатра належить до цінних видів пушних тварин [2, с.16].

Такі склади злочинів, як «Забруднення або псування земель», «Забруднення атмосферного повітря», «Забруднення моря», передбачені відповідно ст.ст.239, 241, 243 КК, також розмежовуються між собою за предметом злочину. Ця ж ознака виступає однією з розмежувальних між такими складами злочинів, як «Порушення правил охорони надр», «Порушення правил охорони вод», «Порушення законодавства про захист рослин», «Незаконне полювання», передбачених відповідно ст.ст. 240, 242, 247, 248 КК, що є суміжними за такою ознакою як суспільно небезпечне діяння. Але через чітку відмінність між предметами цих складів злочинів їх розмежування не викликає проблем.

Таким чином, можна зробити висновок, що у чинному КК України створені передумови для розмежування суміжних складів злочинів проти довкілля, зокрема така розмежувальна ознака, як предмет складу злочину є досить чіткою. Цього не можна сказати про розмежування складів злочинів проти довкілля у ситуації (за наявності) конкуренції кримінально-правових норм, які їх передбачають, наприклад, ст.236 «Порушення правил екологічної безпеки» КК і ст.253 КК «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля». Відмежування складів злочинів проти довкілля від складів адміністративних правопорушень, що посягають на довкілля, також викликає труднощі.

Література:

1. *Навроцкий В.А.* Уголовная ответственность за загрязнение водоемов (ст.228 УК УССР). Дис. ...канд.юрид.наук. – Харьков, 1982. – 219 с.
2. *Матвейчук В.К.* Квалификация незаконной охоты. Учебн. пособие. – Киев: Редакционно-издательский отдел МВД Украины, 1992. – 51с.

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

О.В. АВРАМЕНКО,

викладач кафедри кримінального права
і кримінології Львівського інституту
внутрішніх справ при НАВС України

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СТАНУ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Ч.1 ст.2 Кримінального Кодексу України (далі – КК) закріплює, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину [1]. Одним із обов'язкових елементів складу злочину є суб'єктивна сторона.

За твердженням авторів підручника “Кримінальне право України. Загальна частина” за редакцією професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється, і до його наслідків [2, с. 142].

У той же час, ст.23 КК України визначає, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Таким чином, фактично ототожнюються поняття суб'єктивної сторони та вини, що не зовсім вірно.

Беззаперечно, що вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони всіх без винятку злочинів. Відсутність вини виключає наявність суб'єктивної сторони складу злочину. Це правило закріплено також в ст.62 Конституції України, яка передбачає, що кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено вину особи у вчиненні злочину.

Проте, при юридичній оцінці суспільно небезпечного діяння необхідно встановлювати також мотив, мету та емоційний стан особи на момент його вчинення. Дані ознаки мають важливе значення при призначенні покарання, а коли вони передбачені в диспозиції статті, то і

для кваліфікації діяння. В теорії кримінального права ці ознаки отримали назву факультативних ознак суб'єктивної сторони.

Тому суб'єктивну сторону злочину, на нашу думку, слід визначати шляхом перерахунку всіх її ознак, а саме, як внутрішню сторону злочинного діяння, яка характеризується психічним відношенням особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, а також метою, мотивом та емоційним станом особи на момент вчинення злочину.

Якщо такі ознаки як мотив та мета опрацьовані в кримінально-правовій науці на достатньому рівні, то цього не можна сказати про таку ознаку, як емоційний стан особи на момент вчинення злочину.

Спроба з'ясування сутності, юридичної природи та значення одного з різновидів емоційних станів, а саме стану сильного душевного хвилювання і є предметом нашого дослідження.

Найперше слід відзначити, що кримінальний закон визнає сильне душевне хвилювання загальною обставиною, яка пом'якшує покарання (п.7 ч.1 ст.66 КК) та в окремих випадках обов'язковою ознакою складу злочину (ст.ст.116, 123 КК).

Проте, в різних наукових джерелах дається відмінне трактування цього інституту. Одні вчені, ототожнюють його з фізіологічним афектом [3], інші, визначають стан сильного душевного хвилювання через перерахунок емоцій, а саме: страх, гнів, відчай тощо, наводячи приклади із судової практики, в яких під впливом цих емоцій вчинялись злочини, що були кваліфіковані судами як вчинені в стані сильного душевного хвилювання [4].

Таким чином, сутність кримінально-правового поняття стан сильного душевного хвилювання розкривається через використання таких категорій психології, як "емоція" та "афект". Одразу ж слід зазначити, що ці поняття не ідентичні, хоча й подібні.

Тому для з'ясування сутності сильного душевного хвилювання слід вирішити принаймні наступні завдання: з'ясувати поняття та сутність емоцій та афекту та з'ясувати співвідношення між поняттями стан сильного душевного хвилювання, емоції та афект.

Щодо поняття емоцій, то в психології немає єдності поглядів у трактуванні їх сутності.

Наприклад, К. Ізард дає наступне поняття емоцій. Емоції – це дещо, що переживається як почуття (feeling), котре мотивує, організовує та направляє сприйняття, мислення та діяння [5, с.27].

Є.П. Ільїн розглядає емоцію як рефлекторну психо вегетативну реакцію, пов'язану з проявом суб'єктивного пристрасного відношення (у вигляді переживання) до ситуації, її перебігу і спрямуванню організації цілеспрямованої поведінки в цій ситуації [6, с.50].

Складність розуміння емоцій полягає в тому, що різні вчені вважають їх або елементом емоційних реакцій (настрою, афекту), або виділяють в окрему категорію, яку називають власне емоціями, відокремлюючи її від інших видів емоційних явищ. Вважаємо, що прийнятнішою є думка першої групи авторів, і емоції слід розглядати, як елемент емоційних реакцій, оскільки з точки зору кримінального права нас цікавлять не стільки самі емоції, скільки їх зовнішній вираз, поведінка особи під їх впливом.

Щодо сутності афекту, то його поняття визначається наступним чином. Афект – (лат. *affectus* – душевне хвилювання, пристрасть) – психічний стан, ознакою якого є домінування певної емоції, що обумовлює особливості сприймання подразників і характер дій особи. Таким чином, афект є одним з видів емоційних реакцій, а емоція є складовою частиною афекту.

Афект поділяють на патологічний та фізіологічний. Афект патологічний – короткочасний хворобливий розлад психіки, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів. Виявляється у глибокому затьмаренні свідомості, бурхливому руховому збудженні і діях, спрямованих проти подразника. Афект фізіологічний – короткочасний хворобливий розлад психічної діяльності непсихічного рівня, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів. Даний вид афекту виникає внаслідок вияву емоцій гніву, страху, тощо, і характеризується звуженням свідомості, руховим збудженням і діями, спрямованими на знищення подразника. Афект фізіологічний відрізняється від афекту патологічного за принципом дихотомії: осудний – неосудний. Тому фізіологічний афект визнається одним з компонентів сильного душевного хвилювання, оскільки відрізняється від нехворобливих афективних реакцій дезорганізацією свідомості, що позначається на ступені вини.

Кримінальна відповідальність за афективне правопорушення обумовлена, з одного боку, принциповою здатністю особи усвідомлювати характер своїх дій і керувати ними, а з другого – визнанням того, що ця здатність певною мірою обмежена розладами сприйняття, мислення та волі [7, с.169 - 170].

Таким чином, фізіологічний афект як вияв певних емоцій, і стан сильного душевного хвилювання – це терміни, які визначають одне і теж поняття, стан особи в момент вчинення певних дій з різних сторін: з боку психології та з боку юридичної науки. Однак, якщо афект може мати місце і у випадку вчинення правомірних дій, то стан сильного душевного хвилювання має значення лише у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння. Якщо дії особи правомірні, то криміналістів

не цікавить, в якому стані перебувала особа на момент їх вчинення.

Тому поняття сильного душевного хвилювання, на нашу думку, можна визначати як короточасний хворобливий розлад психічної діяльності особи неспіхичного рівня на момент вчинення суспільно небезпечного діяння, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів та проявляється в емоціях, які значно обмежують здатність особи усвідомлювати характер своїх дій та керувати ними.

Література

1. Кримінальний Кодекс України : Офіційний текст. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. / За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.
3. *Сташис В.В., Бажанов М.И.* Преступление против личности в УК УССР и судебной практике. – Харьков, 1981. – 216с.
4. *Ткаченко Т.* Ответственность за преступления против жизни и здоровья, совершенные в состоянии аффекта // Законность. – 1996. – № 7. – С.31 – 33.
5. *Ильин Е.П.* Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2001. – 752с.
6. *Изард К.Э.* Психология эмоций / Перев. с англ. – СПб.: Питер, 2002. – 464с.
7. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Українська енциклопедія, 1998. – Т.1: А – Г. – 672с.

С.Р. БАГІРОВ,

старший викладач кафедри кримінального
права Запорізького гуманітарного
університету «ЗІДМУ»

СПЕЦИФІКА ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ В ЗЛОЧИНАХ, ВЧИНЕНИХ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ

У період інтенсивного розвитку техніки і технології, що призводить до виникнення нових і трансформації давно відомих джерел підвищеної небезпеки, особливої актуальності набуває дотримання правил обережності при поводженні з ними. Разом з тим досить часто небезпечна техніка може опинитися в руках людини, чії морально-психічні якості і характеристики можуть не відповідати вимогам, що

пред'являються до операторів технічних систем. Необережна поведінка останніх може призвести до виходу джерел підвищеної небезпеки з-під контролю і заподіяти наслідки, небезпечні для суспільства. При наявності необхідних об'єктивних і суб'єктивних ознак усе вчинене може бути розцінене як злочин, вчинений з необережності.

До обов'язкових об'єктивних ознак складів необережних злочинів належить причинний зв'язок між діянням і шкідливими наслідками, що настали, який має певну специфіку в порівнянні з причинним зв'язком, що констатується у злочинах умисних.

На перший погляд необережні злочини відрізняються від умисних лише суб'єктивною стороною, у зв'язку з чим твердження про специфіку ознаки, що належить до об'єктивної сторони, може здатися не цілком правильним: якщо категорія причинного зв'язку об'єктивна, вона повинна мати однаковий характер і в умисних і в необережних злочинах. Проте, такий погляд не є обґрунтованим, оскільки не враховує об'єктивні відмінності необережних злочинів від умисних. У теорії сучасного кримінального права доведено, що багато норм і інститутів Загальної частини Кримінального кодексу не можуть бути повною мірою застосовані до необережних злочинів (зокрема, це стосується стадій вчинення злочину, співучасті у злочині, обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання тощо). Необережні злочини мають також і специфічні властивості, що належать до об'єктивного механізму розвитку даного типу злочину при його вчиненні, етапи якого істотно відрізняються від етапів розвитку умисного злочину. Такими специфічними властивостями необережних злочинів найчастіше називають: 1) порушення спеціальних правил обережності при поводженні з джерелами підвищеної небезпеки; 2) вихід джерел підвищеної небезпеки з-під контролю; 3) створення небезпечної ситуації; 4) створення аварійної ситуації (періоду "некерованості техніки"), що трансформується в катастрофічну; 5) настання шкідливих наслідків.

Більшість криміналістів, що досліджували злочинну необережність, відзначають відносну випадковість і майже абсолютну ситуативність шкідливих наслідків необережних злочинів. Це викликає сумнів у непогрішності теорії необхідного заподіяння, прихильники якої пропонують враховувати лише закономірні і необхідні наслідки як юридично значущі, чим не виправдано і штучно обмежують межі кримінальної відповідальності необережно діючих суб'єктів.

Думаємо, що варто погодитися з позицією тих учених, які стверджують, що кримінально-правове значення можуть мати й об'єктивно випадкові зв'язки. Особливості необережних злочинів у сфері технічних джерел підвищеної небезпеки підтверджують це.

Необхідно також відзначити, що деякі кримінально-правові норми Особливої частини Кримінального кодексу формулюються законодавцем у розрахунок на типовий детермінаційний зв'язок діяння з наслідками. Так, наприклад, ст. 264 КК України «Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів» являє собою враховану законодавцем ситуацію, коли в результаті порушення правил обережності при зберіганні вогнепальної зброї чи бойових припасів з боку винної особи створюються умови, що полегшують доступ до даних джерел підвищеної небезпеки для інших осіб, які і заподіюють шкідливі наслідки. Тут злочинна шкода безпосередньо заподіюється іншими особами, а не суб'єктом даного злочину, який створює умови для дії інших осіб. Зовсім очевидно, що дана норма розрахована на запобігання *небажаній шкідливій випадковості* і враховує множинність каузальних (таких, що заподіюють) факторів.

Виходячи з викладеного, як специфічні ознаки причинного зв'язку в необережних злочинах можна виділити такі:

- початковий момент зв'язку являє собою не будь-яке діяння суб'єкта, а діяння, виражене в *порушенні спеціальної норми обережності*;
- кінцевий момент зв'язку (шкідливі наслідки) має *відносну випадковість*;
- *множинність каузальних факторів*, що спричиняють шкідливі наслідки в результаті взаємного перетинання і взаємного обумовлювання (абсолютна *ситуативність* наслідків).

М. ГАЛАБАЛА,

С. ХИЛЮК,

студенти 4-го курсу

юридичного факультету

Львівського національного університету

імені Івана Франка

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: БІБЛІОГРАФІЧНІ РОЗВІДКИ

Як вдало зазначав В.Я. Брюсов: “Знання полягає не стільки в запасі відомостей, скільки в умінні знайти потрібні відомості в книжках”. Можна констатувати, що бібліографічні дослідження в галузі

кримінального права є чи не такими ж важливими, як і вивчення конкретних питань, пов'язаних із злочинністю і караністю. Вивчення вже опублікованих робіт є передумовою будь-якого наукового пошуку, адже воно дозволяє уникнути повторень, врахувати вже наявні досягнення, уникнути раніше допущених помилок.

Разом з тим рівень бібліографічних досліджень у галузі кримінального права в Україні поки що не відповідає сучасним потребам. По суті всі бібліографічні довідники, які присвячені публікаціям з кримінального права, видані ще за часів СРСР. Серед найбільш ґрунтовних таких робіт слід назвати три видання, які охоплюють періоди з 1917 по 1960 рр. [1], з 1961 по 1980 рр. та з 1980 по 1985 рр. [2].

Безумовно, зазначені джерела становлять основу для пошуку публікацій з кримінального права. Однак не можна не відзначити і їх певну недосконалість. По-перше, вони не містять посилання на роботи, опубліковані в Україні українською мовою. По-друге, вони тим більше не містять покажчика публікації українських авторів, що видані українською мовою закордоном, а також на території Західної України в період до 1939 року. В той час, як українські криміналісти публікували свої роботи у Львові, Празі, Мюнхені, Нью-Йорку. По-третє, зазначені бібліографічні довідники містять видання, які вийшли в світ 18 років тому.

Тому, враховуючи наукову і практичну значимість бібліографічних досліджень, їх недостатню розробленість, постала гостра необхідність узагальнити і систематизувати всі кримінально-правові публікації, які вийшли за час незалежності України. Перша така спроба була зроблена у 1998 році, коли вийшла “Бібліографія робіт з кримінального права, опублікованих у періодичних виданнях у 1986-1998 роках” [3].

Предметом нашого дослідження стали всі публікації з кримінального права, які вийшли в Україні з 1991 року, включаючи коментарі до Кримінального кодексу України, докторські та кандидатські дисертації, підручники, монографії, а також статті в періодичних виданнях та тези виступів на конференціях.

З 1991 до 2002 року у світ вийшло близько 3000 публікацій, присвячених окремим проблемам науки кримінального права. Майже 71 % цього масиву становлять роботи з Особливої частини кримінального права, 21% стосується Загальної частини, і 7% становлять роботи так званого загального характеру (це коментарі до КК, підручники, методичні та навчальні посібники тощо).

Слід зазначити, що творча активність авторів публікацій була далеко неоднаковою протягом досліджуваного періоду. Так, починаючи з двох десятків публікацій у 1991 році, вона дуже повільно зростала у наступні чотири роки. Науковці і практики значно активізувались у 1996-1997 роках: це, очевидно пов'язано з розробкою і прийняттям Основного закону нашої держави, і тими змінами, які вніс цей правовий документ в українське законодавство. Наступний сплеск публікацій припадає на 2001 рік і зумовлений прийняттям і введенням в дію нового Кримінального Кодексу України.

Досить нерівномірно розподілена увага авторів між різними інститутами кримінального права. Беззаперечним “улюбленцем” є кримінально-правова охорона системи господарства. Проблемні питання VII розділу Особливої частини КК України виявилися об'єктом 15 дисертаційних досліджень на здобуття кандидатського ступеня, що, правда сім з них присвячені ухиленню від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Наступну сходинку займає кримінально-правова охорона службової діяльності в Україні, хоча відповідний розділ Кримінального кодексу містить лише сім статей, йому присвячено до 200 публікацій. І такий інтерес є цілком обґрунтований, оскільки за даними управління узагальнення судової практики та аналізу судової статистики Верховного Суду України лише у 2000 році за посадові злочини (тобто злочини у сфері службової діяльності) було засуджено 5116 осіб [4], і цей показник має тенденцію до збільшення.

Також неабиякою популярністю серед авторів публікацій користується такий кримінально-правовий інститут, як “ Покарання та його види” – понад 100 публікацій, більшість з яких є відзеркаленням широкого суспільного обговорення проблеми, пов'язаної з відміною чи збереженням смертної кари.

Однак з проаналізованих нами джерел впливає, що такі питання, як “ Судимість”, “ Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування”, “ Кримінально-правова охорона миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку”, майже нікого не зацікавили.

В незалежній Україні до 2002 року включно було захищено 99 кандидатських і 9 докторських дисертацій.

Отже, бібліографічні дослідження з кримінального права допомагають не тільки знайти потрібне джерело, а й певною мірою, відображають стан розробки відповідних напрямків та наукових і практичних проблем, свідчать про активність окремих вчених і наукових шкіл.

Вже за кількістю виданих публікацій можна з'ясувати, дослідженню яких проблем приділялась увага в певні періоди, а які проблеми не досліджувалися – можливо через те, що вони вже достатньо вивчені, а можливо, тому, що просто пройшли поза увагою вчених. Особливо це потрібно знати при плануванні наукових досліджень, виборі тем дисертацій та інших наукових робіт.

Література

1. Советское уголовное право: Библиография. 1917–1960/ Сост. Ф.М. Аскназий, Н.В. Маршалова. / Отв. ред. И.И. Солодкин.–М.: Госюриздат, 1961.–323 с.
2. Советское уголовное право: Библиографический справочник (1961–1980гг.)/ Сост. А.С. Горелик.–М.: Юрид. лит., 1983.–416 с. Советское уголовное право: Библиографический справочник (1981–1985 гг.) / Сост. А.С. Горелик. – Красноярск: Изд. Красноярск. ун-та, 1987. – 184 с.
3. Бібліографія робіт з кримінального права, опублікованих у періодичних виданнях у 1986–1998 роках/ Лев М.А., Навроцький В.О.–Львів: Юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1999.–48 с.
4. Вісник Верховного Суду України.– 2002.– №1.–С.12.

О. ГЕМБАРА,
студентка

Національного університету
“Києво-Могилянська академія”

ЗАМАХ НА ЗЛОЧИН ЯК ВИД НЕЗАКІНЧЕНОГО ЗЛОЧИНУ

Замах на злочин є видом незакінченого злочину, який у ч.1 ст.15 КК України визначено як вчинення особою з прямим умислом діяння (дії чи бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Об'єктивними ознаками, що характеризують замах на злочин, є наступні:

- 1) замах на злочин є зовнішнім актом, дією чи бездіяльністю;
- 2) вчинене діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення протиправного діяння, на виконання об'єктивної сторони складу злочину

певного виду. Щодо цієї ознаки, то у працях М.Д.Дурманова та І.С. Тишкевича, знаходимо протилежні думки: замах розглядають як діяння, що повністю являє собою об'єктивну сторону складу злочину (такий її елемент як "діяння"); діяння, що не було достатнім для виконання елементу об'єктивної сторони, діяння, що неналежно виконано для формування об'єктивної сторони складу злочину;

3) вчинення діяння безпосередньо посягає на об'єкт злочину;

4) недоведення злочину до кінця – не настав бажаний результат;

5) причини незавершеності протиправного діяння не залежать від волі суб'єкта.

Щодо **суб'єктивних ознак** замаху на злочин, то, як і готування до злочину, він може бути вчинений суб'єктом лише з прямим умислом, про що прямо зазначено у ч.1 ст.15 КК України, що є новелою, порівняно із КК України 1960 р. Ця новела є досить важливою, тому що припинила тривалу дискусію в теорії кримінального права про можливість вчинення замаху на злочин із непрямым умислом. Проте, це не значить, що цей умисел є завжди конкретно визначеним. **Можливий замах на злочин вчинений із:**

1) неконкретизованим умислом (суб'єкт замахується, щоб завдати удар і не знає, якої тяжкості тілесних ушкоджень завдасть);

2) альтернативним умислом (суб'єкт однаково бажає настання смерті чи завдання тяжкого тілесного ушкодження потерпілому);

3) афектованим умислом (суб'єкт перебуває у стані сильного душевного хвилювання, що виникло раптово внаслідок тяжкої образи з боку потерпілого, вистрелив, але смерть потерпілого не настала).

У будь-якому разі характерною ознакою є нереалізованість умислу.

Найпоширенішою є класифікація замаху на злочин за критерієм завершеності протиправного діяння на закінчений та незакінчений.

Закінчений та незакінчений замах на злочин різняться ступенем завершеності протиправного діяння особою, ступенем суспільної небезпеки для охоронюваного кримінальним законом об'єкта, що відображається на характері та розмірі призначуваного покарання. Крім того вид замаху на злочин є визначальним для можливості застосування ст.17 КК України про добровільну відмову особи від доведення злочину до кінця.

Саме тому можемо вважати дуже позитивною новелу КК України 2001 року (порівняно із КК України 1960 року), ст. 15 якого закрі-

пила поділ замаху на злочин на: закінчений замах на злочин та незакінчений замах на злочин.

Згідно із ч.2 ст.15 КК України замах на вчинення злочину є закінченим, якщо особа вчинила всі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено із причин, які не залежали від її волі.

Відповідно до ч.3 ст.15 КК України замах на вчинення злочину є незакінченим. Якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила всіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця.

Критерієм для розмежування “закінченого” та “незакінченого” замахів на злочин є реалізація особою всіх об’єктивних ознак даного протиправного діяння при закінченому замаху, і нездійснення – при незакінченому замаху на злочин. У науці кримінального права немає єдиного погляду на те, з якої точки зору визначати завершеність чи незавершеність дій суб’єкта: чи з точки зору їх об’єктивної необхідності для вчинення злочину, чи з суб’єктивної точки зору особи, що вчиняє протиправне діяння. В ч.2,3 ст.15 КК України законодавець закріпив суб’єктивний критерій, що є досить важливим для єдиного застосування судами норм щодо закінченого та незакінченого замахів.

Законодавчо закріплено лише класифікацію замахів на злочин на закінчений та незакінчений. Проте в теорії існує ще один поділ замахів на злочин: на придатний та непридатний, залежно від придатності об’єкта злочину і засобів вчинення злочину.

Зазначимо, що юридична кваліфікація замаху на злочин відбувається з посиланням на відповідну частину статті 15 КК України.

Література

1. Кримінальний Кодекс України (Прийн. сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 року). – Офіц. текст. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студ. юрид. вузів і фак. / За ред. Матишевського П.С. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 505 с.
3. Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву – М.: Госюриздат юр. лит., 1955. – 212 с.
4. Панько К.А. Добровольный отказ от преступления по советскому уголовному праву – Воронеж: Изд. Воронеж. ун-та, 1975. – 147 с.
5. Тишкевич И.С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву (Понятие и наказуемость). – М.: Госюризд., 1958. – 260 с.

ПИТАННЯ ОСУДНОСТІ ТА НЕОСУДНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У процесі свого розвитку вітчизняне кримінальне законодавство ніколи не встановлювало особливих критеріїв осудності неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння, а завжди виходило з того, що неповнолітні, як і повнолітні, можуть бути визнані неосудними лише у разі наявності таких психічних захворювань, при яких вони втратили здатність усвідомлювати свої дії або керувати своїми вчинками.

У чинному Кримінальному кодексі України також не знайшло свого відображення положення стосовно особливостей осудності та неосудності неповнолітніх. Хоча у ч.1 ст. 19 Кримінального кодексу (КК) України вперше сформульовано поняття осудності, а у ч.1 ст. 20 КК України вперше дано поняття обмеженої осудності [1].

Слід зазначити, що в юридичній літературі висловлювалися різні точки зору стосовно цього питання. Наприклад, Г.М.Мінковський вважав, що неповнолітній, який досяг 16 (14) років, але відстає у своєму розвитку, не може бути визнаний у деяких випадках як осудний відносно вчиненого ним суспільно небезпечного діяння [2,80-82]. Але ця позиція не зустріла підтримки зі сторони вчених психіатрів та юристів. Більше того, вона була піддана критиці, тому що Г.М. Мінковський необґрунтовано розширив поняття неосудності та ототожнював її з розумовою відсталістю неповнолітнього, яка не була обумовлена психічним захворюванням. Зокрема, А.І. Чернишов вважав, що медичний критерій неосудності проявляється в тому, що особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, страждала психічним розладом, який виключав можливість усвідомлювати свої дії або керувати ними під час вчинення суспільно небезпечного діяння. На відміну від неосудності розумова відсталість не завжди пов'язана з душевним захворюванням, а можлива внаслідок педагогічної, соціальної занедбаності, у зв'язку з якою підліток, який перебував у неблагонадійних умовах життя та виховання, не отримав належного розумового розвитку, хоча його інтелект не був порушений якоюсь психічною хворобою. Що стосується хворобливого стану психіки, який пов'язаний з психічним

розладом, то він може покращитися у разі лікування, але не завжди або не повністю. Тому він пропонував передбачити у кримінальному законі норму про безвідповідальність розумово відсталих неповнолітніх, які не страждають психічним захворюванням [3,113-114]. Аналогічної точки зору дотримувалися автори Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік 1991 р., в яких містилася новела про відставання у психічному розвитку як обставини, що виключала кримінальну відповідальність неповнолітніх, які не були здатні повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними [4].

На нашу думку, якщо передбачити у діючому КК України норму в редакції Основ Союзу РСР, то це приведе до плутанини у термінології, тому що нездатність повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення злочину є формулою обмеженої осудності (ст.20 КК України). У зв'язку з цим виникла потреба передбачити в чинному КК України самостійну норму, яка б передбачала невідповідальність неповнолітніх, які під час вчинення суспільно небезпечного діяння за своїм психічним розвитком не досягли віку кримінальної відповідальності, але цей стан потребує своєї назви.

На нашу думку, вдалою є пропозиція Г.В. Назаренка, який вважає, що мова йде про “*вікову незрілість*”, закріплення цієї категорії у КК України дозволить уникнути громіздких описових конструкцій [5,132]. Цю норму можливо передбачити у наступній редакції: “Не підлягають кримінальній відповідальності неповнолітні, які під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, внаслідок розумової відсталості, не пов'язаної з психічним розладом, не досягли віку кримінальної відповідальності, передбаченого ст. 22 КК України. Наявність у неповнолітнього відставання у психічному розвитку є підставою для його скерування до центру медико-соціальної реабілітації.” Закріплення у КК України норми про вікову незрілість неповнолітніх потребує внесення відповідних змін і у Кримінально-процесуальний кодекс (КПК) України, тому що, як свідчить практика, на запитання: “Якому віку відповідає фактичний рівень розвитку психіки підлітка?”, повно та обґрунтовано можливо відповісти тільки у разі проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи.

На підставі викладеного, у КПК України необхідно передбачити норму, згідно з якою слідчий у ході провадження досудового слідства в справах про злочини неповнолітніх у кожному випадку повинен призначати комплексну психолого-психіатричну експертизу. Це б дозволило на ранніх стадіях розслідування виявити у неповнолітнього

певні відхилення у психіці та призначити у разі необхідності такому неповнолітньому примусові заходи медичного характеру або направити його до центру медико-соціальної реабілітації.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 5.04 2001 р.// Відомості Верховної Ради України.— 2001.— № 25-26.— Ст. 131.
2. Миньковский Г.М. Особенности расследования и судебного разбирательства дел о несовершеннолетних. М., 1959.
3. Чернышов А.И. Вопросы вменяемости и невменяемости несовершеннолетних. Актуальные проблемы государства и права. — Изд. Томского университета, 1972. — Т. 228.
4. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1991г.// Известия. — 1991. — 20 июня.
5. Назаренко Г.В. Уголовно-релевантные психические состояния лиц, совершивших преступления и общественно опасные деяния.— М., 1989.

В.М. ДЕМЧЕНКО,

редактор науково-дослідного та
редакційно-видавничого відділення
Херсонського юридичного інституту
Національного університету внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

НЕБЕЗПЕКА СТИЛЬОВОЇ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Прагнення стильової однозначності зумовлене суто практичними потребами, зокрема необхідністю адекватного сприймання положень юриспруденції, оскільки в тому ж таки суді неоднозначні моменти у формулюваннях можна використати як контраргументи проти здавалося б стовідсоткових переконливих доказів.

Один із факторів формування такої небезпеки – мовну інтерференцію та калькування як її результат – ми вже розглядали у попередніх публікаціях [1]. Це явище, зрозуміло, активно розвивається саме в умовах соціально-політичної експансії метрополії в напрямку національної периферії та є більшою мірою суб'єктивним. Проте другий фактор – міжмовна омонімічність – є об'єктивним, оскільки базований він на історичних чинниках.

Відомий український публіцист М. Левицький у 1910 році в київській газеті “Село” опублікував певною мірою гумористичний матеріал “У суді” – як відповідь на думські виступи про те, що в установах суду на території України добре розуміються між собою російськомовні юристи та україномовні селяни. Три дійові особи презентують різні типи мовців в Україні – селянина як носія української мови, слідчого як носія російської та старосту, що має українську фонетичну базу і на ній намагається нанизати російські слова. З цього виходить доволі комічна життєва ситуація, проте для юриспруденції – **ж а х л и в а** (розрядка моя – В.Д), оскільки такі свідчення можуть бути інакше сприйняті (на той *неделе* – ні не в *неділю* – в *середу*!). Не викладаючи змісту твору, наведемо кілька випадків семантично контрастних опозицій: *бреишуть* (собаки) – *Врут? Лают?* – *Кого ж вони лають? Товар* (домашні тварини) – *Так вы торгуєте?* – *Ні – А лавка есть?* – *Аж дві* (в хаті). *Луна йшла добра – Луна была добрая и темно было?* (“Літературна газета” від 18.06.92 р. – С. 7). Зрештою така ситуація може зумовити навіть інкримінування неправдивих свідчень.

Зазначені вище фактори зумовлюють багато негативних впливів як на власне мовну структуру (деформуються норми літературної мови, причому часті порушення можуть призвести до появи тенденції, а згодом – до кодифікації неправильної форми, історично невластивої для української мови), так і на однозначність сприйняття термінів (що, як відомо, є їх головною рисою).

У загальностильовому шарі української мови наявні випадки, що майже досягли такого небезпечного кодифікування: *рахувати* зі значенням “вважати”, *не дивлячись на...*, *приймати участь, знаходяться* (десь), *являються* (кимось), *в якості* (когось) тощо.

У хвилюючому нас юридичному субстилі також чимало аналогічних помилкових форм, коли несвідома чи свідомо калька з російської мови постає на місці органічного для української мови слова (*підлог* замість *підробки*, *зговір* замість *змови*, *зложники* замість *заручників* – приклади з попередньої редакції Кримінального кодексу України).

Навіть заміна таких термінів у новій редакції Кодексу ефективно ще не діє, оскільки досвідчені юристи – у переважній більшості носії російської мови як функціонально першої – важко переходять зі звичних фахових рейок на нові. На “доктринальному” рівні вчені-юристи фіксують певну норму в найзрозумілішому власне для них варіанті (почасти калькованому); на “професійному” юристи-практики або й викладачі профільних закладів сприймають цю форму без заперечень, оскільки й самі вчилися російською мовою та працюють нині з вико-

ристанням різноманітних кальок-шампів (які для них є більш звичними і, звичайно ж, зрозумілими); зрештою на “буденному” рівні після численних публічних повторень даної неправильної форми (навіть *чїтання, бзнаки, завданнї* тощо) вона стає звичною і для непрофесіоналів – пересічних громадян, через що має вірогідну перспективу кодифікації як унормованої.

Зрозуміло, що зазначені особи є й укладачами державних документів, зокрема законодавства, де ми фіксуємо неоднозначні мовні положення:

У ст. 8 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” [2] наводиться сполука *примирна комісія*, в якій виділений термін є не тільки неорганічним для носія української мови як функціонально першої, але й нелогічним взагалі: так він має етимона не *примирювати* (від чого примирювальна), а *при мирі*. У самій назві наявна ще більш небезпечна помилка – термін *спори*, який надто багаторазово повторюється в юриспруденції, ставши зрештою стилістично маркованою одиницею [3:192]. *Спір* навіть в академічних юристів не викликає заперечень, бо суто українське *суперечка* – це, мовляв, народнорозмовна (стилістично нейтральна) форма. Проте для носія вже української мови як функціонально першої сполука *трудова суперечка* є органічною як на розмовному рівні, так і на науковому, а *спір* викликає геть інші аналогії (порівн. ще й парадигму – *спори, спору, спірний* тощо). Носій гуцульського діалекту, наприклад, взагалі інакше зрозуміє аналізоване слово – як “льодохід” або як хворобу астму – “дыхавицю” (через *спирати дихання*), а *спірний* – як “ситний” [4:176] (через локальне фонетичне наближення *i//u*).

Це лише один приклад докладного аналізу (за Ю. Прадідом – лінгвістичної експертизи) конкретного юридичного терміна, що має риси неоднозначності. Чимало аналогічних прикладів з нової редакції Кримінального кодексу України ми навели у власній монографії [5].

Підсумовуючи зазначимо, що вихований та сформований в умовах білінгвізму (все одно яких – великоросійських, радянських) міський житель надалі виховує своїх дітей як носіїв уже рідної для них російської мови. Логічно, що такі особи об’єктивно не мають “чуття” української мови, послуговуючись калькованими варіантами більш зрозумілої їм російської. На пересічному рівні це не становить значної небезпеки, але на рівні створення фіксованих текстів, зокрема державних документів, зумовлює тиражування помилки – у плані неоднозначного сприйняття юридичних термінів.

Література

1. Демченко В.М. Етнічний аспект сприйняття терміносистеми права // Вісник ЗЮІ МВС України. – 1998. – № 3. – С. 240-247; Демченко

В.М. Мова кримінального кодексу: небезпека двозначності // Актуальні проблеми сучасної криміналістики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: у 2-х част. – Ч.2. – Сімферополь: Доля, 2002. – С. 157-161; Демченко В.М., Стратонов В.М. Кримінально-процесуальний закон: стилістичні проблеми // Право України. – 2002. – № 11. – С. 124-127.

2. Див.: “Положення про порядок проведення примирних процедур по вирішенню колективних трудових спорів (конфліктів)”, затверджене Наказом Національної служби посередництва і примирення від 24 квітня 2001 року № 92.
3. Див. ще: Російсько-український словник правничої мови / Гол. ред. А. Кримський. – К., 1926.
4. Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997.
5. Див.: Демченко В.М. Органічна та неорганічна українська мова: Монографія. – Херсон, 2003.

І.О. ЄСИП,

начальник кафедри
кримінального права та кримінології
Львівського інституту внутрішніх
справ при НАВС України

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ УКРАЇНІ

Українське кримінальне право в своєму історичному розвитку зазнає постійних змін. Два перших періоди, а саме Київсько-руської держави та литовсько-руської доби були періодами приватного кримінального права, коли судочинство і реакція на злочин віддавались скривдженому. Наступні періоди, що припадають на час існування Запорозької січі та гетьманщини, поступово перетворюються на період публічного права, коли процесом судочинства опікувалася держава.

Аналіз законодавства періоду Києво-руської держави дозволяє виділити декілька груп об'єктів правового регулювання.

Перша – це життя, здоров'я, особисті права, честь і свобода тощо. Злочини проти життя людини поділялись на навмисні і ненавмисні. У свою чергу навмисні злочини розрізняли убивство з наміром (розбій) і без наміру. Особливим родом вбивства було умисне пошкодження тіла із смертельним наслідком.

Другу групу становили злочини проти майна, серед яких розрізняли крадіжку, так звану татьбу, грабунок, привласнення загублених

речей або втікача-невільника, зловмисне пошкодження чужої рухомої речі. Найважче карались підпали і професійна крадіжка, наприклад, конокрадство.

До наступної групи входили злочини проти громадських інтересів, які поділялись на злочини проти інтересів суспільства та держави. До перших належали злочини проти релігії, які визначались за постановами церковних установ. Це такі, як чарівництво, грабування трупів, предметів культу і т.п.

Серед злочинів проти родини слід назвати двоєженство, двоємужжя, кровозмішення, подружня зрада, полишення подружжя і т.п. Злочини проти моралі були відомі як згвалтування, скотоложество.

Злочинів проти держави в силу історичних умов практично не зустрічалось, проте зароджувалось поняття зрада країні, тобто змова з ворогом.

Аналіз законодавства періоду Києво-руської держави дозволяє назвати декілька груп об'єктів правового регулювання (особисті права, свободи, речі, інші). Як злочини розглядалися порушення особистих прав, свободи, винищення чужих речей, користування чужими речами, злочини проти влади і християнської віри, проти сімейного права й моральності. Злочини проти християнської віри, сімейного права й моральності, про святотатство складали групу злочинів, що перебували в юрисдикції церкви.

Пам'ятки права свідчать, що єдиного поняття злочину в Київській Русі ще не існувало, каралося не порушення закону, а найчастіше спричинення шкоди. "Злочин" визначався не як порушення закону (закону могло й не бути) чи князівської волі, а як "обида", тобто спричинення матеріальної чи моральної шкоди особі чи групі осіб, кримінальне і цивільне правопорушення не розрізнялися. Покарання в основному полягало у відшкодуванні нанесених збитків, і залежало від соціального становища потерпілого. Як інститут кримінально-правового регулювання воно підтримувало правопорядок і мирне співіснування членів суспільства, поєднувало завдання матеріального відшкодування збитків потерпілому й утримання князівської влади. Види покарання пов'язувалися з метою та еволюціонували від помсти до можливості грошового викупу й кримінального покарання.

Поняття злочину у праві Литовсько-руської держави зазнавало трансформації. На етапах панування звичаєвого права злочин розумівся як заподіяння шкоди, згодом (з другої половини XV ст.) трактувався як проступок. Суб'єктом злочину могли бути як окремі особи, винні у вчиненні злочину, так і групи осіб, відповідальні за чужу провину. Від кримінальної відповідальності звільнялися божевільні та особи, які не

досягли визначеного віку. Якщо у діях особи не було умислу чи необережності, то кримінальне покарання не застосовувалося. Обставинами, що позбавляли від кримінальної відповідальності були необхідна оборона і крайня необхідність. Було зроблено першу спробу сформулювати презумпцію невинності (1566). При кримінально-правовому регулюванні на українських землях Великого князівства Литовського чітко розрізнялися як стадії злочинної діяльності - намір, підготовка до злочину і замах. Види злочинів поділялись у залежності від об'єктів злочинного посягання та способу порушення справ у суді. Основними цілями покарання були залякування, відшкодування заподіяної шкоди, відплата. Питання про покарання осіб, які винні в убивстві, вирішувалося неоднаково – залежно від класової і станової належності як потерпілого, так і злочинця. Проте жорстокість покарання й тоді не впливала на динаміку зростання злочинності, що залежала від суб'єктивних та об'єктивних чинників.

Сфера кримінально-правового регулювання в ранніх українських державних формаціях найбільшого розвитку дістала в Запорозькій Січі. Найповніше виявили себе норми, що встановлювали відповідальність за злочини. Злочином вважалася шкода, заподіяна життю, здоров'ю, майну, честі особи або всьому запорозькому товариству. Козацьке право передбачало досить широкий перелік злочинів, які в залежності від об'єкта злочину умовно поділяють (І.Грозовський) на декілька видів: *військові* (порушення правил несення служби, дезертирство, ухилення від служби); *службові* (казнокрадство, перевищення службових повноважень і зловживання службовим становищем); *проти порядку управління і суду* (непокора адміністрації, фальшивомонетництво, підроблення печаток і документів, лжеприсяга і лжесвідчення у суді); *проти особи* (вбивство, завдання каліцтва, ран чи побоїв, образа); *проти власності* (крадіжка, пограбування, приховування краденої речі, знищення чужого майна); *проти моралі* ("зганьблення жінки не за пристойністю", перелюбство або зв'язок з жінкою (на Січі), приведення на Січ жінки). Мета покарання полягала у відплаті й відшкодуванні збитків та в залякуванні. Широко застосовувались публічні види покарань.

Важливою рисою кримінального права Гетьманщини був його приватно-правовий характер. Переслідування злочину, навіть тяжкого, було в основному приватною справою. Суд карав злочинця залежно від волі потерпілого, а за відсутністю останнього – від вимог його родичів. Під злочином розумілися усі дії, що спричиняли шкоду і завдавали збитків як окремій особі, так і державі. У поглядах на злочин і покарання виходили з релігійних догм: злочин трактувався як непо-

слух і відступ від Божих законів, а тому покарання вважалося відплатою за гріх перед Богом. Пріоритетними були злочини проти релігії і церкви та держави.

Суб'єктами злочину визнавалися особи, що досягли 16-річного віку. Найбільш чітко у законодавстві оговорювалися форми провини. Наприклад, психічне захворювання, хоча й не звільняло від відповідальності, але воно враховувалося судом як обставина, що пом'якшувала провину. Натомість вчинення злочину у стані сп'яніння тільки обтяжувало провину (окрім випадків намовляння на злочин пияка іншою особою). Полегшувальними обставинами при визначенні міри покарання судом вважалися: голод, не усвідомлення кримінального діяння внаслідок неповноліття; цілий ряд вчинків, спрямованих на навмисне чи ненавмисне ушкодження чужого майна (покалічення і вбивство коней, худоби, домашніх і мисливських собак, свійської птиці тощо), за які в більшості випадків призначалася цивільна відповідальність за заподіяну шкоду.

В українському кримінальному праві гетьманської доби виникають цілком нові поняття, пов'язані з ускладненням суспільних відносин і розвитком правових ідей: замаху на злочин; розрізнення головного злочинця і співучасників; рецидиву злочину; наявності обставин, що виключають або знижують покарання. Українське право Гетьманщини пропонувало заходи щодо попередження злочинів, стояло на сторожі особистої свободи й честі особи.

Отже, від найдавніших часів і до XVIII ст. кримінальне право в Україні, яке за влучним спостереженням М. Грушевського явно переважувало (в тому числі за ступенем розробленості його норм) над усіма іншими галузями права, мало достатньо високий рівень розвитку.

О.О. ЗВІРКО,

студентка Національної юридичної академії
України імені Ярослава Мудрого

ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ЗАГАЛЬНОВИЗНАНИМ МІЖНАРОДНИМ ПРИНЦИПАМ РІВНОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ

1. Визнання Україною міжнародних стандартів з прав людини, вступ до Ради Європи та приєднання до Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини зумовлюють необхідність імплі-

лементатії загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права, зокрема таких, як справедливість та рівний захист законом, спрямованих на захист основних прав і свобод людини, у національне законодавство та адаптації його до норм європейського права.(10,1-3), (11,23)

2. Принцип рівності громадян перед законом закріплений у ст. 21 та 24 Конституції України (1,5-6), (13,13). На жаль, у Конституції нашої країни не знайшов належного вираження принцип справедливості, хоча його складові елементи містяться у багатьох нормах як Конституції, так і законів України, що стосуються прав і свобод людини.

3. Новий Кримінальний Кодекс України без сумніву є історичним кроком вперед на шляху становлення правової держави у відповідності з міжнародними принципами і нормами права (12,7). Разом з тим, до одного з його недоліків можна віднести відсутність в ньому спеціальної глави, присвяченої принципам кримінального права. Серед них слід було б вказати на такі загальноновизнані принципи європейського права як дотримання прав людини і визнання її гідності, справедливості, рівності перед законом і судом, презумпція невинуватості, законність і гуманізм.

4. Не відповідає принципам міжнародного права та проголошеному конституційному принципу пріоритету загальнолюдських цінностей розміщення норм про відповідальність за злочини проти особи та прав людини на другому місці в системі Особливої частини КК України після злочинів проти основ національної безпеки. Більш вдалою слід визнати позицію законодавців тих країн, які помістили такі норми на перше місце, чим підкреслили свою відданість ідеалам першочергового захисту прав і свобод людини, наприклад Австрія та Росія (6 і 8).

5. Аналіз мір покарань, передбачених КК України за посягання на життя, показує, що принцип справедливого покарання в деяких статтях не витриманий на законодавчому рівні. Так, посягання на життя державного чи громадського діяча (ст.112) та на життя начальника - військовослужбовця (ч.4 ст.404 КК) карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі; посягання на життя працівника правоохоронного органу або військовослужбовця (ст.348) карається позбавленням волі від 9 років до довічного, судді, народного засідателя чи присяжного (ст.379), захисника чи представника особи (ст.400) представника іноземної держави (ст.443) – від 8 років до довічного позбавлення волі. Невідповідністю міжнародним принципам слід вважати і ту обставину, що нарівні з життям працівника правоохоронного органу, судді, захисника охороняється життя їх близьких родичів, в той час як близькі родичі державних чи громадських діячів та військовослужбовців такого захисту не мають.

6. Як показав аналіз, норми КК не забезпечують рівний захист законом громадян у разі погрози вбивством. Межі покарання за такі злочини іноді встановлені у залежності від посадового становища та соціальної ролі потерпілого. Так, погроза вбивством щодо працівника правоохоронних органів або його близьких родичів карається позбавленням волі до 3 років (ч.1 ст.345), погроза вбивством державного чи громадського діяча та їх близьких родичів – до 5 років (ч.1 ст.346), службової особи чи її близьких родичів – до 2 років (ч.1 ст.350), судді, народного засідателя чи присяжного (ч.1 ст.377), а також захисника чи представника особи (ч.1 ст.398) та їх близьких родичів – до 3 років позбавлення волі, а щодо начальника – військовослужбовця (ч.1 ст.405) – до 2 років позбавлення волі. При цьому близькі родичі такого військовослужбовця захисту кримінального закону від подібного роду посягань не мають.

7. Звертає на себе увагу і різний обсяг захисту кримінальним законом службових осіб від дій, пов'язаних з загрозами їх життю, здоров'ю та майну. Так, згідно диспозицій відповідних статей КК, крім погрози вбивством, карається будь-яка погроза застосування насильства або знищення чи пошкодження майна щодо працівника правоохоронних органів (ч.1 ст.345), судді, народного засідателя чи присяжного (ч.1 ст. 377), захисника чи представника особи (ч.1 ст.398) та їх близьких родичів. Разом з тим в неповному обсязі закон захищає від погроз службову особу та її близьких родичів (здоров'я – лише від погроз заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, майно – лише від погроз знищення чи пошкодження загальнонебезпечним способом (ч.1 ст.350). В рівній мірі закон захищає громадянина, який виконує громадський обов'язок за винятком його близьких родичів. Здоров'я начальника – військовослужбовця захищено законом від погроз заподіяння тілесних ушкоджень та побоїв (ч.1 ст.405), але не передбачено такого захисту для його близьких родичів. Найповніший захист надано державному чи громадському діячеві, щодо яких додатково встановлено охорону від погрози викрадення або позбавлення волі (ст.346).

8. За умисне знищення чи пошкодження майна, що спричинило загибель людей, у зв'язку з виконанням потерпілим службових або громадських обов'язків, встановлено різне покарання. Закон найбільш повно захищає інтереси захисника або представника особи та їх близьких родичів (ч.3 ст.399 КК), меншою мірою – особу, яка відправляє правосуддя (ч.2 ст.378 КК), працівника правоохоронного органу (ч.2 ст.347 КК) та їх близьких родичів, найменшою мірою – службову особу або громадянина, який виконує громадський обов'язок, та їх близьких родичів (ч.2 ст.352 КК), а військова службова особа взагалі подібного захисту не має.

9. Службова особа переслідується більш суворо за зловживання та перевищення влади, ніж військова службова особа, оскільки при однаковій верхній межі покарання у 8 та 10 років позбавлення волі (ч.2 ст.364, ч.3 ст.365 КК) нижча межа покарання для військовослужбовців (ч.2 ст.423, ч.3 ст.434) менша на 2 роки і складає 3 і 5 років проти 5 і 7 років позбавлення волі відповідно для службових осіб, які не є військовослужбовцями. Подібних відступів від принципів справедливості та рівності в кримінальних кодексах таких європейських країн, як Австрія та ФРН, не знаходимо. (8 і 9)

10. Залежність покарання від соціального стану (посади) злочинця або потерпілого по суті є порушенням принципу рівності перед законом і рівного захисту законом і являє собою відголос феодального права з його становою нерівністю. Подібні невідповідності кримінального законодавства України загальноновизнаним принципам міжнародного права є наслідком інерції як мислення, так і довготривалої практики існування суспільства в умовах тоталітарних режимів, і тому вони усуваються повільно з великими труднощами та перепонами. Але вимога часу – забезпечити своїм громадянам ефективний захист основних природних прав і свобод – альтернативи не має. Тому Кримінальний Кодекс України потребує подальших змін з метою приведення його норм у відповідність з загальноновизнаними принципами міжнародного права.

Література

1. Загальна Декларація прав людини. Українська правнича фундація, К., 1995. – 12 с.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Українська правнича фундація. – К., 1995. – 40 с.
3. Європейська Конвенція про захист основних прав і свобод 1950 р.
4. Конституція України. – Суми, 1996. – 54 с.
5. Кримінальний Кодекс України. – К. – 2001.
6. Кримінальний Кодекс Російської Федерації. Internet www.d-sign.ru
7. Кримінальний Кодекс Білорусі. Internet <http://ivspravo.narod.ru/>
8. Уголовный Кодекс Австрии. – М.: Зерцало, 2001. – 133 с.
9. Уголовный Кодекс ФРГ. – М.: Зерцало, 2000. – 208 с.
10. Закон України “Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 21 листопада 2002р. Орієнтир, 18 грудня 2002–№ 236.–С.1-5.
11. Куц Г. Застосування норм Європейської конвенції та прецедентної практики Європейського суду з прав людини судами України. // Право України. – 2002. – № 2. – С. 18-23.
12. Тацій В., Сташис В. Новий Кримінальний Кодекс України. // Право України. – 2001. – №7. – С.7-9.
13. Шемчушенко Ю. Конституція України і права людини. // Право України. – 2001. – № 4. – С. 13-15.

МІСЦЕ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ТА ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ СЕРЕД ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Підаючи особу, винну у вчиненні злочину, покаранню, держава, в особі суду, повинна призначити таке покарання, яке буде необхідним і достатнім для досягнення його мети, закріпленої в ч.2 ст. 50 Кримінального кодексу України. Для цього КК України в ст. 65 передбачено загальні засади призначення покарання.

Однією з таких загальних засад, закріпленої в п.3 ч.1 ст.65 КК України, є врахування судом при призначенні покарання ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Співвідношення цих критеріїв було і залишається спірним питанням в науці кримінального права. Оскільки всі ці критерії характеризують подію злочину та особу винного, то виникає питання необхідності закріплення в п.3 ч.1 ст.65 КК України всіх трьох критеріїв вибору міри покарання, як однієї із загальних засад призначення покарання.

Серед науковців та практичних працівників немає єдиної думки з цього приводу. Одні вважають, що необхідним є існування всіх трьох критеріїв, інші наголошують або на необхідності залишення лише обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, як загальної засади призначення покарання, або – лише врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину та особи винного.

Існування такої неузгодженості поглядів пояснюється відсутністю законодавчого визначення вказаних понять. Крім того, існує складність у порівнянні цих критеріїв, оскільки, як слушно зауважив професор Л.Л. Кругліков, це поняття різного рівня абстракції [5]. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, – це конкретні обставини справи, а ступінь тяжкості вчиненого злочину та особа винного – це узагальнені, збірні поняття. Щоб зробити ці поняття доступними для порівняння, необхідно представити їх як однопорядкові. Для цього слід розкрити зміст понять ступеню тяжкості вчиненого злочину та особи винного. Це було зроблено у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 лютого 1995 року № 22 “Про практику призначення судами кримінального покарання”, в якій однак розкривається не зміст поняття „ступінь тяжкості вчиненого злочину”, закріпленого в чинному Кримінальному кодексі України, а зміст поняття „ступінь

суспільної небезпечності вчиненого злочину”, яке було закріплено в Кримінальному кодексі України 1960 року. Однак аналіз сутності цих понять дозволяє зробити висновок, що це є родові поняття, які заміняють одне одного.

Таким чином, усі три критерії є фактичними обставинами справи або даними, які так чи інакше характеризують особу винного. Однак, ступінь тяжкості злочину та особа винного є узагальненими поняттями, а тому обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, як конкретні обставини справи є їх складовою частиною.

Таким чином, оскільки обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, складають певну частину змісту ступеня тяжкості злочину та особи винного, то в законі можна було б обмежитись лише двома критеріями індивідуалізації покарання – врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину та особи винного.

Підсумовуючи вищесказане, слід відмітити, що введення обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, в коло критеріїв призначення покарання, поруч із ступенем тяжкості вчиненого злочину та особою винного пояснюється чисто практичними міркуваннями. Тим самим законодавець намагався звернути на них особливу увагу суду, оскільки при призначенні покарання найбільше значення мають саме ті обставини, які можуть пом'якшити чи посилити покарання. Саме значущість цих обставин серед інших, які характеризують ступінь тяжкості злочину та особу винного, є основною їх характерною рисою та підставою для закріплення в законі.

Однак, закріплення обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання як окремого критерію (п.3 ч.1 ст.65 КК України: враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та (сполучник “та” свідчить про самостійність останнього критерію) обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання) може створити враження, що це є самостійний критерій, незалежний від ступеня тяжкості вчиненого злочину та особи винного. Тому досить вдалою видається позиція російського законодавства, де в Кримінальному кодексі закріплено, що суд, призначаючи покарання, враховує суспільну безпеку вчиненого злочину та особу винного, в тому числі обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання. Слова “в тому числі” передбачають, що ці обставини беруться до уваги не поруч, а у зв'язку з врахуванням суспільної безпеки вчиненого злочину (ступенем тяжкості) та особи винного як того, в чому вони знаходять своє конкретне вираження.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // ОВУ. – 2001. - № 21 (08.06.2001). – Ст.920.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1104 с.
3. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах. / Відп. ред. В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 717 с.
4. *Кругликов Л.Л.* Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве (Вопросы теории) / Л.Л. Кругликов. – Воронеж: Изд. Воронежского ун-та, 1985. – 164 с.
5. *Кругликов Л.Л.* О критериях назначения уголовного наказания. // Советское государство и право. – 1988. - №8. – С. 61-63.

І. КРАСНИЦЬКА,

курсант 2 курсу факультету №1
Львівського інституту внутрішніх справ
при НАВС України

ПИТАННЯ СТАВЛЕННЯ В ВИНУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

На реалізацію закріпленого в Конституції України принципу презумпції невинності Кримінальний кодекс України 2001 р. (далі КК) в ч. 2 ст. 2 закріплює, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Таким чином, законодавець намагався реалізувати в КК принцип відповідальності лише за наявності вини, або як його ще називають, принцип суб'єктивного ставлення в вину.

Предметом нашого дослідження є спроба встановлення наскільки вдалося досягнути даної мети. Початковим етапом дослідження є встановлення поняття ставлення в вину та його основних видів.

Кримінально-правове ставлення в вину в науці кримінального права визначається як міра кримінальної відповідальності особи, яка відповідна (рівна) винно вчиненому нею, передбаченому кримінальним законом суспільно небезпечному діянню.

Практичне ставлення в вину передбачає відповідь на наступні запитання: "У чому винність особи, які кримінально-правові норми вона порушила, за що підлягає відповідальності?". Таким чином, ставлення в вину це застосування кримінально-правової норми.

Основними видами ставлення в вину є наступні:

суб'єктивне – коли особі інкримінуються винно вчиненні злочини;

об'єктивне – звинуваченням особи у вчиненні злочину без вини, коли особа не усвідомлювала протиправності або суспільно небезпечності дій (бездіяльності), або не могла усвідомлювати головних ознак злочину, іншими словами притягнення до кримінальної відповідальності без вини.

Як ми вже зазначали, в КК закріплено принцип суб'єктивного ставлення в вину, застосування об'єктивного – заборонено. Проте, вважаємо, що при цьому законодавець видав бажане за дійсне. Адже вилучити з законодавства і практики його застосування, об'єктивне інкримінування поки що неможливо. Жодна правова система, ніяке кримінальне законодавство не вільні від об'єктивного ставлення в вину.

Це пояснюється зокрема тим, що майже всі правові системи дотримуються принципу: "Незнання законів не звільняє від кримінальної відповідальності." Цей принцип існує також і в українському законодавстві, а отже поширюється на всіх осіб, які вчинили злочини на території України, тобто і на іноземців, і на осіб без громадянства. Звичайно, громадяни країни знають головні положення кримінального закону своєї держави, але є багато норм, суть яких не може бути зрозумілою кожному, а тим паче іноземцям чи особам без громадянства.

Окрім цього, причиною об'єктивного ставлення в вину, виходячи з принципу "незнання законів не звільняє від відповідальності", є недостатня кількість юридичних видань, та і значна кількість законів просто не публікується. Однак, зігнорувати цей принцип видається неможливим. Інакше це призвело б до повної анархії в застосуванні кримінального закону.

Об'єктивне ставлення в вину, окрім зазначених, має місце ще принаймні в наступних випадках:

1. У випадку ставлення в вину особі злочинів, визначення головних ознак яких в самому тексті кримінального закону немає (більшість бланкетних норм). Наприклад: ст. 203 КК – зайняття забороненими видами господарської діяльності та ін. При трактуванні таких злочинів щодо їх сутності дискусії виникають серед юристів, то чи може звичайна людина чітко усвідомлювати протиправність своїх дій.

2. У випадках ставлення в вину, коли певні ознаки злочину встановлює експертиза: тяжкість тілесних ушкоджень, чи було ушкодження небезпечним для життя, чи є предмети порнографічними, тощо. Якщо ці ознаки чітко відомі і усвідомлюються особою, для чого про-

ведення експертизи? Тобто виникає абсурдна ситуація – ці обставини відомі всім, крім органів слідства і суду.

3. Об'єктивне ставлення в вину має місце і у випадку інкримінування деяких кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак: значна шкода, тяжкі наслідки, тощо. Чи повинна особа, якій ставиться в вину згвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки (ч.4 ст. 152 КК), передбачати, що після згвалтування потерпіла покінчить життя самогубством, якщо вона, наприклад, повія?

Якщо у випадку застосування принципу “незнання закону не звільняє від відповідальності” усунути застосування об'єктивного ставлення в вину практично неможливо, то в наступних наведених випадках, це не тільки можливо, але й необхідно.

Можливо така ситуація обумовлена не досить вдалим трактуванням вини та її форм в КК України. Зокрема, ст. 23 КК визначає, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків у формі умислу чи необережності.

Ст. 24 КК визначає, що умисел поділяється на прямий і непрямий. У відповідності до ч. 2 прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим (ч. 3 ст. 24 КК) – якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо пропускала їх настання.

Згідно ст.25 необережність поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість. Необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити.

Однак, поняття “суспільно небезпечне” і “злочинне” не є тотожними. Не кожне суспільно небезпечне діяння є злочинним.

Тому, на нашу думку, інтелектуальна ознака вини має включати окрім усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваних дій чи бездіяльності також усвідомлення кримінальної протиправності своїх дій та усвідомлення головних ознак злочину. Лише таке трактування вини, на нашу думку, сприятиме найбільш ефективному втіленню в правозастосовчій практиці принципу суб'єктивного ставлення в вину.

Д.І. КРУПКО,
старший викладач кафедри
кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету
ім. І.І. Мечникова

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ СКЛАДІВ ХАБАРНИЦТВА В НІМЕЦЬКОМУ, ШВЕЙЦАРСЬКОМУ І УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

1. *Постановка проблеми.* Відомо, що українське кримінальне право споріднене до німецького, в тому числі споріднені системи службових злочинів. Проблема полягає в необхідності встановлень подібних ознак і відмінностей між нашими правовими системами.

2. *Зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями.* Ця тема пов'язана з політикою боротьби з хабарництвом та корупцією, проголошеною Президентом України.

3. *Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розпочато розв'язання даної проблеми.* Стаття базується на публікаціях відомих фахівців у німецькому і швейцарському кримінальному праві проф. Арцта і проф. Бернасконі, опублікованих в 1999-2000-х роках, на матеріалах гучної справи Хубера за станом на 1997 р. [4, 12] та на інших актуальних джерелах, наведених у переліку використаної літератури.

4. *Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.* Звертається увага на підкреслену суворість українського кримінального права порівняно з німецьким і швейцарським.

5. *Цілі статті (постановка завдання):* робиться спроба знайти пояснення цьому явищу.

6. Цікавою особливістю відповідальності за хабарництво за німецьким кримінальним правом є те, що до 1975 р. давання хабара за належну службову дію було некараним, в той час як одержання каралося (див. табл. 1).

7. Ще більш привертає увагу той факт, що в швейцарському праві така ситуація протривала до 2000 р. [див. табл. 2; 3, 39; 3, 95; див. також 7; 2, 58; 2, 44].

Табл. 1. Караність хабарництва у ФРН до та після реформи 1974 р [6, 541].

До реформи 1974 р	Хабар-підкуп		Хабар-винагорода	
	Давання	Одержання	Давання	Одержання
За належну дію	некаране	Каране § 331	некаране	каране § 331
За неналежну дію	каране § 333 § 334	каране § 332 § 334	каране § 333 § 334	каране § 332 § 334
За дискреційну дію	каране § 333(?) § 334	каране § 332(?) § 334	некаране § 331	каране
Після реформи 1974 р.	Хабар-підкуп		Хабар-винагорода	
	Давання	Одержання	Давання	Одержання
За належну дію	каране § 333	каране § 331	каране § 333	каране § 331
За неналежну дію	каране § 334	каране § 332	каране § 334	каране § 332
За дискреційну дію	каране § 334	каране § 334	каране § 333	каране § 331

Табл. 2. Криміналізація давання хабара за належну службову дію відповідно до підп. 1 п. І Закону від 22.12.1999 р., який набув чинності з 2000 р. [5; 155]

До 2000 р.	Хабар-підкуп		Хабар-винагорода	
	Давання	Одержання	Давання	Одержання
За належну дію	некаране	каране Ст. 316	некаране	некаране
За неналежну дію	каране Ст. 288	каране Ст. 315	некаране	некаране
За дискреційну дію	некаране	каране Ст. 315	некаране	некаране
Після 2000 р.	Хабар-підкуп		Хабар-винагорода	
	Давання	Одержання	Давання	Одержання
За належну дію	каране Ст. 322 quinquies	каране Ст. 322 sexies	каране Ст. 322 quinquies	каране Ст. 322 exies
За неналежну дію	каране Ст.322 ^{ter}	каране 322 ^{quater}	каране Ст.322 ^{ter}	каране 322 ^{quater}
За дискреційну дію	каране Ст.322 ^{ter}	каране 322 ^{quater}	каране Ст.322 ^{ter}	каране 322 ^{quater}

8. *Висновки.* З огляду на тривалу некараність хабара-винагорода за законні дії треба пояснити, з яких причин рівень хабарництва у ФРН та Швейцарії залишався низьким [2, 41; 1, 1042-1043]. Однак, незважаючи на те, що за КК України і за Законом про боротьбу з корупцією, хабарництво і корупція караються в будь-яких проявах, Україна зазнає дорікань з боку міжнародних організацій щодо великої корумпованості. Це свідчить про те, що злочинність стримує не широкий склад злочину і не суворість покарання, а його невідворотність.

9. *Перспективи подальших розвідок у даному напрямку.* Вивчення законодавства європейських країн може зробити свій внесок до європейської інтеграції України, приведення нашого законодавства у відповідність до європейських стандартів.

Література

1. Arzt Gunther, Weber Ulrich. Strafrecht. Besonderer Teil. - Bielefeld: Giesecking, 2000. - 1120 с.
2. Arzt Gunther. Ueber Korruption, Moral und den kleinen Unterschied// Recht. - 2001. - N. 2. - С. 41-50.

3. Balmelli Marco. Die Bestechungstatbestaende des Schweizerischen Strafgesetzbuches. - Bern: Staempfli, 1996.- 283 c.
4. Bericht der PUK I an den Kantonsrat vom 17.Juli 1997 (Affaere Raffael Huber) Zuerich: Kantonsrat Zuerich. - 1997. - 169 c.
5. Bernasconi Paolo. Korruption: Neue Normen, neue Verantwortlichkeiten im schweizerischen Industrie-, Handels-, Banken- und Revisionsbereich// Zeitschrift fuer Schweizerisches Recht 1999. - № 118. - С. 155-185.
6. Lenckner Theodor. Privatisierung und "Abwahl des Strafrechts"? // Zeitschrift fuer die gesamte Strafrechtswissenschaft. 1994. - Т. 106. - № 3. - С. 502-546. Schoenke Adolf, Schroeder Horst. Strafgesetzbuch. 25. Aufl. Muenchen: Beck 1997. - XXVIII, 2388 c

С.В. КРЮЧЕК,

**викладач кафедри кримінального права та
кримінології Херсонського юридичного інституту
Національного університету внутрішніх справ**

І.В. СИНГАЙВСЬКА,

курсант 4 курсу

ПРИБУТОК, ДОХОД, НАЖИВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Вимога до законодавчої бази виражається відповідно до регулювання суспільних відносин і охорони тих життєвих цінностей, які в сучасний період потребують захисту. В цьому можна переконатись, співставивши існуючі кримінально-правові норми КК України 2001 р. та КК України 1960 р. З уведенням в дію нових необхідних норм виникають нові поняття, значення та тлумачення яких вкрай необхідне.

При застосуванні норм кримінального права важливим є вміння перенести абстрактні диспозиції на конкретні життєві обставини і зробити, щоб якнайменше виникло непорозумінь з приводу різного тлумачення ознак складу злочинів.

Кримінальне право не припускає багатослівності і вживання синонімічних понять для різноманітності диспозиції статей.

У зв'язку з появою нових норм виникають нові визначення. Наприклад, у поняттях "експлуатація дітей" (ст. 150), "створення і утворення місць розпусти і звідництва" (ст. 302), "протитуція або примушення чи втягнення до зайняття протитуцією" (ст. 303), "піратство" (ст. 446) елементи складу злочину різні, але суб'єктивна сторона – мета злочинів – єдина, схожа, хоча і має різні оціночні категорії.

Різниця цих категорій дуже важлива, якщо пропускати їх через економічну призму. Але для науки кримінального права відмежування цих понять лише ускладнює вивчення і застосування їх на практиці.

Отже, при більш конкретному розгляді: ст. 150 – експлуатація дітей здійснюється з отриманням *прибутку*; ч. 1 ст. 303 – систематичне заняття проституцією з метою отримання *доходу*; ч. 4 ст. 303 – сутенерство також переслідує мету – отримання *прибутку*; ч. 2 ст. 302 – створення і утримання місць розпусти та звідництво з метою *наживи*; ст. 446 – піратство здійснюється з метою одержання *матеріальної винагороди* або іншої особистої вигоди.

Трактування терміна *прибуток* шукаємо в коментарі КК, де М.І. Мельник дає таке тлумачення: привласнення не будь-яких матеріальних результатів (продуктів праці, доходу у вигляді матеріальних благ), а лише прибутку як різниці між доходами і виробничими витратами. Проте якщо особа не несе виробничих витрат, то отримані нею доходи і є прибутком [1:354]. С.І. Ожегов у "Словаре русского языка" пояснює прибуток як користь, вигоду [2:539]. За тлумачним словником прибуток розглядається як дохід, одержаний від будь-якого роду діяльності, справи. Обов'язкова мета одержання прибутку зазначена в ст. 150 і ч. 4 ст. 303 КК України.

Слід відзначити, що при експлуатації дітей винні особи керуються далекоглядними розрахунками. Однією з найпоширеніших форм примусової дитячої праці є боргова кабала: дитину віддають у рахунок оплати боргу [3:95]. Враховуючи існуючі життєві ситуації та аналізуючи поняття "прибуток", думаємо, що воно не сумісне, адже особа у зазначеному випадку отримує матеріальну вигоду, але не зовсім прибуток. Адже робота дітей в рахунок оплати боргу на прибуток спрямована скоріше на відпрацювання заборгованої суми.

Що ж стосується поняття "дохід" (ч. 1 ст. 303), то воно визначене як прибуток [4:486]. Інші трактують його як гроші або матеріальні цінності, одержані в результаті будь-якої діяльності [5:5].

За тлумаченнями поняття "дохід" та "прибуток" фактично нічим не відрізняються, якщо не вдаватись до економічних визначень і відмінностей цих понять через економічну призму. Проте дохід у загальному плані означає потік грошових та інших надходжень за одиницю часу.

Виділяють чотири основних форми доходу, однією з яких є прибуток.

Прибуток – форма чистого доходу підприємства (тобто після відрахувань витрат на реалізацію, сплату податків) [6:309]. Та про які

податки можна говорити в нашому випадку, де справа стосується проституції, сутенерства, експлуатації?

Розглянемо ще одну категорію, передбачену ч. 2 ст. 302 – з метою наживи – отримання матеріальної винагороди в будь-якій формі, а також ухилення від сплати суми, яку винний повинен був передати [1:763]. Цей термін трактується як мета матеріального збагачення за рахунок одержання грошей, цінних паперів, одержання послуг матеріального характеру.

За тлумачним словником нажива – легке нетрудове збагачення, набування матеріальних цінностей. Нажива – це користь, прибуток [4:414]. Тобто всі наведені тлумачення переплітаються між собою.

Доречно розглянути ще поняття матеріальної винагороди. З цією метою вчинюється і піратство (ст. 446).

Винагорода – те, що є платою за працю, нагорода за будь-які заслуги, плата [5:313], що можна трактувати як отримання матеріальної вигоди.

Характерною і поєднуючою ознакою є те, що всі розглянуті поняття є крайніми формами прояву егоїзму з приводу матеріальних благ – прибутку, доходу, наживи, матеріальної винагороди. Бажаним результатом усіх вищевизначених суспільно небезпечних дій є прагнення отримати матеріальну вигоду.

Прагнення збагатитись (у вигляді прибутку, доходу, наживи, матеріальної винагороди) охоплюються більш широким поняттям – отримання матеріальної вигоди [7:45].

За словником В. Даля, вигода означає користь, прибуток, нажиток.

Розширення даного тлумачення справді може замінити в диспозиціях розглянуті поняття – різноманітності у звучанні для чітких диспозицій у суворому законі не має бути. Це, звісно, зменшить час на відшукання різниці між цими поняттями.

Мета у складі диспозицій норми є необхідним орієнтиром у процесі кваліфікації. Необхідно враховувати особливості і статистичні дані дослідження злочинів, які практично скоюються заради матеріальної вигоди. Звісно, пояснювати це можна з позицій філософії, менталітету народу, нестабільного, скрутного економічного становища в державі. Але такі злочини мають місце, і сама держава стає за припинення аморальних, нестерпних дій – експлуатації дітей, звідництва, розпусти, проституції, сутенерства, які вчиняються заради збагачення.

Література

1. Науково-практичний коментар КК України від 5. 04. 2001 р. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Кантон, А. С. К., 2002. – 1104 с.

2. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – 1978. – 846 с.

3. Сервицький І. В., Казначеев Д. І. Викрадення дітей як вид злочинної діяльності організованим злочинним угрупованням. – 2002. – № 1. – С. 93.

4. Даль В.И. Толковый словарь живого Великорусского языка. – Т. 1. – М.: Рус. яз, 1989.

5. Новий тлумачний словник української мови (Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко).

6. Бобров В.Я. Основы рыночной экономики. – К., 1995. – С. 316.

7. Волков Б.С. Мотивы преступления / Издание Казанского университета, 1982. – С. 149.

С. КУЧЕВСЬКА,

студентка Львівського національного
університету ім. Івана Франка

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ ТА ІНШИХ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

У статті 3 Конституції України зазначено, що найвищою соціальною цінністю у державі є особа, її права і обов'язки. У системі людських цінностей здоров'я посідає особливе місце, при його втраті всі інші цінності втрачають свій інтерес. Охорона здоров'я є чи не найбільш актуальним завданням держави. Пріоритетність охорони людини і громадянина, їхніх прав та свобод також відображена у Кримінальному кодексі України від 5 квітня 2001 року. Про це свідчить і закріплення у даному кодексі у статті 143 відповідальності за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, порушення якого може заподіяти непоправної шкоди життю чи здоров'ю людини.

Трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини. Закон про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини, на думку деяких фахівців, дуже жорстко регламентує процес пересадки та відбору органів. В ньому, зокрема, передбачено виключити можливість умисного позбавлення людини якого-небудь органу. Будь-які трансплантації дозволені лише у державних клініках, і їхні учасники не мають права бути у складі комі-

сії, яка констатувала смерть мозку людини; органи і тканини заборонено брати у осіб, котрі не мають родичів, а також перебувають у місцях позбавлення волі; на вилучення тканин і донорських органів необхідно письмовий дозвіл родичів. Раніше українські центри трансплантології щорічно виконували по 100-150 операцій, після прийняття закону цифра коливається в межах 20-25 пересадок на рік. Вимоги закону, на їхню думку, часто не здійснені. Як стверджують працівники трансплантологічних центрів, жорсткі межі дозволеного законом унеможливають вилучення органів навіть у ситуаціях, коли, на їхню думку, це цілком припустимо. Трапляються випадки, коли людина отримує травми, не сумісні з життям, однак скористатися її анатомічними компонентами неможливо через те, що при ній немає документів. А поки встановлюється особа потерпілого, аби знайти його рідних і оформити їхню згоду на трансплантацію, травмований вмирає.

Деякі фахівці пов'язують існування проблем трансплантації не лише з законом, але й з поширеними сьогодні у суспільстві настроями, які, в остаточному підсумку, впливають на законодавчий процес. Проведене Українським інститутом соціальних досліджень опитування показало, що 58% опитаних під час дослідження вбачають доцільність у розвитку трансплантації як засобу лікування; 19% не мають із цього приводу певної думки, а майже чверть – 23% – категорично проти. При цьому з тих, хто позитивно ставиться до цього напрямку медицини, лише 44% згодні стати потенційними донорами.

Але, здається, щоб уникнути можливих „прибуткових спекуляцій”, необхідно, щоб такі відносини не виходили за межі правового поля і щоб існував належний механізм реалізації норм права.

Законодавство України про трансплантацію також складають Основи законодавства про охорону здоров'я. Стаття 47 Основ законодавства передбачає, що застосування методу пересадки від донора до реципієнта органів та інших анатомічних матеріалів здійснюється у визначеному законодавством порядку при наявності їх згоди або згоди їх законних представників за умови, якщо використання інших засобів і методів для підтримання життя, відновлення або поліпшення здоров'я не дає бажаних результатів, а завдана при цьому шкода донору є меншою, ніж та, що загрожувала реципієнту.

Слід врахувати пріоритет норм міжнародних угод перед національним законодавством. Нині став відкритим для підписання Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про захист прав людини та людської гідності в галузі біології та медицини про трансплантацію

органів і тканин людського походження. Протокол встановлює загальні юридичні, медичні та етичні рамки для проведення такого роду операцій і спрямований на отримання найбільшої користі з доступних органів при забороні торгівлі ними.

На виконання закону України „Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини”, Міністерство охорони здоров'я України видало ряд наказів. Так, відповідно до Інструкції щодо вилучення органів людини в донора-трупа, затвердженої Міністерством охорони здоров'я України від 25.09.2000 №226, вилучення донорських органів для трансплантації здійснюється тільки в державних та комунальних закладах охорони здоров'я та державних наукових установах за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Донором для вилучення органного трансплантата з метою трансплантації може бути тільки особа, смерть якої встановлена відповідно до Інструкції щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку.

За офіційними даними МВС протягом минулого року на території України не зареєстровано жодного злочину, який би підпадав під ознаки статті ККУ, що передбачає кримінальну відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини. Однак навряд чи хтось наважиться стверджувати, що таких дійсно зовсім не сталося — адже злочини, пов'язані з трансплантацією людського біоматеріалу, надто латентні.

В українських засобах масової інформації час від часу з'являються сенсаційні публікації про нелегальну торгівлю цим дефіцитним злочинне добутих товаром чи то про його продаж за кордон, чи то про вбивство заради заволодіння ним. Жодні з них досі не підтверджені. Є вагомі підстави вважати, що активно діє чорний ринок.

Потреба в операціях з трансплантації людських органів збільшується з року в рік і потребує відповідного правового реагування, надійної юридичної бази, яка б забезпечила максимальне дотримання прав пацієнтів та належну правову охорону.

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМАТИЗАЦІЮ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПОСЯГАНЬ НА КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА (ЗА КК УКРАЇНИ 2001 р.)

КК України 2001 р. є наступником, як вказує В.О. Навроцький, КК України 1960 р. Він сприйняв ті позитивні традиційні моменти, які були характерними для КК України 1960 р. і в той же час втілив в собі багато нових, прогресивних ідей, які відповідають вимогам сучасності.

Деякі розділи Кримінального кодексу піддалися значному реформуванню, деякі були розукрупнені, з'явилися нові статті, окремі суспільнонебезпечні діяння були декриміналізовані.

Предметом даного дослідження є розділ V Особливої частини КК України "Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина". Порівняно із КК України 1960 р., з останніми, внесеними в нього змінами, цей розділ практично не змінився, хоча навряд чи слід вважати як його назву, так і його структуру такою, що відповідає сучасним вимогам законодавчої техніки. Ми не маємо можливості аналізувати всі актуальні проблеми, які стосуються реформування цього розділу, тому зупинимося на основних питаннях, які дозволяють нам зробити певні пропозиції про вдосконалення кримінально-правових норм щодо відповідальності за порушення окремих конституційних прав людини і громадянина.

Відомо, що права і свободи людини і громадянина, зафіксовані в Конституції України, є однопорядковими і такими, що мають однакову юридичну силу. В теорії конституційного права вони підрозділяються на певні групи, хоча єдності в наукових підходах до цього питання немає. Одні вчені називають сукупність прав і свобод системою, інші вважають їх однопорядковими і розглядають тільки підстави їх поділу на класифікаційні групи. Хоча, на нашу думку, слід вести мову саме про систематизацію конституційних прав і свобод, адже в їх структурі, по-перше, виділяються основні та інші права та свободи, по-друге, виділяються права людини і громадянина (а при цьому, перше поняття є ширшим за своїм змістом) і, нарешті, по-третє, в контексті даного дослідження йдеться про ті конституційні права, які в своїй сукупності складають зміст родових об'єктів окремих груп злочинів, які містяться

в розділі V Особливої частини КК України. А, як відомо, кримінальному праву притаманна внутрішня чітка структурованість, що виражена в системі як Загальної, так і Особливої частин КК України.

Що стосується розділу V Особливої частини КК України, то необхідно зразу ж відмітити той факт, що він є невдалим як за назвою, так і за змістом і внутрішньою структурою. Якщо місце даного розділу в системі Особливої частини КК України визначене, на нашу думку, в цілому вірно, то систематизація норм всередині розділу практично відсутня.

Як зазначав відомий російський вчений Ю.І. Ляпунов, систематизацію кримінально-правових норм слід розуміти розширено. Це не тільки об'єднання норм за ознаками родового об'єкта і формування на основі цього окремих розділів КК, а й порядок розташування норм всередині глави. Саме ця проблема і підлягає негайному вирішенню з метою вдосконалення кримінально-правових норм, що містять юридичні склади злочинів, які посягають на конституційні правовідносини, що виникають з приводу реалізації громадянами України громадянських, політичних та трудових прав і свобод.

Таким чином, систематизація має два рівні – більш високий, який стосується поділу кримінально-правових норм на розділи і розташування їх у певній логічній послідовності відносно один одного, і другий – формування класифікаційних підгруп всередині кожної глави. Другий етап (рівень) систематизації є не менш важливим, ніж перший, і в структурі кожного окремого родового об'єкта видові утворення в ідеалі також повинні розташовуватися в певній послідовності. В основі другого рівня систематизації лежить, головним чином, видовий об'єкт. Сьогоднішні теоретичні розробки вчення про об'єкт злочину дозволяють нам зробити висновок, що видовий і безпосередній об'єкт за змістом і за значенням як підстави класифікації другого рівня не співпадають.

Ми зупинимося на окремих проблемах, що стосуються систематизації як першого, так і другого рівня.

Якщо розглядати права і свободи людини і громадянина в широкому плані, як міжнародно-правовий феномен, що існує традиційно на трьох рівнях – міжнародному, регіональному та національному, і стандарти якого закріплені, відповідно, в таких основних актах, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р. та Конституції України 1996 р., то слід дійти висновку, що всі без винятку розділи і статті КК України захищають саме конституційні права людини. При цьому існує все ж певна пріоритетність та градація, яка і лежить в основі систематизації Особ-

ливої частини КК і на перше місце слід поставити при цьому життя людини, хоча в КК вживається термін “особа”, тоді як Конституція України вживає термін “людина” в даному контексті. Це та ряд інших моментів щодо з’ясування системних зв’язків у конструкції кримінально-правових інститутів і норм, спрямованих на захист конституційних прав громадян, та щодо фіксації певної незавершеності системоутворюючих зв’язків між КК України та Конституцією України стали предметом уваги таких відомих вчених, як професори В.К. Гришук та В.О. Навроцький.

У розділі V Особливої частини КК України передбачені, принаймні, три групи однорідних злочинів. Це злочини, що посягають на виборчі права громадян (ст. ст. 157-159 КК України), злочини, що посягають на трудові права людини і громадянина (ст. ст. 172-175 КК України), та злочини проти інших особистих прав і свобод людини. Таким чином, родовим об’єктом численної групи злочинів (21 юридичний склад), відповідно до назви розділу V Особливої частини КК України “Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина”, вважаються “інші особисті права і свободи”. З таким висновком важко погодитись, тим більше, що така класифікація прав і свобод суперечить міжнародним стандартам класифікації прав і свобод людини і громадянина й тим класифікаціям, якими користується сучасне вітчизняне конституційне право. Наприклад, навряд чи можна віднести до категорії особистих прав право на об’єкти промислової власності (ст. 177 КК України), до виборчих прав – право на участь у референдумі (ст. 160 КК України), до трудових прав – право на отримання заробітної плати, пенсій, стипендій та інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України).

Розділ V Особливої частини КК України, як відмітив професор юридичного факультету із Університету Саарленд, Саарбрюкен, Німеччина (один із експертів Ради Європи, які дали висновок щодо нового Кримінального кодексу України 2001 року), містить сукупність досить несумісних злочинів, від перешкоджання здійсненню виборчого права до несплати аліментів дітям. Частково – це злочини проти громадського порядку, частково вони стосуються порушення недоторканності приватного життя, частково – проти сімейного укладу, частково вони сконцентровані на робочі умови та на ринок праці, частково вони розглядають питання громадської свободи, частково вони криміналізують відмову комусь користуватися певним правом. Отже, потрібно ліквідувати таку незвичайну плутанину на користь більш системної структури.

Процес вдосконалення нормативного матеріалу, який міститься в розділі V Особливої частини КК України, слід, на нашу думку, розпочати із вдосконалення назви самого розділу. Саме на це звертають увагу окремі вчені. Наприклад, З.А. Тростюк пише, що називаючи певним чином розділи Особливої частини КК та при цьому вказуючи на родовий об'єкт посягань, законодавець повинен об'єднувати у них статті, які відповідно співвідносяться з назвою розділів (тобто, зміст статей має відповідати заголовку розділу і не може виходити за його межі). Така вимога співвідносності назв розділів і змісту статей обов'язково повинна враховуватися при внесенні змін та доповнень до КК. Неприпустимо, щоб у розділи включалися статті, зміст яких не відповідає його назві.

На жаль, в Особливій частині КК не завжди дотримана така вимога співвідносності. Наприклад, з назви розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» випливає, що у ній встановлена відповідальність за посягання на виборчі права (відповідальність за які передбачена статтями 157, 158, 159, 160 КК), на трудові права (статті 170, 171, 172, 173, 174, 175 КК) та інші особисті права громадян (статті 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 178, 179, 180, 181, 182 КК). Але, як свідчить аналіз цього розділу, у ньому передбачена кримінальна відповідальність також за посягання на фізичні права (ст. 162, 184 КК), культурні права (статті 176, 177, 183 КК України), політичні права громадян, які не зводяться до виборчих прав (ст. 161 КК України). Отже, назва розділу V Особливої частини КК України є значно вужчою від змісту норм, які у ньому передбачені. За такої ситуації ускладнюється пошук відповідної кримінально-правової норми, яка вміщується у цьому розділі, оскільки така назва не виконує інформативної функції. Правильніше було б сформулювати її так: «Злочини проти особистих, фізичних, культурних, економічних та політичних прав громадян».

Дозволимо собі запропонувати інший шлях вирішення проблеми. По-перше, слід проаналізувати зміст даного розділу: Оскільки всі розділи КК України охороняють ті чи інші конституційні права людини і громадянина, то існує думка про те, що в цей розділ «потрапили» саме ті з них, яким не знайшлося місця в інших розділах. По-друге, в процесі систематизації норм слід звернути особливу увагу на високий ступінь їх бланкетності. При формулюванні назви розділу V Особливої частини КК України слід взяти за основу класифікацію прав і свобод, яка є загально визначеною в конституційному праві і на перше місце поставити злочини проти громадянських прав і свобод, потім групу злочинів проти політичних прав, і нарешті злочини проти трудових

прав. Це дасть змогу, по-перше, систематизувати злочини відповідно до їх родових об'єктів, “знайти місце” злочинам, які не укладаються в нині сформульовані родові об'єкти і визначити, які злочини “зайві” в розділі V Особливої частини КК України.

До теоретичних питань побудови системи належать і питання про принципи класифікації загальних і спеціальних норм, а також норм, які передбачають двооб'єктні злочини. Введення в систему законодавства нових спеціальних норм не є проявом процесу криміналізації суспільно небезпечних діянь, оскільки вони і до цього охоплювалися загальною нормою. Скоріше це процес більш жорсткої формалізації нормативного матеріалу Особливої частини кримінального законодавства на базі конструювання казуїстичних складів злочинів. Оскільки формалізм є невід'ємною ознакою права, слід визначити, що спеціальні норми зміцнюють і посилюють елементи законності в змісті права, створюють додаткові гарантії для більш точного застосування закону.

Злочинами проти виборчих прав громадян України слід вважати перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157 КК України), а також злочини, склад яких передбачено в ст. ст. 158 і 159 КК України. Норма, що міститься в ст. 157 КК України, є загальною. Безпосереднім об'єктом даного юридичного складу злочину є правовідносини, які виникають з приводу реалізації громадянами України свого виборчого права. Зміст прав і обов'язків сторін цих правовідносин регулюється цілим рядом законів і підзаконних актів, які в сукупності складають виборче законодавство. Окремими елементами правовідносин є правовідносини, які виникають з приводу поведіння із виборчими бюлетенями (ч. 1, 2 ст. 158 КК України), а також правовідносини щодо підрахунку голосів та оголошення результатів виборів (ч. 3 ст. 158 КК України). Окремий зміст та суб'єктно-об'єктний склад мають правовідносини щодо забезпечення таємниці голосування (ст. 159 КК України). Самостійного значення ці правовідносини не мають, вони реалізуються тільки в процесі існування та реалізації виборчих правовідносин як загального феномену. Тому, на нашу думку, ст. ст. 158 і 159 КК України та ст. 157 КК співвідносяться як норми спеціальні і загальна. Аналогічне співвідношення ми спостерігаємо між окремими частинами ст. 160 КК України. Щодо ст. 160 КК України слід сказати наступне – цей злочин не має безпосереднім об'єктом виборчі правовідносини. Слід чітко відмежовувати різні форми участі громадян у політичному житті суспільства або їх конкретні прояви. Референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом безпосереднього голосування законів України або інших рішень із важливих питань загальнодержавного і

місцевого значення. Якщо вибори є головним чином формою народно-го державотворення, то референдуми є насамперед формою законодавчості, правотворчості. Вони є вищою формою безпосередньої демократії. Тому необхідно розрізняти зміст правовідносин, які виникають в результаті участі у референдумах та в результаті участі у виборах. Іноді це буває зробити досить важко. Наприклад, перший Президент України був обраний всенародно 1 грудня 1991 року, одночасно з проведенням всенародного референдуму, який підтвердив Акт проголошення незалежності України, схвалений Верховною Радою України 24 серпня 1991 року.

Таким чином, сформулювавши родовий об'єкт даної групи злочинів як політичні правовідносини, або правовідносини, які виникають в процесі реалізації громадянами своїх політичних прав, ми включимо в цю групу як злочини проти виборчих прав, так і порушення законодавства про референдум, а також злочин, юридичний склад якого передбачений в ст. 340 КК України, а саме “незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій”. Пропозицію щодо криміналізації даного діяння висловив ще в 1968 році на рівні докторської дисертації професор С.С. Яценко і пропонував помістити його в розділ (тоді – главу), яка об'єднувала ряд злочинів проти політичних прав. Законодавець діяння криміналізував, але помістив його чомусь серед злочинів проти авторитету державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Якщо політичні права розуміти як права на участь у житті держави, суспільства, тобто під політичними правами розуміти всі прояви участі у конституційних формах народовладдя, до групи злочинів проти політичних прав слід віднести і перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК України).

Але, відповідно до теорії конституційного права, на перше місце слід поставити злочини, що посягають на такий родовий об'єкт, як правовідносини, пов'язані із реалізацією громадянських (особистих) прав людини і громадянина. Такий підхід закладено і в міжнародних стандартах прав людини, і він витікає із змісту і значення цих прав в житті людини. Ці права скоріше тяжіють до тих прав, які отримали назву природних.

До цієї групи однорідних злочинів слід віднести злочини, юридичні склади яких передбачені в ст. ст. 182, 162 та 163 КК України. При цьому норму, передбачену в ст. 182 КК України слід вважати загальною, а норми, передбачені в ст. ст. 162 та 163 КК України, відповідно, спеціальними. Права, які захищені на рівні безпосередніх

об'єктів даних злочинів теорія конституційного права розглядає як елемент більш широкого права – права на недоторканність приватного життя.

До цієї групи однорідних злочинів слід віднести і злочини, юридичні склади яких містяться в ст. ст. 166-169 КК України (злочини проти сімейних прав) та злочини, юридичні склади яких містяться в ст. ст. 178-181 КК України (злочини проти релігійних прав).

Юридичні склади злочинів, які посягають на трудові правовідносини, містяться в ст. ст. 172-174 КК України.

При систематизації спеціальних норм в процесі інкорпорації їх в кримінальне законодавство головна роль відводиться об'єкту посягання. В системі законодавства спеціальна норма повинна поміщатися відразу ж за загальною, що правильно з точки зору не лише законодавчої техніки, а й практики застосування закону. Взаємна кореспонденція загальної і спеціальної норми, їх тісне групування дозволяють правоохоронним органам більш повно і точно тлумачити їх вимоги.

Що стосується віднесення кожної конкретної кримінально-правової норми до тієї чи іншої групи і визначення її місця всередині розділу КК, то це самостійна і виключно складна проблема, яка вимагає проведення не тільки компаративного, але і, головним чином, системно-структурного дослідження всього нормативного матеріалу Особливої частини кримінального права. Відповідні висновки можуть бути зроблені тільки після ґрунтовної “інвентаризації” кожної окремої норми в аспекті її системних і структурних зв'язків з однорідними спільностями (“сімействами”) і з усім масивом кримінально-правових норм.

В такому концентрованому вигляді ця проблема в науці кримінального права не досліджувалася, хоча актуальність її очевидна.

Як висновок можемо сформулювати “нову” назву розділу V Особливої частини КК України – “Злочини проти громадянських (особистих), політичних та трудових прав особи”.

Можна помітити, що є цілий ряд злочинів, які при такому формулюванні назви відповідного розділу залишилися “поза його межами”.

Сформулюємо своє бачення місця цих складів злочинів у системі Особливої частини КК України. При цьому, враховуючи обсяг даної статті, обмежимося тільки висновками, не вдаючись до детальної аргументації:

1. В КК України 2001 року чітко проведено принцип, за яким всі форми власності захищаються однаково, чого не можна сказати про різновиди (підвиди) власності.

Слід визначити те місце, яке, відповідно до змісту родового об'єкта повинні займати статті, що містять злочини проти інтелектуальної власності в системі Особливої частини КК України. Видовим об'єктом злочинів проти інтелектуальної власності є право інтелектуальної власності, яке, відповідно до позиції вчених-цивілістів, слід розуміти як сукупність таких його компонентів, як володіння, користування, розпорядження. Такий підхід, але на більш високому рівні узагальнення, закладений і в ст. 41 Конституції України. Отже, місце статей, що передбачають злочини проти інтелектуальної власності, саме в розділі VI Особливої частини КК України "Злочини проти власності".

Видається в зв'язку з цим невиправданим підхід законодавця, який "розриває" право власності на його окремі різновиди, і речеве право (чи право власності) охороняє на рівні родового об'єкта в розділі VI Особливої частини КК України. Право ж інтелектуальної власності, в свою чергу, знову ж таки "розриває" на три різновиди, і охороняє авторське та суміжні права та право промислової власності на рівні додаткових безпосередніх об'єктів в розділі V Особливої частини КК України, де містяться статті, що передбачають відповідальність за злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (ст. ст. 176, 177 КК України). А злочин проти ще одного із різновидів права інтелектуальної власності – ст. 229 КК України, поміщає в розділ VII Особливої частини КК України "Злочини у сфері господарської діяльності" (ст. 229 КК України).

Окрему проблему викликає саме ст. 229 КК України. На нашу думку, якщо законодавець в КК України 2001р. чітко провів позицію, що всі форми власності повинні охоронятися в межах єдиного родового об'єкта, то тим більше всі різновиди цих форм теж повинні охоронятися в межах даного об'єкта. Правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг є компонентом інтелектуальної власності. Такий підхід відображено і на рівні міжнародно-правових актів, і на рівні сучасного цивільного законодавства.

2. До злочинів проти власності слід також віднести злочини, юридичні склади яких передбачені в ст. ст. 175, 164, 165 КК України. В новому Сімейному кодексі України, який набуває чинності одночасно із Цивільним кодексом України, в ст. 179 говориться, що аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються. Таким чином, дане розуміння права власності на відповідні грошові кошти, на нашу думку, слід поширити і на заробітну плату, стипендію, пенсію та інші, встановлені законом виплати. Суспільна

небезпека даних діянь полягає в спричиненні майнової шкоди шляхом невиконання конкретних коштів їх власникам.

3. Щодо порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК України), то, на нашу думку, безпосередній об'єкт даного злочину сформульований на рівні диспозиції статті, а саме – національна безпека. Суспільна безпека даного злочину полягає в тому, що національна, расова чи релігійна безпека, будучи складовими більш широкого об'єкта, а саме основ національної безпеки України, терплять шкоду в результаті конкретних дій. На нашу думку, місце даного юридичного складу злочину в розділі I Особливої частини КК України.

4. Діяння, передбачені ст. 171, 183, 184 КК України підлягають декриміналізації в зв'язку із тим, що вони не відповідають окремим принципам криміналізації, наприклад, принцип, відповідно до якого діяння, сформульоване в нормі, повинне підлягати доказуванню, та деяким іншим. Ці діяння явно “не вписуються” в родовий об'єкт злочинів даного розділу. Формулювання, які містяться в їх диспозиціях, є занадто загальними та неконкретними.

О.К. МАРІН,

асистент кафедри кримінального права і кримінології
Львівського національного університету
імені Івана Франка, кандидат юридичних наук

ВИЗНАЧЕННЯ «ВАРТОСТІ» ОЗНАК, ЯКІ КВАЛІФІКУЮТЬ ЗЛОЧИН

Ознаки, які кваліфікують злочин (в юридичній літературі їх ще називають кваліфікуючими ознаками) – це обставини, із наявністю у вчиненому яких суспільна безпека всього скоєного стає більшою, зростає. При цьому виникає питання: яким чином законодавець конструює кримінально-правові норми, визначає розмір санкцій, а тим самим й ступінь суспільної небезпеки того чи іншого виду злочину? Чи підпорядковується цей процес яким-небудь правилам та принципам, чи є у ньому закономірності? Відповісти на ці питання можна шляхом аналізу чинного кримінального закону, визначення “вартості” ознак, які кваліфікують злочин.

Завдання: визначити “вартість” однієї з найбільш поширених кваліфікуючих ознак складу злочину – вчинення злочину повторно та встановити співрозмірність коефіцієнту зростання покарання при вчиненні різних злочинів за наявності цієї кваліфікуючої ознаки. Виріши-

ти це питання видається можливим на підставі такого системного принципу – всі однойменні поняття повинні мати однаковий зміст, а для цієї проблеми зміст поняття повторності як кваліфікуючої ознаки повинен містити й суспільну небезпеку повторного вчинення злочину. Враховуючи структуру статей Особливої частини КК України, які за загальним правилом містять у ч.1 простий склад злочину, а у ч.2 – кваліфікований, і суспільна небезпека кожного з цих видів злочинів знаходить свій вираз у відповідній санкції – спробуємо встановити типовий коефіцієнт зростання покарання у разі вчинення відповідного злочину повторно.

Повторність як кваліфікуюча ознака зустрічається у 68 з 340 статей Особливої частини КК України, тобто у 20 % всіх статей Особливої частини КК.

Метод: враховуємо співвідношення максимальної межі покарання, яке можливо призначити за вчинення простого виду злочину та максимальної межі того ж виду покарання, яке можна призначити за вчинення кваліфікованого за розглядуваною ознакою виду злочину. Однак, у Особливій частині КК нерідко трапляються випадки, коли визначення такого співвідношення значно ускладнюється у зв'язку із тим, що санкції норм про простий та кваліфікований склади злочинів не містять покарання того ж самого виду. Така ситуація простежується у 17 з 68 розглядуваних статей, тобто у 25 % випадків.

Результат: в абсолютній більшості випадків покарання збільшується. Це й не дивно, оскільки очевидно, що повторне вчинення злочину підвищує ступінь суспільної небезпеки злочинної поведінки, до якої, крім того, ніби “додається” суспільна небезпека попереднього злочину. Дивним є те, що, наприклад, у ст. ст. 176, 177 КК України повністю співпадають розміри одного виду покарання – виправні роботи строком до двох років – як у ч.1, так і у ч.2 цих статей КК.

Показники коефіцієнту зростання покарання у відсотках так само виявилися істотно відмінними: 20% – 1 випадок; 25% – 5 випадків; 30% – 5 випадків; 40% – 3 випадки; 50% – 1 випадок; 60% – 17 випадків; 75% – 1 випадок; 100% – 10 випадків; 120% – 2 випадки; 130% – 1 випадок; 150% – 4 випадки; 200% – 1 випадок.

Як бачимо, відмінність між найменшим та найбільшим коефіцієнтом – у 10 разів. Нескладно вирахувати середньоарифметичний коефіцієнт вартості повторності як кваліфікуючої ознаки – 73%. І якщо припустити, що коефіцієнти від 60% до 100% ще відхиляються у межах розумного, то в інших 23 випадках спостерігається явна невідповідність покарання у санкціях норм про кваліфікований вид злочину за

ознакою повторності, причому у 15 випадках – як недостатнього, у 8 випадках – як надмірного. Така ситуація є неприпустимою.

Разом з тим можна заперечити – максимальна межа санкції норми про кваліфікований вид злочину стосується не тільки такої кваліфікуючої ознаки, як повторність, а й інших, передбачених у законі кваліфікуючих ознак, суспільна небезпека яких (або їх “вартість”) може не співпадати із суспільною небезпекою (“вартістю”) повторності. Проте чи доцільно об’єднувати у межах одного кваліфікованого виду злочину альтернативні кваліфікуючі ознаки такої різної “вартості”. Очевидно, що ні. Крім того у ч.2 ст. 217 КК України, коефіцієнт зростання покарання, в якій є 150%, повторність названа як єдина кваліфікуюча ознака.

Висновок: таким чином, можна стверджувати, що у випадках які розглядалися, (а їх, повторимось, є 20% від усього масиву норм Особливої частини КК України) визначення законодавцем розміру санкцій за вчинення кваліфікованих видів злочинів за ознакою повторності, не підпорядковувались вимогам системного характеру та якимось визначеним правилам.

Таку ситуацію не можна визнати цілком нормальною та не звертати уваги на питання єдності змісту в аспекті суспільної небезпеки однойменної кваліфікуючої ознаки. Видається, що перед наукою кримінального права стоїть завдання визначення чітких критеріїв конструювання кримінально-правових норм в цілому та норм про простий та кваліфікований вид злочину зокрема. У цьому руслі, видається, й повинні спрямовуватися подальші дослідження.

К.Б. МАРИСЮК,

асистент кафедри кримінального права
та кримінології юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук

ЧИ ПОТРІБНА КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ТАЄМНИЦІ СПОВІДІ

Прийняття Кримінального кодексу України 2001 року започаткувало новий етап у формуванні вітчизняної правової системи. Саме він покликаний слугувати тим підґрунтям, яке разом з Конституцією України 1996 року має призвести до наступного поступального розви-

тку суспільних та правових відносин нашої держави. Проте й у ньому мають місце деякі прогалини, які необхідно якомога швидше заповнити. І однією з них є фактична відсутність правового захисту найважливішої з таємниць, а саме – таємниці сповіді.

Деякі релігії вимагають від своїх послідовників сповідатися перед своїми духівниками й забороняють останнім розголошувати таку інформацію. У багатьох країнах конфіденційність сповіді захищена законом настільки, що за порушення духівником заборони на розголос інформації, отриманої під час сповіді, призначають відповідну кару. Але в країнах, де конфіденційність сповіді не визнано законом, державна влада може змушувати духівника поділитися інформацією, отриманою при сповіді. Відтак цей важливий обов'язок, що його приписує релігія, виконаним бути не може.

Яким же чином відображає досліджувані положення вітчизняне законодавство? Конституція України 1996 року у статті 35 зазначає: “Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою”. Єдиним же нормативно-правовим актом, у якому містяться положення, що безпосередньо стосуються правового захисту таємниці сповіді, є Закон України про свободу совісті та релігійні організації від 23 квітня 1991 року, у якому декларується, що “Ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих (ч. 5 ст. 4)”. Чому саме декларується, а не закріплюється? Та лише тому, що жодна з галузей права не встановлює відповідальності ні за розголошення таємниці сповіді, ні за примушування до такого розголошення, ні за жодне суміжне діяння. Визнати ж достатнім закріплення відповідальності лише на канонічному рівні не видається можливим, оскільки, по-перше, канонічне право не визнається галуззю права, а відтак поширюється не на всіх громадян держави, а виключно на вірних відповідної церкви, і, по-

друге, система покарань, передбачених канонічними нормами, має за мету не перевиховання чи виправлення правопорушника, а обмеження його прав та покарання, що суперечить принципам права України.

Подібним шляхом пішов і Кримінальний кодекс України 2001 року. Не зважаючи на те, що правовому захисту різного роду таємниць та пов'язаних з ними діянь присвячено у ньому 15 статей (ст.ст. 114, 132, 145, 159, 160, 163, 168, 231, 232, 328, 329, 381, 387, 397, 422), вони не охоплюють діянь щодо незаконного розголошення таємниці сповіді та примушування до такого розголошування. Характерно, що й інші галузі права не встановлюють відповідальності за такого роду діяння.

Відтак, законодавство жодним чином не обмежує права сповідника на власний розсуд поширювати інформацію, отриману ним під час сповіді (хоча така заборона й міститься у нормах канонічного права, але її не можна повною мірою вважати правовою, оскільки канонічне право офіційно не визнається галуззю права України, і до того ж воно поширюється не на всіх людей на території держави, а на вірних відповідної Церкви як на території держави, так і поза її межами). І це має місце у той час, коли такого роду факти зустрічаються доволі часто. Наведемо ж лише один з найбільш резонансних прикладів, який мав місце нещодавно.

Суд м. Нью-Йорк (США) звільнив засудженого, що просидів у в'язниці 12 років за вбивство. Підставою для цього стало свідчення священника, який повідомив, що багато років тому на сповіді в цьому злочині зізналася інша людина. Реабілітованого Хосе Моралеса (Jose Morales) було звільнено без застави.

У 1988 році над ним відбувся суд за обвинуваченням у вбивстві Хосе Антоніо Рівери. Вони обоє були членами злочинного угруповання під назвою Wolf Pack. Але через 12 років католицький священник Джозеф Тоул (Joseph Towle) зробив сенсаційну заяву, що через рік після суду у вчиненні вбивства йому зізнався інший член того ж угруповання на ім'я Хесус Форнес (Jesus Fornes), якому у 1989 році було 16 років. На сповіді він сказав, що його спільниками були дві особи, серед яких Моралеса не було.

“Важко уявити собі, що суд без всякого сумніву визнав винність Моралеса,” – сказав Тоул в суді. Протягом усього минулого часу святий отець мовчав, не дозволяючи собі порушити таємницю сповіді. Але потім він прийшов до висновку, що цю сповідь не можна вважати священною з точки зору католицького закону, оскільки зізнання підлітка було зроблене в ході особистої бесіди з Тоулом. Тільки після цього отець Тоул вимовив слова, що означають відпущення гріхів.

Та що можна говорити про окремі випадки розголошення таємниці сповіді, якщо деякі високопоставлені представники Церкви фактично пропонують перетворити таке діяння на практику.

Представник Відділу Московського Патріархату з взаємодії із збройними силами і правоохоронними органами протоієрей Алексій розповів у інтерв'ю “Независимой газете”, що іноді звертаються люди, які мають намір вчинити злочин, і священнослужитель може впливати на злочинця, відрадити його. Більш того, коли злочинець має намір вчинити злочин проти держави, наприклад, терористичний акт, священник може, не розкриваючи імені зловмисника, повідомити правоохоронним органам місце і час злочинного посягання. Зі слів протоієрея Алексія, це не може вважатися порушенням таємниці сповіді.

Які ж можливості має вітчизняний законодавець, щоб вирішити досліджувану проблему?

Перший полягає у підписанні двохсторонніх договорів між Україною та відповідними церковними інституціями, у яких має бути передбачено гарантований державою правовий захист таємниці сповіді, наслідуючи приклад Литви, Латвії, Естонії та деяких інших держав. Так, 8 листопада 2000 року між Латвією і Священним престолом було підписано конкордат, де таємниця сповіді проголошена недоторканою. Ніхто і ні в якому випадку не може допитувати католицького священника з питань, пов'язаних з таємницею сповіді, навіть в тому випадку, якщо цей священник є свідком або учасником процесу в державному суді.

Потрібно зазначити, що інші країни Балтії також уклали договори зі Святим престолом (Естонія - 1999 р., Литва - 2000 р.). У договорі Естонії зі Святим престолом таємниця сповіді не обумовлена. Договір, укладений Литвою, встановлює, що таємниця сповіді визначена і гарантовано заборону на допит священника. Договір також встановлює, що державні установи зобов'язані інформувати церкву в тому випадку, якщо проти духовної особи порушено кримінальну справу.

Однак, такий шлях є надто проблемним для сучасної України. Причиною цього є значна мультиконфесійність та мультирелігійність нашої держави, внаслідок чого потрібно було б укласти значну кількість договорів, а це б створило ще більшу розпорошеність законодавства у сфері свободи віросповідання та розтягнуло б час врегулювання питання правового захисту таємниці сповіді на доволі значний час.

Інший варіант – безпосередня імплементація у вітчизняне законодавство відповідних положень та приписів. Саме цей шлях видається найбільш простим та логічним. Відтак, на думку автора, для кримінально-правового врегулювання питання про правовий захист таємни-

ці сповіді необхідно доповнити Кримінальний кодекс України статтями, які би встановлювали кримінальну відповідальність за:

а) розголошення відомостей, отриманих під час сповіді, сповідником, перекладачем чи іншою особою, якій ці відомості стали відомі в момент сповіді;

б) примушування священнослужителя до порушення таємниці сповіді, в тому числі й шляхом фізичного та психічного примусу, підкупу та іншим протиправним способом.

Автор розуміє, що запропоновані заходи не спроможні повною мірою захистити право кожної людини на таємницю сповіді від протиправних посягань, але вони могли б стати тією відправною точкою, яка б наблизила вітчизняного законодавця до вирішення цього питання у недалекому майбутньому.

Література

1. Кримінальний кодекс України 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – №21. – С. 920.
2. Крішнасвами А. Дослідження фактів дискримінації у сфері релігійних прав і звичаїв (Фрагменти звіту Спеціального Доповідача Підкомісії ООН у справах запобігання дискримінації й захисту меншин) // Релігійна свобода і права людини. – Том 2. – Правничі аспекти. – Львів: Свічадо. – 2001. – С. 262
3. Нарушение тайны исповеди заставило суд отменить приговор // <http://lenta.ru/world/2001/07/25/priest/>
4. Хазова С. Священник тоже может предотвратить теракт // Независимая газета. – 2000. – 20 октября
5. Тайна исповеди распространяется и на шпионов // Мир Религий. – 2001. – 9 апреля.

О.М. МИКОЛЕНКО,

доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики,

Одеського національного
університету ім І.І. Мечникова

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ” ТА “ШКОДА, ЯКА ЗАПОДІЯНА ЗЛОЧИНОМ”

На сьогоднішній день певну актуальність у теорії кримінального права набуває дослідження проблеми співвідношення понять «суспі-

льно небезпечні наслідки» та «школа, яка заподіяна злочином». Це обумовлено тим, що суспільно небезпечні наслідки злочину, як правило, розглядаються через поняття шкоди і тому необхідно чітко розмежувати ці поняття.

В юридичній літературі проблеми, що пов'язані з суспільно небезпечними наслідками, викликають глибокий та постійний інтерес. На цю тему опубліковані праці Н.Ф. Кузнецової, А.С. Міхліна. Також зробили свій внесок в теорію злочинних наслідків Я.М. Брайнін, В.К. Глістін, Ю.А. Демідов, Н.Д. Дурманов, М.Й. Ковальов, М.Й. Коржанський, В.Н. Кудрявцев, В.В. Мальцев, В.Г. Макашвілі, В.Т. Нор, Б.С. Нікіфоров, А.А. Піонтковський, В.С. Прохоров, А.Н. Трайнін, Є.А. Фролов, Т.В. Церетелі та ін.

Перш ніж визначитись з співвідношенням понять «суспільно небезпечні наслідки» та «школа, яка заподіяна злочином», а також дати їх чітке визначення, зупинемося на цікавих, на нашу думку, тенденціях у науці кримінального права з питань розгляду злочинних наслідків. Так, Т.В. Церетелі та В.Г. Макашвілі [1, 22; 2, 158] розрізняють «наслідки в широкому розумінні» та «наслідки в вузькому розумінні». На їх думку, заподіяння шкоди суспільним відносинам – це наслідки в широкому розумінні. Наслідки в вузькому розумінні, на думку Т.В. Церетелі, – це конкретна шкода, яка передбачена складом злочину [1, 22-24]. На думку В.Г. Макашвілі [2, 157-159], – це шкода, яка заподіяна предмету посягання.

Н.Ф. Кузнецова пропонує розглядати два види наслідків: «наслідки взагалі» та «наслідки як елемент складу злочину» [3, 38]. На думку В.С. Прохорова необхідно розрізняти, по-перше, наслідки як шкоду, яка заподіюється суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, і, по-друге, наслідки як шкода, яка заподіюється безпосередньо учасникам суспільних відносин [4, 304- 305].

Критикуючи вищезазначені класифікації наслідків злочину, Г.В. Тімейко [5, 79-81] стверджує, з чим не можливо не погодитися, що наслідки злочину необхідно розглядати за змістом та юридичною природою тільки як ознаку об'єктивної сторони складу злочину. І вже як ознака об'єктивної сторони складу злочину, злочинні наслідки характеризуються (визначаються) за допомогою поняття «школа», яку, на нашу думку, можливо і необхідно розглядати «в широкому» та «вузькому» розумінні.

Розглядаючи шкоду в широкому розумінні, необхідно враховувати характеристику шкоди як соціальної, юридичної та фактичної категорії. [6, 61-64]. Таким чином, шкода в широкому розумінні – це комплексне (складне) поняття, яке включає в себе дезорганізацію сус-

пільних відносин, заподіяння шкоди нормам права та суб'єктивним правам учасників правовідносин, а також фактичне зменшення об'єму майнових та немайнових благ фізичних, юридичних осіб і держави. Шкода ж у вузькому розумінні – це тільки фактична шкода, яка полягає в зменшенні об'єму майнових та немайнових благ фізичних, юридичних осіб і держави.

Взагалі фактична шкода у кримінальному праві, з урахуванням її різних характеристик за змістом, може бути різноманітною. Так, цей термін застосовується для визначення наслідків злочину, які проявляються в знищенні або пошкодженні майна потерпілого, його також застосовують при заподіянні каліцтва або смерті. Іноді цей же термін використовують для визначення духовних страждань та переживань, і тоді йдеться про моральну шкоду. Але у всіх цих випадках мають на увазі ті негативні наслідки, які настають при порушенні або обмеженні прав (майнових, немайнових), які належать потерпілому. Таким чином, фактична шкода складається з фізичної шкоди, майнової та моральної.

Характеризуючи співвідношення понять «суспільно небезпечні наслідки» і «шкода, яка заподіяна злочином» необхідно наголосити, що наслідки злочину як ознака об'єктивної сторони складу злочину, за об'ємом співпадає з поняттям шкода в широкому розумінні. І тому суспільно небезпечні наслідки, на нашу думку, – це шкода, яка заподіюється злочинними діями об'єкта кримінально-правової охорони (правам та свободам людини і громадянина, власності, громадському порядку і громадської безпеки, довіллю, конституційному устрою України, миру і безпеці людства), і проявляється в зменшенні об'єму матеріальних та нематеріальних благ, або реальної погрози (можливістю) заподіяння такої шкоди.

Література

1. *Церетели Т.В.* Причинная связь в уголовном праве. – М.: Госюриздат, 1963. – 382с.
2. *Макашвили В.Г.* Уголовная ответственность за неосторожность. – М., 1957. – 375с.
3. *Кузнецова Н.Ф.* Значение преступных последствий. – М., 1958.
4. Курс советского уголовного права. Часть Общая. Т.1. – 1968. – 437с.-
5. *Тимейко Г. В.* Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов-на-Дону, 1977.
6. *Миколенко О.М.* Наслідки злочину – критерій поділу складів злочинів // Правова держава, 2000. – № 2. – С.61-64.

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНАХ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМ СУБ'ЄКТОМ

Відповідно до ст.26 КК України (далі – КК) співучастю у злочині визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Вжитий у визначенні співучасті термін "суб'єкт злочину" хоча і є чітко окресленим в ст. 18 КК, але його визначення, в даному випадку, потребує деякого уточнення. Справа в тому, що співучасть можлива також і в злочинах зі спеціальним суб'єктом (ст. 111; 114, п. 13, ч. 2, ст. 115, ч. 1 і ч. 2, ст. 143, ст. 368 КК і т. д.). Отже "суб'єкт злочину" при трактуванні співучасті може трактуватись по-різному: і як загальний суб'єкт у звичайних злочинах, і як спеціальний – у злочинах зі спеціальним суб'єктом. Таке тлумачення створює проблему кваліфікації групових злочинів, а точніше, кваліфікації злочинів зі спеціальним суб'єктом, у випадку, якщо в їх вчиненні брали участь особи не наділені ознаками спеціального суб'єкта даного злочину.

В цьому випадку можливі такі варіанти кваліфікації:

1. Оскільки особа, яка брала участь у вчиненні злочину не наділена ознаками спеціального суб'єкта даного злочину, які чітко зазначені в диспозиції статті, вона не може визнаватись співучасником у його вчиненні і не підлягає кримінальній відповідальності.

2. Особа, яка вчинила злочин спільно зі спеціальним суб'єктом і не наділена такими ознаками, повинна нести відповідальність за вчинення іншого злочину, суб'єктом якого вона може бути (якщо її дії охоплюються ознаками іншого складу злочину), але окремо від спеціального суб'єкта, без ознаки співучасті.

3. Дії спеціального суб'єкта кваліфікувати за статтею, яка передбачає відповідальність за злочин, вчинений спеціальним суб'єктом, з врахуванням наявності співучасті, загального – як вчинення іншого злочину, суб'єктом якого він є, але також з ознакою співучасті.

4. Співвиконавцями злочину зі спеціальним суб'єктом можуть тільки спеціальні суб'єкти, але співучасниками цього злочину в інших формах (організаторами, посібниками, підбурювачами) можуть бути і особи не наділені спеціальними ознаками суб'єкта даного злочину.

Щоб проаналізувати вищенаведені варіанти, необхідно розглянути визначення категорійного апарату і його закріплення в законі.

Відповідно до ст. 18 КК:

1. Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність.

2. Спеціальним суб'єктом злочину є фізична особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Факт вживання в обох визначеннях віку кримінальної відповідальності означає, що ця ознака не може бути використана для відмежування спеціального суб'єкта від загального. Інші ознаки, за якими відмежовується загальний і спеціальний суб'єкти, М.І. Мельник і М.І. Хавронюк об'єднують у три великі групи:

1. Соціальна роль і правове становище суб'єкта;
2. Його фізичні властивості;
3. Взаємовідносини суб'єкта з потерпілим. Крім цього береться до уваги:
громадянство, професія, участь у судовому процесі, судимість;
вік, стать, стан здоров'я, працездатність суб'єкта;
родинні зв'язки з потерпілим, службові та інші відносини.

З'ясувавши поняття та відмінність загального та спеціального суб'єкта спробуємо розібратись, який з пропонованих варіантів кваліфікації співучасті злочинів із спеціальним суб'єктом є найбільш вдалим.

Розглянемо можливість застосування першого варіанту кваліфікації співучасті спеціального і загального суб'єктів, при якому загальний не вважається співучасником, а отже не вчиняє спільно злочину, наприкладі ст. 328 КК. Ч. 1 даної статті встановлює кримінальну відповідальність за "розголошення відомостей, що становлять державну таємницю особою, якій ці відомості стали відомі або були довірені у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства". Злочин вважається закінченим з моменту, коли хоча б одна стороння особа ознайомилась зі змістом документа, що становить державну таємницю. З цього випливає, що злочин буде закінчений з моменту вступу в нього загального суб'єкта, тобто співучасть не матиме місця. У той же час інша особа, якій випадково стали відомі зазначені відомості, не несе відповідальності за їх розголошення (прибиральниця, що знайшла загублений таємний документ, тощо). Отже, у випадку вчинення зазначених дій особою, не наділеною ознаками спеціального суб'єкта, слід говорити про відсутність суб'єкта злочину, а відтак і складу злочину, а також про відсутність співучасті у його вчиненні.

Втім, актуальним залишається питання складної форми співучасті (з розподілом ролей). На мою думку, підбурювач, організатор, пособник

вчинення цього злочину повинні нести відповідальність за співучасть у його вчиненні.

Розглянемо другий варіант, за яким особа, яка спільно зі спеціальним суб'єктом вчиняла злочин, нестиме відповідальність за вчинення іншого злочину, причому без ознаки співучасті. Так, у випадку спільного вчинення громадянином України та іноземцем дій, що містять ознаки шпигунства, громадянин України нестиме відповідальність за ст. 111 КК (державна зрада), а іноземець – за ст. 114 КК (шпигунство). Проте відсутність співучасті в даному випадку остаточно стверджувати не можна. Хоча диспозиції ст. 111; ст. 114 не містять співучасті як кваліфікуючої ознаки, але вона буде обставиною, яка обтяжує покарання згідно п. 2 ч. 1 ст. 67.

Наступний спосіб кваліфікації співучасті зі спеціальним суб'єктом полягає в ставленні в вину співучасникам різних злочинів, але при цьому кожен з них нестиме відповідальність саме за груповий злочин. Тобто фактично вчиняється одне злочинне діяння, хоча загальний суб'єкт – відповідатиме за співучасть в одному злочині, а спеціальний – також за співучасть, але в іншому.

Так у випадку, коли дві особи спільно вчиняють умисне вбивство, за умови, що один із них вже вчинив раніше умисне вбивство (спеціальний суб'єкт), а інший вчинив цей злочин вперше – обидва нестимуть відповідальність з п.12, ч.2, ст.115 (умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб), а спеціальний суб'єкт - крім цього, ще й за п.13, ч.2, ст. 115 (повторне умисне вбивство).

У цьому випадку немає значення для кваліфікації форма співучасті (проста чи складна). Єдина відмінність кваліфікації дій співвиконавця і організатора, пособника, підбурювача полягає у необхідності посилення на відповідну частину ст. 27 КК. Хоча заслуговує на увагу також позиція щодо необхідності для підбурювача до повторного вбивства встановити відповідальність аналогічно відповідальності виконавця (тобто за ч. 4, ст. 27 і п.п. 12 і 13 ч.2, ст. 115 КК), звісно, якщо підбурювач усвідомлював, що виконавець вже раніше вчиняв умисне вбивство.

Ще однією і, на мою думку, найбільш обґрунтованою версією кваліфікації співучасті з спеціальним суб'єктом є теорія, яка вимагає наявності спеціальних ознак суб'єкта злочину лише для простої форми співучасті (тобто, співвиконавства), а для організатора, підбурювача, пособника такі ознаки не є обов'язковими (тобто, ними можуть бути і загальні суб'єкти). Так суб'єктом злочинів у сфері службової діяльності є службові посадові особи (розділ 170 КК), суб'єктами військових злочинів – військовослужбовці (розділ 19 О.Ч. КК), більшість умисних злочинів цих розділів можуть бути вчинені у формі співвиконавства лише спеціа-

льними суб'єктами. В той же час їх організаторами, пособниками, підбурювачами можуть виступати і загальні суб'єкти злочину.

Втім існують аргументи, що спростовують і цю позицію: так, якщо представник влади розповсюджує матеріали із закликами до повалення конституційного ладу – він відповідатиме за ч. 3 ст. 109 КК, в той же час його пособник чи підбурювач – нестимуть відповідальність лише за ч. 2, ст. 109 КК, оскільки вони не є представниками влади.

Висновок з проведеного дослідження наступний: в кримінальному законодавстві чітко не врегульовано, а в теорії не вироблено єдиного підходу до визначення правил кваліфікації злочинів, для яких обов'язкова наявність спеціального суб'єкта у випадку вчинення їх спільно з особами, які хоча і відповідають ознакам загального суб'єкта злочину, проте не наділені спеціальними ознаками. Судова і слідча практика розв'язує ці питання по-різному. Така практика породжує помилки, що є неприпустимим. Щоб запобігти подібним ситуаціям, на нашу думку, слід виробити єдині загальні правила такої кваліфікації і закріпити їх у законодавчому порядку.

В.І. ОСАДЧИЙ,
начальник кафедри теорії
кримінального права
Національної академії
внутрішніх справ України,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОНАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ (ст. 43 КК УКРАЇНИ) І ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Питання відповідальності працівників міліції за заподіяну шкоду правоохоронюваним відносинам вирішується виходячи із обставин, що виключають злочинність діянь. Зокрема, в ч.4 ст.12 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” зазначено наступне: “Не несе відповідальності працівник оперативного підрозділу, який заподіяв шкоду правам, свободам людини, інтересам держави під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, перебуваючи у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або професійного ризику, а так само у зв'язку із затриманням особи, в діях якої є ознаки злочину”.

З набранням чинності нового Кримінального кодексу України питання правомірності дій таких осіб регламентується в ст.43 КК

України. Які ж межі правомірної поведінки працівників міліції, що виконують спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації і застосовують вогнепальну зброю? Для їх визначення доцільно проаналізувати зміст положень ст.43 КК України, Закону України “Про міліцію”, які є правовою основою оперативно-розшукової діяльності.

У ст. 43 КК України “Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації” зазначено наступне:

1. Не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

2. Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків.

3. Особа, яка вчинила злочин, що передбачений частиною другою цієї статті, не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

Зміст наведеної статті показує, що за умов, викладених у ній, положення ст. ст. 12, 13, 14, 15, 15-1 розділу третього Закону “Про міліцію” щодо порядку застосування працівниками міліції вогнепальної зброї повною мірою діяти не можуть. Наприклад, умисне заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень потерпілому не тягне кримінальної відповідальності.

Виконання працівниками міліції спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації носить негласний характер. Залишаючись формально працівниками міліції, вони тим не менше, перебуваючи в складі організованої групи чи злочинної організації, повинні вести себе не завжди як працівники міліції. Саме негласне виконання цих службових обов'язків і зумовлює особливе правове становище працівників міліції.

Це становище вибудовується з положень ст.43 КК України і деталізується відповідними наказами МВС України.

Який же зміст правового становища працівників міліції, котрі виконують спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації?

Аналіз положень ст.43 КК України, ст.ст.12-15, 15-1 Закону України “Про міліцію” надає підстави вважати умовами правомірності виконання працівниками міліції спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації наступні:

1. Працівники міліції вповноважені виконати спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

2. Працівники міліції перебувають у складі організованої групи чи злочинної організації. Перебування в складі організованої групи чи злочинної організації означає що:

а) працівники міліції є членами цих утворень;

б) або беруть участь у злочинах, що вчиняються організованою групою чи злочинною організацією.

3. Метою перебування працівників міліції в складі організованої групи чи злочинної організації є попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

4. Працівники міліції шкоду правоохоронюваним інтересам заподіюють вимушено. Це означає, що таке заподіяння вчинюється в крайньому разі, коли інакше поступити, виконуючи спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, працівник міліції не може.

5. Вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам не вважатиметься злочином за виключенням:

– вчинення особливо тяжкого злочину (особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі – ч.5 ст.12 КК), який є умисним і поєднаний з насильством над потерпілим (наприклад, умисне вбивство –ст.115 КК). Передбачення кримінальної відповідальності за таку поведінку логічне. Адже діяльність працівника міліції, як і будь-якої іншої особи, по протидії злочинності має захищати людину а не забирати у неї життя. При цьому підкреслимо, що застосування вогнепальної зброї буде правомірним не залежно від наслідків, коли працівник міліції, захищаючи себе, позбавляє життя когось із членів організованої групи чи злочинної організації, які за-

грожували його життю або здоров'ю (п.2 ч.1 ст.15 Закону України "Про міліцію");

– вчинення тяжкого злочину (тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше десяти років – ч.4 ст.12 КК), який є умисним і пов'язаний із:

а) спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому (наприклад, вчинення злочину, передбаченого ст.121 КК "Тяжке тілесне ушкодження"). Кримінальна відповідальність за вчинення злочину, пов'язаного із спричиненням потерпілому тяжких тілесних ушкоджень також виправдано. Тяжкі тілесні ушкодження є небезпечними для потерпілого. Це може призвести до страждань, каліцтва, а то і до смерті потерпілого. Відзначимо, що і за цих умов заподіяння члену організованої групи чи злочинної організації, які загрожували життю чи здоров'ю працівника міліції, також слід визнавати правомірним на підставі п.2 ч.1 ст.15 Закону України "Про міліцію";

б) або із настанням інших тяжких чи особливо тяжких наслідків (наприклад, вчинення передбаченого ч.4 ст.130 КК злочину – умисне зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини).

Кримінальна відповідальність за умисний тяжкий злочин, пов'язаний із настанням інших тяжких чи особливо тяжких наслідків, також виправдана. Проте такі наслідки, як підстава кримінальної відповідальності, повинні стосуватись тільки особистих благ людини, а не будь-яких інших її інтересів.

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виходячи з цього конституційного положення, заподіяння працівником міліції матеріальних збитків при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації не повинно тягти кримінальну відповідальність. В цьому зв'язку до ч.2 ст.43 КК України належить внести відповідні зміни. Як варіант ч.2 ст.43 КК України пропонуємо викласти в такій редакції:

"Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого чи тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим".

ВИДАЧА ОСОБИ, ЯКА ОБВИНУВАЧУЄТЬСЯ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ, ТА ОСОБИ, ЯКА ЗАСУДЖЕНА ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Реалізація Україною міжнародної правосуб'єктності зумовлює необхідність співпраці у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах, правова регламентація якої донедавна здійснювалася виключно за допомогою норм міжнародних договорів України. З прийняттям нового КК України на рівні кримінального закону було регламентовано окремі форми такої допомоги, зокрема видачу злочинців, чи-то екстрадицію (відповідно ч.ч. 1 та 3 ст. 10 КК України 2001 р.) та передачу засуджених осіб (ч. 2 ст. 10 КК).

При буквальному розумінні норм нового КК України, які регулюють екстрадиційні відносини, можна зробити висновок про те, що на рівні ст. 10 КК України фактично знайшов своє закріплення тільки той різновид видачі, коли вона проводиться для покладення на особу кримінальної відповідальності, що законодавчо закріплено наступним чином: “для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду”. Видача ж для приведення вироку, що набрав законної сили, до виконання, при її текстуальному закріпленні у назві ст. 10 КК України, самостійної правової регламентації не одержала. Натомість ч. 2 ст. 10 КК України регламентуються відносини, пов'язані із передачею засуджених осіб. При всьому позитиві нормативного закріплення на рівні кримінального закону інституту передачі засуджених осіб спостерігається недотримання українським законодавцем вимог законодавчої техніки, оскільки зміст ст. 10 КК України не відповідає її назві, яка не містить жодної згадки про передачу засуджених осіб. Щодо самої передачі засуджених осіб, то це окремий правовий інститут, нормами якого регулюються відносини, пов'язані із наданням засудженій особі можливості відбутися у власному суспільстві, як правило, у державі, громадянином якої вона є, призначене їй покарання. Треба також вказати на неповноту та деяку некоректність вирішення на рівні кримінального закону питання щодо кола осіб, які можуть бути передані іншій державі для відбування покарання. Так, закріплена у ч. 2 ст. 10 КК України норма регламентує передачу тільки тих іноземців, “які вчинили злочини на території України і засуджені за них на підставі цього Кодексу” (курсив мій – М.С.). Проте, іноземці можуть бути засудженими на підставі КК України 2001 р. і за злочини, вчинені ними за межами України, оскільки новим КК України поряд із територіальним принципом чинності норм кримінального закону у просторі закріплено і так званий реальний принцип (ст. 8). У силу останнього іноземці та особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, підлягають кримінальній відповіда-

льності за КК України 2001 р. не лише у випадках вчинення ними злочину власне на території України, а й тоді, коли вчинене ними злочинне діяння розглядається КК України як особливо тяжкий злочин проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

У силу укладених Україною договорів про передачу засуджених осіб не виключаються випадки звернення до України іноземних держав із клопотаннями про передачу їм їхніх громадян, засуджених на підставі КК України 1960 р. за злочини, вчинені на території України до набрання чинності КК 2001 р. Тут можливі дві кримінально-правові ситуації: 1) коли іноземець за вчинений на території України злочин був засуджений на підставі КК 1960р. до 1.09. 2001 р., тобто до набрання чинності новим КК України; 2) коли іноземець за злочин, вчинений на території України до набрання чинності КК України 2001 р., був засуджений на підставі КК України 1960 р., але вже після 1.09. 2001 р.

Обидві ці кримінально-правові ситуації, виходячи із буквального розуміння ч. 2. ст. 10 КК України 2001 р., закріпленою в ній нормою не регламентуються. Очевидно, на підставі саме ч. 2 ст. 10 КК України зазначена категорія іноземців не може бути віднесена до тих, які за наявності до того підстав (у тому числі як обов'язкової — існування відповідного міжнародного договору України) підлягають передачі державі, громадянами якої вони є. Однак, незважаючи на таку невідповідність норми кримінального закону України зобов'язанням, що випливають із укладених нею до набрання чинності КК 2001 р. міжнародних договорів, при вирішенні питань передачі засуджених осіб, як вбачається, має виконуватись правило: “*pacta sunt servanda*”.

За результатами системного аналізу норм інституту видачі (екстрадиції) можна стверджувати, що новим КК України все ж таки регламентовано і видачу для приведення такого, що набрав законної сили, обвинувального вироку суду запитуючої держави до виконання, яка українським законодавцем на рівні ч. 3 ст. 10 КК України невинуватно ототожнюється із передачею засуджених осіб для відбування призначеного їм покарання.

Положення Конституції України, закріплене у ч. 2 ст. 25, що забороняє видачу громадян України, у кримінальному законі конкретизовано на рівні ч. 1 ст. 10; проте, воно є неповним, оскільки згідно із ч. 1 ст. 10 КК України не допускається видача громадян України лише для покладення на них кримінальної відповідальності за злочини, вчинені ними за межами України. За КК України 2001 р. таким же, що й громадяни України, обсягом гарантій у питанні видачі користуються й особи без громадянства, що постійно проживають в Україні. Однак, залишається нез'ясованим питання можливості видачі цієї категорії осіб для приведення вироку, що набрав законної сили, до виконання. Кримінальний закон заборони щодо здійснення такої видачі не містить, конституційне ж положення стосується лише громадян України,

забороняючи видачу їх безвідносно до її проявів. З огляду на відсутність прямої заборони, питання видачі осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні, для виконання вироку, що набрав законної сили, у державі його винесення треба вирішувати позитивно. Необхідно зацентувати увагу й на те, що закріплена в ч. 2 ст. 25 Конституції України клаузула про невидачу власних громадян Конституційним Судом України була роз'яснена як така, що стосується заборони видавати громадян України саме іноземній державі, а не міжнародній судовій інституції. У своєму Висновку у справі про Римський Статут від 11.07. 2001 року Конституційний Суд провів диференціацію між видачею громадян іншій державі, яка не допускається Конституцією України, і передачею їх міжнародному суду. При цьому Суд виходив з того, що “доставлення особи до іншої рівносуверенної держави принципово відрізняється від доставлення особи до Суду, створеного відповідно до міжнародного права за участю та згодою заінтересованих держав. Якщо перше за міжнародно-правовою термінологією позначається терміном “видача”, або “екстрадиція”, то друге – терміном “передача” (п. 2.3.1). До того ж, і в самому Римському Статуті Міжнародного кримінального суду йдеться не про видачу (“extradition”), а про передачу (“surrender”).

Т.І. СОЗАНСЬКИЙ,

**викладач кафедри кримінального права
та кримінології Львівського інституту
внутрішніх справ при НАВС України**

ВИДИ МНОЖИННОСТІ ЗЛОЧИНІВ

Кримінальний кодекс України (далі - КК) не передбачає поняття множинності злочинів, воно сформульоване лише наукою кримінального права. У розділі VII Загальної частини КК а точніше у його назві, перелічено види множинності – повторність, сукупність та рецидив.

Виникає питання – чому законодавець не назвав розділ «Множинність злочинів»? Певно тому, що при більш детальному вивченні форм множинності стає очевидним, що поділ множинності на повторність, сукупність та рецидив, не є однозначним і беззаперечним.

У теорії кримінального права існує декілька позицій щодо поділу множинності злочинів на види.

Найпоширенішим на сьогоднішній день залишається поділ множинності злочинів на повторність, сукупність та рецидив. Таку пози-

цію в своїх працях відстоювали А.М. Яковлев, Г.Т. Ткешеліадзе, П.С. Дагель [1].

Г.Г Криволапов виділяв також два види множинності злочинів – повторність та рецидив, включивши до повторності як підвид повторності різнорідних злочинів [2].

Наведені позиції є суперечливими, оскільки при такому поділі множинності на види порушується правило поділу на види за однією ознакою. А у зазначених класифікаціях допущено принаймні два порушення: перше – поділ проведений одночасно за двома ознаками (наявність чи відсутність засудження та кількість вчинених діянь), друге – як самостійні види множинності виділені явища (поняття) різного ступеня узагальнення, оскільки рецидив охоплюється поняттям повторності злочинів [3].

Р.Р. Галиакбаров, М.А. Єфімов, Є.А. Фролов виділяють дві форми множинності злочинів – це повторність злочинів та сукупність злочинів. Причому під повторністю вони розуміють всі випадки повторного вчинення злочину однією й тією ж особою [4]. У пропонованій позиції також можна виявити певне порушення правил класифікації, оскільки при цьому як підстава поділу враховується кількість вчинених діянь. Однак ідеальна сукупність злочинів має місце при вчиненні одного діяння. Тому більш правильним є поділ, який полягає у об'єднанні в один вид множинності реальної сукупності та повторності, виділяючи окремим видом ідеальну сукупність. Таку позицію відстоюють В.В. Малков, В.О. Навроцький. Вони вважають, що множинність злочинів слід поділяти на такі форми: повторність та ідеальна сукупність [5]. Метою цієї роботи є запропонувати класифікацію множинності злочинів, за якою було б дотримано вимоги класифікації, та не складною в застосуванні.

На перший погляд, поділ, запропонований В.В. Малковим та В.О. Навроцьким, може призвести до певних труднощів при кваліфікації діянь, вчинених повторно. Складно буде пояснити, вважає В.В. Малков, чому в одній ситуації діяння повинно кваліфікуватися за правилами сукупності злочинів, а в іншому – за такою кваліфікуючою ознакою як повторність [6]. Але така ж складність залишається і в тому випадку, коли ми говоримо лише про повторність однорідних та тотожних злочинів. Наприклад, ч.2 ст. 187 КК України передбачає як кваліфікуючу ознаку розбій, вчинений особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм. У випадку повторного вчинення особою розбою її дії повинні кваліфікуватись лише за ч.2 ст. 187 КК України, а якщо розбій вчинено після бандитизму, то в такій ситуації утворюється сукупність злочинів. При вирішенні питання кваліфікації в цих ситуаціях

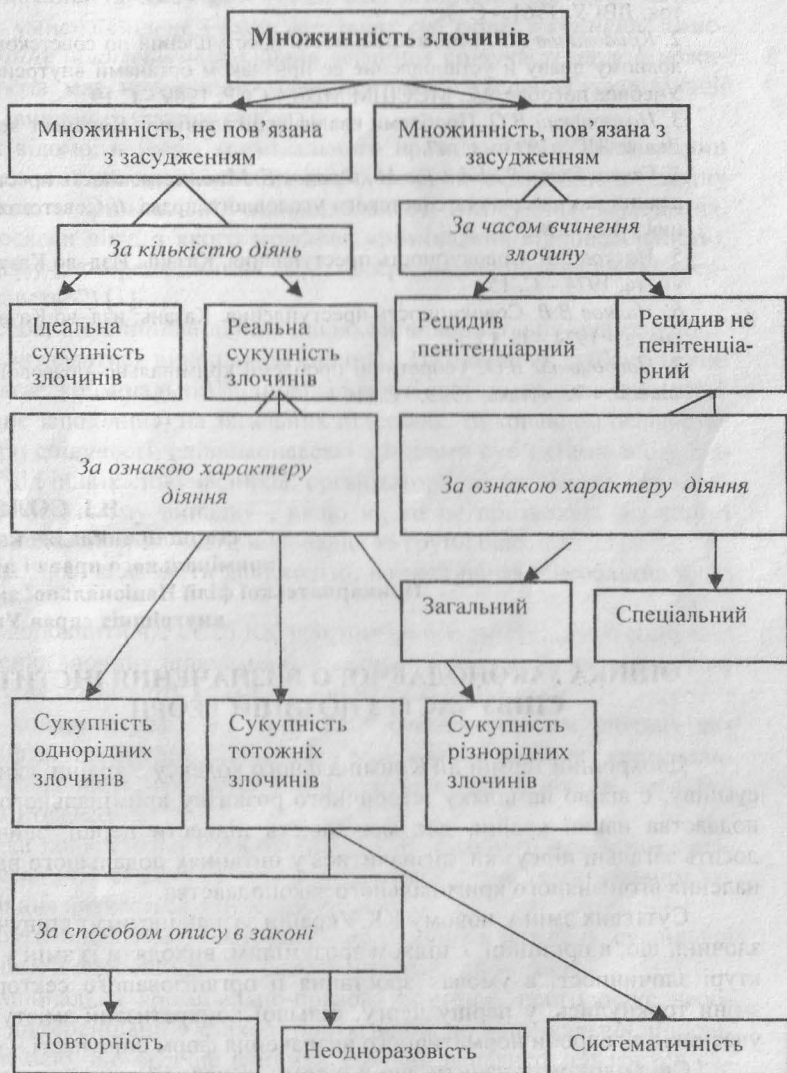
злочинець поставлений у нерівні умови. Вчинивши два розбої, він фактично притягається до кримінальної відповідальності лише за другий злочин, перший злочин у формулі кваліфікації не відображається і судом не карається, оскільки така ситуація не утворює підстав для призначення покарання за сукупністю злочинів, на відміну від випадку з бандитизмом. А призначення покарання за сукупністю злочинів, у свою чергу, розширює межі застосування покарання, оскільки дає суду можливість призначити суворіше покарання, ніж передбачено в санкції статті. Кваліфікація таких діянь за сукупністю злочинів дасть можливість більш реально відобразити кількість вчинених злочинів. Проте не слід вважати, що вчинення двадцяти розбоїв повинно бути передбачене двадцятьма статтями КК. Кваліфікуюча ознака розбою “повторність” означає, що розбій вчинено два і більше рази, тобто і десять, і двадцять. Але якщо ці діяння кваліфікувати тільки за ч.2 ст. 187 КК, то можна сказати, що особа відразу вчинила другий розбій, не вчинивши першого. Позиція, за якої перший розбій передбачений у самій ознаці “повторність”, видається не зовсім правильною, оскільки вчинення першого розбою, крім матеріалів кримінальної справи, ніде не зазначено, а це порушує принцип повноти кримінально-правової кваліфікації. Адже кваліфікація буде повною, якщо кримінально-правову оцінку отримали діяння, вчинені особою, при її здійсненні використані всі чинні правові норми, вона досягла того ступеня досконалості, коли вже не може бути доповнена, уточнена, змінена [7]. Порушення принципу повноти є, в свою чергу, підставою для відправлення кримінальної справи на дослідження.

Для кращого сприйняття повторність злочинів можна замінити поняттям сукупність однорідних та тотожних злочинів. При такому поділі буде дотримано і єдиний критерій поділу множинності на види, і логічно-змістову побудову класифікації, оскільки, якщо є сукупність різнорідних злочинів, то повинна бути і сукупність однорідних (тотожних) злочинів. Яку в свою чергу можна поділити на повторність, неодноразовість та систематичність.

Враховуючи вище викладене, можна запропонувати таку схему поділу множинності на види: множинність, пов’язана з засудженням і множинність не пов’язана з засудженням. Множинність, не пов’язану з засудженням, у свою чергу, можна поділити на реальну сукупність злочинів та ідеальну сукупність злочинів (за ознакою кількості діянь), а реальну сукупність, у свою чергу, на сукупність різнорідних злочинів та сукупність однорідних і тотожних злочинів (за ознакою характеру діяння). Множинність, пов’язану з засудженням, тобто рецидив, можна поділити на рецидив пенітенціарний і рецидив не пенітенціарний (за

ознакою час вчинення злочину), а не пенітенціарний рецидив поділити на загальний і спеціальний (за ознакою характеру діяння). (див. схему).

Такий поділ дасть можливість уникнути підміни поняття повторності, як виду множинності і повторності, як кваліфікуючої ознаки злочину.

Література

1. Яковлев А.М. Совокупность преступлений.—М.: Госюриздат.— 1960.— С. 5; Ткешелиадзе Г.Т. Ответственность при совокупности преступлений по советскому уголовному праву. Автореф. дис. к.ю.н. Тбилиси — 1961.— С. 3; Дагель П.С. Множественность преступлений.— Владивосток: ДВГУ, 1961.— С. 3.
2. Криволапов Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление ее признаком органами внутренних дел: Учебное пособие. М.: МССШМ МВД СССР, 1989.— С.19
3. Навроцький В.О. Проблеми кваліфікації злочинів: Конспект лекцій. — Львів: ЛДУ, 1993.— С. 47
4. Галиакбаров Р., Ефимов М., Фролов Е. Множественность преступных деяний как института советского уголовного права. // Советская юстиция.— 1967.—№2.— С.5
5. Малков В.В. Совокупность преступления. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1974.— С. 15.
6. Малков В.В. Совокупность преступления. Казань: изд-во Казанского ун-та.— 1974.— С. 17.
7. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. — К.: Атака, 1999.— С.416

Я.І. СОЛОВІЙ,

старший викладач кафедри
кримінального права і процесу
Прикарпатської філії Національної академії
внутрішніх справ України

ОЦІНКА ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ СПІВУЧАСТІ З ПОЗИЦІЙ ТЕОРІЇ

Двохрічний термін дії Кримінального кодексу України, який, без сумніву, є віхою на шляху історичного розвитку кримінального законодавства нашої країни, дає можливість підвести перші, звичайно, досить загальні підсумки, визначитись у питаннях подальшого вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

Суттєвих змін у новому КК України зазнав інститут співучасті у злочині, що, в принципі, є цілком зрозумілим, виходячи із змін у структурі злочинності в умовах зростання її організованого сектора. Ці зміни торкнулись, у першу чергу, більшої конкретизації змісту співучасників та спроби нормативного визначення форм співучасті.

Слід одразу зазначити, що в цілому ці новації хоча й позитивні, але не можуть бути визнані як такі, що належним чином продумані і

базуються на науково обґрунтованій теорії та підтверджені проведеннями дослідженнями.

Щодо норми про види співучасників (ст.27 КК), то в першу чергу викликає заперечення нормативне визначення фігури виконавця. У визначенні поняття співучасті (ст.26 КК) зазначено, що співучастю у злочині є умисна спільна участь *декількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину (виділено нами)*. Дана дефініція співучасті щодо множини суб'єктів має принципове значення для здійснення кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб.

Як відомо, в теорії кримінального права випадки, коли злочин вчиняється шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності (неосудних, малолітніх, що не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність), мають назву „посередня винність” („посереднє заподіяння чи посереднє виконавство”) [1].

Особа, що вчинила діяння „шляхом використання інших осіб...” не може визнаватися виконавцем злочину. Ця особа, як суб'єкт злочину, підлягає кримінальній відповідальності за „посередню винність” (посереднє заподіяння) на загальних підставах. Виконавцем особа стає тільки при співучасті, співвиконавстві з іншими суб'єктами або у відмінності від інших співучасників: організатора, підбурювача, пособника. У протилежному випадку, якщо ні, то це призводить до колізії норм про поняття співучасті, виконавця та групи осіб.

Для того, щоб зняти дані колізії, на наш погляд, необхідно було б наступне:

1) доповнити ч.2 ст.26 КК текстом такого змісту: „Не є співучастю вчинення злочину шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності”;

2) конкретизувати ч.2 ст.27 КК:” Співвиконавцем злочину визнається фізична, осудна особа, яка у віці, з якого можлива кримінальна відповідальність, повністю або частково вчинила діяння, передбачене цим Кодексом”.

Така конкретизація необхідна для правильного розуміння співвиконавства (ч.1 ст.28 КК), при якому передбачене кримінальним законом діяння визнається вчиненим групою осіб.

Друга проблема – обґрунтованість оцінки ступеня суспільної небезпечності пособництва як особливого виду співучасті.

Національна кримінально-правова доктрина проголошує необхідність диференціації у підході притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що вперше вчинили злочини невеликої тяжкості з одного боку і осіб, що мають судимість чи вчинили особливо небезпечні

злочини – з іншого. В новому КК у цьому відношенні зроблено додаткові суттєві кроки вперед. Зокрема, в залежності від тяжкості злочину суттєво обмежена відповідальність за готування до злочину (ч.2 ст.14 КК) тощо. В цьому контексті уявляється доцільним обмежити і відповідальність за пособництво, виключивши її при вчиненні злочинів невеликої тяжкості. Як підсумок можна було б запропонувати доповнення до ч.5 ст.27 КК текстом такого змісту: „Відповідальність за пособництво настає тільки при вчиненні особливо тяжкого, тяжкого або злочину середньої тяжкості”

І по-третє, закріплюючи ознаки організатора, КК в тому числі вказує, що організатором є „особа, яка забезпечує фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації” (ч.3 ст.27 КК). Разом із цим, тими ж характеристиками закон наділяє і пособника. Виникає логічне питання: чому в одних випадках особа, виконуючи ті самі функції, визнається фактично другорядним членом злочинного об'єднання, а в інших – провідним його учасником? Слід зауважити, що такий підхід суперечить не тільки загальним засадам правової оцінки злочинної поведінки, а й елементарним законам логіки [2].

Поза сферою нормативного визначення залишилась поведінка замовника злочину. Можуть бути висловлені заперечення, що вона охоплюється характеристиками організатора або підбурювача злочину. Неважко уявити ситуацію, коли дії замовника не підпадають ані під ознаки організатора, ані підбурювача. Це викликає потребу в теоретичному осмисленні цієї діяльності та нормативному її визначенні як діяльності особливого виду співучасті. Однак вирішення цього питання потребують глибоких кримінологічних досліджень, що можуть бути покладені в основи вирішення питання про ознаки такого виду співучасника.

Важливо, що безпосередньо в законі вирішено тепер питання про врахування обставин, що обтяжують і пом'якшують покарання, які належать до особи кожного співучасника. Цілком логічно, що питання призначення покарання при співучасті виділено в окрему статтю розділу XI „Призначення покарання”. Хоча є окреме зауваження і по суті даного питання: що повинен враховувати суд при призначенні покарання за злочин, вчинений у співучасті, – тільки лише характер і ступінь участі кожного з співучасників у вчиненні злочину чи і саму форму співучасті? Думається, що і те, й інше.

Виходячи із висловленого, пропонуємо таку редакцію ч.2 ст.68 КК: „При призначенні покарання співучасникам злочину суд крім обставин, вказаних у статтях 65-67 цього Кодексу, враховує характер

(форму) співучасті, а також роль і ступінь участі кожного з них у вчиненні злочину”.

Література

1. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред.: М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ. – Харків, 2001. – С.136.
2. Див.: Фріс П.Л. Актуальні проблеми боротьби та попередження злочинності: Матеріали теоретичного семінару. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 7-8.

І.Я. ТЕРЛЮК,

доцент кафедри теорії та історії
держави і права Львівського інституту
внутрішніх справ при НАВС України,
кандидат історичних наук

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ В УКРАЇНІ

1. Процес зародження вітчизняного права тривав упродовж більш як півтисячоліття, від перших зародків державності у східних слов'ян і принаймні до XI століття. Будучи усним звичаєвим, тогочасне право не знало жодних форм систематизації, тим більше поділу на галузі. Для державотворення східних слов'ян було помічено характерну закономірність: чим раніші стадії формування державності, тим повніше у праві виражено кримінальний аспект. Домінування кримінально-правових норм на етапах становлення державності в Україні має причинно-наслідковий зв'язок з обставинами появи права як системи норм, що виникло внаслідок необхідності забезпечення захисту соціальних колективів (родів, общин, сімей) та охорони носіїв встановленої влади. Зразки найдавніших кримінально-правових норм предків сучасних українців знаходимо у текстах русько-візантійських договорів X століття, які дають уявлення про кримінально-правове регулювання в епоху до *Руської Правди*. Тогочасне кримінальне право мало виражений релігійний характер: злочин вважався різновидом гріха, а покарання священним обов'язком племені. Згодом кримінальні норми запозичувалися Руссю із візантійських правових збірників (головним чином, "*Закон соудний людѣмъ*" та "*Книга законія*"), зміст яких певним чином позначається на розвитку киево-руського законодавства. Зокрема, норми, що містяться у першому документі, свідчать про нього як про кодекс кримінального права, з характерною особливою суворістю кримінальної репресії. Кримінально-правові норми продукува-

лися в ході законодавчої діяльності київських князів (княжі та церковні устави) також значною мірою під впливом візантійської правової традиції.

2. Систематизація правових норм як закономірний процес у розвитку права поступово утверджується за доби існування руської державності. Переважно усі правові збірники, що були укладені й діяли в русько-українських землях, починаючи від XI ст. ("Руська Правда") і до середини XV ст. ("Судебник князя Казимира 1468 р.), характеризуються спільними рисами. Зокрема:

а) правові норми в них викладаються в руслі казуїстики за принципом ставлення до людей, причин, обставин і пов'язуються з конкретною санкцією;

б) попри вичленення певних початкових норм цивільного права, в цілому пам'ятки цієї доби були засиллям кримінально-правових норм;

в) право цієї доби, особливо кримінальне мало приватний характер. Це виявилось, зокрема, у тому, що злочин у цей час розумівся як "обида", а отже, - як будь-яке спричинення кому-небудь матеріальної чи моральної шкоди (з другої половини XV ст. злочин трактувався як *проступок*). Як наслідок, у законі кримінальне правопорушення не відмежовувалося від цивільно-правового;

г) збірники були кодексами приватного права, усі суб'єкти були фізичними особами, поняття юридичної особи у цей час закон ще не знає;

д) тогочасне право взагалі, а кримінальне, зокрема, особливо характерно виступало як право *привілегій*. На практиці це означало, що життя, честь і майно феодала захищалося значно суворішими покараннями, ніж простої людини. Посиленою правовою охороною користувалися державні управлінці;

е) *об'єктами* злочину були особа і майно, *суб'єктами* - особи, не обмежені у своїй правоздатності. Законодавець нічого не говорив про *віковий ценз* суб'єктів злочину;

є) не чітко проступали *мотиви злочину* та *поняття вини*.

3. Про розвиток кримінально-правових норм Великого князівства Литовського, в складі якого свого часу перебувала більша частина українських земель, дають уявлення три (редакції) Литовських Статутів. Їх укладення в XVI ст. вважають найбільшим здобутком у процесі систематизації права українського середньовіччя. Дослідники (В.Пічета, Й.Юхо) зазначають, що при підготовці, наприклад, "Старого" статуту 1529 р. (його вважають першим у Європі систематизованим зводом законів різних галузей права), було уперше вирішено ряд

винятково складних теоретичних і практичних питань. Серед яких - розмежування норм права за окремими галузями, розташування їх у визначеній системі, введення багатьох нових положень, що раніше були невідомі праву Великого князівства Литовського.

Для позначення злочину в Статутах використовувалася неоднакова термінологія. Залежно від характеру і наслідків злочинних дій злочини проти здоров'я, особистої і майнової недоторканності називалися *гвалтом, кривдою, лиходійством, шкодою*; проти державної влади - "*ображення маєстату господарського*". Протиправний суспільнонебезпечний характер діянь визначався термінами: "*виступ із права*", "*злодійство*", "*провина*". Покарання у праві цієї доби також позначалося декількома термінами. "*Кара*", "*казнь*" стосувалися усіх видів покарань. Терміном "*провина*" позначалися в основному майнові покарання і тюремне ув'язнення, а "*покутою*" - тілесні та ганьблячі покарання. Основними цілями покарання були :

злякування (передбачалося, що за допомогою злякування жорстокими покараннями можна було утримати від вчинення злочинів або навіть виправити злочинця);

відшкодування заподіяної шкоди й створення майнових вигод потерпілому за рахунок злочинця або його близьких;

запобігання шкоди (страждань) злочинцю – відплата (відплата здійснювалася з огляду на станову належність як потерпілого, так і злочинця. При рівному становищі їх у суспільстві – за принципом "*око - за - око, зуб - за - зуб*").

При призначенні покарань особливо наочно виявлявся характер феодального кримінального права як *права-привілеїї*. Останнє поширювалося виключно на шляхту. Злочин, вчинений шляхтичем, карався легше, ніж такі ж протизаконні дії простої людини. Кримінальне законодавство того часу, представлене у Литовських Статутах, знало *просту* і *складну* співучасть. При простій співучасті усі винні каралися однаково (Статут 1588 р.). При складній співучасті злочинці поділялися на виконавців, пособників і підбурювачів. Чітко розрізнялися як стадії злочинної діяльності – намір, підготовка до злочину і замах.

У Литовські Статути були включені прогресивні на той час норми, що відбивали ідеї реформації і гуманізму. Наприклад, проголошувався принцип рівності усіх перед законом, хоча й закон не був рівним для усіх, обмежувалися джерела холопства, встановлювалася кримінальна відповідальність шляхтича за вбивство простої людини, обмежувалася можливість застосування покарання до неповнолітнього (звільнялися від покарання особи, які не досягли 14 років за Статутом 1566 р., а починаючи з 1588 р. – ті, що не досягли 16 років), було зроб-

лено першу спробу сформулювати презумпцію невинності (1566). Усе це у підсумку висунуло Литовські Статути на одне з перших місць серед пам'ятників феодального права європейських країн. Третій Литовський Статут у сучасній літературі вважають перехідним документом від середньовіччя до нового часу.

4. Правова система Гетьманської України, що базувалася на численних джерелах, з одного боку обумовлювала відносну автономію її правового укладу, а з другого – містила у собі багато внутрішніх протиріч, а, отже, прогалин у регулюванні суспільних відносин й інших недоліків. Це викликало необхідність систематизації існуючого в Україні права. Впродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб кодифікації права козацької України. Найвідомішою з кодифікацій українського права першої половини XVIII ст. були *“Права, по которым судится малороссийский народ”* (1743). Цей кодекс вважають першорядним джерелом для історії українського права і визначною пам'яткою кодифікації законів Східної Європи.

Під злочином у Кодексі розумілися усі дії, що спричиняли шкоду і завдавали збитків як окремій особі, так і державі. У поглядах на злочин і покарання укладачі виходили з релігійних догм: злочин трактувався як непослух і відступ від Божих законів, а тому покарання розумілося як відплата за гріх перед Богом. В українському кримінальному праві гетьманської доби, репрезентованому Кодексом, виникають цілком нові поняття, пов'язані з ускладненням суспільних відносин і розвитком правових ідей: замаху на злочин; розрізнення головного злочинця і співучасників; рецидиву злочину; наявності обставин, що виключають або знижують покарання. Українське право Гетьманщини пропонувало заходи щодо попередження злочинів, стояло на сторожі особистої свободи й честі особи.

5. З періоду Гетьманщини XVII – XVIII ст. Україна не мала своєї державності: розділена між Росією і Австрією (Австро-Угорщиною), вона зазнавала усіх можливих утисків, зокрема, у сфері правового регулювання. Останнє здійснювалося у напрямку інкорпорації попередньої правової системи у загальноімперську.

У Російській державі кодифікація кримінального права як галузі розпочалася лише з укладенням *„Зводу законів Російської імперії”* (1832), у якому кримінальним нормам відвели останній 15-й том. Важливе місце в системі джерел кримінального права в Росії відводилося *„Уложенню про покарання кримінальні і виправні”* 1845 року (зі змінами і доповненнями у редакції 1885 року). У ньому злочинні дії поділялися на тяжкі злочини, злочини і проступки, за вчинення яких передбачалося 35 видів покарання – від смертної кари до осуду.

Робота над кодифікацією кримінального права в Австрії, на відміну від Росії, розпочалася ще у XVIII ст., коли 1768 р. в Австрії було затверджено перший кримінальний кодекс, який із загарбанням західноукраїнських земель поширився на Галичину і Буковину. У 1787 р. було видано новий кодекс про злочини та їх покарання, що вперше в історії австрійського кримінального права поділив злочинні дії на кримінальні та політичні (незначні) злочини. Останні розглядалися адміністративними органами. У 1797 р. в Східній Галичині почав діяти кримінальний кодекс австрійського криміналіста Зонненфельса, який з незначними змінами 1803 р. було запроваджено по всій імперії. Цей кодекс, що первинно складався з двох частин (злочини і тяжкі поліцейські проступки) по суті діяв у Галичині аж до запровадження польського кримінального кодексу 1932 р. (щоправда, після 1852 р. — у новій редакції).

Отже, процес систематизації кримінально-правових норм в Україні був тривалим. За період від зародження державності у наших предків — східних слов'ян і до по суті творення новітньої української національної державності на початку минулого століття, кримінально-правове регулювання пройшло якісне зростання від звичаєво-кримінального до розвинутого юридичного кодифікованого права. Серед іншого це також опосередковано свідчить про високу правову культуру українського народу і такий ж рівень правової свідомості українців.

З.А. ТРОСТЮК,

заступник начальника кафедри
кримінально-правових дисциплін

Київського інституту внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДО ПРОБЛЕМИ ЄДНОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Єдність термінології є однією з основних вимог, які висувуються вченими-криміналістами до понятійного апарату Особливої частини Кримінального кодексу України. Вимогу єдності термінології можна трактувати у вузькому та широкому значеннях. У вузькому значенні — це використання єдиної термінології у межах одного нормативно-правового акта, а в широкому — досягнення єдності термінології цілої системи законодавства.

Єдність термінології будь-якого нормативно-правового акта

проявляється у двох аспектах: на позначення одного і того ж поняття повинні вживатися однакові терміни; для словесного оформлення різних понять слід використовувати відмінні терміни. Кодифікація кримінального законодавства нещодавно завершилася, але доводиться констатувати, що єдності термінології у КК законодавець так і не досягнув.

У цілому ряді випадків у диспозиціях статей Особливої частини КК для позначення одного і того ж поняття використовуються різні терміни (термінологічні звороти). Зокрема, “розголошення відомостей, що їх [свідка, потерпілого, експерта] ганьблять”, “розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці”, “шантаж”; “підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб”, “вогонь або інший загальнонебезпечний спосіб”, “підпал або інший загальнонебезпечний спосіб”, “загальнонебезпечний спосіб”; “близькі родичі”, “близькі”, “родичі”, “близькі особи”. Багаторазове вживання термінів (термінологічних зворотів) для позначення одного поняття завдає шкоди чіткості та однозначності викладення кримінально-правових приписів. У вищенаведених прикладах необхідно вибрати якийсь один термін (термінологічний зворот), який би найточніше відображав зміст відповідних кримінально-правових понять. На наш погляд, такими термінами із запропонованих термінологічних рядів є “шантаж”, “загальнонебезпечний спосіб”, “близькі особи”.

Єдність термінології проявляється також у тому, що у назвах та диспозиціях статей необхідно використовувати однакові терміни. Але така невідповідність спостерігається у КК. Зокрема, ст. 200 КК називається “Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення”. Прочитавши диспозицію ч.1 ст. 200 КК, зробимо висновок, що законодавець “забувся” криміналізувати відповідні незаконні дії з обладнанням для виготовлення засобів доступу до банківських рахунків. Відомо, що назви повинні бути співвідносними з тим нормативним текстом, який вони позначають (тобто, мають суворо відповідати його змісту). Пропонуємо привести у відповідність назву та диспозицію ст. 200 КК та виключити з заголовку слова “... обладнанням для їх виготовлення”.

У КК при формулюванні однорідних складів злочинів використовуються різні терміни. Зокрема, у ч.1 ст. 262 КК встановлена кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства. А в ч. 3 ст. 262 КК криміналізовано розбій з метою викра-

дення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я (тобто, у випадку скоєння розбою з метою заволодіння вибуховими пристроями або їхнє вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, кримінальна відповідальність за ч.3 ст. 262 КК не настає, а дії винної особи необхідно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 187 КК або ст. 189 КК). З такого тлумачення цього законодавчого положення напрошуються ряд запитань: чим розбій з метою заволодіння вогнепальними пристроями або їхнє вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, менш небезпечні, аніж ті ж діяння, але щодо вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, та як кваліфікувати ці ж діяння, якщо особа скоює злочини без корисливих мотивів. Пропонуємо у перелік предметів злочинів, передбачених у ч.3 ст. 262 КК, включити і вибухові пристрої, що забезпечить єдність термінології та усуне можливі помилки у правозастосуванні.

В Особливій частині КК використовуються законодавчі формулювання, які суперечать відповідним положенням Загальної частини. Зазначений недолік наочно демонструє ст. 255 КК. У ній вказано, що злочинна організація створюється для вчинення *тяжкого або особливо тяжкого злочину* (тобто, достатньо констатувати наявність мети скоєння одного злочину відповідного ступеня тяжкості). При розкритті змісту злочинної організації у ч.3 ст. 28 КК однією з цілей її створення є безпосереднє вчинення *тяжких або особливо тяжких злочинів* (тобто, як мінімум двох суспільно небезпечних діянь). Саме останнє формулювання доцільно було б ввести у ч. 1 ст. 255 КК, оскільки така ознака злочинної організації, як стійкість, означає, що вона має створюватися для скоєння як мінімум двох тяжких або особливо тяжких злочинів.

Єдності термінології слід дотримуватися не тільки у межах КК, а й у бланкетних диспозиціях та тих нормативно-правових актах, до яких ці диспозиції відсилають. На основі аналізу диспозицій статей Особливої частини КК зробимо висновок, що єдність термінології часто порушується. Зокрема, у диспозиції ч.1 ст. 200 КК предметом злочину названі документи на переказ, платіжні картки та інші засоби доступу до банківських рахунків. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” оперує узагальненим термінологічним зворотом “платіжний інструмент”. Тому пропонуємо саме такий термінологічний зворот вжити у ч.1 ст. 200 КК на позначення предмета відповідного злочину.

Отже, навіть наведені нечисельні випадки свідчать про те, що новому КК так і не вдалося досягнути єдності термінології, причому деякі приклади є свідченням грубого порушення правил законодавчої техніки. Адже суперечності в термінологічному оформленні понять призводять до поширювального тлумачення кримінально-правових норм, від якого один крок до аналогії.

М.Й. ШТАНГРЕТ,

начальник навчально-методичного відділу

Львівського інституту внутрішніх справ

при НАВС України

РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ

Без перебільшення можна стверджувати, що проблема виховання у молоді моральних та духовних засад, формування її світогляду – одна з глобальних проблем людства. В наш час існує потреба в пошуках нових підходів до національного виховання молоді, яка має базуватися на культивуванні національної самосвідомості, гідності, поваги до себе через повагу до інших народів та їх культур. На цих принципах повинно базуватися також правове виховання курсантів навчальних закладів МВС України.

На думку більшості дослідників, у правовому вихованні майбутніх юристів пріоритетними вважаються знання, зокрема знання права, вміння безпомилково, професійно, грамотно тлумачити правові норми і т. ін. Однак слід враховувати те, що навчальний процес постійно інтенсифікується, запроваджуються нові навчальні дисципліни та додаткові спецкурси. Це, в свою чергу, зобов'язує нас зосередити увагу на таких головних факторах, що визначають вдосконалення змісту вищої юридичної освіти, як-то: реалізація особистісної орієнтованої парадигми в системі вищої юридичної освіти, її фундаменталізації, професіоналізації та інформатизації. Як зазначає В.В. Комаров, основу фундаментальної вищої освіти мають становити не прагматичні, вузькоспеціалізовані, а методологічно важливі, стійкі тривалі знання [1, с.11].

Навчальний план підготовки юристів у навчальних закладах МВС України передбачає довгостроковий процес вивчення цілісної системи юридичних дисциплін, викладання яких здійснюється за пев-

ною логічно-структурною схемою. Серед навчальних дисциплін особливе місце посідає така базова дисципліна, як кримінальне право.

З даною дисципліною тісно пов'язане вивчення кримінального процесу, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, судової медицини, судової психіатрії, філософії права, теорії кваліфікації злочинів та інших.

З урахуванням спеціалізації підготовки фахівців (оперуповноважені кримінального розшуку, підрозділів боротьби з економічною злочинністю, слідчих) кримінальне право сприяє найбільш повному розумінню суті кримінально-правових відносин, розуміння не тільки букви але і духу норм Кримінального Кодексу України.

За своїм змістом, терміном вивчення (два роки) кримінальне право найбільш повно (серед інших юридичних дисциплін) сприяє досягненню певної ієрархії цілей у діяльності викладачів, що спрямовані на формування комплексу специфічних якостей особистості випускника, необхідних для його майбутньої правової сфери життєдіяльності: формування цілісної системи знань кримінального законодавства і розуміння кримінально-правової політики держави (близька ціль), формування правової переконаності (проміжна ціль), формування мотивів, звичок і потреби правомірної поведінки, дотримання законності у боротьбі зі злочинністю (кінцева мета).

Кримінальне право як наука має величезний вплив на формування правосвідомості та правової культури курсанта, відкриває додаткові можливості його прилучення до правових цінностей суспільства. Власне при вивченні кримінального права курсанти мають можливість усвідомити такі фундаментальні філософські категорії, як злочин, покарання, свобода, відповідальність, глибше зрозуміти сутність природних прав людини (на життя, охорону здоров'я, власність, гідність і т.д.). Наприклад, поняття свободи характеризує спектр можливостей, сукупність різних варіантів вибору мети, засобів, способів реалізації інтересів і намірів особи, часу та обставин здійснення вчинку, який складається в кожній ланці генезису її поведінки [2, с.89]. У тому, як людина поводить, проявляється її особистість, тобто особистість суб'єкта злочину проявляється через вчинений ним злочин. Кримінальне право стоїть на принциповій позиції, що особа завжди має вибір: вчиняти чи не вчиняти злочин.

Правоохоронна діяльність випускників навчальних закладів МВС України вимагає від них глибокого розуміння того, що справжня свобода передбачає відповідальність [3, с.73].

Свобода може перетворитися на звичайну сваволу, якщо вона ізолюється від відповідальності. Відповідальність особи – єдність двох

компонентів, а саме: відповідальність її перед самою собою та відповідальність перед суспільством. Поняття відповідальності містить розуміння значимості своїх дій для суспільства, зокрема при вчиненні злочину – розуміння його протиправності та ступеня суспільної небезпеки, а також визнання обґрунтованості покарання за вчинений злочин. Як свідчать спеціальні дослідження, у більшості випадків злочинці заперечують проти того, щоб їх вважали просто жертвами обставин [4, с.20]. З цього можна зробити філософський висновок, що людина має право вважатися винною та бути покараною у відповідності з кримінальним законом. Тому кримінальний закон забороняє будь-які форми розправи з злочинцем, самосуд над ним. Гегель зазначав, що покарання злочинця необхідно розглядати як таке, що містить його власне право, тим самим визнаючи злочинця розумною і вільною людиною [5, с.148].

Таким чином, глибоке розуміння курсантами духу і букви кримінального закону, його органічного зв'язку з мораллю сприятиме ефективному виконанню майбутніми випускниками завдань щодо профілактики злочинів, здійсненню правового виховання населення. Спеціаліст-юрист з високим рівнем правової свідомості і правової культури, які є результатом цілеспрямованого його виховання, здатний максимально ефективно використовувати кримінальний закон для захисту особи та суспільства від злочинних посягань, забезпечити належний рівень законності у своїй професійній діяльності. В свою чергу, рівень знань кримінального права значною мірою визначає і рівень засвоєння суміжних юридичних дисциплін, сприяє формуванню необхідних практичних навичок у розкритті і розслідуванні злочинів та їх правильній кваліфікації.

Література

1. *Комаров В.В.* Проблеми та перспективи розвитку вищої юридичної освіти в Україні // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – №3. – С.9-13.
2. *Кудрявцев В.И.* Закон. Поступок. Ответственность. – М., 1986. – С.69.
3. *Бандура О.О.* Єдність цінності та істинності правової норми // Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників ОВС. – С.73.
4. *Філософія права: Навч. посібник / О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.; за заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля.* – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336с.
5. *Гегель Г.-В.Ф.* Философия права. – К.: – Атіка, 1999. – С.148.

“БЕЗПЕКА” У СТРУКТУРІ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Забезпечення національної, суспільної та особистої безпеки покладається на правоохоронні, правозахисні органи влади та управління держави. Юридично безпека забезпечується групою норм Особливої частини Кримінального кодексу.

Правові категорії “безпеки”, та її складових – “національна безпека”, “екологічна безпека”, “громадська безпека”, “безпека виробництва”, “безпека руху та експлуатації транспорту”, безпека людства” становлять значну частину Кримінального кодексу, а небезпека – є традиційним поняттям та складовою теорії кримінального права.

Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України [1, с.3]. За визначенням С.А. Тарарухіна суспільна небезпека як об'єктивна ознака складу злочину є шкідливою для суспільства і полягає у спричиненні шкоди правоохоронним інтересам, які охороняються законом [2, с. 195].

Парадигма безпеки є однією з ознак низки родових об'єктів. Термін безпека міститься в диспозиції окремих складів злочинів. Нове кримінальне законодавство не містить точного визначення “безпеки” чи “небезпеки”, хоча, як ми бачимо, ці категорії займають визначне місце у кримінальному праві.

Категорія безпеки чи небезпеки виникає як елемент суспільних відносин у державі, на виробництві та ін. Поняття безпеки пов'язано з конституційними нормами, що визначають певні права та свободи громадян. Безпека (наявність безпечних умов) дає можливість особі реалізувати свої права, а державі та суспільству – функції. І навпаки, наявність небезпеки (небезпечних умов) – ставить перепони до реалізації конституційних прав та свобод, завдаючи шкоди державі, суспільству та особі. Так, в основі кваліфікації злочинів проти безпеки виробництва (Розділ Х КК України) лежить порушення відповідних правил на виробництві, які призвели до заподіяння шкоди здоров'ю людей, до загибелі людей чи створили загрозу загибелі людей чи настан-

ня тяжких наслідків. Право на безпечну працю надано та гарантовано ст. 43 Конституції України, де передбачено право на належні, безпечні і здорові умови праці. Обов'язком держави, відповідно до ст. 16 Конституції України, є забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги. У державі розроблені правила екологічної безпеки, дотримання яких, контролюється відповідними установами. Тому в основі кваліфікації злочинів проти довкілля лежить порушення правил екологічної безпеки, що створило небезпеку для життя, здоров'я людей, природного довкілля та ін.

Безпека визначається як єдина категорія, але, відтворюючись у тій чи іншій сфері суспільного життя (економіка, політика, ідеологія, моральність, виробництво, міжнародні відносини та ін.), вона набуває певних специфічних рис.

Безпека утворюється з таких суспільних відносин, які проявляються на трьох рівнях – національний (державний), суспільний (громадський) та особистий.

Враховуючи сказане, категорію “безпеку” можна визначити наступним чином. Безпека – суспільні відносини, що створюються для вільної реалізації прав та свобод і захисту національних (державних), громадських та особистих інтересів. Категорія безпеки виступає як умова для нормальної реалізації наданих Конституцією України і гарантованих державою прав, свобод та обов'язків, що виникають у механізмі суспільних відносин.

Література

1. Конституція України. Офіційне видання. К.: Українська правнича фундація, 1996.
2. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст.– К.:Юрінком Інтер, 2001.
3. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике. – К.: Юринком, 1995.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Д.С. АЗАРОВ,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Київського інституту внутрішніх справ

ПРО ОКРЕМІ ВАДИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ РОЗДІЛУ XVI ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Аналізуючи норми, об'єднані у розділі XVI, можна помітити певну недосконалість термінологічного апарату, який використовується при формулюванні статей. У назві цього розділу та назві ст. 361 КК України використовується зворот “електронно-обчислювальна машина (комп'ютер)”, у назві ст. 363 – “автоматизована електронно-обчислювальна система”, у диспозиціях ст. 361 і 363 КК України – “автоматизована електронно-обчислювальна машина”. Законодавець вживає термін “автоматизована електронно-обчислювальна машина”, проте інформацію, що обробляється за її допомогою, називає “комп'ютерною інформацією”. Термін “комп'ютерна мережа” не узгоджений з терміном “автоматизована електронно-обчислювальна система”. Незрозуміло, чи поняття “комп'ютерна мережа” є однорідним стосовно поняття “автоматизована електронно-обчислювальна система”, чи ні. Ще одне запитання: чи може входити до складу комп'ютерної мережі автоматизована електронно-обчислювальна машина? Нарешті, за змістом статті можна дійти висновку, що автоматизована ЕОМ та комп'ютер – це різні види обчислювальної техніки, проте, як видається, це не так. Лише той факт, що подібні запитання можуть виникати, дає підстави говорити про необхідність удосконалення термінологічного апарату згаданих кримінально-правових норм.

Термін “автоматизована електронно-обчислювальна машина” має вади логічного характеру. При аналізі останнього, природно, виникає запитання: чи можуть бути ЕОМ неавтоматизованими? Потрібно впевнено відповісти – ні (неавтоматизована ЕОМ це, хіба що, рахівниця). Видається логічно не виправданою та зайвою вказівка на “автоматизованість” ЕОМ, така їхня властивість має розумітися априорі.

Заслуговує на певні зауваження і термін “електронно-обчислювальна машина” (далі – ЕОМ). Він нагадує часи зародження кібернетики та обчислювальної техніки, вживаючи його, мали на увазі

вже давно застаріле устаткування (“Урал”, СМ-ЕОМ, ЕС-ЕОМ та ін.). Використання цього терміну було зумовлене тим, що більша частина часу роботи таких машин витрачалась саме на обчислення. Сьогодні обчислення забирає мізерну кількість часу, а тому аналізований термін втратив актуальність і майже не вживається. Він став анахронізмом, його використання у нормотворчій діяльності вважаємо недоречним.

Під “системою автоматизованих електронно-обчислювальних машин”, на нашу думку, необхідно розуміти сукупність декількох ЕОМ та іншого устаткування, поєднаного у єдиний технічний комплекс. Саме таке тлумачення підтверджує назва ст. 363 КК України “Порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем” (виділено нами – Д.А.). У цьому контексті стає зрозумілим, що йдеться про експлуатацію певного технічного устаткування, а не програмного забезпечення, як стверджують окремі автори (див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Кантон, А.С.К., 2001. – С. 902 – 903).

Як видається, на сьогодні аналізованим термінам відповідає термін “комп’ютер”, який є лаконічним і не потребує, принаймні для більшості людей, особливих пояснень. Проте не можна не помітити, що він має дещо побутовий характер, а тому його небажано вживати у формулюваннях кримінально-правових норм. Ми пропонуємо використовувати термін “комп’ютерна система”. Це один чи декілька об’єднаних у єдину систему комп’ютерів, а також інші технічні засоби, за допомогою яких з використанням програмного забезпечення здійснюється інформаційна діяльність щодо комп’ютерної інформації. Запропоноване визначення охоплює як одиничний комп’ютер, так і їх систему, а також весь спектр технічного устаткування, яке використовується не завжди, проте може бути задіяне у процесі обробки комп’ютерної інформації. До того ж, воно не залишає поза увагою програмне забезпечення, без якого функціонування такого устаткування є неможливим. Інші технічні засоби, за допомогою яких створюється, обробляється чи зберігається комп’ютерна інформація, – це будь-які периферійні пристрої, що у поєднанні з комп’ютером забезпечують можливість здійснення певних операцій. Потрібно мати на увазі, що до цих технічних засобів можна віднести лише ті, без яких сам комп’ютер може повноцінно функціонувати, які лише надають комп’ютеру додаткові, можна сказати, факультативні можливості.

Як видається, термін “комп’ютерна мережа” також потребує певного корегування. До речі, фахівці з комп’ютерних технологій його не використовують, його важко відмежувати від понять “автоматизо-

вана електронно-обчислювальна система” та “комп’ютерна система”. Правильнішим (у тому числі з технічної точки зору) є вживання терміну “телекомунікаційна мережа”. Визначення відповідного поняття повинне відбивати основні властивості, які притаманні згаданим мережам, водночас у його формулюванні необхідно максимально обмежити кількість спеціальних технічних термінів. Ми пропонуємо таке визначення: *телекомунікаційна мережа – це сукупність телекомунікаційних каналів та засобів зв’язку, за допомогою яких можливе здійснення обміну комп’ютерною інформацією між комп’ютерними системами*. Існування телекомунікаційних мереж без комп’ютерних систем неможливе. З одного боку, комп’ютерні системи підтримують роботу телекомунікаційних мереж, з іншого – телекомунікаційна мережа забезпечує сумісну роботу окремих комп’ютерів, передачу комп’ютерної інформації між ними.

Отже, ми пропонуємо замінити термінологічні звороти “електронно-обчислювальна машина”, “автоматизована електронно-обчислювальна машина”, “електронно-обчислювальна система”, “система електронно-обчислювальних машин” словосполученням “комп’ютерна система”, а зворот “комп’ютерна мережа” – терміном “телекомунікаційна мережа”.

М.О. АКИМОВ,

ад’юнкт кафедри теорії кримінального права
Національної академії внутрішніх справ України

ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОБ’ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Суспільна небезпека знаходить свій прояв перш за все у поведінці людини, її діях чи бездіяльності. Якими б недозволеними не були думки чи переконання особи, вони самі по собі не можуть розглядатись як злочин доти, доки не будуть втілені у конкретні вчинки.

Встановлення сукупності ознак, що характеризують злочинне діяння із точки зору його зовнішнього прояву, є обов’язковою умовою: зміст об’єктивної сторони як найбільш інформативний елемент при кваліфікації злочинів часто виступає критерієм розмежування суміжних складів. Саме тому дослідження цього елементу складу злочину дозволяє дати точну правову оцінку вчиненого.

Одним з найнебезпечніших терористичних злочинів у наш час є

захоплення заручників. Окрім посягання на визнані ст. 3 Конституції України пріоритетними права, свободи та законні інтереси, воно вирізняється й загальнонебезпечним способом вчинення, тобто такими прийомами та методами, які піддають небезпеці невизначену кількість осіб (збройний напад, застосування фізичного та психічного насильства). Усі ці ознаки законодавець урахував при конструюванні відповідної кримінально-правової норми. Однак хотілося б звернути увагу на деякі питання об'єктивної сторони складу злочину, що мають принаймні дискусійний характер і заслуговують на поглиблене дослідження задля кращого розуміння захоплення заручників саме як конвенційного злочину міжнародного характеру.

Виходячи зі змісту диспозиції ч. 1 ст. 147 Кримінального кодексу України, захоплення заручників може бути вчинене тільки шляхом активних дій, на що вказує формулювання “захоплення або тримання особи як заручника”, з чим ми повністю погоджуємось. Однак при буквальному тлумаченні вказаної статті доходимо висновку, відповідальність за нею настає або тільки за захоплення особи як заручника, або тільки за утримування її в тій самій якості. Відомо, що у переважній більшості випадків злочин, що розглядається, вчинюється шляхом нападу із застосуванням насильства (або з погрозою застосування) задля захоплення та подальшого тримання заручників. Таким чином, захоплення та тримання як форми вчинення захоплення заручників здебільшого поєднані, походять одне з іншого та одне без одного майже неможливі. Чому ж відповідальність повинна наставати лише за захоплення або лише за тримання? На нашу думку, подібна конструкція диспозиції норми, що розглядається, не повною мірою забезпечує кримінально-правовий захист охоронюваних прав, свобод, законних інтересів та благ, а також певним чином обмежує відповідальність за посягання на них. Більш доречним тут вбачається формулювання “захоплення та (або) тримання” як таке, що носить універсальний характер і дає повноцінну можливість притягти винну особу до відповідальності за захоплення заручників із подальшим їх триманням.

Доволі спірним є й питання визначення моменту закінчення злочину, тобто повного виконання дій, що складають об'єктивну сторону захоплення заручників. В Україні видано вже декілька наукових та науково-практичних коментарів КК. В усіх випадках авторські колективи одностайно визначають захоплення заручників закінченим злочином з моменту, коли потерпілого захоплено (або фактично обмежено його волю). Водночас автори так само єдині у тому, що обов'язковою ознакою захоплення заручників є спеціальна мета даного злочину — спонукання перерахованих у диспозиції ч. 1 ст. 147 КК

адресатів погроз до вчинення чи утримання будь-яких дій як умови звільнення заручника. Отже, маємо протиріччя: оскільки без втілення в конкретні дії спеціальної мети немає закінченого злочину. Тому, на нашу думку, якщо потерпілого захоплено або фактично позбавлено волі, але винна особа не встигла оголосити про це і не повідомила свої вимоги будь-яким способом адресатам, вказаним у законі, такі дії – за умови, що мета висунення таких вимог адресатам (але не самому потерпілому) буде доведена у суді – слід кваліфікувати як замах на захоплення заручників (ст.ст. 15 та 147 КК).

На перший погляд, ця точка зору виглядає помилковою – про який замах може йти мова, якщо заручник вже захоплений або утримується? Однак насправді потерпілий в даному випадку є не заручником, а позбавленим волі. Заручником людина стає після того, як про це заявить винна особа, після того, як будуть висунуті вимоги, на підставі яких можливе її звільнення. Саме тому у разі недоведеності спеціальної мети злочину дії винної особи, на нашу думку, слід кваліфікувати як незаконне позбавлення волі або викрадення людини, а при висуненні будь-яких корисливих вимог безпосередньо потерпілому – як вимагання.

Потрібно також звернути увагу і на доцільність введення такої прямо пов'язаної із об'єктивною стороною злочину кваліфікуючої обставини “захоплення заручників, поєднане з погрозою знищення людей”. Доволі важко уявити собі відсутність подібної погрози при захопленні заручників: перше, чим загрожує винна особа, висуваючи свої вимоги, – це смерть потерпілого. Отже, така кваліфікуюча обставина лише штучно підсилює кримінальну відповідальність за даний злочин і робить спірним можливість вчинення дій, які підлягали б кваліфікації за ч. 1 згаданої статті.

Розбудова правової держави в Україні неможлива без активної участі (поряд з іншими країнами світу) у протидії міжнародному тероризму та його проявам, одним із яких є захоплення заручників. Тому, підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити на необхідності ґрунтовної розробки проблеми кримінальної відповідальності за даний злочин.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 78 с.
2. *Коржанський М.Й.* Науковий коментар Кримінального кодексу України. – К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І. – К.: Кантон, А.С.К., 2002. – 1104 с.

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. Яценка С.С. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. – К.: Форум, 2001. – У 2 ч.
6. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Кармазина Ю.А., Стрельцова Е.Л. – Х.: Одиссей, 2002. – 960 с.

А.С. БЕНИЦЬКИЙ,

доцент кафедри кримінального права
та кримінології Луганської академії
внутрішніх справ МВС
імені 10-річчя незалежності України,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ”

З прийняттям 28 листопада 2002 р. Верховною Радою Закону “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” почався новий етап розвитку антилегалізаційного законодавства. Так, уже 16 січня 2003 р. Верховна Рада приймає Закон “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України” [1], відповідно до якого було змінено зміст диспозиції статей 198, 209 і 306 КК України. Крім того, кримінальне законодавство було доповнено ст. 209-1 (умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом).

Так, до числа позитивних змін конструкції ст. 209 КК слід віднести те, що з першої частини статті було вилучено такий склад злочину, як створення організованих груп в Україні чи за її межами для легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих завідомо злочинним шляхом. Даний підхід законодавця цілком виправданий, оскільки в ч. 2 ст. 209 КК передбачена відповідальність за здійснення дій за попередньою змовою групою осіб. Отже, якщо, приміром, особа створювала організовані групи для відмивання злочинних доходів, то відповідальність вона повинна була нести не за ч. 1 ст. 209, а за ч. 2

цієї ж статті. Це обумовлено тим, що ч. 2 ст. 209 КК передбачається покарання більш суворе.

Разом з тим, установлення в ч. 1 ст. 209 КК відповідальності за вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, викликає сумніви.

Вищезгадані діяння можна розглядати як спеціальний вид приховування злочину, відповідальність за який передбачено окремими кримінально-правовими нормами (ст.ст. 198 і 396 КК України).

Слід зазначити, що законодавець вищевказаним законом уніс зміни до санкції статті 306, що, як відомо, є спеціальною стосовно ст. 209 КК України. Діяння, установлені ст. 306 КК, з категорії особливо тяжких злочинів були віднесені до злочинів середньої ваги. Разом з тим, законодавець підсилив покарання за діяння, передбачені ч. 1 ст. 209 КК України. Так, якщо раніше дані діяння вважалися злочинами середньої ваги, то після змін вони розглядаються як тяжкі злочини.

Виникала цікава ситуація, коли відповідальність, передбачена в загальній кримінально-правовій нормі, була вищою в порівнянні зі спеціальною.

Як видається, з огляду на дані обставини, законодавець у лютому 2003 р. приймає закон про внесення змін до санкції ч. 1 ст. 306 КК України, і встановлює відповідальність у вигляді позбавлення волі на термін від п'яти до дванадцяти років [2]. Було внесено зміни до ст. 198 КК. Законодавець додав до диспозиції статті таку форму об'єктивної сторони, як заздалегідь не обіцяне одержання майна, свідомо добутого злочинним шляхом. Разом з тим, необхідність такого доповнення викликає сумнів, оскільки в статті передбачена відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання майна, свідомо добутого злочинним шляхом. Так, термін "одержати" означає "узяти, придбати те, що вручається, пропонуване, шукане" [3], а термін "придбати" - "одержати у володіння" [4].

Вважаємо, між розглянутими термінами немає істотної відмінності, що могла б вплинути на кваліфікацію. Зайве доповнення закону утруднює його розуміння, що негативно відбивається на практиці його застосування.

Слід зазначити, що законодавцем було здійснено спробу розмежувати ст.ст. 198 і 209 КК України. Зі змісту ст. 198 КК випливає, що

відповідальність за даною нормою настає “за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом”. Однак про те, які саме ознаки вимагаються для розмежування злочинів, нічого в статті не сказано. Думаємо, що для цього треба звернутися до преамбули Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом”, де визначено, що “Закон регулює відносини у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом” [5].

Отже, у тих випадках, коли в легальну економіку потраплятимуть доходи, добуті злочинним шляхом, учинене необхідно буде кваліфікувати за ст. 209 КК, а коли майно буде залишатися в тіньовому секторі економіки, діяння можуть бути кваліфіковані за ст. 198 КК України.

Література

1. Закон України від 16 січня 2003 р. № 430 - IV “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України” набирає чинності з 26 червня 2003 р.
2. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом” // Урядовий кур’єр. – 2003. – № 25. – Лютий. – С. 13.
3. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. д-ра филол. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1984. – С. 481.
4. Там само. – С. 516.
5. Закон України від 28 листопада 2002 р. № 249 - IV “Про запобігання та протидію легалізації (“відмивання”) доходів, одержаних злочинним шляхом” /<http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/cgi-bin/search.cgi/>.

В.А. БУБЛЕЙНИК,
слухач магістратури Юридичної академії
МВС (м.Дніпропетровськ)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.307 КК УКРАЇНИ

Не зважаючи на те, що діючий Кримінальний кодекс України було прийнято майже два роки тому, залишається багато невирішених проблем, пов'язаних із застосуванням норм цього Закону. Однією з

таких проблем є питання щодо практичного застосування інституту аналогів наркотичних засобів та психотропних речовин. Законом України “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів” в редакції від 8 липня 1999 року із змінами, внесеними згідно з Кодексом №2341 – III (2341-14) від 05.04.2001, ВВР, 2001, №25-26, ст. 131 визначається, що аналогами наркотичних засобів і психотропних речовин є заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють [1;317]. Для того, щоб розібратися з явищем “аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин”, необхідно звернутися до сутності самих понять “наркотичні засоби” і “психотропні речовини”. В Україні існує спеціальний Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, який складений відповідно до законодавства і міжнародних зобов’язань України і затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. №770, де визначено виключний перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, заборонених до обігу в Україні [2;231]. Дивлячись на такий Перелік, виникає цілком слушне запитання: на підставі яких критеріїв той чи інший засіб або речовину віднесено до категорії наркотичних чи психотропних? Кримінально-правовою наукою і практикою було розроблено чотири таких критерії: медичний, соціальний, фізичний і юридичний [3;46] [4;85].

Медичний критерій, зумовлений характером тих наслідків, які настають в результаті зловживання наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх аналогами. Мається на увазі здатність таких речовин справляти специфічний (стимулюючий, седативний, галюциногенний та ін.) вплив на центральну нервову систему, у зв’язку з чим вони й є небезпечними для здоров’я в разі безконтрольного вживання [4;85].

Соціальний критерій наркотичних засобів, психотропних речовин полягає в тому, що в результаті багаторазового прийому такого засобу великою кількістю осіб він набуває соціального значення. Тобто масштаби зловживання такими засобами загрожують народному здоров’ю саме тому, що мають не поодинокі випадки.

Фізичний критерій наркотичного засобу, психотропної речовини проявляється в тому, що, як і будь-яка річ матеріального світу, вони мають певний фізичний вигляд, хімічну формулу, знаходяться у певному агрегатному стані, мають ті чи інші фізичні властивості [5;97].

Юридичний критерій полягає в тому, що ці речовини можуть визнаватись наркотичними засобами чи психотропними речовинами тільки тоді, коли вони відповідним чином юридично закріплені. Тобто ці речовини перебувають під міжнародним та внутрішньодержавним правовим контролем і внесені до відповідних списків й таблиць рослин, сировинних матеріалів, речовин і препаратів [4;85]. Лише при наявності всіх вище наведених критеріїв можна говорити про доцільність і необхідність віднесення нового засобу чи речовини до категорії наркотичних чи психотропних. Якщо ж предметом злочину, передбаченого ст. 307 КК України, виступають аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин, то цілком логічним є те, що всі згадані ознаки, властиві наркотикам і психотропам, також мають бути характерні і для аналогів таких засобів і речовин. На нашу думку, проблема в даному випадку полягає в тому, що при віднесенні того чи іншого засобу до категорії аналогів наркотичних засобів чи психотропних речовин, не враховується вищезгаданий юридичний критерій, оскільки в самому Законі безпосередньо йдеться про його відсутність: “речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку...”. Деякі автори запропонували створити спеціальний Перелік аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин. Цей Перелік повинен складатися на основі тих аналогів, які створюються у відповідних державних дослідних установах, а також тих, які відомі міжнародним органам, що ведуть боротьбу з незаконним обігом засобів і речовин, вилучених з цивільного обігу. В такому разі ці речовини вилучаються з незаконного обігу у загальному порядку, а відповідний державний орган мусить вирішувати питання щодо віднесення його до відповідного Переліку. Але в будь-якому разі питання щодо порушення кримінальної справи має під собою юридичну базу [6;108]. Але такі дії є дублюванням вже існуючого Переліку наркотичних засобів і психотропних речовин.

Інша точка зору щодо вирішення цього питання полягає в тому, щоб створити спеціальний юридичний документ, де розмістити медико-юридичні критерії віднесення невідомих речовин до числа наркотичних [15;50]. На нашу думку, при розробці такого критерію неможливо врахувати зазначену вище соціальну ознаку, оскільки в рамках однієї кримінальної справи просто неможливо з'ясувати, якого соціального значення набуло вживання того чи іншого засобу чи речовини, до того ж експерт самотійно не в змозі вирішувати питання медичного критерію. Отже, необхідним у таких випадках є проведення комплексної експертизи із залученням фахівців у медичній сфері. Тому, вважаємо, доцільність розробки спеціального документу, який би містив медико-юридичні критерії віднесення невідомих речовин до числа наркотич-

них, необхідним, а соціальну ознаку наркотичних засобів і психотропних речовин зайвою і такою, що не відповідає реаліям сучасного науково-технічного прогресу.

Література

1. Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №36. – Ст. 317.
2. Офіційний Вісник України. – 2000. – №19.
3. *Мирошниченко Н.А., Музыка А.А.* Уголовно-правовая борьба с наркоманией. – К.; Одесса: Вища шк., 1988. – 298с.
4. *Селіванов М.П., Хруппа М.С.* Антинаркотичне законодавство України. Теорія. Історія. Коментар. – К.: Юрінком, 1997. – 352с.
5. *Роганов С.А.* Синтетические наркотики: вопросы расследования преступлений. – СПб: Питер, 2001. – 224с.
6. *А.А. Майоров, В.Б. Малинин* Наркотики: преступность и преступления. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 290с.

В.М. БУРДІН,
асистент кафедри
кримінального права та кримінології
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА НОВИМ КК УКРАЇНИ 2001 року

У Розділі IX КК України міститься низка кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за діяльність, що пов'язана із створенням та функціонуванням різного роду злочинних об'єднань.

Вперше у цьому Розділі ми зустрічаємося з відповідним поняттям у ст.255 КК України. Йдеться, зокрема, про кримінальну відповідальність за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Як видається, формулювання такого положення ч. 1 ст. 255 КК України є невдалим, таким, що створює колізію з ч. 4 ст. 28 КК України.

Законодавчо закріплене визначення злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК) містить такі характерні ознаки цього угруповання:

- 1) наявність трьох або більше осіб;

- 2) наявність попередньої змови між членами такої організації або між членами її структурних частин;
- 3) зорганізованість учасників організації у стійке ієрархічне об'єднання;
- 4) наявність однієї з наступних цілей:
 - безпосереднього вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів;
 - керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб;
 - забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Таким чином, з ч. 4 ст. 28 КК України випливає, що мета безпосереднього вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів є обов'язковою ознакою злочинної організації (наявність такої мети дозволяє говорити про злочинну організацію як таку). Можна зробити висновок про те, що законодавцем в ч. 1 ст. 255 КК України допущена тавтологія, коли вказується, що злочинна організація повинна мати на меті вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів. Проте це може означати і інше. Якщо законодавець акцентує увагу саме на такій меті створення злочинної організації (а вона в ч. 4 ст. 28 КК названа альтернативно з іншими), то можна зробити інший висновок про те, що коли злочинна організація не має на меті вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, то створення такої злочинної організації не може бути кваліфіковано за ч. 1 ст. 255 КК України. Крім того, з ч. 1 ст. 255 КК випливає, що така організація може мати на меті вчинення і одного тяжкого чи особливо тяжкого злочину, проте з ч. 4 ст. 28 КК випливає, що вона повинна мати на меті вчинення як мінімум двох злочинів, що належать до категорії тяжких чи особливо тяжких.

На наш погляд, для того, щоб усунути зазначені неточності, доцільно було б внести зміни у ст. 255 КК та виключити вказівку на мету створення злочинної організації, адже такі цілі чітко зазначені у ч. 4 ст. 28 КК України.

Хотілося б звернути увагу ще на один момент кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій. У кримінально-правовій літературі відзначається, що спеціальним видом злочинної організації є банда (ст. 257 КК України) [1; с. 680]. З цього твердження випливає принаймні, один важливий висновок: цьому спеціальному виду злочинної організації мають бути притаманні всі ознаки загального поняття "злочинної організації", що були окреслені вище. Зупинимося на окремих з них. По-перше, кількісна ознака банди – наявність не менше трьох учасників. По-друге, наявність спеціальної мети – нападу на підприємства, установи, організації або на окремих Відпо-

Відповідно до визначення злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК) під метою нападу необхідно розуміти мету вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів (причому не одного, а як мінімум двох). Саме з такими висновками, які випливають з розуміння банди як різновиду злочинної організації, на нашу думку, важко погодитися.

По-перше, під час дії КК 1960 року банду могли утворювати і дві особи. Тож виникає питання: яка була необхідність декриміналізувати в КК 2001 року дії двох осіб, які під час дії КК 1960 року кваліфікувалися як бандитизм? Нам видається, що такої необхідності немає. Навпаки, в законодавстві спостерігається тенденція посилення кримінальної відповідальності за різного роду злочинні угруповання. Тож видається, що і на сьогодні треба визнавати, що банду можуть утворювати дві особи (суб'єкта злочину).

По-друге, з ст. 257 КК чітко випливає, що банда може мати на меті і вчинення одного злочину, крім того, він не обов'язково повинен належати до категорії тяжких чи особливо тяжких злочинів. В іншому випадку знову ж таки сфера застосування ст. 257 КК не виправдано звужується. Зазначені заперечення, на наш погляд, спростовують твердження про необхідність віднесення банди до різновиду злочинних організацій.

Ще одне положення потребує переосмислення в зв'язку з прийняттям КК 2001 року. Йдеться про те, а що ж розуміти під “нападом” при бандитизмі? Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що “як бандитизм треба розуміти і дії банди, пов'язані з таємним заволодінням чужим майном..., згвалтуванням...” [2; с. 181]. На сьогодні таке твердження є частково невірним. Адже санкція ст. 257 КК передбачає як обов'язкове додаткове покарання – конфіскацію майна. Останнє відповідно до ст. 59 КК може бути призначене лише у випадку вчинення корисливих злочинів. Таким чином, бандитизм – це корисливий злочин і, зрозуміло, що і під нападом при бандитизмі треба розуміти мету вчинення лише корисливих злочинів.

Література

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Канон, А.С.К., 2001. – 1104 с.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 року № 9 «Про судову практику в справах про бандитизм» // Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995-1997) / Відповідальний редактор В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 288 с.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Злочинність у сфері зовнішньоекономічної діяльності продовжує залишатися дестабілізуючим фактором суспільного розвитку, а її масштаби представляють реальну загрозу для розвитку економічних реформ. Один з найбільш небезпечних видів злочинів у цій сфері – контрабанда. Контрабандний вивіз сировинних стратегічних ресурсів і безконтрольований ввіз екологічно шкідливих відходів є для безпеки України значною загрозою. При споживанні контрабандних недоброякісних, небезпечних для життя або здоров'я споживчих товарів небезпеці піддається населення країни. Поряд з цим несплата митних платежів, що супроводжує контрабандні операції, безпосередньо пов'язана з ненадходженням коштів до бюджету і підривом економічних засад управління державою.

Найприбутковішим контрабандним бізнесом залишається торгівля імпортованими підакцизними товарами, меблями, побутовою технікою, автомобілями, на які розповсюджуються особливі умови ввозу [1, 24].

Злочини, пов'язані з протиправним переміщенням вантажів через митний кордон, найчастіше скоюються групою осіб. Практика боротьби з контрабандою показує, що створення каналів щодо переміщення будь-яких видів товарів і транспортних засобів представляє собою багатоепізодне діяння з залученням на кожному етапі різних співучасників. Тому особи, що займаються контрабандою протягом визначеного періоду часу, відзначаються організованістю, розподілом ролей. Контрабанда все частіше потрапляє до сфери інтересів організованої злочинності. Досить об'ємні питання діяльності організованої злочинності у сфері контрабанди і наведене вище дає підстави висловити деякі пропозиції щодо діючого законодавства.

По-перше, вважається за необхідне у кримінальному законодавстві чітко визначити, з урахуванням специфіки контрабанди, приховування від митного контролю, особливості різниці закінченого злочину від добровільної відмови.

По-друге, Проект Кримінального кодексу, розроблений робочою групою Кабінету Міністрів України, передбачав необхідність збереження на даний час, в інтересах захисту економіки молодій держави, кримінальну відповідальність за контрабанду валюти, валютних цін-

ностей. Отже, нагальною є потреба в розширенні в законі кола предметів контрабанди, а саме, диспозицію статті 201 КК України доповнити словами: „валюти”, „а також підробленої валюти”. Практика засвідчує, що сьогодні трапляються непоодинокі факти контрабандного надходження в Україну валюти та підробленої валюти. Підробка останньої здійснюється як в країнах СНД, так і за її межами. За оцінками західних спецслужб, найбільша кількість підроблених грошей виробляється у Польщі, Угорщині, Ізраїлі, Сирії, Лівані. До нас підроблена іноземна валюта ввозиться контрабандним шляхом внаслідок зрошування іноземних фальшивомонетників з організованими злочинними угрупованнями, які діють в Україні. Необхідно передбачити кримінальну відповідальність також за контрабанду трансплантаційного матеріалу.

З метою забезпечення необхідної правової бази у боротьбі з контрабандою та ліквідації прогалів у чинному законодавстві вважаємо, що редакція диспозиції статті 201 КК потребує змін, а коло способів – розширення. А саме: „вчинення контрабанди шляхом обманного використання документів чи засобів митного забезпечення (пломб, печаток та ін.), а також шляхом умисного недекларування чи декларування не за своїм найменуванням, порушення зобов’язань про транзит”.

Вважаємо неприйнятним мати в кримінальному кодексі декілька складів контрабанди з виокремленням контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у самостійний склад злочину. Обґрунтовані заперечення ідеї існування у кримінальному кодексі декількох складів контрабанди містяться в працях деяких науковців [2, 263; 29; 317]. Ми поділяємо точку зору зазначених правників, оскільки в такому випадку логічно поставити питання про виокремлення в самостійні склади злочинів контрабанду зброї, контрабанду отруйних речовин, контрабанду радіоактивних речовин тощо.

Нами пропонується встановити відповідальність за контрабанду предметів, вилучених із вільного обліку, у частині 2 статті 201 КК України.

Насторожує те, що останнім часом поширенішими стають кваліфіковані форми цього діяння. Тому пропонуємо доповнити статтю 201 КК України частиною 3 передбачивши таку кваліфікуючу ознаку контрабанди: із застосуванням насильства до особи, що здійснює митний контроль; частиною 4: вчинення контрабанди організованою групою чи в особливо великому розмірі.

З урахуванням підвищеної суспільної небезпечності таких злочинів доцільно встановити більш жорсткі санкції. До речі, порівняно з санкцією статті чинного КК України, санкція частини 1 статті 70 КК була вищою.

Отже, в умовах стрімкого зростання економічних злочинів, контрабанда залишається одним з домінуючих суспільно небезпечних діянь. Демоніфікація ЗЕД, вільний вихід на зовнішній ринок державних та приватних підприємств, “прозорість” кордонів, посилення міграційних процесів та деякі інші умови сприяли росту контрабанди. Між представниками міжнародної наркомафії іде боротьба за ринок збуту наркотиків в Україні, територія використовується для транзитного перевезення. Враховуючи всі обставини та міркування, з метою захисту внутрішнього ринку вітчизняного виробника, визначені питання пов’язані з необхідністю рішучого посилення боротьби з контрабандою, різними її проявами та, зокрема, удосконаленням чинного законодавства.

Література

1. *Ларичев В.Д.* Кримінологические и криминалистические проблемы борьбы с контрабандой // Адвокат. – № 9, 2000. – С.24.
2. *Музыка А.А.* Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. – Київ, 1998. – С.263.
3. *Лимар А.* Поняття контрабанди та особливості її кваліфікації // Вісник Академії митної служби України. – 1999. – № 1. – С.29.
4. *Басаї В.Д., Фріс П.Л.* Організована злочинність і контрабанда // Міжвід. наук. збірник „Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою” – Т.18. – К., 1999. – С.317.

О.П. ГОРОХ,

ад’юнкт кафедри кримінального права
та кримінології Національного університету
внутрішніх справ (м. Харків)

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ САНКЦІЙ ЗА “НАРКОТИЧНІ” ЗЛОЧИНИ

1. Провідні вітчизняні науковці у своїх працях, присвячених характеристиці Кримінального кодексу України, погоджуючись загалом із його загальною схвальною оцінкою, зазначають про те, що КК не позбавлений численних вад. На нашу думку, такі критичні висловлювання мають під собою відповідне наукове підґрунтя. Це спонукає вчених і практиків до розробки пропозицій щодо вдосконалення КК.

Спираючись на предмет власних наукових досліджень, вважаємо, що подальшого вдосконалення потребують, зокрема, санкції за “наркотичні” злочини.

Санкція, як відомо, – це частина статті кримінального закону, яка визначає вид і розмір покарання за злочин, зазначений у диспозиції цієї статті. Від виду санкції та чіткості її конструкції залежить вирішення питань, що пов’язані з індивідуалізацією покарання. Тому санкція повинна бути справедливою, що можливо лише за умови, коли вона відповідає суспільній небезпеці названого в статті діяння та погоджена із санкціями за вчинення інших, близьких за видом і характером злочинів.

Справедливість санкції також тісно пов’язана із проблемами визначення меж кримінально-правових санкцій. Через недостатню розробленість питання про визначення оптимальних верхніх і нижніх меж санкцій доволі часто при їх конструюванні відсутні об’єктивні обґрунтування. Більше того, як слушно зауважує вітчизняний криміналіст В.О. Навроцький, пропозиції щодо визначення меж санкцій мають, як правило, чисто емоційне забарвлення [1].

За нашим переконанням, не повністю відповідають тяжкості вчиненого і не погоджені із санкціями за вчинення інших, близьких за видом і характером злочинів, санкції ч. 2 ст. 305 та ч. 1 ст. 313 КК.

2. Зазначені кримінально-правові норми є спеціальними щодо загальних норм, які розташовані в інших розділах КК. В першому випадку – щодо контрабанди (ст. 201 КК), а в іншому – до сукупності загальних норм КК, що передбачають відповідальність за злочини проти власності (ч. 1 ст.ст. 185, 186, 189, 190, 191 КК).

В юридичній літературі питання про співвідношення загальної й спеціальної норм традиційно досліджувалося у площині конкуренції кримінально-правових норм [2]. Юридична природа конкуренції кримінально-правових норм полягає в тому, що конкуренція як правове явище означає наявність у кримінальному праві двох або більше норм, які одночасно регламентують одні і ті ж правовідносини. Проте підлягає застосуванню лише одна з них, що найбільш повно відображає особливості конкретних правовідносин [3]. Законодавець завдяки конкуренції прагне диференціювати кримінальну відповідальність, посилюючи її в одних нормах і пом’якшуючи в інших. Тому виділення спеціальних кримінально-правових норм може служити не лише для того, щоб акцентувати увагу на значенні діяння та необхідності боротьби з ним, коли це діяння є особливо небезпечним, а й у випадку, коли діянню притаманна менша суспільна небезпека.

Створення законодавцем спеціальних складів контрабанди та викрадення, привласнення, вимагання у розділі XIII КК, на нашу думку, зумовлено саме підвищеною суспільною небезпекою дій з предметами цих злочинів наркотиками у ст. 305 та обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, у ст. 313 КК. Безсумнівно, цей факт повинен був вплинути на диференціацію кримінальної відповідальності. Проте, на жаль, законодавець не врахував цього і по-іншому сконструював санкції за вчинення цих злочинів.

Частина 2 ст. 201 КК (контрабанда) передбачає більш суворе покарання за означений у ній злочин, ніж за контрабанду наркотиків (ч. 2 ст. 305 КК). Аналогічна ситуація спостерігається і при співставленні санкції ч. 1 ст. 313 КК із санкціями загальних норм, передбачених ч. 1 ст.ст. 185, 186, 189, 190, 191 КК. Зокрема, вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 313 КК, караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років. Максимальними ж покараннями, що передбачені у санкціях ч. 1 ст.ст. 185, 186, 189, 191, є позбавлення волі на різні строки. Лише одна санкція загальної норми – санкція ч. 1 ст. 190 КК встановлює максимальне покарання – обмеження волі. Таке співвідношення загальної та спеціальної норм, в якому спеціальні склади злочинів (ч. 2 ст. 305; ч. 1 ст. 313 КК) передбачають менш суворе покарання, аніж загальні склади злочинів (ч. 2 ст. 201; ч. 1 ст.ст. 185, 186, 189, 191 КК), не може відповідати завданням кримінально-правової політики і правилам юридичної техніки. На недопустимість такого співвідношення загальної та спеціальної норм вже неодноразово звертали свою увагу вітчизняні вчені, зокрема А.А. Музика [4].

3. Враховуючи викладене, пропонуємо як варіант викласти санкцію ч. 2 ст. 305 КК у такій редакції: *„... карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років ...”*. У санкції ч. 1 ст. 313 КК встановити як одне з альтернативних покарань покарання у виді позбавлення волі, а її зміст доповнити такими словами: *„... або позбавленням волі на строк до п'яти років”*.

Література

1. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.) – К.: Атіка, 2001. – С. 8.
2. Марін О.К. Конкуренція кримінально-правових норм: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2002. – 19 с.; Свидлов Н.М. Специальные нормы и квалификация преступлений следователем: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – 46 с.

3. Іногамова-Хегай Л.В. Поняття конкуренції уголовно-правових норм // Известия вузов. Правоведение. – 2001. – №2. – С. 136.

4. Музика А.А. Незаконні дії з наркотичними засобами за новим Кримінальним кодексом України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків) 25-26 жовтня 2001 р. – К. – Х.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 187.

О.М. ГУМІН,

начальник кафедри кримінального
процесу та криміналістики,
доцент, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Розвиток політичних та соціально-економічних процесів на теренах нашої країни, поряд з позитивними чинниками, призвів як до появи нових видів протиправної діяльності, так і до значної криміналізації вже відомих правознавцям різновидів злочинної поведінки, особливе місце серед яких, на нашу думку, займає торгівля людьми.

Проблема торгівлі людьми набула міжнародного масштабу. Вона є одним із ганебних явищ, з яким зіткнулося міжнародне співтовариство наприкінці 20-го століття.

В умовах сьогодення масштаби цього виду злочинної діяльності набули таких розмірів, що за оцінками експертів Комісії ООН по боротьбі з незаконним обігом наркотиків та організованою злочинністю, торгівля людьми за своїми наслідками стоїть на третьому місці після нелегальної торгівлі зброєю та наркотиками і щорічно приносить прибуток злочинцям приблизно 7-12 мільярдів доларів США [1,3], але за цими надприбутками стоять горе та сльози мільйонів постраждалих від протиправних дій нелюдів, а також трагедії не одного мільйона близьких та рідних осіб, які потерпають від торгівців живим товаром.

Транснаціональна торгівля людьми – це глобальне явище, але на превеликий жаль, серед її жертв нараховується чимало українських громадян.

Торгівля людьми стала серйозною проблемою для України, а її масштаби викликають серйозну стурбованість серед населення, представників недержавних громадських організацій, юристів, представників правоохоронних структур.

Україна вважається країною-постачальником живого товару, тобто країною із надмірною кількістю осіб, що хотіли б знайти заробіток за кордоном. За даними Уповноваженої Верховної Ради з прав людини Ніни Карпачової, у 2002 році близько семи мільйонів українців (а за деякими даними біля 10 млн.) залишили батьківщину, шукаючи роботу за кордоном.

За останні роки приблизно 400 000 українських жінок віком до 30 років були продані за кордон.

Найімовірніше, ця цифра – лише невелика частина дійсної кількості осіб, що стали жертвами торгівлі людьми. Окрім цих даних, можна навести інший приклад – Українські консульства за останні роки повернули до України 11. 000 жертв торгівлі людьми [4.с7].

Поняття “торгівля людьми” має досить широке значення, яке включає в себе торгівлю дітьми з метою їх протиправного усиновлення, жінками – з метою їх сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, чоловіками – з метою використання їх в збройних конфліктах та на роботах з потогінною системою праці, та найбільш небезпечний вид цієї діяльності – торгівля людьми з метою трансплантації органів та тканин, насильницького донорства.

Суспільна небезпека торгівлі живим товаром як надзвичайно небезпечного злочину полягає в посяганні на найцінніші та невід’ємні права людини – право на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування і вільний вибір місця проживання.

Не можна без занепокоєння спостерігати, що це вкрай небезпечне явище останнім часом стрімко поширюється в Україні. Особливо це стосується українських дівчат, які завжди вважались одними з найвродливіших у світі, а зараз, на превеликий жаль, перетворилися на найбільш конкурентноспроможний товар [2,с.26]. Прикро, що ця позиція є жорстокою реальністю нашого сьогодення, з якою ми повинні погодитись і відповідним чином реагувати.

На нашу думку, вагомий внесок, як у попередження розповсюдження в українському суспільстві випадків торгівлі “живим товаром”, так і в створення досконалих механізмів переслідування осіб, що займаються цим брудним видом протиправної діяльності, – має внести законодавство взагалі і кримінальне зокрема.

За нашим глибоким переконанням, перш, ніж вести мову про напрями вдосконалення кримінального законодавства щодо протидії торгівлі людьми, нам всім доцільно поставити перед собою декілька запитань:

які заходи вживає держава у відповідь на досить стрімке зростання в суспільстві розповсюдження випадків торгівлі людьми ; на скільки ефективно впливають ці заходи сьогодні на викорінення даного виду злочинної діяльності; що необхідно зробити для того, щоб вдосконалити правовий механізм боротьби з торгівлею людьми.

Безумовно, просто і однозначно дати рецепт відповіді на ці складні запитання досить складно, але зробити зрушення в цьому напрямку необхідно.

При розгляді даної проблеми ми добре усвідомлюємо той факт, що кримінальне законодавство є одним із наймогутніших інструментів державної влади для втручання в життя громадян. Питання полягає не лише у тому, наскільки ефективні ті чи інші положення кримінального законодавства (у тому сенсі, чи адекватно вони забезпечують боротьбу з незаконними діями – торгівлею людьми), а перш за все у тому, чи відповідають ці положення принципу верховенства закону.

Щодо цього найважливішими є дві концепції:

- 1) Принцип законності, який є фундаментальним принципом кримінального (кримінального) права, і вимагає, щоб злочини визначались якомога більш чітко та однозначно.

Завдяки чітким визначенням злочинів, громадяни добре знатимуть які саме дії мають каратись, одночасно це визначатиме й обмеження конкретних дій органів державної влади

- 2) Концепція поділу гілок влади, завдяки чому забезпечується баланс влади в країні як гарантія проти зловживання державною владою.

Крім того, важливим фактом є різниця між законом на папері та законом у дії, або повсякденною практикою застосування закону [3, с.5].

Необхідно відзначити, що наведені вище положення, на нашу думку, мають безпосереднє відношення до підвищення якості механізму впливу кримінального законодавства як на попередження торгівлі “живим товаром”, так і на кримінальне переслідування осіб, що займаються даним видом злочинного бізнесу.

Що ж стосується визначення даного виду злочину, то в Україні (з 1998 року встановлено кримінальну відповідальність за торгівлю людьми ст. 124¹ КК України – у старій редакції, та ст. 149 КК України 2001р.) вже застосовується загальне визначення торгівлі людьми, яке містить всі цілі торгівлі людьми, що в цілому відповідає міжнародним стандартам.

У той же час, необхідно відзначити, що загальні визначення злочинів є недостатньо чіткими та однозначними для їх практичного застосування.

Як приклади можна навести такі необхідні елементи злочину, як “примус”, “перетинання кордону”, “угода” – які містять в собі текст ст. 149 КК України – торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини.

Виходячи з аналізу цих положень закону, абсолютно незрозуміло, чи є примус також необхідним елементом злочину у випадках сексуальної експлуатації.

Це стосується як засобів – чи має будь-яка допомога у міграції з метою праці у галузі секс-послуг каратись, як торгівля людьми, чи тільки у випадку наявності елементу примусу або шахрайства? – так і мети – чи має будь-яка робота у секс-індустрії розглядатись як сексуальна експлуатація за визначенням, або ж вона має визначатись як “сексуальна експлуатація” тільки у випадку праці у галузі секс-послуг в умовах експлуатації та примусу?

За нашим переконанням, такі неточності, які мають місце в самому тексті закону, з однієї сторони створюють певні штучні труднощі в процесі його застосування та з іншої сторони створюють певні умови для уникнення винних від відповідальності.

Наведено декілька положень щодо важливості концепції поділу гілок влади та її вплив на тлумачення кримінального законодавства.

На превеликий жаль, сьогоднішня ситуація в нашій країні, на нашу думку, не зовсім відображає принцип поділу влади, як це вимагається від держави, що керується принципом верховенства закону.

Необхідно визнати, що через відсутність чітких та однозначних визначень злочинів, тлумаченням відповідних положень про злочини займається не законодавча влада (Верховна Рада), а в повсякденній правозастосовчій практиці цим вимушена займатись судова гілка влади, що, на нашу думку, не сприяє встановленню принципу верховенства права і в багатьох випадках призводить до порушення елементарних прав людини.

Крім того, є всі підстави вести мову про те, що при наявності достатньої кількості випадків корумпованості в судовій системі нашої держави, за нашим переконанням, нечіткі визначення злочинів (текст ст. 149 КК України) відкривають шляхи зловживання не лише на рівні суддів, але і на рівні представників інших правоохоронних структур, оскільки такі визначення надають їм широкої “свободи дій”.

Враховуючи вищесказане, необхідно зазначити, що багато проблем, які пов’язані з трактуванням (визначенням) даного виду злочину,

на нашу думку, можна було б вирішити, зробивши ці визначення якомога більш чіткими та однозначними, які б відповідали вимогам як Європейського Співтовариства, так і положенням міжнародно-правових актів ООН.

На підтвердження цих суто теоретичних проблем, які вказують на наявні проблеми недосконалості нашого кримінального законодавства в сфері здійснення надійного захисту осіб, що стали жертвою торгівлі людьми, доцільно звернутись до матеріалів наших власних соціологічних досліджень

Так, матеріали анонімного опитування курсантів випускних курсів нашого навчального закладу (1 та 2 факультетів, всього опитано 200 чоловік, опитання проводилось в грудні 2002 року) свідчать про те, що абсолютна більшість з них – 71% погоджуються з думкою про те, що законодавство України (кримінальне, сімейне, цивільне) потребує суттєвого вдосконалення, оскільки воно не створює надійного правового захисту від таких посягань, як торгівля людьми, “біле рабство”. Крім того, значна частина наших респондентів вказала на невідповідність діючого кримінального законодавства нашої держави вимогам міжнародно-правових актів з питань боротьби з торгівлею живим товаром – так відповіло 64% опитаних.

За нашими переконаннями, як наслідок такого стану є достатньо високий рівень недовіри осіб, що постраждали від торгівлі людьми (як безпосередніх жертв торгівлі, так і їх рідних), до офіційної влади та правоохоронних структур нашої держави.

На завершення необхідно зазначити, що торгівля людьми – це складне соціальне явище, для запобігання якому необхідне проведення комплексних заходів виховного, соціально-економічного, організаційного і правового характеру. Значне місце при цьому відводиться вдосконаленню кримінального законодавства нашої держави.

Література

1. Громадянські ініціативи у запобіганні домашньому насильству та торгівлі людьми. Протидія торгівлі людьми. Інформаційно-аналітичний збірник / За редакцією С. Ненецького. – К.: Winrok International, – 2002
2. Гутарова Н.О. Проблеми кримінальної відповідальності за торгівлю жінками, вчинену організованими групами. / Вісник університету внутрішніх справ. Боротьба з торгівлею жінками: проблеми вдосконалення законодавства та завдання ОВС України. – Х., 1999. – С.26
3. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні. / Доповідь розроблено на запит Міжнародної організації з міграції (МОМ) липень-серпень 2001. – С.5

4. Вдосконалення українського законодавства щодо протидії торгівлі людьми: / Матеріали для учасників круглого столу. – 10.12. 2002. Winrock International / Програма сприяння парламенту України. – С. 7

П. ЗАРУБА,

студент Академії державної
податкової служби України

ПРОВОКАЦІЯ ХАБАРА: ВИМУШЕНА НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ПЕРЕШКОДА АНТИКОРУПЦІЙНІЙ БОРОТЬБІ

Хабарництво у нашій державі досягло значного поширення практично у всіх сферах суспільного життя. Прийняття нового Кримінального кодексу України повинно значно активізувати боротьбу правоохоронців з цим злочином. Проте, є норми кримінального закону, що явно суперечать даним положенням.

Так, згідно ст.19 Конституції України посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі закону, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами нашої держави. Від реалізації цього принципу значною мірою залежить правильна діяльність державного апарату, функціонування підприємств, установ і організацій усіх форм власності, своєчасне і справедливе рішення соціальних проблем, забезпечення реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Злочини у сфері службової діяльності є дуже складними, як з правової (юридичної), так і суспільної точки зору. З одного боку, об'єктом злочинів у сфері службової діяльності є правильна діяльність державного апарату, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремої організації, установи, підприємства, зміст якої визначається законодавством України, а також авторитет органів державної влади. З іншого ж, підрив даних засад є своєрідним лакмусовим папірцем між суспільством й державним апаратом, котрий у свою чергу повинен захищати й реалізовувати інтереси суспільства.

Нині діючий Кримінальний кодекс України вміщує злочини у сфері службової діяльності у розділі XVII. Аналізуючи матеріали судово-слідчої практики, можна зробити висновок, що більшість статей цього розділу успішно працюють й таким чином забезпечують правову боротьбу з даними проявами службового нігілізму.

Проте, на наш погляд, гострі дискусії, що тривають між юристами-науковцями й практиками з проблем удосконалення, а точніше

зміна диспозиції чи взагалі відміна норми як такої, потребує ст.370 КК України (провокація хабара). Вона сформульована законодавцем наступним чином: „Провокація хабара, тобто свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування або одержання хабара, щоб потім викрити того, хто дав або взяв хабара...”

Уважно проаналізувавши ст.370 КК України, можна зробити деякі висновки.

По-перше, створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування або одержання хабара, є достатньо суперечним процесом. Адже в ньому службова особа, що виконує завдання по боротьбі зі злочинністю, фактично виступає суб'єктом злочину.

По-друге, незрозуміла позиція законодавця в своєрідній зрівняльці відповідальності для хабародавця та хабароотримувача – це не відповідає (суперечить) основному принципу кримінального права – диференціації відповідальності у залежності від суспільної небезпечності діяння та особи, яка його вчиняє.

По-третє, дана стаття часто заважає правоохоронним органам вести ефективну боротьбу з таким поширеним суспільно небезпечним явищем, як хабарництво. Оскільки вона фактично блокує будь-які спроби правоохоронців щодо локалізації окремо взятих фактів хабарництва. Такий підхід за сучасних умов вбачається неприйнятним, бо реалії сьогодення вимагають нових засобів та методів протидії корупції та хабарництву. Тобто активна (ініціативна, наступальна) позиція правоохоронців не заохочується, тому що вони фактично відчувають на собі загрозу потенційної кримінальної відповідальності за даною статтею.

Як було зазначено вище, правоохоронці є потенційними суб'єктами цього злочину. Хіба ж виправданий такий підхід до боротьби з таким суспільно небезпечним діянням? На наші переконання, ні! Чому над особою, що зобов'язана боротись з цим явищем, висить „дамоклів меч” загрози бути притягнутим до кримінальної відповідальності за дану боротьбу.

Аналізуючи дану статтю, звернімося до зарубіжного досвіду. За кордоном практикують перевірки (тести) на порядність. Їх види надзвичайно різноманітні. Проте, головним є те, що особа, яка відповідним чином пройшла тестування й отримала „позитивний результат”, включається до відповідного банку даних, як особа з потенційними схильностями до хабарництва. Та коли факт хабарництва має місце наступного разу, правоохоронцям, враховуючи даний факт та результат тесту, набагато легше вести боротьбу.

Застосувавши такий підхід, правоохоронцям було б значно легше боротися з цим злочином.

Звичайно, вищенаведені аргументи не охоплюють характеристику даної статті в повному обсязі, проте вони ще раз підтверджують її неефективність й потенційну загрозу для правоохоронців, які чесно та принципово виконують свій службовий обов'язок.

О.І. КИРИЛЕНКО,

начальник кафедри
кримінального права та кримінології
Херсонського юридичного
інституту Національного університету
внутрішніх справ

ПРО ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ЯК РІЗНОВИДУ ПОВТОРНОСТІ

Кримінальний кодекс України (далі – КК) від 5 квітня 2001 року має позитивні здобутки кримінально-правового регулювання на сучасному етапі розбудови України як правової держави. Ці здобутки проявляються у законодавчому визначенні таких категорій, як класифікація злочинів (ст. 12 КК); злочинна організація (ч.4 ст. 28 КК); повторність злочинів (ст.32 КК); сукупність злочинів (ст.33 КК); рецидив злочинів (ст.34 КК) тощо.

Ці категорії об'єктивно характеризують суспільно небезпечну поведінку осіб, що вчинили злочини. Але в сучасній соціосистемі існують особи, які мають високий ступень суспільної небезпеки в силу особистих соціально-психологічних установок і глибоких форм соціальної патології, що проявляється у постійному, систематичному, відносно масовому відтворенні кримінальної діяльності, яка є основним джерелом існування цих осіб.

Науковці доводять тезу про наявність професійної кримінальної діяльності – джерела існування суб'єктів. Вони використовують знання та навички для досягнення злочинного результату і вдосконалюються через контакти з собі подібними (а згуртованість забезпечує захист від карного переслідування) [1:51].

Вищезгадані кримінологічні положення стосуються кримінального професіоналізму [2, 3]. В той же час кримінально-правової оцінки даного суспільно небезпечного явища в сучасному законодавстві України немає. У зарубіжних кримінальних кодексах вчинення злочи-

ну професійноально має відокремлену кваліфікацію (наприклад, п. "с" ч.3 ст. 305bis КК Швейцарії) [4:156].

П.К. Кривошеїна, В.М. Слесаренко та А.О. Пінаєв визнають наявність кримінального професіоналізму [5, 6]. А.Ф. Зелінський вказує на необхідність кримінально-правового регулювання професійної злочинної діяльності [7:56-57].

Проаналізувавши теоретичні положення про повторність злочинів та сучасного кримінального законодавства, доводимо, що кримінальний професіоналізм як соціальне явище існує і потребує наукового дослідження, особливо в кримінально-правовій сфері, з метою вдосконалення кримінального законодавства. Кримінальний професіоналізм надає можливість якісно готувати, вчиняти та приховувати злочини, що в свою чергу дозволяє нейтралізувати діяльність правоохоронних органів, уникати кримінальної відповідальності та отримувати прибутки. Він властивий злочинцям-професіоналам. За сучасним кримінальним законодавством їх злочинна діяльність має таку кримінально правову оцінку:

1) якщо суб'єкт є членом організованої групи чи злочинної організації, то його діяння кваліфікуються за особливо кваліфікованими ознаками, вказаними, наприклад, у ч. 5 ст. 185, ч.5 ст.186, ч.4 ст.189, ч.4 ст. 190, ч.3 ст.199 КК тощо;

2) у випадку безперервного вчинення особою "на професійній основі" певної категорії тотожних або однорідних злочинів її діяння кваліфікуються як повторність чи рецидив злочинів, залежно від наявності кваліфікуючих ознак (наприклад, ч.2 ст.185, ч.2 ст.201 КК тощо).

Кримінальний професіоналізм у другому випадку не повною мірою має кримінально-правову оцінку, наявну при повторності та рецидиві. Тому доцільно в КК України ввести для характеристики злочинців-професіоналів категорію "кримінальний професіоналізм" – як один із різновидів повторності злочинів.

І. Даньшин, О. Лисоед, розглядаючи питання про професійну злочинну діяльність, вважають за непотрібне визначати її в кримінальному законодавстві. Вони аргументують свої висновки так: "По-перше, не можна перетворювати КК у збірник численних соціопсихологічних визначень, які примикають тим чи іншим чином до підстав кримінальної відповідальності; по-друге, відповідальність за професійну злочинну діяльність може з успіхом детально регламентуватися за допомогою норм, які складають інститут множинності злочинів" [8:99], та наводять приклади з правової історії щодо відповідальності злочинців-професіоналів з часів царизму.

На наш погляд, кримінальний професіоналізм повинен

об'єктивно оцінюватися кримінальним правом – і як наукою, і як законодавством. Ми перевіряли це твердження у соціологічному дослідженні, при анкетуванні працівників правоохоронних органів (суддів, працівників прокуратури, науковців, слідчих та “дізнавачів” ОВС).

Підставою визначення кримінального професіоналізму можна вважати кількість вчинених умисних тотожних чи однорідних злочинів, залежно від ступеня тяжкості вчиненого.

Під кримінальним професіоналізмом розуміється вчинення особою умисних злочинів середньої тяжкості (п'ять і більше) або умисних тяжких злочинів чи особливо тяжких злочинів (три і більше), що характеризуються тотожністю (однорідністю) їх вчинення та є основним чи додатковим джерелом існування [1:52].

Таке суспільно негативне явище охоплює наступні злочини: вбивство на замовлення (кілерство), порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, насильницьке донорство, злочини проти власності (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство, вимагання) тощо.

Література

1. Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – 784 с.
2. Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. – М.: Юрид. лит., 1990. – 304 с.
3. Кривцун О.Б. Попередження шахрайства // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 3. – С. 117-121.
4. Болотский Б.С., Волеводз А.Г., Воронова Е.В., Калачев Б.В. Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах Содружества. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002 – 248 с.
5. Панаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга первая «О преступлении» // Харьков юридический. – 2001. – №9. – 290 с.
6. Кривошеїна П.К., Слесаренко А.М. Кваліфікація групових і повторних злочинів: Навчальний посібник. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1993. – 96 с.
7. Зелинский А.Ф. Повторное преступление как преступная деятельность // Государство и право. – 1995. – № 12. – С. 55-59.
8. Даньшин І, Лисоед О. До питання про поняття злочинної діяльності. // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – №3 (14). – С. 94-99.

ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2001р.

Поряд з відомими позитивними моментами, якими відзначається Загальна частина нового КК України порівняно із Загальною частиною КК 1960р., вона характеризується і низкою недоліків. Зупинимося на деяких з них.

1. Спостерігається невідповідність між назвами та змістом окремих розділів і статей. Так, розділ перший називається “Загальні положення”. Однак цілком очевидно, що така назва ні про що не говорить, оскільки уся Загальна частина КК складається із загальних положень. Враховуючи ж місце і значення цього розділу, у ньому належало помістити норми, присвячені завданням і принципам кримінального законодавства України, що і повинно відобразитися на його назві.

Розділ IV Загальної частини КК має назву “Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб’єкт злочину)”. І ст. 18 КК – одна із п’яти статей цього розділу – також називається “Суб’єкт злочину”. Але співпадіння назв розділу і його статті допустиме тільки тоді, коли розділ містить лише одну статтю. Якщо ж він складається з декількох статей, то таке співпадіння свідчить або про те, що не зовсім точною є назва розділу чи відповідної статті, або про те, що решта статей даного розділу до предмету його регулювання відношення не має. Оскільки розділ IV Загальної частини КК у цілому, а не лише одна його стаття, присвячений суб’єктові злочину, то саме він, а не якась його стаття, повинен називатися “Суб’єкт злочину”. І називатися саме “Суб’єкт злочину”, а не так, як він іменується у даний час. Річ у тому, що “особа, яка підлягає кримінальній відповідальності” і “суб’єкт злочину”, – це не тотожні поняття. Особою, яка підлягає кримінальній відповідальності, є особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, котре містить склад злочину. Суб’єкт ж злочину – це лише один з елементів складу злочину. Тому, якщо фізична особа після досягнення встановленого КК віку, вчинила у стані осудності передбачене ним суспільно небезпечне діяння, але вчинила його без вини, то суб’єкт злочину є, а особи, яка підлягає кримінальній відповідальності, немає, бо немає складу злочину. І оскільки розділ IV Загальної частини КК присвяче-

ний саме суб'єктові злочину, а не особі, яка підлягає кримінальній відповідальності, то і називатися він повинен відповідно. З огляду на наведене і ст. 22 КК має називатися не “Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність”, а “Вік, з якого особа може бути суб'єктом злочину”.

Що ж стосується ст. 18 КК, то тут необхідно мати на увазі наступне. Хоча ця стаття і називається “Суб'єкт злочину”, у ній саме поняття суб'єкта злочину відсутнє. Вона визначає лише загального (ч. 1) та спеціального (ч. 2) суб'єктів злочину, і то не зовсім вдало. У зв'язку з цим видається, що ст. 18 КК повинна називатися “Поняття і види суб'єкта злочину” і складатися з трьох частин, перша з яких містила б поняття суб'єкта злочину, друга – поняття загального суб'єкта злочину, а третя – поняття спеціального суб'єкта злочину. При формулюванні ж цих понять (як, до речі, і будь-яких інших) слід виходити з того, що вони будуть правильними і повними лише тоді, коли утворюватимуться з усіх істотних ознак, кожна з яких необхідна для розкриття специфіки відповідного явища (досліджуваного об'єкта), а усі разом узяті достатні для визначення його сутності (змісту). З огляду на наведене ст. 18 КК можна було б викласти у приблизно такій редакції:

“Стаття 18. Поняття і види суб'єкта злочину

1. Суб'єктом злочину є особа, яка після досягнення встановленого цим Кодексом віку, у стані осудності та за наявності у визначених цим Кодексом випадках й інших ознак, вчинила передбачене ним суспільно небезпечне діяння.

2. Загальним суб'єктом злочину є особа, яка після досягнення встановленого цим Кодексом віку вчинила у стані осудності передбачене ним суспільно небезпечне діяння.

3. Спеціальним суб'єктом злочину є особа, яка поряд з ознаками, властивими загальному суб'єктові злочину, характеризується ще й передбаченими відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу (прямо у ній вказаними або такими, що впливають з її змісту) додатковими ознаками, лише за наявності яких вона і може бути суб'єктом (виконавцем) даного злочину”.

Розділ XII називається “Звільнення від покарання та його відбування”. Тим часом норми цього розділу регламентують не лише звільнення від покарання та його відбування, але й заміну покарання більш м'яким покаранням і пом'якшення призначеного покарання. У зв'язку з цим даний розділ повинен іменуватися “Звільнення від покарання та від його відбування, заміна покарання більш м'яким покаранням і пом'якшення призначеного покарання”.

Стаття 41 КК, яка присвячена одній з обставин, що виключають

злочинність діяння, має назву “Виконання наказу або розпорядження”. Однак обставиною, що виключає злочинність діяння, визнається виконання не будь-якого наказу чи розпорядження, а лише виконання законного наказу або розпорядження, про що прямо вказано у ч. 1 цієї статті. Тому і називатися вона повинна “Виконання законного наказу або розпорядження”. Стаття 42 КК, яка також присвячена одній з обставин, що виключають злочинність діяння, іменується “Діяння, пов’язане з ризиком”. Але знову ж таки обставиною, що виключає злочинність діяння, є не просто діяння, пов’язане з ризиком, а, як зазначено у ч. 1 цієї статті, діяння, пов’язане з виправданим ризиком, що і повинно відображатися у її назві.

Стаття 84 КК іменується “Звільнення від покарання за хворобою”. Однак вона передбачає не тільки звільнення від самого покарання, але й звільнення від відбування покарання за цією підставою, у зв’язку з чим і називатися вона повинна “Звільнення від покарання та від його відбування за хворобою”.

Стаття 91 КК має назву “Зняття судимості”. Проте у ній йдеться не про зняття судимості, а про дострокове зняття судимості, що вказує на необхідність приведення її назви у відповідність із змістом. Не “Погашення та зняття судимості”, а “Погашення та дострокове зняття судимості” повинна називатися і ст. 108 КК, оскільки її третя частина прямо говорить про “дострокове зняття судимості”.

2. Має місце неузгодженість між окремими статтями і навіть між різними частинами однієї і тієї ж статті. Так, ст. 93 КК до осіб, стосовно яких застосовуються примусові заходи медичного характеру, відносить осіб, “які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечне діяння” (п. 1), і осіб, “які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання” (п. 3). Згідно ж з ст. 19 КК примусовим заходам медичного характеру можуть підлягати особи, які вчинили у стані неосудності не просто суспільно небезпечне діяння, а суспільно небезпечне діяння, передбачене цим Кодексом (ч. 2), і особи, які до постановлення вироку не просто захворіли на психічну хворобу, а захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 3). Так само і до особи, яка відбуває покарання, примусові заходи медичного характеру застосовуються не просто тому, що вона захворіла на психічну хворобу, а у зв’язку з тим, що вона захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 1 ст. 84 КК). Не важко бачити, що положення п. 1 і п. 3 ст. 93 КК не тільки не узгоджуються із змістом ст. 19 і ст. 84 КК, які є визначальними в окрес-

ленні кола осіб, до яких можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, але і неправильними по суті. Ця неузгодженість повинна бути усунена шляхом доповнення п. 1 ст. 93 КК після слова “діяння” словами “передбаченого цим Кодексом” і викладенням її п. 3 у такій редакції: “які вчинили злочин у стані осудності, але до постановлення вироку або під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними”.

У ч. 1 ст. 108 КК говориться про погашення та зняття судимості з осіб, які вчинили злочин до досягнення ними вісімнадцятирічного віку. Але у ч. 3 цієї статті (її друга частина присвячена погашенню судимості у неповнолітніх) йдеться не про зняття (такого способу припинення судимості чинний КК взагалі не передбачає), а про “дострокове зняття судимості”, що, зрозуміло, не одне й те саме. Враховуючи ж, що передбачений ч. 3 ст. 108 КК спосіб припинення судимості, коли особа визнається такою, що не має судимості, до закінчення встановлених строків її погашення, є не зняттям, а достроковим зняттям судимості, то саме цим термінологічним зворотом і необхідно послуговуватись у тексті ч. 1 ст. 108, як до речі, і у її назві.

3. Ряд положень Загальної частини КК потребує уточнень і доповнень. Так, у ч. 1 ст. 1 КК вказано, що цей Кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони від злочинних посягань “прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України”. Зважаючи на те, що текстуально перелік об’єктів кримінально-правової охорони наведено у цій нормі вичерпно, можна було б дійти висновку, що тільки названі у ній цінності охороняються від злочинних посягань у нашій державі. Однак такий висновок був би помилковим. Справа у тому, що поданий у ч. 1 ст. 1 КК перелік об’єктів кримінально-правової охорони є неповним, бо він не включає у себе об’єктів, які охороняються від злочинних посягань розділами I, VII, X, XI, XIII-XX його Особливої частини. І оскільки прийняте у цій нормі визначення об’єкта кримінально-правової охорони спотворює реальний стан справ з колом тих суспільних відносин, посягання на які визнається злочином, воно задовільним вважатися не може. У ч. 1 ст. 1 КК, враховуючи її значення для правильного розуміння його завдань і призначення, об’єкт кримінально-правової охорони повинен бути описаний вичерпно, а не частково, що вказує на необхідність внесення у цю норму відповідних змін і доповнень.

У ч. 1 ст. 4 КК вказується, що “закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного

оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування”, хоча, як видається, жодної потреби у цьому записі не було, оскільки правила набрання чинності будь-яким законом незалежно від його галузевої приналежності єдині і встановлюються вони Конституцією України та прийнятим з цього приводу спеціальним нормативно-правовим актом. Але якщо вже і було визнано доцільним врегулювати питання набрання чинності законом про кримінальну відповідальність безпосередньо у самому КК, то потрібно було зробити це у повному об’ємі, а не обмежитися відтворенням (з відповідною, зрозуміло, корекцією) тексту ч. 5 ст. 94 Конституції України. Необхідно було, зокрема, визначити співвідношення між офіційним оприлюдненням і офіційним опублікуванням закону про кримінальну відповідальність, дати поняття офіційного опублікування такого закону, врегулювати окремі випадки набрання ним чинності, оскільки, як відомо, з приводу цих питань немає єдиної думки ні у теорії кримінального права, ні на практиці. Вирішення цих питань передбачає, по-перше, доповнення ч. 1 ст. 4 КК перед словом “опублікування” словом “офіційного” і, по-друге, доповнення цієї статті після її першої частини окремими частинами приблизно такого змісту:

“Офіційним оприлюдненням закону про кримінальну відповідальність є його офіційне опублікування.

Офіційним опублікуванням закону про кримінальну відповідальність вважається його опублікування в одному з періодичних видань, визначених законом України як офіційні. Датою офіційного опублікування закону про кримінальну відповідальність вважається дата виходу в світ відповідного номера того офіційного видання, в якому цей закон було опубліковано раніше, ніж в інших офіційних виданнях.

Якщо строк набрання чинності законом про кримінальну відповідальність визначено днями, то цей строк починається з 0 годин дня, наступного за датою офіційного опублікування даного закону, і закінчується о 24 годині останнього дня відповідного строку.

Якщо строк набрання чинності законом про кримінальну відповідальність визначено вказівкою на день його офіційного опублікування, то він вважається чинним з 0 годин дня, наступного за датою його офіційного опублікування.

Якщо строк набрання чинності законом про кримінальну відповідальність визначено вказівкою на конкретну дату, то він вважається чинним з 0 годин зазначеної дати”.

У ч. 4 ст. 52 КК вказано, що “за один злочин може бути призначено лише одне основне покарання, передбачене в санкції статті Особливої частини цього Кодексу”. Однак положення про те, що за злочин

призначається основне покарання, “передбачене в санкції статті Особливої частини цього Кодексу”, є не зовсім точним, оскільки у встановлених КК випадках особі може бути призначений або застосований замість призначеного й інший, ніж вказаний у санкції за вчинений нею злочин, вид основного покарання. Це трапляється у разі призначення засудженому більш м’якого виду основного покарання порівняно з передбаченим за даний злочин (ст. 69 КК) і заміни призначеного йому згідно з санкцією відповідної статті Особливої частини КК основного покарання чи його невідбутої частини іншим видом основного покарання (ч. 4 ст. 53, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, ст. 82, ч. 4 ст. 83, ст. 85). Крім того, призначення ч. 4 ст. 52 КК полягає саме у встановленні правила, що за один злочин може бути призначено лише одне основне покарання, а не у визначенні того, де це покарання передбачене. І з огляду на це вказівка у цій нормі на те, де може бути передбачене призначуване особі за вчинений нею злочин покарання, є взагалі зайвою. Враховуючи наведене, слова “передбачене в санкції статті Особливої частини цього Кодексу” з ч. 4 ст. 52 КК слід виключити.

4. Зміст термінів, якими послуговується Загальна частина КК, не завжди розкривається безпосередньо у її нормах, що не сприяє однозначному їх розумінню і однаковому застосуванню на практиці. У ній, зокрема, немає визначення таких фундаментальних категорій як закон про кримінальну відповідальність; закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння або пом’якшує кримінальну відповідальність; закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність; кримінальна відповідальність; склад злочину; умисел, необережність і випадок (невинне спричинення шкоди); судимість.

5. Загальною частиною КК не врегульована низка питань, законодавче вирішення яких сприяло б підвищенню якості цього Кодексу і ефективності практики його застосування. У ній, наприклад, не вирішене питання про принципи кримінального права; про чинність проміжного кримінального закону; про злочини з двома формами вини; про помилку та її кримінально-правове значення; про кваліфікацію вчиненого при альтернативному і невизначеному (неконкретизованому) умислі; про правила призначення засудженому покарання у випадку скасування раніше застосованого до нього виду покарання; про порядок обчислення строку погашення судимості при відбутті покарання, призначеного за сукупністю злочинів і вироків, у тому числі при відбутті кількох основних видів покарань.

6. Запропоноване Загальною частиною КК вирішення цілого ряду питань видається не зовсім обґрунтованим (наприклад, визначення

часу вчинення злочину, визначення виконавця, організатора і пособника злочину, визначення прямого умислу, визнання давності вчинення злочину підставою звільнення як від кримінальної відповідальності, так і від покарання).

О.Ф. КОБЗАР,

**викладач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Кіровоградської філії Національного
університету внутрішніх справ**

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРАДІЖОК, ПОЄДНАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО

Однією з найсуттєвіших проблем при кваліфікації квартирних крадіжок, на наш погляд, є правильна кваліфікація крадіжки чужого майна, поєднаної з проникненням в житло (ч.3, ст.185 КК України) та умисного пошкодження майна (ч.1, ст.194 КК України). Найчастіше це має місце у випадку, коли винна особа, шляхом пошкодження майна (злам дверей, розбиття вікна тощо), проникає у приміщення з метою подальшого заволодіння чужим майном. У слідчій практиці склалась тенденція кваліфікувати дії винних осіб за однією статтею, тобто або за крадіжку чужого майна, поєднану з проникненням у житло (ч.3, ст.185 КК України), або за умисне знищення чи пошкодження майна (ч.1, ст.194 КК України), якщо не доведено факт скоєння крадіжки. Вважаємо, що такої кваліфікації слід дотримуватись тому, що у випадку скоєння подібних злочинів винна особа повинна нести кримінальну відповідальність за умисне пошкодження чужого майна та за крадіжку чужого майна, поєднану з проникненням у житло. В даному випадку можна провести аналогію з такими злочинами, як скоєння розбійного нападу з застосуванням вогнепальної зброї. Таке діяння завжди кваліфікується за двома різними статтями КК України (ст.187 та ст.263 КК України). При скоєнні подібних злочинів винна особа незаконно може придбати або переробити вогнепальну зброю, що є окремим складом злочину, передбаченого ст.263 КК України, та за допомогою (з використанням) придбаної вогнепальної зброї скоює розбій, що також є окремим складом злочину, передбаченого ст.187 КК України, і це не буде способом скоєння злочину, а скоєнням двох різних злочинів. Аналогічно до цього необхідно кваліфікувати крадіжки, поєднані з проникненням до житла, коли винна особа умисно знищує або пошко-

джує майно (зламає двері або розбиває вікно), проникаючи при цьому до житла або іншого приміщення з метою заволодіння чужим майном. У даному випадку пошкодження майна не є способом скоєння злочину, а за об'єктивними та суб'єктивними ознаками є окремим складом злочину, передбаченого ч.1, ст. 194 КК України. Саме тому, вважаємо за необхідне кваліфікувати подібні дії саме за двома різними статтями КК України. В слідчій та судовій практиці склалась тенденція кваліфікувати подібні дії винних осіб лише за однією статтею КК України (ст.185 або 194 КК України). В зв'язку з цим на особу покладається обов'язок відшкодувати матеріальні збитки тільки за крадіжку майна, а не за пошкодження майна. При вирішенні питання про відшкодування збитків, завданих злочином під час крадіжки, необхідно враховувати і вартість та розмір майна в натуральному вигляді (вага, обсяг, кількість), що було пошкоджено під час проникнення в житло чи інше приміщення, а також значення такого майна для потерпілого. Знищення або пошкодження особою майна з будь яких мотивів, яке було предметом вчиненого нею викрадення, кваліфікується нерідко тільки як викрадення. Кваліфікувати дії винної особи потрібно за сукупністю злочинів, що полягає у викраденні майна та його умисному знищенні чи пошкодженні. Однак це можливо лише у випадку їх реальної сукупності (наприклад, це може мати місце у разі, коли знищення чи пошкодження майна є способом підготовки до його викрадення, або коли викрадення майна супроводжується знищенням чи пошкодженням майна, яке є частиною того майна, що викрадається). Це досить часто призводить до того, що органами досудового слідства та суду неправильно визначається розмір матеріальних збитків, завданих злочином і допускаються помилки при кваліфікації дій винних осіб.

В.П. КОВАЛЕНКО

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології Львівського інституту
внутрішніх справ при НАВС України

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ” В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день ні у вітчизняному законодавстві, ні в наукових дослідженнях, ні на практиці не вироблено єдиного підходу до визначення поняття правоохоронної діяльності та кола органів, які нею

займаються. А це, на нашу думку, може стати причиною грубих порушень конституційних прав і свобод громадян, особливо в сфері кримінального судочинства. Найбільш гостро дана проблема постала після прийняття 5 квітня 2001 р. Верховною Радою України Кримінального кодексу, однією з новел якого є особливо кваліфікований склад зловживання владою або службовим становищем – вчинення його працівником правоохоронного органу.

У Кримінальному кодексі України 1960 р., поняття “працівник правоохоронного органу” застосовувалось для визначення потерпілого від злочинів проти порядку управління, передбачених нормами глави IX Особливої частини. Як спеціальні суб’єкти суспільно небезпечних посягань цим Законом (ст.173-175) називались лише “особи, які провадять дізнання, слідчі та прокурори”. Таким чином, поняття “працівника правоохоронного органу” було значно звужено і чітко окреслено згаданим колом учасників кримінального судочинства, що практично в незмінному вигляді законодавцем перенесено в ст.371-373 нового Кримінального кодексу. Поряд з цим як спеціальний суб’єкт злочину тут фігурує також і “працівник правоохоронного органу” (ч.3 ст.364), а також “службова особа правоохоронних органів” (ч.2 ст.370), тобто застосовані значно ширші поняття, які, однак, співпадають з означенням потерпілого в статтях 342,343,345-349 КК України.

Автори нових навчальних посібників з кримінального права та науково-практичних коментарів КК України 2001 р. за роз’ясненням даних термінів відсилають до ст. 2 Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” від 23 грудня 1993 р., де дається перелік правоохоронних органів: органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони Державного кордону, державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибохорони, державної лісової охорони, а також інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [2,50]. Таким чином, даний перелік є невичерпним і при бажанні (шляхом тлумачення понять “правозастосовні або правоохоронні функції”) до нього можна включити безліч державних, і перш за все контролюючих органів, що діють в Україні. Авторі навчального посібника “Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність” М.І. Мельник та М.І. Хавронюк нарахувують щонайменше 43 державних органи, які виконують правоохоронні функції [4, 177-181]. Не заперечуючи проти доцільності спеціального державного захисту працівників органів, що здійснюють функції державного контролю, вважаємо, що зарахування їх до правоохоронних органів абсолютно безпідставне і аж ніяк не сприятиме точно-

му застосуванню закону і особливо кримінального, де правоохоронна діяльність трактується також неоднозначно і суперечливо.

В розділі XVIII Особливої частини КК України вона, на нашу думку, зовсім невинновдано поглинається сферою правосуддя, що суперечить Конституції України. Так, в ст.124 Основного Закону чітко визначено, що “Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається” [1,58]. Більше того, правоохоронці можуть бути лише суб’єктами злочинів проти правосуддя, а потерпілими від них є виключно представники “третьої влади”. Життя ж, здоров’я і власність співробітників правоохоронних органів нормами цього розділу Кримінального кодексу не охороняється. Відповідальність за посягання на ці блага передбачені чомусь іншим розділом – XV, де правоохоронні органи стоять вже в одному ряду з органами державної влади, місцевого самоврядування та об’єднань громадян.

Якщо навіть погодитись з вищезгаданою позицією законодавця щодо найтіснішого взаємного зв’язку між діяльністю органів прокуратури, дізнання, досудового слідства з однієї сторони і судів – з іншої, тим не менше виникає ціла низка зауважень,зокрема, з приводу незавершеності, відсутності цілостності системи злочинів проти правосуддя. Наприклад, суб’єктом злочину, передбаченого ст.373 КК України (примушування давати показання) не можуть бути правоохоронці, які вчинили таке діяння в процесі здійснення оперативно-розшукових заходів чи проведенні так званих дослідчих перевірок по заявах і повідомленнях про злочини. Вони несуть відповідальність за ст.365 КК України (перевищення влади або службових повноважень). У цьому, зокрема, спостерігається штучний, нічим невинновданий розрив найтісніше пов’язаних ланок та правоохоронної і процесуальної систем, чим ускладнюється процес кваліфікації та доказування. Крім того, при законотворенні не враховані дані слідчо-прокурорської та судової практики про те, що подібні злочини вчиняються, як правило, дільничними інспекторами міліції та оперуповноваженими кримінального розшуку, які не віднесені до числа суб’єктів злочинів проти правосуддя.

Подібною непослідовністю та нелогічністю законодавець передусім порушує основні принципи права, в т.ч. кримінального – рівності громадян перед законом та справедливості. В даному контексті не зайвим буде ще раз згадати про особливо кваліфікуючу ознаку зловживання владою та службовим становищем, передбачену частиною 3 ст.364 КК України, завдяки якій подібні за характером і ступенем тяж-

кості службові зловживання при всіх інших однакових умовах каратимуться по-різному за єдиним критерієм – служба в правоохоронних органах. Чому працівник міліції чи прокуратури за зловживання владою повинен нести більш сувору відповідальність, ніж, скажімо, народний депутат України, який вчинить аналогічний злочин, адже ж за ступенем суспільної небезпеки такі діяння нічим не відрізняються?!

На практиці, зокрема, на рівні координації дій по боротьбі зі злочинністю до “силових” відомств здебільшого відносять перші сім державних органів, перерахованих у вищезгаданому Законі (органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, охорони Державного кордону, державної податкової служби, виконання покарань, митні органи), що, на нашу думку, найближче до істини. О.М. Литвак додає до них ще й суди загальної юрисдикції, визначаючи тим самим систему кримінальної юстиції, яка виконує “примусові заходи контролю над злочинністю” [3,124]. М.І. Мельник та М.І. Хавронюк також відносять суди до числа правоохоронних органів у так званому “широкому розумінні”, визнаючи при цьому суперечливість своєї позиції [4, 31-32, 176]. Нам видається, що суд аж ніяк не можна зараховувати до когорти згаданих державних органів, оскільки це вочевидь протирічить його конституційному статусу.

Ще більше описані суперечності загострюються тим, що не всі штатні працівники цих органів виконують правоохоронні функції, порушення яких за задумом законодавця вимагає застосування більш суворого покарання відповідно до санкції ч.3 ст.364 КК України. А ця проблема привертає увагу тому, що не кожна службова особа правоохоронного органу може бути суб'єктом цього злочину. Більш уважний аналіз приводить до думки про необхідність застосування обмежувального тлумачення: спеціальний суб'єкт розглядуваного злочину – це не будь-який працівник правоохоронного органу, а лише той, хто наділений спеціальними повноваженнями щодо здійснення головних правоохоронних функцій, пов'язаних з протидією злочинності та правопорушенням, “які тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права”. [4,27]

Безумовно, наведена точка зору вимагає більш детального розгляду і обґрунтування, а в результаті – внесення пропозицій щодо змін та доповнень у чинне законодавство, насамперед, кримінальне.

Література

1. Конституція України. –К., Преса України, 1997.–80с.
2. Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11; Голос України. – 19 січня 1999 р.

3. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність.-К.: Юрінком Інтер, 2000.-275с.
4. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: Навчальник посібник.- К.:Атіка, 2002.-576 с.
5. Соціально-психологічний аналіз дисципліни в адміністративній службі міліції: Науково-практичний посібник./За заг. ред. проф. О.М. Бандурки —Харків: Ун-т внутр. справ, 1998.-92с.

В.О. КОЛОДЯЖНИЙ,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Луганської академії
внутрішніх справ МВС
імені 10-річчя незалежності України

ПРО ПРОБЛЕМУ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ЗНАЧНОЇ ШКОДИ У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

1. Для визначення винному виду й розміру кримінального покарання в багатьох правових нормах КК України використовуються оцінні поняття, що у більшості є кваліфікуючими ознаками злочину.

Так, наприклад, ч. 3 ст. 185 КК України містить таку кваліфікуючу ознаку, як заподіяння значної шкоди потерпілому.

2. Згідно з п. 2 примітки до ст. 185 КК України шкода визнається значною за наявності двох критеріїв: матеріального стану потерпілого і заподіяної йому шкоди на суму від ста до двохсот п'ятидесяти не оподатковуваних податком мінімумів доходів громадян. Таке тлумачення про застосування цього закону дають М.І. Бажанов, В.В. Сташис і В. Я. Тацій.

Аналіз правової норми, яка розглядається, свідчить, що визнання шкоди значною починається з суми від ста і вище, але не більше двохсот п'ятидесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. І як би не обурювалися потерпілі – незаможні чи громадяни, котрі обґрунтували факт заподіяння їм значної шкоди, але на суму меншу, за передбачену законом, держава не в змозі винній особі інкримінувати викрадення чужого майна за ознакою заподіяння потерпілому значної шкоди.

У зазначеній примітці до ст. 185 законодавець комплексним оцінним критерієм об'єднав в одному понятті заподіяння шкоди як юридичній, так і фізичній особі. Слід відмітити, що в слідчо-судовій практиці матеріальний стан зазначених осіб не можна не тільки поєднувати, але й навіть порівнювати: перші в багато разів заможніші за

інших, і в кримінальному процесі вони до того ж не визнаються потерпілими.

3. Таким чином, відповідно до закону на визнання шкоди, значною мірою впливають такі фактори: по-перше, вартість викраденого майна. Тут реалізується принцип об'єктивного зобов'язання – для цього використовуються межі мінімального і максимального розміру матеріальної шкоди, указаної в п. 2 примітки 2 до ст. 185 КК України. По-друге, суб'єкти, які кваліфікують злочин, зобов'язані враховувати й матеріальний стан потерпілого. Саме в законі між цими двома критеріями стоїть сполучник «і». Отже, виходячи з граматичного тлумачення, необхідно враховувати одночасно обидві умови. У цьому випадку превалювання одного над іншим або альтернатива виключається.

4. З іншого боку, безперечно, що водночас закон надає громадянам, котрим злочином заподіяно шкоду, яка визначається як значна, право заявити, що вона не є для них такою. Тобто в цьому випадку враховується передбачений законом матеріальний стан потерпілого. Безумовно, що ними, як правило, є юридичні особи або матеріально забезпечені громадяни. Заради справедливості необхідно зазначити, що економічний добробут населення нашої країни, у якій середня величина заробітної плати, пенсій і соціальних виплат нижча за вартість споживчого кошика, свідчить або про явне завищення в законі мінімальної межі значної шкоди для громадян, або про редакційну помилку в конструюванні п. 2 примітки до ст. 185 КК України.

При викраденні, наприклад, пенсії чи заробітної плати, іншого майна потерпілий, відповідно до ст. ст. 13 і 41 Конституції України та ст. 2 Закону України «Про власність», а також до п. 4 ст. 64 КПК України, має право заявити компетентним органам чи посадовим особам про заподіяння йому злочином значної шкоди, навіть якщо ця сума не перевищила мінімальний розмір, указаний у п. 2 примітки до вищезгаданої статті. Обмеження процесуальних повноважень потерпілого – це обмеження його конституційного права на власність. На сьогодні слідчо-судові органи, розглядаючи кримінальні справи про крадіжки індивідуальної власності на суму, меншу, ніж сто неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян (а це менше ніж 1700 гривень), навіть не ставлять потерпілому питання, чи є ця шкода для нього значною. Хоча в цьому випадку відповідь є очевидною.

5. «Для визначення розміру шкоди враховуються, – твердить М.Й. Коржанский, – вартість викраденого на час вчинення злочину». І далі він погоджується з позицією Пленуму Верховного Суду України.

У п. 27 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 року зазначено, що «вирішуючи питання про кваліфікацію

дій винної особи за ознакою заподіяння потерпілому значної шкоди, судам належить виходити із вартості викраденого на час вчинення злочину, його кількості і значущості для потерпілого, а також із матеріального становища останнього, наявності у нього утриманців тощо».

6. Видаються не дуже вдалим спроби окремих авторів виключити із закону індекс мінімального розміру значної шкоди. Тим самим ініціатори цієї пропозиції розмивають межі між кваліфікуючими і некваліфікуючими складами злочинів, що породжуватиме ще більшу неясність у визначенні поняття такої шкоди, особливо для юридичних осіб.

7. І як підсумок, нам представляється доцільним примітка 2 до ст. 185 КК України викласти в наступній редакції: «У статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого, або, якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятидесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Література

1. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис та ін.; За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. – С. 130.
2. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива: Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – С. 173.
3. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1963-2000) : Офіц. вид.: У 2 т. / За заг. ред. В. Ф. Бойка. – К.: А. С. – К., 2000. – С. 144.

І.В. КРАСНИЦЬКИЙ

**викладач кафедри кримінального
права та кримінології
Львівського інституту
внутрішніх справ при НАВС України**

ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА МНОЖИННІСТЬ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ 2001 р.

Практика боротьби зі злочинністю свідчить, що значна частина злочинів вчиняється не вперше. В процесі розробки і прийняття Кримінального кодексу України 2001 р. його творці намагались створити правове підґрунтя для ефективної боротьби з цим явищем. Про це

свідчить насамперед чітка регламентація у новому КК видів множинності, встановлення більш суворих правил призначення покарань у випадку сукупності злочинів та сукупності вироків, тощо.

Не вдаючись до детального аналізу новели КК, регламентації видів множинності, ми спробуємо з'ясувати наскільки ефективно регламентований процес призначення покарання особі, в діянні (діяннях) якої має місце множинність злочинів.

Насамперед слід зазначити, що регламентації призначення покарання у випадку множинності злочинів безпосередньо присвячені ст. 70 та ст. 71 КК України. Окрім названих, суд повинен керуватись іншими статтями Розділу 11 Загальної частини, які закріплюють загальні правила призначення покарань. Аналіз даних норм дозволяє зробити наступні висновки:

1. Ст. 70 КК України встановлює правила призначення покарання за сукупністю злочинів, ст. 71 – за сукупністю вироків (у випадку пенітенціарного рецидиву). Таким чином, правила призначення покарання у випадку повторності злочинів у чинному КК фактично не регламентовані.

Для усунення цієї прогалини слід у ст. 70 КК України термін "сукупністю злочинів" замінити терміном "вчинення декількох злочинів", а в диспозиції ч. 1 "вчиненні декількох злочинів, за жоден з яких особу не було засуджено".

2. Ст. 71 КК України закріплює правила призначення покарання для засуджених, які вчинили новий злочин "після постановлення вироку".

Враховуючи, що кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість оскарження вироку до апеляційного суду, і даний суд може змінити вирок, доцільно було б передбачити, що правила ст. 71 КК України поширюються на засуджених, які вчинили новий злочин "після набрання вироком законної сили".

3. Передбачивши в ст. 34 КК України поняття рецидиву злочинів, його застосування практично зводиться до того, що у відповідності з п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України рецидив визнається обтяжуючою обставиною, а декількох злочинів – кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою. В той же час сам термін рецидив при конструюванні таких норм не використовується, для його позначення вживається термін "раніше судимий".

Щодо призначення покарання у випадку рецидиву, то якихось спеціальних правил не встановлено. У випадку рецидиву, якщо особа вчиняє новий умисний злочин після повного відбування покарання за

попередній злочин, покарання їй призначається на загальних підставах, як за вчинення одного злочину.

Вважаємо, що таке становище не сприяє посиленню боротьби з рецидивною злочинністю, що є потребою сьогодення. В зв'язку з цим на нашу думку, доцільно було б використати досвід французьких правників у вирішенні цього питання.

Так, правила призначення покарання у випадку рецидиву злочинів встановлені в ст. 132-8 – 132-11 КК Франції. Згідно положень названих норм остаточне покарання, яке може бути призначене особі, котра раніше засуджувалась за злочин чи проступок¹, який згідно закону карається ув'язненням на термін десять років, становить:

- тридцять років ув'язнення чи замкнення², якщо санкція нового злочину п'ятнадцять років;
- пожиттєве ув'язнення чи пожиттєве замкнення, якщо санкція нового злочину двадцять чи тридцять років.

Покарання у вигляді тюремного ув'язнення і штрафу, передбачене санкцією статті за новий злочин, подвоюються, якщо:

- особа, котра раніше засуджувалась за злочин чи проступок, який згідно закону карається ув'язненням на термін десять років, протягом десяти років з моменту закінчення попереднього покарання чи строку давності виконання обвинувального вироку вчинить проступок, що карається таким же покаранням;
- особа, котра раніше засуджувалась за злочин чи проступок, який згідно закону карається ув'язненням на термін десять років, протягом п'яти років з моменту закінчення попереднього покарання чи строку давності виконання обвинувального вироку вчинить проступок, що карається на строк від одного до десяти років тюремного ув'язнення;

- особа, раніше засуджена за проступок, вчинить протягом п'яти років з моменту закінчення попереднього покарання чи строку давності виконання обвинувального вироку такий самий проступок або проступок, який до нього прирівнюється згідно норм, що стосуються рецидиву.

У випадку вчинення особою, яка засуджувалась за правопорушення 5-го класу, протягом одного року з моменту закінчення попере-

¹ Згідно ст.111-1 КК Франції у залежності від ступеня тяжкості злочинні діяння поділяються на злочини, проступки, правопорушення.

² Ув'язнення і замкнення – це різновиди позбавлення волі, які відрізняються між собою режимом і застосовуються відповідно до осіб, які вчинили загальнокримінальні та політичні злочини.

днього покарання чи строку давності виконання обвинувального вироку такого ж правопорушення максимум штрафу зростає вдвічі.

Таким чином, французький кримінальний закон встановлює, що у випадку рецидиву злочинів, за певних умов покарання за новий злочин подвоюється.

Аналогічну думку ще до прийняття КК підтримував професор А.Зелінський, який зазначав, що "попередні злочини мають враховуватись як обставина, яка обтяжує відповідальність, і регулюватися це повинно спеціальною статтею Загальної частини, в якій можна передбачити верхню межу підвищення санкцій (наприклад, на чверть, на третину) за нові умисні злочини, вчинені особами, які повністю відбули попереднє покарання"[3, с.63].

Тому вважаємо за необхідне доповнити чинний Кримінальний кодекс України наступною статтею, яка регламентувала б правила призначення покарань у випадку рецидиву злочинів:

Ст. 71-1 „Призначення покарання у випадку рецидиву злочинів”.

1. У випадку рецидиву злочинів суд повинен призначити найтяжчий вид з покарань, передбачених санкцією статті.

2. При призначенні покарання за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, у випадку рецидиву злочинів, якщо особа раніше засуджувалась за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, або якщо особа раніше засуджувалась за вчинення злочину середньої тяжкості, і протягом одного року з моменту відбуття покарання чи закінчення строку давності виконання обвинувального вироку вчинила новий злочин, верхня межа санкції подвоюється.

3. При застосуванні положень ч. 2 цієї статті остаточне покарання не може перевищувати максимального терміну, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині цього Кодексу.

4. Положення ч.2 даної статті не поширюються на випадки, коли рецидив злочинів передбачений як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака нового злочину.

Вважаємо, що врахування законодавцями вищевикладених положень сприяло б підвищенню ефективності боротьби з рецидивною злочинністю.

Література

1. Кримінальний Кодекс України: Офіційний текст.— К.:Юрінком Інтер, 2001.— 240 с.
2. Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук доц. Л.В.Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е.Крыловой; перевод с

французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. - СПб.:Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

3. Зелінський А. Про відповідальність за рецидив у новому кримінальному законодавстві. // Право України, 1996. – № 5. – С.60-63.

Л.П. МЕДІНА,
здобувач кафедри кримінального права
та кримінології юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПЕРЕШКОДЖАННЯ РОБОТІ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ: АСПЕКТ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

На нашу думку, досить передчасним було виключення із змісту диспозиції ст. 157 КК України юридичного складу злочину, який передбачав кримінальну відповідальність за перешкоджання роботі виборчої комісії, вчинене з метою вплинути на результати виборів (ч. 1 ст. 127 КК України 1960 р.)

Тим більший подив викликає така позиція законодавця, коли тільки нещодавно, у 1999 році, була дана нова редакція ст. ст. 127-129 КК України Законом України “Про внесення змін до Кримінального Кодексу України” від 15 липня 1999 р.

Як зазначав проф. П. С. Матишевський: “Перешкоджання роботі виборчої комісії різних рівнів може бути вчинено у будь-якій формі, зокрема, ненаданні виборчій комісії відповідного приміщення для її нормальної роботи, позбавлення члена (членів) виборчої комісії можливості працювати у її складі, порушенні спокою або громадського порядку на виборчій дільниці, публічних закликах або агітації за бойкотування виборів”. Об’єктом злочину, передбаченого ст. 127 КК України, П.С. Матишевський, на нашу думку, цілком слушно вважає не тільки виборчі права громадян, а і нормальну роботу виборчих комісій.

В КК України про адміністративні правопорушення в ч. 2 ст. 186² передбачена адміністративна відповідальність за втручання в роботу виборчих комісій, яка перешкоджає виконанню ними обов’язків, пов’язаних з реєстрацією кандидатів у Президенти України або депутати, підрахунком голосів або визнанням результатів або підведенням загальних підсумків голосування.

Постає наступне запитання: оскільки виключення з ст. 157 КК України діяння, яке полягає в перешкоджанні роботі виборчої комісії, означає його декриміналізацію і з 1 вересня 2001 р. відповідальність за нього встановлюється не кримінальна, а адміністративна, чи слід вдаватися до розширювального тлумачення, як це намагаються зробити окремі вчені, і тлумачити вжитий у ч. 1 ст. 157 КК України термін “іншим чином” і як перешкоджання роботі виборчої комісії. На нашу думку, це не кращий варіант, тим більше, якщо взяти до уваги, що в Кодексі України про адміністративне правопорушення йдеться про вибори Президента України, а в КК України – і про вибори в місцеві ради, і в депутати Верховної Ради автономної Республіки Крим. При цьому ще більшу плутанину і неузгодженість, які практично унеможливляють застосування саме кримінально-правових норм викликає той факт, що вибори народних депутатів і вибори в місцеві ради проводяться одночасно.

Якщо звернутися до кримінального законодавства, наприклад, РФ та Республіки Білорусь, то в кримінальних кодексах цих країн передбачена кримінальна відповідальність за перешкоджання роботі виборчих комісій (ч. 1 ст. 141 КК РФ; ст. 191 КК Республіки Білорусь).

Як вказував В.О. Навроцький, стаття 127 КК у редакції від 15 липня 1999 р. має складну конструкцію, в ній фактично об’єднано два склади злочинів, є значна кількість кваліфікуючих ознак, які належать до обох складів злочинів. Причому деякі кваліфікуючі ознаки являють собою посягання, передбачені самостійними кримінально-правовими нормами. В ч. 1 ст. 127 КК передбачена відповідальність за два прості склади злочинів: 1) перешкоджання здійсненню виборчого права громадянином України; 2) перешкоджання роботі виборчої комісії. Вони відрізняються між собою не лише суспільно небезпечними діяннями, а й іншими ознаками. Для злочину, змістом якого є перешкоджання роботі виборчої комісії, характерними ознаками є: потерпілий – член виборчої комісії або особа близька до нього – якщо посягання полягає у впливі на волю окремих членів виборчої комісії. Окремі ж способи перешкоджання роботі виборчої комісії можуть застосовуватися і без вчинення посягання проти окремих потерпілих, при цьому потерпілий не є обов’язковою ознакою складу аналізованого злочину. Діяння, для посилення на яке законодавець використав той же термін “перешкоджання”, але при цьому слід підкреслити, що кримінальну відповідальність у ст. 127 КК України 1960 р. встановлено саме за перешкоджання роботі виборчої комісії, а не за втручання в її роботу. Діяння, спрямовані на прийняття певного бажаного для певної особи рішення (спрямовані на підтримку певного кандидата, політичної партії чи

виборчого блоку, на забезпечення перемоги на виборах), диспозицією даної статті не охоплюється. Їх слід кваліфікувати як підмовництво до відповідних злочинів, вчинюваних членами виборчих комісій.

Зміст способу перешкоджання роботі виборчої комісії визначається тим, що перешкоджання спрямоване не проти окремого громадянина, а проти виборчої комісії як органу держави.

Тобто є всі підстави вважати, що перешкоджання роботі виборчої комісії є окремим складом злочину і декриміналізувати це діяння не було ніяких об'єктивних підстав. Адже в КК України міститься цілий ряд злочинів, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на нормальне функціонування таких державних органів, як органи управління, органи правосуддя. При здійсненні цих злочинів посягання спрямовується як на конкретних осіб, так і на окремі елементи діяльності цих органів, що в кінцевому результаті призводить до порушення їх діяльності. Віддаленим результатом цього злочину є порушення конституційних прав громадян.

Якщо в якості окремого складу злочину передбачені такі діяння, як фальсифікація результатів голосування, або виборчих бюлетенів, чи неправомірне використання виборчих бюлетенів, то чому їх не можна розглядати як перешкоджання роботі виборчої комісії, адже це порушує нормальне функціонування роботи окремих виборчих комісій. В той же час, всі ці діяння в кінцевому результаті призводять до порушення виборчих прав громадян, але законодавець деталізує відповідальність за окремі види проявів такого порушення. І при цьому, на нашу думку, внутрішня логіка побудови кримінально-правових норм вимагає включення в законодавство окремої норми, яка передбачала б кримінальну відповідальність за перешкоджання роботі виборчої комісії як окремої ланки виборчого процесу, яка має надзвичайно велике значення, оскільки на ній лежить (тимчасово або постійно) функція забезпечення гарантії здійснення виборчих прав громадянами України.

Особливо слід зупинитися на тому, що до 15 липня 1999 року злочином відповідно до ст. 127 КК України 1960 р. визнавалося "перешкоджання шляхом насильства, обману, погроз, підкупу або іншим шляхом вільному здійсненню громадянином права обирати і бути обраним Президентом України чи народним депутатом, вести передвиборну агітацію". Вводячи у 1999 році кримінальну відповідальність за перешкоджання роботі виборчої комісії, законодавець мав на меті деталізувати та вдосконалити законодавство, що охороняє виборчі права громадян України.

Способи перешкоджання роботі виборчих комісій можуть бути найрізноманітніші: зривання засідань комісій, позбавлення їх можли-

вості видавати бюлетені або підводити результати голосування. Якщо злочин вчинює спеціальний суб'єкт, то діяння може полягати в тому, що винний, використовуючи своє посадове чи службове становище може вилучати у виборчої комісії приміщення для голосування або оргтехніку, ухилятися від виділення бюджетних коштів на проведення виборів, тощо. На необхідність встановлення кримінальної відповідальності не тільки за перешкоджання здійсненню виборчих прав, а і за перешкоджання роботі виборчої комісії наголошують і окремі зарубіжні автори.

Крім внесення пропозиції про доповнення ч. 1 ст. 157 КК України словами "... а також роботі виборчих комісій" вважаємо, що сприятливим фактором щодо вдосконалення законодавства, котре передбачає відповідальність за порушення виборчих прав громадян, буде, передусім, уніфікація законодавства про відповідальність за виборче правопорушення. Тобто необхідно чітко розмежувати, які види виборчих правопорушень тягнуть конкретні види юридичної відповідальності. Це можливо зробити на рівні окремого нормативного акту, наприклад, Закону про вибори, але та частина закону, в якій буде йти мова про відповідальність, має носити якомога конкретний зміст, а не просто вказівку на те, що порушення даного нормативного акту тягне відповідальність. Іншим варіантом вирішення проблеми вдосконалення нормативного рівня механізму кримінально-правового регулювання виборчих правовідносин є прийняття відповідної Постанови Пленуму Верховного Суду України із відповідними роз'ясненнями щодо можливостей застосування того чи іншого виду юридичної відповідальності за окремі виборчі правопорушення.

Р.О. МІРОШНИЧЕНКО,

студент Національної юридичної академії

України імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З ВІДМИВАННЯМ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ

Без сумніву головним та чи не найважливішим здобутком чинного Кримінального кодексу України, прийнятого 5 квітня 2001 року, взагалі та у сфері боротьби з економічною злочинністю зокрема, є

криміналізація діянь щодо легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих завідомо злочинним шляхом (ст. ст. 209, 306 КК).

Проте, незважаючи на відносно “свіжість” та вистражданість зазначених положень, навряд чи за якістю свого виконання вони спроможні були б задовольнити прискіпливо-ретельного “споживача”, особливо в особі іноземних представників Міжнародної групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Спробуємо виявити, проаналізувавши склад злочину, закріплений у диспозиції ст.209 КК України, справжні причини такого незадоволення.

Норма ст. 209 КК за своєю суттю є бланкетною і правильне її тлумачення та практичне застосування залежать передусім від правильно обраної системи нормативних координат. Йдеться насамперед про міжнародні стандарти у даній галузі, до яких належать: Віденська Конвенція ООН 19.02.1988 р. “Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин”, Страсбурзька Конвенція Ради Європи від 8.11.1990 р. “Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом”, Директива РЕ щодо запобігання використанню фінансової системи для “відмивання” грошей від 14.02.1991 р. До нормативних актів національного законодавства належать: Закон України від 28.11.2002 р. № 249-15 “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”, зі змінами від 24.12.2002 р., Закон України “Про банки та банківську діяльність”, Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг”, Постанова КМУ та НБУ від 20.08.2001 р. “Про сорок рекомендацій групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей” та інші.

Віднесення законодавцем складу “відмивання” до розділу 7 КК “Злочини у сфері господарської діяльності” є обґрунтовним, але урахування сучасних тенденцій зростання масштабів даного злочинного діяння, географії його поширення(3, с. 6), постійного вдосконалення способів та технологій його вчинення, особливостей національного характеру, віднесення міжнародною спільнотою цього злочину до розряду транснаціональних, трансграничних(2, с. 3), ставить питання про більш широке трактування об’єкта даного роду злочинного посягання, з винесенням його у площину всієї сукупності бюджетно-фінансових, господарських відносин, що склалися у країні, національної економічної безпеки, міжнародного економічного правопорядку. Додатковими об’єктами злочину можуть виступати, наприклад, відносини права власності, відносини у сфері здійснення правосуддя (1, с. 510).

Предметом легалізації виступає будь-яке майно, у т.ч. грошові кошти, здобуті завідомо злочинним шляхом. Таке формулювання предмету злочину виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності у разі вчинення нею дій, зазначених у диспозиції ст. 209 КК щодо майна, яке було отримане шляхом вчинення адміністративних, цивільних, іншого характеру протиправних дій. У Законі України від 28.11.2002 р. № 249-15 “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” вживається термін “Доходи” – будь-яка економічна вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передує легалізації (відмиванню доходів), яка може складатися з матеріальної власності чи власності, що виражена в правах, а так само включає рухоме чи нерухоме майно та документи, які підтверджують право на таку власність або частку в ній.

У ст. 1 цього Закону визначається поняття суспільно небезпечного протиправного діяння, що передує легалізації та є джерелом отримання особою “брудних” доходів (предикатного злочину), через встановлення вичерпного переліку діянь. З цього переліку чомусь виключені злочини, передбачені ст.ст.207, 212.

Не є бездоганим викладення об’єктивної сторони злочину. Тлумачення ст. 209 КК та порівняльний аналіз даної норми з міжнародно-правовою базою у сфері боротьби з відмиванням грошей дозволяють говорити, про існуючі наявні розбіжності у змісті, який вкладається у поняття легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом вітчизняним кримінальним та міжнародним законодавством.

З метою уникнення неоднозначної правозастосувальної практики щодо ст. 209 КК та її відмежування від схожих норм, правильного вирішення питання щодо суб’єкта злочину, на нашу думку, було б доцільним внести конкретики визначеності щодо формулювання суб’єктивної сторони, акцентуючи увагу на такому елементі, як мета, що є обов’язковою ознакою даного складу. Адже слід зазначити, що саме встановлення суб’єктивної сторони складу виявляється на практиці чи не найскладнішим завданням та головною перепорою в їх розслідуванні.

Відкритою залишається проблема визначення суб’єкта, що підлягає кримінальній відповідальності за даним складом. Залишена міжнародними актами на розгляд національному законодавцю, у вітчизняному праві вона так і не набула однозначності та прозорості.

Позитивним моментом, на думку багатьох дослідників, було б включення до ст. 209 заохочувального положення, що закріпило б спеціальні умови звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Література

1. Кримінальний Кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. С.С. Яценко. — К., 2003.
2. Шенітько В.Ю. „Злочинні технології легалізації грошових коштів і способи їх викриття”, 2002.
3. Волженкин Б.В. Экономические преступления. — СПб.:Изд-во «Юр-центр Пресс», 1999.

Ю.А. ПОНОМАРЕНКО,

асистент кафедри кримінального права
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

АНАЛОГІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ПРОГАЛИН У НЬОМУ

Відповідно до частини 4 статті 3 КК України “застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено”. Ця теза, яка протягом декількох останніх десятиліть досить активно використовувалася а наукових працях вітчизняних криміналістів та звучала в аудиторіях юридичних вузів, у 2001 році нарешті отримала законодавче закріплення. Однак чи можна стверджувати, що даний законодавчий припис має саме те змістовне навантаження, яке в нього бажали вкласти його автори?

Під “застосуванням закону за аналогією” розуміється застосування його за наявності прогалин (пробілів) у законодавстві, тобто застосування до законодавчо неврегульованої ситуації тих положень закону, які регулюють найбільш схожі відносини. Таким чином, заборона застосування закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) за аналогією може мати місце лише тоді, коли в законі існує прогалина, і не допускається за відсутності такої.

Прогалина в законі має місце тоді, коли певне фактичне суспільне відношення знаходиться в сфері правового регулювання, однак у законі відсутній законодавчий припис, покликаний його врегулювати. Усунення прогалин у законі здійснюється законодавцем шляхом створення приписів, яких не вистачає. Подолання ж прогалин щодо конкретного суспільного відношення здійснюється правозастосувачем шляхом використання аналогії закону чи аналогії права. Таким чином, твердження про те, що кримінальний закон не може застосовуватися за

аналогією, може ґрунтуватися на одній з двох наступних посилок: або в кримінальному законі немає і в принципі не може бути прогалин, або, якщо вони все ж виявлені, кожного разу необхідно чекати, поки законодавець сам їх усуне, залишаючи фактичне суспільне відношення, яке вже склалося, у такому собі “правовому вакуумі”. Перша посилка уявляється хибною, оскільки, як відомо, закон ніколи не може бути досконалим і містити приписи на всі можливі життєві випадки. В силу інертності суспільної свідомості закон завжди тією чи іншою мірою відстає від рівня розвитку суспільних відносин. Хибною є й друга посилка, оскільки кожна справа, що знаходиться на розгляді суду, повинна бути вирішена незалежно від того, наявні чи відсутні на даний момент спеціальні законодавчі приписи щодо неї. Крім того, якщо стати на ту позицію, що суд повинен чекати законодавчого врегулювання певного неврегульованого суспільного відношення, виникнуть відомі проблеми, пов’язані перш за все зі зворотною дією нового закону в часі, а також зі строками давності, строками попереднього ув’язнення тощо. Таким чином, очевидно, що прогалини в кримінальному законі можливі і їх подолання для даної конкретної справи (фактичного суспільного відношення) може здійснюватися в тому числі й шляхом застосування закону за аналогією.

В яких же випадках можливі, а в яких не можливі прогалини в кримінальному законі? На наш погляд, прогалини не можливі тоді, коли законодавча неврегульованість суспільного відношення дорівнює його законодавчій врегульованості, інакше кажучи, коли законодавча невизначеність з одного боку є визначеністю з іншого. Ці ситуації мають місце тоді, коли законодавцем створюється логічна конструкція суперечливих понять, при яких кожне конкретне явище може належати лише до одного класу (класу “А”) і не може належати до іншого (класу “не А”). Наприклад, певне конкретне діяння особи може бути або злочином, якщо воно містить склад злочину, описаний в кримінальному законі (клас “А”), або не злочином, якщо воно такого складу не містить (клас “не А”). *Tertium non datur*. Таким чином, невизнання законодавцем певного діяння злочином рівнозначне визнанню його не злочином (правомірним діянням чи правопорушенням іншого виду). Отже, прогалини у даному випадку в законі немає: “кримінально-правовий статус” кожного можливого діяння людини законодавчо визначений. Таким чином, оскільки у даному випадку немає прогалини, значить немає і необхідності її подолання, в тому числі з використанням такого способу як аналогія закону. Так само і у випадку визначення покарання за конкретний злочин: особі, яка його вчинила, можуть бути призначені лише ті види покарань, можливість призначення

яких за даний злочин зумовлена санкцією статті та положеннями Загальної частини КК (клас “А”) і не можуть бути призначені будь-які інші покарання (клас “не А”). Тут також немає прогалини в законі, що унеможливує застосування його за аналогією.

Відомо, що як основна мета припису, що міститься в частині 4 статті 3 КК України, передбачалося унеможливлення визнання певного діяння злочином “за аналогією” та призначення покарання “за аналогією”. В такий спосіб автори цього припису прагнули реалізувати у вітчизняному кримінальному законодавстві класичний принцип *nullum crimen nulla poena sine lege*. Однак, як виявляється, в даних випадках взагалі не можна говорити про аналогію закону, оскільки для її застосування немає підстави – прогалини в законі. Таким чином, попри наміри законодавця заборона застосування кримінального закону за аналогією отримала зовсім не той зміст, який в неї намагалися вкласти. Благий намір обернувся створенням проблеми застосування кримінального закону у тих випадках, коли в ньому дійсно має місце прогалина.

Прогалина в кримінальному законі може мати місце у тому випадку, коли питання, що ним регулюються, за своєю природою не можуть бути розділені на суперечливі (контрадикторні) класи, тобто коли законодавча неврегульованість не дорівнює законодавчій врегульованості. Наведемо простий приклад: під час відбування особою покарання у вигляді двох років позбавлення волі санкція статті, за якою вона засуджена, пом’якшена і максимальною межею покарання стало два роки обмеження волі. Призначене цій особі покарання, відповідно до частини 3 статті 74 КК України, має бути знижене до максимальної межі, встановленої санкцією нового закону, тобто до двох років обмеження волі. При цьому КК України не містить жодних положень про можливість і порядок зарахування в строк нового покарання частини вже відбутого покарання, що було призначене особі раніше. Очевидно, що ці відносини знаходяться в сфері регулювання кримінального закону, однак ним не врегульовані. І не можна стверджувати, що така неврегульованість є, з іншого боку, врегульованістю. Адже в подібній ситуації (при призначенні покарання за сукупністю вироків) законодавець передбачив можливість зарахування в строк остаточного покарання вже відбутої частини покарання за попереднім вирокіом.

Таким чином, що стосується наведеного прикладу, то застосовуючи за аналогією частину 4 статті 70, суд має в 2 роки обмеження волі, призначеного особі за новим законом, зарахувати строк уже відбутого покарання у вигляді позбавлення волі. При цьому КК України не містить і спеціальних правил щодо перерахунку одного покарання в

інше в такій ситуації. Найбільш схожу ситуацію регулюють приписи статті 72 КК, встановлені для перерахунку одного покарання в інше при призначенні покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків. Отже, в законодавстві знову ж таки є очевидна прогалина. Тому стаття 72 КК для наведеного прикладу також має бути застосована за аналогією.

Таким чином, не зважаючи на імперативність припису частини 4 статті 3 КК України, його слід розуміти лише як такий, що забороняє визнавати “за аналогією” злочином діяння, що не передбачене законом як таке, та призначати покарання “за аналогією”. Хоча підстав для застосування закону за аналогією в даних випадках і немає, оскільки в законі немає прогалини. В усіх інших випадках, коли в кримінальному законі встановлена прогалина, з метою її подолання закон може бути застосований за аналогією. Зрозуміло, що застосування закону за аналогією в такій ситуації, не повинно йти на шкоду правам і законним інтересам особи, яка вчинила злочин.

В.Ф. ПРИМАЧЕНКО,

слухач магістратури

**Юридичної академії Міністерства внутрішніх
справ (м. Дніпропетровськ)**

НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ ІНСТИТУТУ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН

Кримінальний кодекс України 2001 року, поряд з багатьма іншими новаціями, значно розширив кількість обставин, що виключають злочинність діяння. Особливе місце серед них посідає інститут затримання особи, яка вчинила злочин, оскільки раніше цей інститут, хоч і мав законодавче закріплення, самостійно не застосовувався, а прирівнювався до необхідної оборони, що зовсім не сприяло його належній теоретичній розробці. Такі передумови формування зазначеної обставини призвели до того, що чинна редакція ст.38 КК містить ряд недоліків, на які, з нашої точки зору, необхідно звернути увагу.

По-перше, законодавець не врахував пропозиції, висловлені юристами щодо часу, протягом якого можна затримувати злочинця після вчинення ним злочину [1]. Так, у ч.1 ст.38 КК зазначено: “Не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб *безпосередньо* після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, котра

вчинила злочин...”. Термін “безпосередність” використано для встановлення певних меж, в яких затримання особи, яка вчинила злочин, за наявності дотримання інших необхідних умов, буде визнаватись правомірним. На нашу думку, це є недоцільним, і право на затримання особи, яка вчинила злочин мусить мати кожен громадянин України в будь-який час, поки не сплинуть строки давності притягнення злочинця до кримінальної відповідальності. Подібним чином, це питання вирішено в аналогічних нормах кримінальних кодексів Казахстану, Білорусі та Росії.

По-друге, вважається доцільним дати конкретну вказівку в ст.38 КК на те, які злочини має вчинити злочинець, для того, щоб завдання йому шкоди при затриманні визнавалось правомірним. П.П. Андрушко з цього приводу зазначав: “Підставою для затримання особи, яка вчинила злочин, має визнаватись вчинення нею не будь-якого суспільно-небезпечного посягання, що визнається кримінальним законом злочинном, а лише такого суспільно небезпечного посягання (злочину), характер і ступінь якого, обстановка його вчинення та дані про особу, яка його вчинила, зумовлюють необхідність негайного затримання такої особи” [2]. На наш погляд, не можна також здійснювати затримання особи, шляхом застосування до неї насильницьких дій, якщо вона вчинила злочин невеликої тяжкості або з необережності.

По-третє, не досить вдалим є формулювання в ч.2 ст.38 КК поняття “перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця”, оскільки воно містить оціночні категорії, які не дають змоги встановити об’єктивну істину в кожному конкретному випадку. В даній нормі під таким перевищенням розуміється: “умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця”. Що це за “тяжка шкода” і що таке “явна невідповідність”, залишається здогадуватись.

Далі, виходячи із чинної редакції розглядуваної статті, можна зробити висновок, що оцінка вчиненого як перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, повністю залежить від правозастосовника, в той час як поняття “тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця”, перш за все повинно бути звернено до громадян, які здійснюють таке затримання. Вони мають усвідомлювати, що тяжка шкода, що завдається злочинцеві, який затримується, є зайвою і не викликана необхідністю.

По-четверте, в ст.38 КК відсутня регламентація застосування зброї (вогнепальної, холодної, гладкоствольної, мисливської тощо), яка законно чи незаконно перебуває в особи, що здійснює затримання злочинця. У випадках, коли це стосується спеціальних суб’єктів за-

тримання, діяльність яких регламентується окремими законами (міліція, органи державної безпеки тощо), особливих питань не виникає, хоча і тут необхідно врегулювати деякі проблеми, зокрема співвідношення права на застосування вогнепальної зброї і спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів та їх права на затримання злочинця, що передбачене Кримінальним кодексом. Щодо цивільних осіб, то на наш погляд, при затриманні ними злочинця, слід передбачити: 1) порядок та умови застосування зброї, на яку вони мають право; 2) вплив правомірного акту затримання злочинця із застосуванням зброї, що знаходилась у затримуючого без відповідного дозволу, на його кримінальну відповідальність за незаконне зберігання такої зброї.

Ці та інші питання, обумовлюють необхідність законодавчого вдосконалення в кримінальному праві України, інституту затримання злочинця, як обставини, що виключає злочинність діяння.

Література

1. Баулін Ю.В. Обстоятельства, исключают преступность деяния. – Х.: Основа, 1991.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – С. 74.

О.І. САСКО,

викладач кафедри

правничих дисциплін

Волинського інституту

імені В'ячеслава Липинського МАУП

РОЗМЕЖУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Проголошена в Україні побудова соціально орієнтованої ринкової економіки вимагає оптимізації управління на всіх напрямках фінансово-господарської діяльності.

Серед різноманіття форм і видів розвитку економіки господарській діяльності належить провідне місце. На думку зарубіжних науковців, господарська діяльність держави лежить в основі всього розвитку в період переходу від одного стану економіки до іншого. Активізація господарської діяльності є необхідною умовою створення динамічної економіки.

Той факт, що у перехідний період в економіці відбуваються суттєві зміни, які сприяють темпу росту злочинності, її латентність і осо-

бливо зміна її структури, виникає необхідність удосконалення класифікації господарських злочинів.

Дана проблема отримала відбиток в наукових публікаціях та навчальній літературі. При розробці кримінально-правових норм, які б передбачали відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності робоча комісія намагалася використати всі досягнення теорії і практики кримінального права інших країн і при цьому орієнтувалась на об'єктивно існуючі блоки злочинності у сфері господарювання, а саме:

1. Злочини у сфері кредитно-грошових відносин і банківської діяльності;
2. Злочини у зовнішньоекономічній діяльності;
3. Злочини у сфері приватизації державного майна;
4. Злочини у сфері споживчого ринку.

Грунтовно розглянувши проблему кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності напередодні прийняття нового Кримінального кодексу, А.І.Перепелиця виділяв декілька груп господарських злочинів, які посягають на суспільні відносини, що забезпечують інтереси господарювання. Усі злочини в сфері господарювання автор поділяв на три групи.

Перша група об'єднує в себе злочини, які у кодексі 1960 року такими не визнавалися. До них належать: легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом; незаконне використання товарного знаку; фальсифікація способів вимірювання; порушення антимонопольного законодавства.

До другої групи автор відносить злочини, які і раніше були передбачені у кримінальному кодексі, але викладені в іншій редакції, а саме, це обман покупців та замовників (два злочини в одній статті); випуск або реалізація недоброякісної продукції.

До третьої групи віднесені суспільно небезпечні діяння: зайняття забороненими видами господарської діяльності; фіктивне підприємництво; шахрайство з фінансовими ресурсами; незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю; розголошення комерційної таємниці; порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів; змова про зміну чи фіксування цін або примушування до їх змін чи фіксування; приховування банкрутства (у кримінальному кодексі ця стаття викладена в іншій редакції, а саме: приховування стійкої фінансової неспроможності); фіктивне банкрутство; незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору; підроблення знаків поштової оплати і

проїзних квитків [1]. Автор вважає, що до цієї групи варто включити перенесені з глави “Державні злочини” такі, як митні, бюджетні злочини, які повним правом можна назвати фінансовими.

У підручнику за редакцією М.І. Бажанова, В.Я. Тація, В.В. Сташиса зазначено, що злочини, які вчиняються у сфері господарської діяльності, законодавець класифікує виходячи зі спільності їх родового об’єкта, яким є суспільні відносини, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів, робіт і послуг.

Безпосереднім об’єктом цих злочинів виступають конкретні суспільні відносини, що складаються у певній сфері господарської діяльності. Залежно від безпосереднього об’єкта посягання, злочини, які вчиняються у сфері господарської діяльності, можуть бути таких видів:

1. Злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної систем України (статті 199, 200, 201, 207, 208, 210, 211, 212, 204, 215, 216);
2. Злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності господарюючих суб’єктів (статті 202, 203, 205, 206, 209, 213, 214, 228, 229, 230, 231, 232);
3. Злочини у сфері банкрутства (статті 218, 219, 220, 221);
4. Злочини у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів (статті 222, 223, 224);
5. Злочини у сфері обслуговування споживачів (статті 217, 225, 226, 227);
6. Злочини у сфері приватизації державного та комунального майна (статті 233, 234, 235) [2].

Можна погодитися, що критерієм класифікації злочинів, які закріплені у розділі VII КК України, є їх безпосередній об’єкт. За змістом цілком безпосередні об’єкти даних злочинів відповідають їх родовому об’єкту.

Під родовим об’єктом мається на увазі об’єкт, який охоплює певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною і економічною сутністю суспільних відносин, які в силу цього охороняються єдиним комплексом взаємопов’язаних кримінально-правових норм [3].

Злочини у сфері господарської діяльності можуть бути систематизовані за самими різними ознаками (форми вини, способу або місця скоєння і ін.), однак при побудові основної системи різних груп злочинів використовується родовий об’єкт злочину. У межах родового об’єкта, який об’єднує всі господарські злочини, виділяються видові об’єкти, які дозволяють згрупувати певні їх види.

На основі названого критерію – безпосереднього об'єкта, який відповідає за змістом родовому об'єкту, – всі злочини у сфері господарської діяльності можна класифікувати за такими видами:

1. Злочини у сфері виконання бюджету. Сюди належать злочини, які посягають на сферу фінансів у частині формування бюджету, а саме порушення законодавства про бюджетну систему України (ст.210), видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст.211), статті 199, 200, 214 та 223. Ці злочини, порушуючи встановлений порядок обігу грошей та цінних паперів, посягають на фінансові інтереси держави та учасників господарської діяльності.

2. Злочини, які порушують загальні принципи встановленого порядку на здійснення підприємницької і іншої економічної діяльності, тобто ті суспільні відносини, які забезпечують інтереси у сфері господарської діяльності (злочини у сфері підприємництва). До них належать: статті 203, 204, 205, 206, 209, 213, 217, 224, 231. Дані злочини порушують порядок здійснення господарської діяльності “зсередини”, тобто безпосередньо учасниками цієї діяльності.

3. Злочини проти інтересів кредиторів: статті 218, 219, 220, 221. Кредитні відносини – один із найважливіших елементів ринкової економіки, і держава активно захищає інтереси кредиторів.

4. Злочини, які пов'язані з проявом монополізму і недобросовісної конкуренції. Ці злочини посягають на основну ознаку ринкової економіки, тобто її основний важіль – конкуренцію. До них слід віднести: змову про зміну чи фіксування цін або примушування до їх змін чи фіксування (ст.228), незаконне використання товарного знака (ст.229), порушення антимонопольного законодавства (ст.230).

5. Злочини, спрямовані проти встановленого порядку зовнішньоекономічної діяльності (митні злочини): контрабанда (ст.201)

6. Злочини, які порушують встановлений порядок обігу валютних цінностей (валютні злочини): ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (ст.207), незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст.208),

7. Злочини проти встановленого порядку сплати податків (податкові злочини). До цієї групи належать ст.212, 216, 222.

8. Злочини проти прав і інтересів споживачів: обман покупців та замовників (ст. 225), фальсифікація засобів вимірювання (ст. 226).

9. Злочини у сфері приватизації державного та комунального майна (статті 233, 234, 235)

Ця класифікація за злочини у сфері господарської діяльності, на наш погляд, є оптимальною, оскільки базується на деталізації безпосе-

редніх об'єктів названих злочинів і дозволяє відобразити специфіку кожної з груп цих злочинних діянь. Виходячи з опису в диспозиціях норм про відповідальність за ці злочини та їх ознаки, безпосередні об'єкти злочинних діянь представлені окремими сферами родового об'єкта – економічною діяльністю, – кожна з яких охоплює одну або декілька її сторін: виробництво, перерозподіл, споживання матеріальних або інших благ.

Література

1. *Перепелица А.И.* Ответственность за преступления в сфере хозяйственной деятельности по проекту нового уголовного кодекса Украины // *Фінансова злочинність: Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару*, [Харків], 12 – 13 лютого 1999р./ [Редкол.: Борисов В.І.(гол.ред.) та ін.]. – Х.: “Право”, 2000. – С.11
2. *Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М.І.Бажанов, В.Я.Таций, В.В.Сташис, О.І.Зінченко та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация.* – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. – С.156
3. *Таций В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України. Х., 1994. – С. 64, а також: *Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник для студентов юрид.вузов и фак. / Под ред. профессора М.И. Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я. Тация.* Х.,1998. – С.83.

Н.П. ТИНДИК,

здобувач кафедри адміністративного права і
адміністративної діяльності

Львівського інституту внутрішніх справ
при НАВС України

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ ІМІГРАЦІЇ

Робота правоохоронних органів усіх рівнів щодо протидії нелегальній імміграції ведеться на основі сучасної законодавчої бази України. Найважливішими законами України, які становлять правову основу протидії нелегальній імміграції, є Закони України “Про правовий статус іноземців”, “Про біженців”, “Про внесення змін до деяких зако-

нодавчих актів України щодо боротьби з нелегальною міграцією”, “Про державний кордон України”, “Про прикордонні війська України”, “Про міліцію”, “Про імміграцію”. Домінуючим законом при вирішенні питань щодо протидії нелегальній імміграції на сьогоднішній день є Закон України “Про правовий статус іноземців”, який розвиває і доповнює національне законодавство стосовно проблем нелегальної імміграції, його статті спрямовані на протидію цьому явищу.

Дуже важливе значення має ст. 29 цього Закону, в якій формулюються підстави відповідальності за порушення, скоєні іноземними громадянами на території України.

Іноземці, які вчинили злочин, адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність на загальних підставах. Нелегальна імміграція – це протиправне явище, яке завдає шкоди українському суспільству, тому нелегальні іммігранти несуть відповідальність за порушення національного законодавства, яке забороняє нелегальний перехід державного кордону або нелегальне перебування в Україні з будь-якою метою.

У ст. 30 Закону України “Про правовий статус іноземців” визначається відповідальність за порушення порядку перебування в Україні, транзитного проїзду через її територію. Так, за порушення іноземцями встановленого порядку перебування в Україні, тобто проживання без документів, на право проживання в Україні або проживання за недійсними документами, недотримання встановленого порядку реєстрації чи пересування і вибору місця проживання, працевлаштування, ухилення від виїзду після закінчення терміну перебування, а також за недотримання Правил транзитного проїзду через територію України до них застосовуються заходи відповідно до чинного законодавства України. Законодавством України визначена також можливість скорочення терміну тимчасового перебування в Україні (ст. 31).

Важливою є ст. 12 цього Закону, в якій зазначено: “Пропуск осіб, які перетинають державний кордон України, здійснюється Прикордонними військами України за дійсними документами на право в’їзду на територію України або виїзду з України”, а ст. 9 передбачає “Перетинання державного кордону України в пунктах пропуску, що встановлюються Кабінетом Міністрів відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України”, тобто Закон України “Про правовий статус іноземців” чітко визначає порядок перетинання державного кордону України. А ст. 20 цього Закону визначає поняття порушника державного кордону України. Це “особи, які перетнули або намагаються перетнути державний кордон України будь-яким спосо-

бом поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску через державний кордон України, але з порушеннями правил його перетинання” [1].

Таким чином, ми бачимо, що Законом України визначено, яке перетинання державного кордону України буде незаконним, коли особа: а) перетнула державний кордон поза пунктами пропуску; б) перетнула державний кордон в пунктах пропуску через державний кордон України, але без встановлених документів чи дозволу відповідних органів влади.

Перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон, але без встановлених документів може означати, що особа перетнула державний кордон:

а) з підробленим документом на право перетинання державного кордону України; підробленим чи дійсним, але оформленим на іншу особу;

б) сховавшись від прикордонного контролю у тайнику або іншому місці.

Згідно Закону України “Про державний кордон України” передбачається кримінальна, адміністративна або інша відповідальність осіб, винних за порушення даного Закону, а Закон України “Про прикордонні війська України” визначає обов’язки прикордонних військ України та покладає на них завдання припиняти будь-які спроби незаконного перетину державного кордону України (ст. 6 п.1).

Із проаналізованих законів видно, що вони вирізняють проблему нелегальної імміграції серед інших порушень, передбачають протидію та профілактику цього явища, але повне розв’язання даної проблеми, на наш погляд, залежить від цілого комплексу правових, організаційних та фінансових питань, які нині вирішуються надто повільно.

Новим і досить кардинальним щодо посилення боротьби з нелегальною імміграцією, на нашу думку, є Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з нелегальною міграцією”, яким було передбачено внесення змін до деяких законодавчих актів України, а саме:

- доповнення Кримінального кодексу України ст. 75-1, зміст якої в новому Кримінальному кодексі України, прийнятому 7 сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 року відображений у ст. 332 “Незаконне переправлення осіб через державний кордон України” і звучить так: “організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод – карається позбавленням волі на строк від двох до п’яти років з конфіскацією транспортних або інших засобів вчинення злочину.

Ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, – караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією засобів вчинення злочину”;

– зміст ст. 75 “Незаконне перетинання державного кордону” знайшов своє відображення також у ст. 331 нового ККУ і викладений у такій редакції: “перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України, але без відповідних документів чи дозволу – карається штрафом до п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

Ті самі дії, вчинені особою, яка раніше була засуджена за такий самий злочин, – караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років.

Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що поєднані із застосуванням зброї, – караються позбавленням волі на строк від двох до п’яти років.

Чинність цієї статті не поширюється на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства без відповідних документів чи дозволу для використання права притулку відповідно до Конституції України, а також з метою набуття статусу біженця, і на випадки прибуття в Україну без встановленого документа її громадян, які стали жертвами злочинів, пов’язаних з торгівлею людьми [2,163-164].

Крім того Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з нелегальною міграцією” було передбачено також доповнення та внесення змін до КУпАП, а саме:

– доповнення ст. 204-1, якою передбачено: накладення штрафу від сорока до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк до п’ятнадцяти діб, за перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без встановлених документів чи дозволу відповідних органів державної влади. Чинність цієї статті не поширюється на випадки повернення в Україну громадян України, які незаконно перетнули державний кордон України, а так само прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства для використання ними права на притулок або набуття статусу біженця, якщо вони в установленний законом термін звернулися до відповідних органів державної влади [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що зміни та доповнення,

які час від часу вносяться у чинне законодавство, повинні посилити роботу правоохоронних органів усіх рівнів щодо протидії нелегальній імміграції.

Література

1. Закон України "Про правовий статус іноземців" // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 23.
2. Кримінальний кодекс України, прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 р. // Юрінком Інтер. – Київ., 2002. – С.163-164.
3. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з нелегальною міграцією" // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1.

М.В. ХВОРОСТЯНИЙ,

асистент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського Національного університету
ім. І.І. Мечникова

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ ЯК МОЖЛИВИЙ ШЛЯХ ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

1 вересня 2001 року в Україні вступив у дію новий Кримінальний кодекс, але вже сьогодні йдеться про внесення необхідних змін у його положення. Саме для того, щоб ці зміни були правильними і не завели законотворчий шлях у "глухий кут", на нашу думку, не треба нехтувати досвідом колишніх країн- учасників "Варшавського договору", які пройшли шлях зміни і вдосконалення кримінального законодавства трохи раніше.

Цікавим прикладом у цій справі є Польща, де новий кримінальний кодекс був прийнятий 6 червня 1997 року і вступив у силу 1 вересня 1998 року. Робота над цим кодексом йшла у кілька етапів: у листопаді 1990 року з'явилася перша робоча редакція, у грудні 1991 року – її змінена версія, а у березні 1994 року був запропонований на загальний розгляд проект нового кримінального кодексу (був опублікований у № 2 у щомісячника "Państwo i Prawo" за 1994 рік).

Необхідність прийняття нового кримінального кодексу Польщі полягала насамперед у тому, що, незважаючи на зміни у кримінальному законодавстві, які були проведені у 1989, 1990, 1993, 1994 та 1995

роках, існуюче тоді кримінальне право вимагало глибокої, комплексної реформи. Діючий на той час кримінальний кодекс 1969 року був створений (як і минулий КК України), насамперед для того, щоб захищати тоталітарну систему правління, і був знаряддям для досягнення політичних цілей [3, 22].

Нове польське кримінальне право повинно було відповідати вимогам демократичної правової держави, у котрому кримінальне право виконує функції охорони, охороняючи насамперед загальну систему цінностей, а не є інструментом політики окремої групи осіб. Метою нового кримінального права має бути насамперед охорона гідності людини (як потерпілого, так і злочинця), а також охорона майна, що належить людині, її розвитку і нормальних стосунків з іншими людьми.

Процес прийняття кримінального кодексу 1997 року в Польщі не проходив гладко. В той час, як у наукових колах найбільші суперечки точилися навколо засад відповідальності, у політичних колах найбільше незадоволення викликала надмірна лібералізація системи санкцій. Виявилось, що найскладніша проблема у провадженні глибокої реформи кримінального права – це переконання політиків у необхідності такої його системи, яка існує у країнах Європейського Союзу, що спирається на ліберальні види санкцій (штраф, позбавлення окремих прав тощо).

Але незважаючи на постійні суперечки, котрі при прийнятті такого великого і важливого акту є річ цілком нормальна, новий кримінальний кодекс Польщі був прийнятий і вступив у дію 1 вересня 1998 року. Слід визнати, що його ухвалення є значною датою в історії польського кримінального права, а сам кодекс є великим кроком на шляху пристосування польського права до права Європейського Союзу.

Вже сьогодні у розвитку кримінального законодавства України та Польщі наявні спільні риси, однією з яких є, наприклад, відсутність розподілу відповідальності за посягання на державне та приватне майно, багато в чому збігаються положення особливої частини польського та українського КК (положення стосовно охорони майна, життя та здоров'я людини і т. ін.). Особливої уваги заслуговують розділи, що містять положення про охорону господарського обігу, в основу яких покладено однакові принципи, і норми яких також багато в чому збігаються. Це все говорить про приблизно однаковий шлях розвитку правової системи наших держав.

Саме тому, на нашу думку, треба продовжувати слідкувати за розвитком кримінального права у Польщі, робити висновки та по можливості не повторювати чужих недоліків на шляху вдосконалення

кримінального права України, а те, що українська правова система буде вдосконалюватись за приблизно тим же шляхом, що й польська, обумовлено вибором Україною курсу до об'єднаної Європи.

Література

1. Kodeks karny z orzecznictwem. opracował Krzysztof Janczukowicz – Kraków, 2002. – 740 s.
2. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под редакцией Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова; 2-е изд. – Х.: ООО «Одиссей», 2002. – 960 с.
3. Andrzej Marek. Prawo karne. – Warszawa, 2001. – 706 s.
4. Lech Gardocki. Prawo karne. – Warszawa, 2001. – 327 s.

В.М. ШЕВЧУК,
старший викладач кафедри
кримінального права, кримінального
процесу та криміналістики
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

ПІДСТАВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

Економічна реформа, яка триває протягом останнього десятиліття в нашій державі, створила необхідні умови для розвитку ринкового господарювання, а також породила певне коло проблем, пов'язаних з регулюванням відносин у сфері розподілу прибутків, одержаних громадянами та суб'єктами підприємницької діяльності.

Одним з методів регулювання розподілу прибутків, одержаних громадянами та суб'єктами підприємницької діяльності, може виступати оподаткування. Ефективність цього методу залежить від низки чинників, вирішальним з яких може бути принцип економічної доцільності та пропорційності системи оподаткування.

Неузгодженість у застосуванні методів оподаткування може призвести, з одного боку, до наявності прогалин у податковому законодавстві, з іншого – до зловживань з боку суб'єктів оподаткування.

Для того, щоб запобігти зловживанням у сфері оподаткування, законодавець встановлює різні види юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства, зокрема кримінальну. Кримінальна відповідальність являє собою найсуворіший вид покарання і

встановлюється стосовно найнебезпечніших для суспільства податкових правопорушень.

Чинне законодавство містить статтю 212 КК України від 05. 04. 2001 р., яка передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. На відміну від статті 148² колишнього КК УРСР, яка визначала дві форми ухилення від сплати податків, - неподання податкових декларацій та розрахунків і приховування (заниження) об'єктів оподаткування, диспозиція статті 212 КК України, який діє нині, не визначає взагалі будь-яких форм ухилення від сплати податків. У диспозиції статті вказується більш загальний спосіб вчинення цього діяння.

Предмет злочинного посягання, передбачений статтею 148² колишнього КК УРСР, - є несплачений податок. Стаття 212 сучасного КК України, окрім несплаченого податку як предмета злочину виділяє також несплачені збори та інші обов'язкові платежі.

В той же час, нове кримінальне законодавство суттєво збільшило коло суб'єктів, яких можна притягти до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Стаття 212 КК України виділяє загальний суб'єкт податкового злочину: "...будь-яка особа..." та два спеціальних суб'єкта, а саме: 1) службова особа підприємства, установи, організації незалежно від форми власності; 2) особа, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи. А стаття 148² КК УРСР передбачала настання кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, вчинене посадовою особою (не службовою особою, як зазначено в новому кримінальному кодексі) суб'єкта підприємницької діяльності.

Суб'єктивна сторона податкового злочину може характеризуватися лише умислом, що й знайшло своє відображення як в чинному, так і колишньому кримінальному законодавстві.

Визначальним чинником у вирішенні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів є вчинення таких діянь, які завдали значної матеріальної шкоди державі. Матеріальна шкода, завдана державі, може кваліфікуватися як шкода, завдана у великих розмірах (ч. I ст. 148² КК УРСР, ч. II ст. 212 КК України), в особливо великих розмірах (ч. II ст. 148² КК УРСР, ч. III ст. 212 КК України) і в значних розмірах (ч. I ст. 212 КК України). Враховуючи відсутність економічної та політичної стабільності на сучасному етапі реформування нашого суспільства, законодавець визначає ступінь завданих державі збитків пропорційно законодавчо встановленому незмінному

еквіваленту, – неоподатковуваному мінімуму доходів громадян (ст. 212 КК України); мінімальному розміру заробітної плати (ст. 148² КК УРСР).

Таким чином, можна зробити висновок, що вирішальною умовою притягнення до кримінальної відповідальності за скоєння податкового злочину є наявність у діянні особи взаємопов'язаних юридичних фактів, які утворюють у своїй сукупності повний склад податкового злочину.

Література

1. Кримінальний Кодекс України від 05. 04. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 25 – 26. – Ст. 131.
2. Кримінальний Кодекс Української РСР від 28. 12. 1960 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1961. - № 2. – Ст. 14.
3. Кримінально-процесуальний Кодекс України від 28. 12. 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
4. Уголовный Кодекс Украины. Комментарий / Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. Издание второе. – Х.: ООО «Одиссей», 2002. – 960 с.
5. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под редакцией заслуженного деятеля науки и техники Украины, д.ю.н., проф. Е.Л. Стрельцова. – Х.: ООО «Одиссей», 2002. – 672 с.

М. ШОМІН,
студент Київського національного
університету ім.Тараса Шевченка

НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.204 КК УКРАЇНИ

Зі змісту статті 204 КК України видно, що предметом злочину є незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби або інші підакцизні товари. Тобто в даному випадку родовим поняттям є "підакцизні товари", яке серед іншого включає і алкогольні та тютюнові вироби. Згідно декрету Кабінету Міністрів від 26 грудня 1992 р. у редакції 22 березня 2001 року підакцизними є визначені законом товари (продукція), до ціни яких включається акцизний збір. Згідно Закону "Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби" алкогольними напоями є продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукромістких матеріалів або виготовлені на основні харчових спиртів з

вмістом спирту етилового понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць, які відносяться до товарних груп Гармонізованої системи опису та кодування товарів під кодами 22 04, 22 05, 22 06, 22 08 (аналогічне визначення міститься в законі "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів"). Для того, щоб дати вичерпний перелік алкогольних напоїв, необхідно звернутись до Гармонізованої системи опису та кодування товарів. У преамбулі Закону "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" зазначено:

1) Закон приймається з метою посилення боротьби з незаконним виробництвом та обігом алкогольних напоїв на території України.

2) Дія цього закону не поширюється на виробництво і торгівлю пивом, а також на виробництво вин виноградних і плодово-ягідних, наливки і настоянок, виготовлених громадянами в домашніх умовах для власного споживання.

Отже, легально можна займатися виготовленням в домашніх умовах лише виноградних та плодово-ягідних вин, наливки і настоянок, що призначені тільки для власного споживання.

Неврегульованим залишається досить важливе питання : чи належить самогон та інші міцні спиртні напої домашнього виготовлення до предмета злочину, передбаченого ст.204 КК України? Позиції науковців з цього приводу розійшлися: так, Андрушко П.П. вважає, що: "В частности не должны признаваться алкогольными напитками в понимании ст.204 брага(бражка), самогон и его разновидности (чача, арака, тутовая водка), а также другие крепкие спиртные напитки домашней выработки....., так как они не относятся ни к одной из товарных групп Гармонизированой ситстемы, а способы их изготовления не соответствуют установленным стандартом способом изготовления алкогольных напитков" і далі: " Учитывая одинаковость технологии (способа) изготовления, крепкие спиртные напитки домашней выработки, в том числе и самогон, изготовленные путем перегонки бражки, содержание спирта этилового в которых превышает 40 объемных единиц, формально должны признаваться спиртом этиловым – то есть признаваться предметом, предусмотренного ст.204 преступления."(1, с. 419). В.О. Навроцький: "Наразі кримінальна відповідальність не обумовлена масовою кількістю підакцизних товарів (а самогонка як міцний спиртний напій до них належить), ні тривалістю їх зберігання."(2, с. 20) Таку ж позицію займає і М.Й.Коржанський (3, с. 355). О.О. Дудоров вважає: "Самогон та інші міцні спиртні напої домашнього виготовлення (чача, арака тощо) не визнаються предметом цього

злочину.”(4,с. 527) Л.Б Ільковець (5, с. 280) та В.М. Кирилко (6, с. 170) – ці питання взагалі не розглядають. На нашу думку, самогон та інші міцні спиртні напої домашнього виготовлення слід віднести до предмета злочину, передбаченого ст.204 КК України, з наступних причин:

1) Хоч формально самогон як вид алкогольного напою не міститься в Гармонізованій системі опису та кодування товарів, однак можна співставити самогон з іншими алкогольними напоями, що містяться у цій системі, таких як, наприклад, "міцні спиртні напої", як пропонується В.О.Навроцьким, чи, за певних умов, як спирт етиловий, як пропонує П.П. Андрушко.

2)Самогон не зазначено в преамбулі Закону № 481/95 як різновид алкогольних напоїв, що допускаються для виготовлення в домашніх умовах.

Згідно закону "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" під незаконним виробництвом алкогольних напоїв слід розуміти виробництво алкогольних напоїв без наявності ліцензії на цей вид підприємницької діяльності. Одночасно з видачею ліцензії орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України видає суб'єкту підприємницької діяльності додаток до ліцензії, що містить перелік видів спиртів та алкогольних напоїв, які суб'єкт підприємницької діяльності має право виробляти. Також, згідно ст.9 та ст.10 згаданого закону, алкогольні напої повинні відповідати вимогам затверджених і зареєстрованих у встановленому законодавством порядку нормативних документів, які діють в Україні. Крім того, алкогольні напої підлягають обов'язковій сертифікації в порядку і в строки, визначені законодавством. Тому, легальне виготовлення самогону чинним законодавством не передбачено.

Література

1. Научно-практический комментарий Криминального кодекса Украины / Отв. ред. С.С.Яценко. изд.3-е. -К.:А.С.К.,2003.– 936с .
2. *Навроцький В.О.* Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз Кримінального кодексу України 1960 та 2001 р.) – К., Атіка, 2001.– 272 с.
3. *Коржанський М.Й.* Науковий коментар до Кримінального кодексу України. – К.: Атіка, Академія. Ельга-Н.– 2001.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.– К.: Каннон, 2001. –1104 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України Особлива частина. – К. – “Форум,” 2001.

В.Р. ЩАВІНСЬКИЙ,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії
внутрішніх справ України

ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОЇ ЕМІСІЇ ЦІННИХ ПАПЕРІВ (СТАТТЯ 223 КК УКРАЇНИ)

Проблема предмета злочину в кримінальному праві є однією з найсуперечливіших. Юридична природа предмета та його місце в механізмі злочинного посягання має свою історію і сьогодні продовжує викликати наукові дискусії. Відповідні положення про предмет злочину розглядалися, головним чином, у зв'язку з відмежуванням його від об'єкта злочину.

Професор Коржанський М.Й. вважає, що під предметом злочину слід розуміти будь-які речі, предмети матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [1].

З диспозиції ч.1 ст. 223 КК України видно, що предметом досліджуваного злочину є цінні папери. Законодавство України містить вичерпний перелік цінних паперів.¹ Згідно чинного українського законодавства цінні папери – це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату прибутку у вигляді дивідендів або відсотків, а також можли-

¹ Необхідно зазначити, що повний перелік цінних паперів які можуть випускатись і бути в обігу можна визначити на підставі багатьох законодавчих актів: Закону України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18 червня 1991р., Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30 жовтня 1996р., Закону України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" від 15 березня 2001р. та Закону України "Про приватизаційні папери" від 6 березня 1992р., Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28 грудня 1994р., Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання" 19 лютого 1993р.

вість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам [2].

Відповідно до ст. 3 Закону України “Про цінні папери та фондову біржу” від 18 червня 1991 р. в Україні можуть випускатися і бути в обігу такі види цінних паперів: акції, облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик, облігації місцевих позик, облігації підприємств, казначейські зобов'язання республіки, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, векселі, приватизаційні папери.

Відповідно до Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30 жовтня 1996 р. до цінних паперів віднесені також похідні цінні папери.

Похідні цінні папери – це цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом терміну, визначеного договором (контрактом), цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів. До спеціальних (похідних) фондових паперів належать¹: опціони, варанти, ф'ючерсні контракти (ф'ючерси), форвардні контракти.

Досліджуючи норми господарського законодавства, можна з'ясувати, які види цінних паперів можуть випускатися та використовуватись в Україні. Але чи всі вони можуть бути предметом злочину, передбаченого ч.1 ст.223 КК України? Відповісти на це питання можливо лише шляхом аналізу кожного виду цінних паперів.

Аналіз цінних паперів, які можуть випускатися і використовуватися в Україні, свідчить, що предметом злочину, передбаченого ч.1 ст. 223 КК України, можуть бути не всі цінні папери, а лише ті, які відповідають наступним критеріям:

1. Цінні папери повинні бути емітовані юридичними особами – суб'єктами господарської діяльності. Як ми вже зазначали, суб'єкти господарської діяльності можуть випускати наступні цінні папери: акції, облігації, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, векселі, похідні цінні папери.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – ДКЦПФР) роз'яснила, що до державних цінних паперів належать цінні папери, випущені відповідно до законодавства України, та емітентами яких є центральні органи державної влади та управління, що здійсню-

¹ Правила випуску та обігу фондових деривативів №13 від 24.06.97 р. Затверджено рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку // Українська інвестиційна газета" №28 від 31.07.97р.

ють фінансово-кредитну діяльність.¹ До державних цінних паперів належать казначейські зобов'язання республіки та облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик, оскільки їх емітентом є Кабінет Міністрів України.

Не відповідають цьому критерію цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування (облігації місцевих позик), оскільки вони не є суб'єктами господарської діяльності, а також приватизаційні папери, оскільки їх емітентом виступає Національний банк України.

2. Цінні папери повинні підлягати обов'язковій реєстрації у ДКЦПФР. Згідно чинного законодавства ощадні сертифікати та векселі (прості та перевідні), а також боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази та інші фінансові та банківські документи не підлягають такій реєстрації.

3. Розповсюдження цінних паперів здійснюється шляхом відкритої підписки. До них належать акції відкритих акціонерних товариств, інвестиційні сертифікати інвестиційних фондів та інвестиційних компаній, облігації підприємств, похідні цінні папери.

При емісії акцій закритими акціонерними товариствами ці акції повністю розподіляються між засновниками при створенні такого товариства, тому вони не можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки, тобто купуватися, продаватися або відчужуватись іншим способом.

Тому відповідно до зазначених критеріїв, предметом злочину, передбаченого ч.1 ст.223 КК України, є недержавні цінні папери, які розміщуються шляхом відкритої підписки, тобто цінні папери, емітентами яких є суб'єкти господарської діяльності – юридичні особи, котрі від свого імені випускають цінні папери та виконують зобов'язання, що впливають з умов їх випуску, а також недержавні похідні цінні папери.

Такими цінними паперами можуть бути акції відкритих акціонерних товариств, облігації підприємств, інвестиційні сертифікати інвестиційних фондів та інвестиційних компаній, похідні цінні папери.

Література

1. М.Й. Коржанський. Уголовне право України. Частина загальна: Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 134.
2. Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18 червня 1991

¹ Роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 22 від 20.10.99 р. // "Українська інвестиційна газета". – № 46 (216), 23.11.99 р.

- р. №1201-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – №38, ст.508.
3. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30 жовтня 1996 р. №448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №51. – Ст.292
 4. Закон України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) від 15 березня 2001р. – № 2299-III // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001, № 21. – С.103
 5. Закон України від 6 березня 1992 року, №2173-XII “Про приватизаційні папери” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – №24. – С. 352.
 6. Закон України від 28 грудня 1994 року №334/94-ВР “Про оподаткування прибутку підприємств” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1995. – №4. – С.28.
 7. Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання” 19 лютого 1993р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 17. – С. 184)
 8. Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18 червня 1991р. №1201-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР) 1991. – №38. – С.508.
 9. Правила випуску та обігу фондових деривативів від №13 від 24.06.97 Затверджено рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку // Українська інвестиційна газета" №28 від 31.07.97р.
 10. Роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 22 від 20.10.99 // "Українська інвестиційна газета", № 46 (216), 23.11.99

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

О.В. БАТЮК,

аспірант кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету
Волинського державного університету
імені Лесі Українки

ЩОДО ПИТАННЯ СТРОКІВ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО З МАТЕРІАЛАМИ СПРАВИ

При розгляді даної проблеми у першу чергу слід сказати, що ознайомлення учасників процесу, у тому числі обвинуваченого, з матеріалами справи, ґрунтується на конституційній нормі, яка закріплена в статті 32 Конституції України, а саме: кожен громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не становлять державної або іншої захищеної законом таємниці [1].

Слід погодитися з думкою В. Маляренка, що у Кримінально-процесуальному кодексі (КПК) України зазначене питання в цій частині поки що не приведене у відповідність з Конституцією [3]. Про це свідчать такі моменти:

1) у КПК не передбачено можливість і процедуру ознайомлення зацікавлених осіб з матеріалами справи при відмові у порушенні кримінальної справи;

2) враховуючи, що у ст. 218 КПК йдеться про ознайомлення з матеріалами лише тієї справи, яка підлягає скеруванню до суду з обвинувальним висновком, виникають серйозні проблеми щодо ознайомлення з матеріалами справи при закритті з реабілітуючих підстав та звільненні обвинуваченого від відповідальності у випадках, передбачених ст.ст. 7, 7¹, 7², 7³, 8, 10, 11¹ КПК, в яких не складається обвинувальний висновок.

Саме при застосуванні ст. 218 КПК особливої уваги набуває питання про строки ознайомлення обвинуваченого з матеріалами справи. Як відомо, у відповідності до ч. 5 ст. 156 КПК час ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами справи при обчисленні строку тримання під вартою як запобіжного заходу не враховується [2]. На наш погляд, ця неконкретна та суперечлива норма викликає слушну критику з боку обвинувачених та їх захисників. Саме тому суди також не можуть визначитись у правильному її застосуванні.

Поряд з цим, на наш погляд, законодавець, з одного боку, передбачає обов'язковість надання можливості обвинуваченому і його захиснику ознайомитись з матеріалами справи і встановлює правові наслідки порушення даного права (ст. 370 КПК), але в той же час тягар виконання цієї процесуальної дії покладає на обвинуваченого. Як влучно з цього приводу зазначає В. Маляренко, навіть певного мінімуму часу, який витрачає обвинувачений та його захисник на ознайомлення з матеріалами справи, у строк тримання під вартою як запобіжного заходу обмежує право обвинуваченого на захист, а також суперечить конституційній засаді рівності сторін перед законом [3].

В цьому вбачається певна необ'єктивність законодавця, саме у тому, що презумується винність обвинуваченого у злочині та його намагання уникнути відповідальності. Що при виконанні обов'язкової процесуальної дії час, який витрачає прокурор та потерпілий на ознайомлення з матеріалами справи, зараховується обвинуваченому в строк тримання під вартою як запобіжний захід, а час, що витрачають на таку ж дію обвинувачений та його захисник, — ні.

Саме тому, думаємо, у законі повинен бути передбачений певний максимум часу, протягом якого обвинувачений і його захисник можуть знайомитись з матеріалами справи в межах строку тримання під вартою як запобіжного заходу.

Поряд з цим, що стосується бажань ознайомлюватись зі справою поза межами визначеного законом часу, то вони, на наше переконання, мають виконуватись у відповідності з правилами, встановленими ч. 5 ст. 218 КПК; а саме, обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи. Однак, якщо обвинувачений і його захисник явно намагатимуться затягнути завершення справи, слідчий має право своєю мотивованою постановою визначити певний строк для ознайомлення з матеріалами справи. Така постанова підлягає затвердженню прокурором.

Підводячи підсумок вищевикладеного, необхідно зазначити, що було б доцільно в проекті КПК України зазначити норму статті, яка б конкретно визначала строк ознайомлення обвинуваченого і його захисника з матеріалами кримінальної справи з метою недопущення затягування завершення справи.

Література

1. Конституція України.— К., 1996.
2. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України.— К.: А.С.К., 2002.— 1056 с.
3. Маляренко В. Ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінальної справи // Право України.— 2002.— № 4.— С. 47.

ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

На початку 70-х років у галузі судової експертизи виник новий напрямок, що ґрунтувався на досягненнях і дослідженнях психіатрії і психології – комплексна судово-психіатрична експертиза (КСППЕ).

Сьогодні така експертиза має величезне значення для юриспруденції. Вона поєднує в собі використання наукових і методичних можливостей судово-психіатричної і судово-психологічної експертиз, результати досліджень проблем людини і, таким чином, є однією з найефективніших форм експертного дослідження.

Призначенням будь-якої судової експертизи є потреба в спеціальних знаннях при вирішенні питань, що мають значення для справи. Тому перша умова обґрунтованого вибору КСППЕ – адекватне вирішення питання про принципову необхідність застосування спеціальних знань психіатра і медичного психолога кожного конкретного випадку.

Друга умова – встановлення необхідності застосування спеціальних знань психолога і психіатра саме у формі експертизи [1].

Третя умова обґрунтованого призначення КСППЕ – адекватне вирішення питання про необхідність одночасного спільного обговорення і інтегративної оцінки результатів застосування спеціальних психологічних і психіатричних знань. При відсутності такої необхідності в справі, призначаються судово-психіатрична і судово-психологічна експертизи, які проводяться послідовно, тобто використовується комплекс експертиз, а не КСППЕ.

При вирішенні питання про призначення КСППЕ, крім перерахованих змістовних ознак, повинні бути прийняті до уваги також ступінь складності розв'язуваних задач та їхня загальна правова значимість. Іншими словами, має бути врахована наявність додаткових обставин, що роблять необхідним проведення максимально вичерпних, всебічних досліджень. Саме такі переваги має комплексна експертиза.

Четверта умова – обов'язковість виключення питань, що вимагають суґубо правових оцінок, наприклад, наявність у діях особи наміру, у мірах покарання з урахуванням особливостей його особистості, моральному вигляді, мотивах, цілях інкримінованих діянь.

І, нарешті, п'ята умова обґрунтованості призначення КСППЕ – постановка питань, що відповідають рівню наукової компетенції експерта, колу правомочностей, теоретичних знань і досвіду КСППЕ [3].

При проведенні КСППЕ в одній установі експертні дослідження доручаються відповідним психіатричним і психологічним підрозділам із визначенням ведучого підрозділу. Його керівник здійснює координацію проведених досліджень і призначає ведучого експерта. При проведенні КСППЕ декількома установами комісія експертів формується керівником ведучої установи. Він же призначає ведучого експерта [2].

Виділяють наступні періоди КСППЕ:

Підготовчий період, коли експерти ознайомлюються з матеріалами кримінальної справи, обговорюють поставлені перед ними питання, уточнюють їхню сутність, визначають кінцеві цілі і окремі задачі дослідження, накреслюють його загальний план, послідовність виконання окремих методик, встановлюють функції кожного експерта. Підготовчий період завершується прийняттям загальної, погодженої програми досліджень.

Дослідницький період КСППЕ складається з двох етапів: попереднього й основного. У залежності від виконання того чи іншого етапу ролі і функції експертів-психологів і експертів-психіатрів розрізняються.

Головний зміст попереднього етапу дослідницького періоду складає кваліфікація психічного стану підекспертного і встановлення його осудності. Дослідження починається з висування діагностичних «експертних гіпотез». Ініціатива і прерогатива їхнього формулювання тут належить експерту-психіатру [3].

Основний принцип взаємодії експертів-психологів і експертів психіатрів на попередньому етапі складається в послідовній зміні функцій і передачі обов'язків стосовно досягнення тих чи інших проміжних експертних задач на шляху до кінцевої мети КСППЕ.

Більш активну і важливу роль відіграє експерт-психолог у рішенні іншої первісної задачі КСППЕ – вимірі глибини психічної патології, тих чи інших психічних особливостей, з'ясуванні їхнього впливу на відбивні, рефлексивні і регулятивні, вольові психічні процеси і функції. Обмінюючись інформацією з іншими членами експертної комісії, зіставляючи її з критеріями ставлення в вину, виявленими експертами-психіатрами, експерт істотно сприяє правильному вирішенню питання.

Основний етап дослідницького періоду. Головна мета і зміст основного етапу дослідження – розробка і зміст проміжних висновків

КСППЕ. Експерт-психіатр і експерт-психолог формують їх окремо. Після формулювання проміжних висновків КСППЕ вступає у третій, заключний період. Він у свою чергу умовно розпадається на два етапи: остаточне співвіднесення, аналіз і синтез проміжної інформації і формулювання на цій основі остаточних синтетичних інтегративних висновків, що є відповіддю на поставлені експертам питання.

Література

1. *Бурлачук Л.Ф.* Введение в проективную психологию. – К., 1997.
2. *Будіянський М.Ф.* Використання психологічних знань у розслідуванні злочинів. – Одеса, "Астропринт", 2001.
3. *Кострицький М.В.* Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному кодексі. – К., 1990.

А.В. ВОРОНЦОВ,

викладач кафедри кримінального
права та кримінології
Одеського юридичного інституту
НУВС України, магістр права

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ ДІЗНАННЯ ТА ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Проблема конкретизації і вдосконалення кримінального законодавства та окремих її норм є завжди актуальною. Одним з головних аспектів злочинів, що посягають на охоронювані законом права та інтереси громадян, якими вони наділені як учасники або інші суб'єкти кримінального або цивільного процесу, є конкретизація безпосереднього об'єкта. Вважається, що найвдалішою є класифікація злочинів проти правосуддя за їх безпосередніми об'єктами, оскільки вони найбільшою мірою відображають ті зміни, що відбуваються у державі та суспільстві. Звертаючи увагу на це питання, необхідно підкреслити суспільну небезпеку (яка є складовою ознакою загального поняття злочину) злочинів проти правосуддя, що вчиняються посадовими особами органів дізнання та досудового слідства, порушуючи тим самим конституційні права людини та громадянина.

Що ж за своєю сутністю є суспільна небезпека?

З загальної теорії права суспільною небезпекою є посягання на важливі цінності суспільства, умови його існування. Існує й інша інтерпретація поняття суспільної небезпеки.

З кримінально-правової точки зору *суспільна небезпека* – це основна матеріальна ознака злочину, яка розкриває його матеріальний зміст. Вона полягає в тому, що це діяння завдає або становить загрозу завдати істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони – суспільним відносинам (цінностям, благам). У ньому виявляється негативне ставлення особи до таких об'єктів, а іноді в цілому до панівних у суспільстві відносин. Перелік цих відносин міститься у ст. 1 КК України: права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, забезпечення миру і безпека людства, а також запобігання злочинам. Перелік суспільних відносин конкретизується і доповнюється у статтях Особливої частини КК. Суспільна небезпека злочинів є критерієм поділу їх на різновиди.

Суспільна небезпека діяння – об'єктивна властивість будь-якого правопорушення, включаючи і злочин. Злочином суспільно небезпечне діяння стає тоді, коли ступінь і характер його небезпечності для певних у суспільстві відносин змушують законодавця вести з ним боротьбу кримінально-правовими заходами, тобто коли воно визнається злочином кримінальним законом.

Протягом історичного розвитку суспільства є багато прикладів прояву суспільної небезпеки визначених злочинів. Один з найяскравіших – це період “сталінських репресій”. Вперше про них стало відомо у 1956 році. В доповіді на XX з'їзді КПРС Микита Хрущов розповів про те, що Сталін і група його прибічників з членів Політбюро не тільки ідеологічно обґрунтовували та планували репресивні операції, але й безпосередньо “вершили правосуддя”: заочно виносили вирoki страти за списками, підготовленими НКВС, що не містили ніякої інформації ні про арештованих, ні про винесені їм обвинувачення – тільки прізвища, ім'я, по-батькові та додатки щодо міри покарання. Таким чином, лише у другій половині 1930-х років на розстріл та у табори було відправлено понад 40 тис. людей.

Захист кримінально-правовими засобами від визначених посягань забезпечує існування та охорону конституційного права на свободу та особисту недоторканність особи.

Сутністю суспільної небезпеки злочинів проти правосуддя, що вчиняються посадовими особами органів дізнання та досудового слідства, є їх посягання на об'єкти, які охороняються законом, у ньому (діянні) виявляється негативне до них ставлення.

Законодавець визнає злочином не самі по собі об'єктивні суспільно небезпечні діяння, а дії вольові (завідомо незаконне затримання, привід, арешт, притягнення завідомо невинного до кримінальної від-

повідальності, примушування давати показання), тобто такі, що перебувають під контролем свідомості та волі особи, – дії винні. При цьому від суб'єктивних ознак залежить не тільки ступінь суспільної небезпеки діяння, а насамперед визначення самого діяння суспільно небезпечним.

Для розкриття змісту поняття “ступінь суспільної небезпеки” використовується поняття “характер суспільної небезпеки”. Якщо ступінь суспільної небезпеки є показником рівня небезпеки окремо взятих, конкретних діянь, їх “кількісні” характеристики, то характер суспільної небезпеки – це показник рівня суспільної небезпеки злочинів, що посягають на охоронювані законом права та інтереси громадян, якими вони наділені як учасники або інші суб'єкти кримінального чи цивільного процесу, що передусім визначається місцем цінностей, на які посягає ця група злочинів, у ієрархії цінностей, що є об'єктом кримінально-правової охорони.

У процесі застосування ст.ст. 371 - 373 КК України суспільна небезпека є критерієм: 1) кваліфікації злочинів (відмежування злочинів від інших правопорушень; відмежування злочинів від інших діянь, що через малозначущість не є суспільно небезпечними; розмежування злочинів як таких); 2) індивідуалізація кримінальної відповідальності і покарання. При цьому показником рівня суспільної небезпеки злочинів є (має бути) санкція визначених статей (частини, пункту статті) Кримінального кодексу України. І з розвитком суспільства та законодавства злочини, що посягають на охоронювані законом права та інтереси громадян, якими вони наділені як учасники або інші суб'єкти кримінального або цивільного процесу, все більше потребують вдосконалення і конкретизації не тільки їх суспільна небезпека, але й інші обставини.

Отже, держава повинна здійснювати всі передбачені законом дії щодо поновлення порушених прав людини та громадянина.

Література

1. Конституція України. – К.: Просвіта, 1996. – 93 с.
2. Кримінальний кодекс України: Науковий коментар / За ред. Коржанського М.Й. – К., Атіка. 2001. – С. 233, 563 - 565.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Кантон, А.С.К., 2001. – 1104 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрінком-Інтер-Право, 2001. – С. 65-71, 105-114.

5. Коржанський О.М. Кримінальне право. Загальна частина. – К.: Юрінком, 1997. – С. 43 - 48.
6. Чернишова Н.В., Володько М.В., Хазін М.А. Кримінальне право України: Навчальний посібник. – К., Юрінком, 1995. – С. 359-362.
7. Матишевський П.С., Яценко С.С., Андрушка П.П. Кримінальне право України. Особлива частина. – К.: Юрінком, 1999. – С. 594 – 597.

Н.О. ГОРБ,

**ад'юнкт кафедри кримінального
права та кримінології**

**Запорізького юридичного інституту
МВС України**

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАРУГУ НАД МОГИЛОЮ

Трансформаційні процеси, що останніми роками безперервно відбуваються в Україні в державному устрої, політичній і правовій системах, сферах освіти і культури на сьогодні ще далекі від фази свого завершення. Але, на жаль, поряд із позитивними змінами, як влучно зазначає С.Ф. Денисов, за умов розпаду ідеологічних догматів виникають певні негативні явища, пов'язані з падінням моралі, розлагодженням системи державних і громадських інституцій, спрямованих на підтримку громадської моралі та її чинників [1, с. 3]. Одним із показників руйнації духовних цінностей людської культури виступають швидкі темпи зростання кількості злочинів проти громадської моральності, кримінальна відповідальність за які передбачена статтями 297 – 304 Кримінального кодексу України, серед яких слід виокремити наругу над могилою.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про збільшення кількості таких посягань більше, ніж у 7 разів лише за період з 1997 по 2000 роки (з 351 до 2513 злочинів відповідно) [2]. На наш погляд, законодавство про кримінальну відповідальність за такі злочини не відповідає реаліям сьогодення, застосовується неефективно і потребує вжиття термінових заходів щодо його вдосконалення та розробки рекомендацій для правильного практичного застосування.

По-перше, зазначимо, що в Україні до нині навіть не прийнято закону, який визначав би правові та організаційні засади поховання померлих громадян та основи організації похоронної справи як самостійного виду діяльності. Ці питання розв'язуються різними нормати-

ними документами і, безперечно, потребують узагальнення та систематизації в одному законі “Про похоронну справу”, проект якого хоча і був поданий до Верховної Ради України 03 грудня 2001 р. Кабінетом Міністрів України і розглянутий 13 вересня 2002 р., але не був прийнятий.

З точки зору кримінального права прийняття такого закону є дуже важливим, оскільки саме в ньому визначається зміст понять, які вживаються в диспозиції ст. 297 КК, де встановлено кримінальну відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання, над трупом або урною з прахом покійного, а також викрадення предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі.

Слід погодитись із М.І. Хавронюком, який пише, що „більшість законів України, прийнятих останніми роками, містять (у статтях 1 чи інших) терміни та їх визначення, які застосовуються у цих законах. У КК ж подібний підхід, на жаль, не використовується” [3, с. 77]. Але, на відміну від понять, які використовуються в інших галузях права та закріплені у певних нормативних актах і до яких відсилають ті чи інші норми КК, поняття, що вживаються в ст. 297 КК, законодавчого закріплення не мають взагалі. Вирішення питань їх правильного тлумачення і використання можливо лише з прийняттям Закону України “Про похоронну справу”.

По-друге, не можна не згадати про те, що хоча в КК 2001 р. питанням кримінальної відповідальності за наругу над могилою і була приділена певна увага, новий кримінальний закон виявляється недосконалим і потребує суттєвих доповнень.

Важливим недоліком кримінально-правової норми, що розглядається, є невідповідність її структури і санкцій реаліям сьогодення. Так, за вчинення злочину, передбаченого ст. 297 КК, встановлюється кримінальна відповідальність у вигляді штрафу до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк.

У зв'язку із значним збільшенням кількості таких злочинів, неодноразовим їх вчиненням однією і тією ж особою тощо, практика свідчить про неефективність правозастосування цього кримінального закону. Злочинні посягання проти власності, подібні за своїм юридичним складом з наругою над могилою, вчиненою шляхом викрадення предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі, мають кваліфікуючі ознаки, які обумовлюють підвищену кримінальну відповідальність. Сьогодні очевидна необхідність внесення змін до ст. 297 КК і встановлення кваліфікуючих ознак вчинення такого роду

встановлення кваліфікуючих ознак вчинення такого роду злочинних посягань, а саме:

- вчинення злочину з корисливих мотивів;
- з мотивів національної, расової, релігійної ненависті;
- повторно;
- за попередньою змовою групою осіб;
- поєднане з насильством чи погрозою його застосування.

Відповідно необхідно підвищити і санкції за вчинення таких дій.

Запропоновані шляхи вдосконалення кримінального законодавства за наругу над могилою створять реальні можливості скорочення кількості таких злочинів, ліквідації та нейтралізації причин, які їх породжують.

Література

1. Денисов С.Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст.ст. 210, 211, 211' КК України): Дис. ... канд. юрид. наук. – К.: Укр. академія внутр. справ, 1996. – 186 с.
2. За даними Управління оперативної інформації МВС України від 03. 10. 2001 р.
3. Хавронюк М. Термінологічні вади нового Кримінального кодексу України // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 77 – 81.

А.О. ГУМІНА,
студентка 4-го курсу факультету №1
Львівського інституту внутрішніх справ
при НАВС України

ДЕЯКІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, СПРЯМОВАНОГО НА ПОДОЛАННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

На сьогоднішній день насильство в сім'ї розглядається як порушення прав людини, на відміну від того часу, коли ця проблема, якщо вона не стосувалася інтересів держави, не привертала особливої уваги.

Зазвичай “сім'я” асоціюється з безпечним закусом, який захищає від тиску та проблем зовнішнього світу, але останнім часом починаємо усвідомлювати, що “сім'я” може породжувати не лише спокій, захист та затишок, але й насильство в найжахливіших його проявах. [1, с. 11].

Насильство в сім'ї вже тривалий час залишається поширеною і серйозною проблемою і набуває все більшої актуальності. Про це свідчить велика кількість статей у друкованих засобах масової інформації, присвячених даній проблемі. Аналіз досліджень, проведених нами у червні – вересні 2002 року серед друкованих засобів масової інформації на предмет висвітлення проблем наявності насильницької поведінки в українському суспільстві (всього було досліджено 400 друкованих видань), дозволяє уявити приблизну картину злочинів, вчинених на побутовому ґрунті. Перше місце займає фізичне насильство – 41%, далі економічне – 15% і сексуальне – 10%.

Цікаво також дослідити і форму насильства. Тут важливе місце займають тілесні ушкодження – вони склали 6% від загальної кількості, потім зґвалтування – 3%, розбещенню неповнолітніх відведено 2%. Звідси видно, що розглядати насильство в сім'ї лише як провинність не достатньо, адже у цій сфері відносин вчиняються дії, які завдають шкоду не лише здоров'ю, а й життю людей.

Як відомо, злочини на побутовому ґрунті вчиняються часто чи то в стані алкогольного сп'яніння (з аналізу друкованих видань 12% злочинів), чи то у стані наркотичного сп'яніння (3% від загальної кількості).

Говорячи про способи вчинення цього виду насильства, зазначимо, що їх є безліч – від найпростіших до найбільш незвичайних за своєю жорстокістю.

Розглянемо такий приклад: після пізнього повернення дружини до дому, ревнивий чоловік після сварки зв'язав її, руками задушив їхню шестирічну дочку, облив кухню бензином і підпалив. Дружина ледве встигла врятуватися (“Факти”, 22.06 2002р., с. 15 [6.]).

Це свідчить не лише про наявність проблеми в наш час, а й про необхідність вжиття певних заходів для боротьби з нею, правових засобів боротьби з насильством у сім'ї.

У 2001 було прийнято новий Кримінальний Кодекс України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 року. Основним завданням його є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [3.ст1]. У Кодексі визначено, які суспільно небезпечні діяння є злочином, адже, як відомо, лише за злочини передбачено кримінальну відповідальність, вид якої також визначено Кодексом.

Але, якщо говорити про насильство в сім'ї, чи можна його вважати злочином? Якщо так, а саме до такої думки ми схилиємось, то

чому не передбачено відповідальності за нього? Щоб це зрозуміти, розглянемо детальніше поняття “наси́льство в сім’ї”.

Верховна Рада України 15 листопада 2001 року прийняла Закон України “Про попередження насильства в сім’ї”. Ст. 1 даного закону визначає насильство в сім’ї як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім’ї стосовно до іншого члена сім’ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім’ї як людини і громадянина і завдають йому моральної шкоди, а також шкоди його фізичному чи психічному здоров’ю [2. ст. 1].

Даний закон, який, звичайно, є вагомим кроком у подоланні насильства в сім’ї, водночас, і єдиний правовий засіб боротьби з цією проблемою. На нашу думку, він є не зовсім досконалий, поверхневий і недостатньо діючий. Чому б не прийняти закон “Про насильство в сім’ї”, котрий би чітко визначав, які дії належать до насильницьких, які засоби боротьби з цим явищем, і, найголовніше, яка відповідальність за ці дії.

Ст. 15 даного Закону зазначає, що члени сім’ї, які вчинили насильство в сім’ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону [2.ст. 15]. Але не вказано, за які саме дії настає відповідальність. Адже якщо звернутися до проекту даного закону, то в ньому передбачалась адміністративна відповідальність за застосування насильства в сім’ї у вигляді адміністративного арешту строком на 30 діб, або ж, у разі примирення сторін, адміністративного арешту умовно з виправним терміном 1 рік.

Які ж дії визначають як насильницькі?

Ст. 1 закону стверджує, що фізичне насильство в сім’ї – це умисне нанесення одним членом сім’ї іншому члену сім’ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров’я, нанесення шкоди його честі і гідності [2.ст1]. Таким чином, слід звернутися до ст. 115 Кримінального кодексу України – умисне вбивство; ст. 121 – умисне тяжке тілесне ушкодження; ст. 122 – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження; ст. 125 – умисне легке тілесне ушкодження; ст. 126 – побої і мордування; тощо. Перелічувати статті Кримінального кодексу, що передбачають відповідальність за дії, вчинені особою в процесі заподіяння насильства у сім’ї, можна довго. Але це, на нашу думку, занадто загально, адже це статті, що передбачають відповідальність за такі злочини, як вбивство, тілесні ушкодження, побої, тощо, та аж ніяк не за насильницькі дії, вчинені в сім’ї, які мають особливий характер. Водночас кримінальне покарання за скоєні протиправні дії не гарантує

потерпілій стороні, що після закінчення покарання вона знову не стане жертвою насильства з боку тієї ж людини [1.с.122]. Тому для подолання чи, принаймні, зменшення кількості злочинів у сім'ї потрібно більше акцентувати саме на цьому. Так, звичайно, є статті у Кримінальному кодексі, в яких прямо вказується на родинні зв'язки злочинця з потерпілою стороною: ч.2 ст.155 – статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, вчинені батьком, матір'ю, або особою, що їх заміняє; або ж ч.2 ст. 156 – вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла 16-річного віку, вчинені батьком, матір'ю, або особою що їх заміняє. Ст. 117 – умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, де суб'єктом злочину може бути лише мати потерпілої дитини. Але це лише кілька статей. На нашу думку, для вдосконалення правової оцінки насильства в сім'ї необхідно посилити кримінальну відповідальність за цей злочин.

Розглянемо розділ 3 закону "Про попередження насильства в сім'ї", в якому перелічено спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї. До них належать: офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, (тобто до члена сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, за умови відсутності в його діях ознак злочину, службою дільничних інспекторів міліції або кримінальною міліцією у справах неповнолітніх, про що йому повідомляється під розписку) [1.ст.13].

Чи не дуже просто? Так, звичайно, в діях особи не повинно бути ознак злочину, але насильство в сім'ї занадто серйозне і небезпечне явище для життя лише таких заходів. У законі йдеться про те, що якщо особа вчинить насильство в сім'ї після отримання нею офіційного попередження, то щодо неї може бути винесено захисний припис, а саме – особі, яка вчинила насильство в сім'ї, після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, ДІМ чи працівником кримінальної міліції у справах неповнолітніх за погодженням з начальником відповідного органу внутрішніх справ та прокурором може бути винесений захисний припис [1.ст.13]. Тобто особа, незважаючи на попередження, повторно вчиняє насильство, яке завдає шкоди фізичному чи психічному здоров'ю жертви, а з винним (кривдником) все, що можуть зробити, це винести ще один письмовий припис. Та чи достатньо захистить він жертву? Звичайно, у ч.2 ст. 13 Закону зазначається, що припис не підлягає погодженню у разі наявності в діях особи ознак злочину. Але незрозуміло, чому щодо особи, яка вчинила дії, що містять ознаки злочину, лише виносять захисний припис, який забороняє: чинити

конкретні акти насильства в сім'ї, розшукувати жертву, відвідувати жертву, вести телефонні переговори з жертвою, тощо. Припис діє лише протягом 30 діб! У Законі не вказано, яке покарання настане для кривдника у разі порушення ним і цього припису. Чи не було б доцільно ввести в закон статтю, яка б прямо вказувала на вид відповідальності за порушення захисного припису. Або ввести у кримінальний кодекс статтю, яка б передбачала відповідальність за порушення вимог захисного припису, скажімо, у вигляді штрафу, виправних робіт, позбавлення волі на певний строк (один рік) тощо.

Звичайно, для повного вирішення проблеми насильства в сім'ї необхідно реформувати не лише кримінальне законодавство, але й цивільне та сімейне, які також потребують змін. Адже дуже часто жінки (а вони найчастіше стають жертвами насильства в сім'ї) не повідомляють про випадки насильства і не домагаються розлучення чи окремого проживання, якщо це спричинить автоматичну втрату ними права опікуватися власними дітьми, економічну підтримку, доступ до майна [2 с. 137].

Реформування кримінального законодавства є необхідною умовою вирішення багатьох проблем, однією з яких є насильство в сім'ї.

Література

1. Насильство в сім'ї. Як боротися з ним державі. Що маємо і що слід робити. – М., 1999 – С. 11, 122, 127, 131, 137.
2. Закон України "Про попередження насильства в сім'ї". //Відомості Верховної ради. 2002 - №10.
3. Кримінальний кодекс. – К., 2001р. Ст. ст. 1, 117, 121, 122, 125, 126, 155, 156.
4. Наказ МВС України "Про затвердження Інструкції про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї. – К., 2002., № 329
5. Судебные ордера на охрану от жестокого обращения. Обзор законодательства и практики применения гражданско-правовых охранных ордеров, обеспечивающих правовую защиту от домашнего насилия в США. – М., 1999. – С. 9-10.
6. Підсумки моніторингу друкованих засобів масової інформації на предмет висвітлення наявності насильницької поведінки в українському суспільстві, червень – вересень 2002р.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМП'ЮТЕРНОЇ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Широке впровадження на світовому рівні комп'ютеризованих (автоматизованих) інформаційно-технологічних систем поряд з поліпшенням взаємодії між окремими людьми, їх спільнотами, суспільствами, цілими народами та державами висуває багато актуальних проблем, які потребують наукового дослідження, обґрунтування і практичного вирішення. Серед таких визначається практика використання сучасних інформаційних технологій в антисоціальних, переважно злочинних цілях.

Можливості технічних засобів, програмного забезпечення засобів телекомунікації, які здатні використовувати злочинці для вчинення злочинів, а також кримінальні хитрощі самих "комп'ютерних злочинців" з розвитком науково-технічного прогресу, постійно збільшуються.

Тому виникнення комп'ютерної злочинності, що, за оцінками закордонних спеціалістів поряд із такими традиційними видами злочинної діяльності, як незаконний обіг наркотиків, торгівля зброєю та проституція в найближчому майбутньому стане одним із прибуткових видів діяльності організованих злочинних угруповань.

Провідне місце посідає організована комп'ютерна злочинність. Це пов'язано з наступними чинниками:

По-перше, діяльність стійких злочинних організованих структур є часткою великомасштабного легального і нелегального бізнесу.

По-друге, з організацій, які використовують комп'ютерні системи, значно простіше і зручніше «витягувати» гроші за допомогою комп'ютерних технологій.

По-третє, оскільки сили безпеки і поліції використовують комп'ютерні технології для боротьби зі злочинністю, то відповідно, щоб попередити їх стеження і розгадати плани правоохоронців, лідери злочинних угруповань як могутню зброю протидії широко використовують комп'ютери, комп'ютерні технології [1, с. 127].

Згідно даних статистики у США відмивання грошей від наркоторгівлі за допомогою комп'ютерних технологій становить від 30 до 100 млрд. доларів [2].

За оперативними даними МВС, ФБР, ФСБ, ФАПСИ та інших спецслужб різних держав, хакерів широко використовують організовані злочинні групи для проникнення в зарубіжні і вітчизняні комп'ютерні системи.

На замовлення транснаціональних та міжнародних злочинних формувань, нерідко не відаючи цього, хакери розробляють і вишукують різні методи несанкціонованого проникнення в комп'ютерні мережі, постійно прагнуть над тим, як обійти комп'ютерними програмними засобами системи програмно-математичного захисту. Останні у більшості випадків сьогодні стають все досконалішими, ціни на них постійно зростають, але діє вічний принцип техніки - що зроблено руками однієї особи, з часом однак подолатимуть інші. Це в свою чергу призводить до збільшення алгоритму злочинних дій, що об'єктивно сприяє удосконаленню і нарощуванню банку даних про засоби вчинення комп'ютерних злочинів.

Вже декілька років тому відмічалось, що злочинним формуванням вдалося швидко придбати і використати у своїх цілях технічні новинки. У зв'язку з розвитком в світі техніки та появи спеціалістів більш високої кваліфікації, все більше талановитих людей залучають для винаходу нових унікальних засобів вчинення злочинів. Це особливо стосується технологій, пов'язаних з опрацюванням інформації [3, с. 206].

Аналіз наукової літератури, засобів масової інформації, а також діяльності як вітчизняних, так і зарубіжних правоохоронних органів дає підставу казати про те, що транснаціональні злочинні формування застосовують високі технології у своїй протиправній діяльності як засіб зв'язку, джерело отримання інформації; засіб збереження та засіб передання інформації, знаряддя та злочинного посягання об'єкта [4, с. 495].

Проведені дослідження свідчать про те, що проникнення транснаціональної злочинності в усі сфери суспільної діяльності тісно пов'язане з використанням комп'ютерних технологій в злочинній діяльності. Це ставить перед правоохоронними органами, які спеціалізуються на боротьбі з даним видом злочинності, нові завдання, для вирішення яких необхідно застосування спеціального комплексу засобів та методів (створення спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою комп'ютерною злочинністю та відділів щодо забезпечення інформаційної безпеки, удосконалення існуючої нормативної та матеріально-технічної бази ОВС, розширення міжнародного співробітництва у галузі боротьби з організованими формами комп'ютерної злочинності).

Література

1. Біленчук П.Д. Романюк Б.В. Цимбалюк В.С. Комп'ютерна злочинність: Навчальний посібник. – К., 2002.
2. Полімі А. Злочинність у сфері інформатики і відмивання грошей // Нові транснаціональні ризики і європейська безпека. - К., 1997.
3. Основы борьбы с организованной преступностью. Монография / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. – М.: ИНФРА-М. 1996. – 400 с.
4. Поплавський І.Г. Застосування новітніх інформаційних технологій у протиправній діяльності міжрегіональними, міжнародними та транснаціональними організованими злочинними формуваннями // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – Т. 22. – К., 2001. – С. 493-497.

Л.Д. ЗАРКУА,

старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НОВІ ФОРМИ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

У ситуації, коли традиційні джерела сплати податків не дозволяють отримувати необхідні державі кошти, перед державними органами постають завдання пошуку додаткових засобів поповнення дохідної частини бюджету. На сьогодні, наприклад, такими додатковими засобами обґрунтовано можна назвати такий напрям роботи податкових органів, як позовна робота з питань визнання недійсними угод, укладених суб'єктами підприємницької діяльності із так званими "фіктивними фірмами", оскільки вона сприяє протидії злочинним намірам з оптимізації ухилення від сплати податків, відшкодуванню збитків, заподіяних державі внаслідок діяльності таких фірм, запобіганню втратам бюджету в майбутньому та обумовлює зростання фактів порушення кримінальних справ за ст. 212 КК України. Можна сказати, що використання "фіктивних фірм" в господарській діяльності з метою укладення з ними угод є однією з найпоширеніших та небезпечних форм ухилення від сплати податків.

Працівники державних органів, які вже почали відслідковувати такі процеси, вважають, що такі договори містять ознаки угод, укладених з метою, що завідомо суперечить інтересам держави та суспільст-

ва, та звертаються до господарських судів з позовами про визнання їх недійсними на підставі статті 49 ЦК України.

Роз'яснення та листи Вищого господарського суду України, які поряд з Цивільним кодексом України можна назвати сьогодні єдиним правовим джерелом, що регулює питання визнання угод недійсними, дозволили дійти висновку про те, що угода, спрямована на ухилення від сплати податків, суперечить інтересам держави та суспільства і може кваліфікуватися за статтею 49 КК України. Однак, тривалий час судді господарських судів як докази умислу сторін (або сторони) на укладення угоди, спрямованої на ухилення від сплати податків, вимагали обвинувальні вироки судів загальної юрисдикції за справами, порушеними за ухилення від сплати податків відносно посадових осіб відповідачів.

Постановою від 25.07.2002 р. №1056 “Про заходи щодо забезпечення однакового і правильного застосування законодавства про податки” Пленум Вищого господарського суду України вніс деяку ясність в існуючу проблематику, встановивши перелік доказів спрямованості умислу суб'єкта оспорюваних угод на приховування від оподаткування прибутків та доходів, якими можуть бути, зокрема, надані податковими органами відомості про відсутність підприємства, організації (сторони угоди) за юридичною та фактичною адресою, про визнання недійсними в установленому чинним законодавством порядку установчих (статутних) документів, про неподання податкової звітності до органів державної податкової служби, про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності та інше [1].

З урахуванням положень зазначеної постанови господарські суди розпочали практику задоволення позовів, наприклад, податкових органів з цієї категорії справ, відмічаючи в рішеннях, що про укладення оспорюваної угоди з метою, суперечною інтересам держави і суспільства, а саме на ухилення від сплати податків та порушення податкового законодавства, стали відомості про неподання звітності до податкової інспекції, про несплату ним податку на прибуток та податку на додану вартість в порушення вимог ст.ст.3,4 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” в ред від 22.05.97р. (із змін. та доп.) [2] та ст.3 Закону України “Про ПДВ” від 03.04.97р. (із змін. та доп.) та визнання судом загальної юрисдикції установчих документів недійсними з моменту реєстрації [3].

Такі рішення господарського суду стають дійовою підставою для слідчих органів, які порушують кримінальні справи за ст.212 КК України стосовно посадових осіб суб'єктів підприємницької діяльності – відповідачів по справах щодо визнання угод недійсними

Література

1. Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України. // Вісник господарського судочинства. – № 4, – 2002 р.
2. Урядовий кур'єр. – 12 червня 1996, № 105-106:
3. Урядовий кур'єр. – 8 травня 1997, № 80-81

С.М. ЗЕЛЕНСЬКИЙ,

викладач кафедри

кримінального права, процесу

та криміналістики

Кіровоградської філії Національного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА „ВІДМИВАННЯМ БРУДНИХ ГРОШЕЙ”

Останнім часом гостро стоїть проблема запобігання та боротьби проти транснаціональної організованої злочинності, поряд з якою йдуть “відмивання брудних грошей” і корупція, що являють собою реальну загрозу демократизації українського суспільства, розбудови ринкових відносин, зневірює населення у можливості влади щодо здійснення змін на краще, дає можливість корумпованим чиновникам впливати на провідні галузі економіки.

Високі прибутки від незаконного обігу наркотиків, що стали світовим товаром, у сполученні зі швидким розширенням ринку наркотиків у 80-х роках минулого століття призвели до такого становища, коли “наркодолар” почав набувати такого ж економічного значення, як і “нафтодолар” у 70-х роках.

Діяльність транснаціональних злочинних організацій, тобто організованих злочинних груп, що базуються в одній державі і діють в одній або декількох іноземних державах із сприятливою ринковою кон'юктурою, перетворилась щодо поширення наркотиків на гігантську індустрію з окремими стадіями їх виробництва і реалізації. Такі організації відіграють ключову роль у заборонених законом сферах світової економічної діяльності, яка набула глобальних масштабів і приносить прибуток, що перевищує розмір валового національного продукту деяких держав, які розвиваються, та навіть розвинутих держав.

Важливим елементом при цьому є застосування корупції та насильства. Наркобізнес приносить багатомільярдні доходи, частина

яких є засобом підкупу державних чиновників з метою забезпечення сприятливих умов для діяльності транснаціональних злочинних організацій в місцях їх перебування. Геополітичне становище України, недосконалість чинного законодавства, напівпрозорі кордони в умовах поглиблення економічної кризи дозволяють іноземним наркоугрупованням легалізовувати великі капітали, впроваджувати в економіку країни, використовуючи злочинні доходи для підкупу представників органів державної влади.

З наркобізнесом тісно пов'язаний незаконний обіг зброї, що здійснюється транснаціональними злочинними організаціями. Цей процес загрожує правопорядку не однієї країни світу. Він завдає політичні безпорядки, перевороти, загострення міжетнічних і міждержавних конфліктів.

До сфери інтересів транснаціональних злочинних товариств включені торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації, незаконна міграція, торгівля придатними для пересадки органами людського тіла.

Іншою особливістю процесу світової інтеграції є посилення міграції, що з великою вигодою використовують злочинні організації.

Масштаби світової економічної діяльності дозволяють приховувати незаконні угоди, проекти і перевезення при здійсненні відповідних законних операцій. В той же час, розвиток світової фінансової системи дозволяє злочинним організаціям оперативного, легко та відносно безкарно переправляти прибутки від своїх незаконних угод. “Відмивання” грошей є одним із проявів цієї серйозної і масштабної проблеми, з якою стикаються держави у своїй діяльності щодо здійснення контролю за загальносвітовою фінансовою мережею.

Єдиної моделі транснаціональної злочинної організації не існує. Такі угруповання розрізняються за формою та розмірами, кваліфікацією і спеціалізацією. Структурний діапазон транснаціональних злочинних організацій також надзвичайно широкий: від організації з жорсткою структурою до більш гнучких та динамічних мережних структур, від “корпорацій” до місцевих спеціалізованих “фірм”.

У 1998 році Генеральна Асамблея ООН на своїй сесії прийняла рішення про необхідність якнайшвидшої підготовки Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, “відмивання” злочинних доходів та надання міжнародної правової допомоги в боротьбі з цими явищами. Підготовлено та підписано Конвенцію більше ніж 100 країнами світу на політичній конференції в м. Палермо (Італія) 12 грудня 2000 року.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що нині організована злочинність і її складова – корупція є одним із негативних явищ нашо-

го суспільства і чи не основним чинником економічних негараздів нашої держави. В Україні ще не розроблена і не діє чітка система заходів протидії та боротьби з цим ганебним суспільним явищем, масштаби якого є надто значними.

Прийняття Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” стало ще одним кроком до приведення власного законодавства у відповідність до вже напрацьованих міжнародних норм і стандартів у цьому напрямку. Відповідно до нього міжнародне співробітництво у запобіганні та протидії легалізації (відмиванню) доходів і фінансуванню тероризму здійснюється відповідно до Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 рік).

На наш погляд, слід визначити організовану злочинну групу як структурно оформлену групу у складі трьох і більше осіб, що існує протягом певного часу і діє узгоджено, з метою вчинення одного або декількох серйозних злочинів, **з тим, щоб отримати прямо або опосередковано фінансову або іншу матеріальну винагороду.** Також слід було б зробити доповнення до ч. 3 і 4 статті 28 діючого КК України.

Розробники нового КК України, враховуючи світовий досвід і сучасні теорії психології груп чітко визначили поняття „організована група” і „злочинна організація”, частина 3 і 4 ст. 28 містять вичерпний перелік ознак, які відрізняють ці форми співучасті від інших, але організатором не буде визнана особа, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 27, яка організувала, наприклад, вбивство на замовлення, і коли є лише два співучасника „організатор” і найманий вбивця. Звичайно, вони можуть попередньо не „організовуватися у стійке об’єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об’єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи”(ч. 3 ст. 28 КК) і за злочин, передбачений п. 11, ч. 2, ст. 115 (Умисне вбивство, вчинене на замовлення), особа, яка в дійсності організувала вчинення цього злочину, буде нести відповідальність лише як підбурювач.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВБИВСТВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ВІД 5 КВІТНЯ 2001 р.

У зв'язку з прийняттям Кримінального кодексу України 2001 року виникло чимало як теоретичних питань, так і питань його застосування на практиці, зокрема і щодо таких злочинів проти життя особи, як вбивств. Спірні моменти існують і при кваліфікації цих злочинів, наприклад, мають місце розбіжності у кваліфікації на теоретично-му рівні, а також у правозастосовчій практиці.

Питання кваліфікації вбивств певною мірою охарактеризовані у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року „Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи” (далі – Постанова Пленуму Верховного суду України). Проте деякі проблеми у кваліфікації все ще залишилися, тому в майбутньому їх необхідно вирішити.

Неоднозначні підходи до кваліфікації можна простежити на прикладі кваліфікації умисного вбивства двох і більше осіб. Заслугує на увагу ситуація, коли умисел особи був спрямований на позбавлення життя двох або більше осіб, і злочин не був доведений до кінця з причин, що не залежали від її волі, але вдалося позбавити життя одного потерпілого. Правозастосовча практика, яка була узагальнена ще в Постанові Пленуму Верховного Суду „Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини” від 1 квітня 1994 року, стояла на позиції, що вчинене слід кваліфікувати як вбивство відповідно однієї особи та замах на вбивство кількох осіб. Логічніше виглядає кваліфікація цієї ситуації як необережне вбивство та замах на вбивство двох і більше осіб, що краще відображає спрямованість умислу потерпілого. Однак чинна Постанова Пленуму Верховного Суду ніяким чином не врегульовує дане питання, тому, очевидно, практика йтиме усталеним шляхом.

Аналогічні проблеми виникають при кваліфікації умисного вбивства жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, в той час, як потерпіла у стані вагітності насправді не була, а мала місце так звана помилка в особі потерпілої, тобто замість вагітної жінки було позбавлено життя іншу жінку. У правозастосовчій практиці загальним орієнтиром для таких ситуацій був абз. 2 п.11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 року, де було сказано, що такі дії особи слід кваліфікувати як некваліфіковане вбив-

ство і замах на вбивство вагітної жінки. Водночас з теоретичної точки зору можливі й інші підходи до кваліфікацій, зокрема, розглядати спричинення смерті іншій людині, а не вагітній жінці, як необережне вбивство, а спрямованість відповідних дій особи розглядати як замах на умисне вбивство жінки, яка перебувала у стані вагітності. Проте, як і в попередньому випадку, кваліфікацію такої ситуації чинною Постановою Пленуму Верховного Суду не передбачено.

Досить активно в літературі аналізується такий кваліфікований вид умисного вбивства, як умисне вбивство на замовлення, яке чинний КК України успадкував ще від КК 1960 року, проте на даний момент є досить актуальним. На думку деяких науковців, незважаючи на те, що з точки зору особливостей криміналістичної характеристики і необхідності створення відповідної методики розслідування такі вбивства можна розглядати як окрему категорію злочинів, вводити додаткову кваліфікуючу ознаку до КК України все ж - таки не потрібно. Такі вбивства мають розглядатися лише як різновид вчинення вбивства з корисливих мотивів [1; 122]. Можливо, дійсно доцільно викласти п.6 ч.2 ст. 115 КК України у такому вигляді – „умисне вбивство, вчинене з корисливих мотивів, а також на замовлення” за аналогією до КК Російської Федерації [2; 223].

Проте у зв'язку із наявністю у КК України вказівки на таку кваліфікуючу ознаку умисного вбивства слід встановити співвідношення вбивства, вчиненого на замовлення і вбивства з корисливих мотивів. Видається, що між нормами, передбаченими відповідно п.6 ч.2 ст. 115 та п.11 ч.2 цієї ж статті існує співвідношення частини і цілого. Тобто вбивство за винагороду, вчинене з корисливих мотивів належить кваліфікувати лише за п.11 ч.2 ст.115 КК України, на відміну від того, як це передбачено Постановою Пленуму Верховного Суду України (абз. 4 п. 15).

Як бачимо, нова Постанова Пленуму Верховного Суду України щодо злочинів проти життя та здоров'я особи вирішила далеко не всі проблемні питання кваліфікації цих злочинів, тому перед правозастосовчою практикою та наукою кримінального права постає завдання розробки однозначних підходів до застосування норм чинного КК України в майбутньому.

Література

1. Бояров В.І. Деякі питання кримінально-правової характеристики умисних вбивств, вчинених на замовлення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Питання застосування нового Кримінального кодексу України” (25 – 26 жовтня 2001, Харків, Україна). – Київ-Харків, 2002. – 4 с.

К.Г. КОСТЕНКО,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології Херсонського юридичного
інституту НУВС,
К.П. РУБАН,
курсант 4 курсу

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ГРУПИ

Для слідчої та судової практики велике значення мають наукові дослідження форм (рівнів), способів, ознак організованих злочинних утворень, видів корумпованих зв'язків із державними службовцями, рольових функцій і типологічних особливостей членів кримінальних утворень, обстановки, наслідків вчинення злочинів тощо.

Відповідно до енциклопедичного соціологічного словника “організаційні утворення” – це соціальна спільність людей, якій притаманні певні ознаки організації, зокрема розподіл функцій, ієрархія, верховенство, лідерство, відносна стабільність складу, порівняно стійкий розподіл учасників за ролями, престижем, прийняттям рішень [1: 466-467].

Серед ознак організованої групи важливо підкреслити таку, як використання легального та фіктивного підприємства, законних і протизаконних господарських, фінансових операцій, корумпованих зв'язків із посадовими особами владно-управлінських органів. Останні забезпечують функціонування організованої групи, розвиток її кримінальної діяльності, протидію органам розслідування, безпеку й ефективність обігу кримінальних фінансових коштів при їх легалізації. Проте у деяких організованих групах такі ознаки можуть бути зовсім відсутні.

І.Я. Козаченко, досліджуючи видову різноманітність структури організованих злочинних утворень, виділяє три рівні організованої злочинності – організовані групи, злочинну організацію, злочинна спільноту. На сьогоднішній день існує більш детальна класифікація рівнів організованих угруповань:

- 1) організовані групи, які не мають корумпованих зв'язків із посадовими особами у владно-управлінських органах;
- 2) організовані групи, які мають такі зв'язки;
- 3) злочинні організації;
- 4) злочинна спільнота [2, 47].

Для організованої групи характерна спрощена дволанкова форма управління: керівник (лідер) і виконавці. Саме така форма організації існувала в групі Д., яку він очолював, що займалася викраденнями транспортних засобів у м. Херсоні (архівна справа № 1-10/02 суду Дніпровського району м. Херсона [3]), а також у групі Б., члени якої вчиняли дії щодо незаконного обігу наркотичних засобів (архівна справа № 1-179/02 місцевого суду Комсомольського району м. Херсона [4]). Члени цих організованих груп мають однакові цілі, об'єднані спільним просторово-часовим буттям (тобто діють на певній території, виконання злочинних функцій обумовлено часовими межами). Вони перебувають у безпосередньому стійкому спілкуванні (при цьому спілкування за деяким винятком не обмежується злочинно-діловим, а як правило, стосується і особистого життя членів), але, незважаючи на існування можливих дружніх чи шлюбних, родинних відносин, між членами групи існує підпорядкування керівникам і додержання особливих групових норм поведінки.

Проте така риса, як просторова близькість членів групи, не повинна трактуватися буквально. Так, якщо члени організованої групи мешкають у різних областях країни або навіть за кордоном, але мають налагоджений зв'язок, регулярно контактують між собою, і до того ж таке мешкання є вигідним у злочинних цілях, то звичайно, що у цьому випадку не може йти мова про відсутність організованої групи, а зовсім навпаки.

Особливістю сучасної організованої економічної злочинності є її яскраво виражений міжрегіональний і транснаціональний характер. Ознаками того, що організована група займається такою діяльністю, є закордонні зв'язки, підроблені закордонні паспорти, вилучені білети тощо. Виявлення таких обставин впливає на методику розслідування справ. Наприклад, сформована Х. організована група займалася скеруванням жінок до Стамбулу (справа місцевого суду Комсомольського району м. Херсона від 2002 р. [5]), і наявність закордонних зв'язків не викликає сумнівів. Сама Х. виконувала функції організатора і лідера, а її "правою рукою" був К., який виконував функції вербування нових членів групи, пошуку "клієнток для поїздок" тощо. Виникає питання: "Чи можлива наявність в організованій групі хоча б двох лідерів?" Швидше за все відповідь буде позитивною. Наявність певних сумнівів

викликана тим фактом, що у практичній діяльності такі випадки є поодинокими, зовсім не масовими, але відкидати їх абсолютно було б помилково.

Отже, у зв'язку з тим, що характеристика функціональних інститутів організованих груп має не тільки наукове, а й практичне значення, необхідно остаточно, чітко окреслити їх озчаки:

наявність декількох (трьох або більше) осіб, при цьому діє дволанкова форма управління: керівник (лідер) і виконавці;

розподіл ролей;

об'єднаність злочинів єдиним планом із розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану;

обізнаність усіх учасників такої групи з цим планом;

попередня об'єднаність – попередня обізнаність щодо конкретних дій, спрямованих на підготовку та вчинення злочинів;

стійкість: стабільність злочинної діяльності (неодноразове вчинення злочинів тощо);

організованість: єдність мети, об'єднаність спільним просторово-часовим буттям у процесі кримінальної діяльності, підкорення загальній дисципліні, взаємні зобов'язання її членів, неформальний контроль над поведінкою членів;

цілісність: єдина емоційна та когнітивна поведінка членів, тобто зближення думок, оцінок та почуттів;

наявність корумпованих зв'язків: необов'язкова ознака, але більшість організованих груп мають або обов'язково прагнуть їх встановити;

становлення індивіда, його криміналізація, соціалізація як члена організованої групи: особа усвідомлено вирішує для себе особисте рішення саме шляхом злочинної організованої діяльності заробляти собі на життя і без особливих зусиль потрапити до заможнішого шару населення.

Таким чином, використання визначених ознак організованих груп може стосуватися як розробки наукових засад загальних і окремих методик розслідування злочинів, вчинених організованими групами, так і при судовому розгляді кримінальних справ щодо таких злочинів.

Література:

1. Энциклопедический социологический словарь / Под ред. Г.И. Осипова. – М., 1995. – С. 466-467.
2. Корж В.П. Криміналістична характеристика організованих злочинних утворень у сфері економіки.// Вісник Верховного Суду України. – 2002. – №4. – С. 44-47.

3. Справа №1-100/02р. Місцевого суду Дніпровського району м. Херсону.
4. Дело № 1-179/02 г. местного суда Комсомольского района г. Херсона.
5. Дело № 1-155 2002 г. местного суда Комсомольского района г.Херсона.

О.Ю. КОСТЕНКО,

слухач Юридичної академії

Міністерства внутрішніх справ України

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Згідно чинного кримінального законодавства неповнолітні можуть притягуватись до кримінальної відповідальності з 16 років, а в ряді випадків з 14-ти. Закон забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону, передбачає особливості притягнення неповнолітніх до відповідальності, звільнення від відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання і його відбування. Це відображено в розділі 15 Загальної частини КК України та в міжнародно-правових актах. Наприклад, Декларації прав дитини, де зазначається, що неповнолітні у зв'язку з їх фізичною і розумовою незрілістю, потребують спеціальної охорони і захисту, включаючи належний правовий захист. Але, як свідчить практика органів внутрішніх справ та суду, такий підхід до неповнолітніх не завжди себе оправдовує. Як приклад, можна розглянути декілька рішень суду. Рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 23.04.2001 р., де гр-н Д. 1986 р.н., маючи умисел на викрадення чужого майна, вступив у попередню змову з неповнолітніми Т. та Л., після чого, розподіливши ролі в скоєнні даного злочину, приступили до його реалізації. Суд, розглянувши справу, вирішив, що зібрані за нею докази в їх сукупності цілком підтверджують вину Д. в таємному викраденні чужого майна, скоєного повторно, за попередньою змовою з групою осіб з спричиненням значної шкоди. Оскільки на момент скоєння злочину Д. не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, суд погодився з точкою зору органів досудового слідства про закриття справи стосовно Д. Однак, враховуючи, що сім'я не в змозі контролювати підлітка, бо він бродяжив і був схильний до скоєння противоправних дій, суд

вирішив за необхідне застосувати примусові заходи виховного характеру і скерувати його до спеціального навчально-виховного закладу.

Як приклад гуманного відношення можна також навести такий вирок суду відносно Р. 1988 р.н., який 15.10.2001 р., близько 3.00, маючи умисел на таємне викрадення чужого майна, вступив в попередню змову з К., М., Ю. Після чого вони прибули до кіоску з реалізації молочної продукції, який належав ВАТ “Никита”, де, розподіливши ролі та переконавшись, що за їх діями ніхто не стежить, розбили скло, проникли у кіоск, звідки викрали чуже майно. Проте, довести до кінця свій злочинний намір Р. разом з учасниками злочину не змогли за незалежних від їх волі причин, оскільки в процесі скоєння злочину їх помітили і затримали працівники міліції. Оцінюючи зібрані за справою докази, суд вважає вину підсудного Р. в закінченому замаху на таємне викрадення чужого майна цілком доказаною, але оскільки на момент скоєння злочину неповнолітній Р. не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, він не може бути визнаний суб’єктом злочину. Суд вважає за необхідне застосувати до нього примусові заходи виховного характеру у виді застереження.

З таких рішень ми бачимо, що звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності є досить поширеною на практиці процедурою, яка базується на принципі гуманізації кримінального законодавства. Однак гуманне відношення не відповідає сьогоденню. Враховуючи криміногенну ситуацію в Україні, необхідно, на наш погляд, санкції діючого кримінального законодавства щодо неповнолітніх замінити на більш суворі та дещо розширити перелік злочинів, передбачених ч.2 ст.22 КК України, відповідальність за які настає з 14 років. Наприклад, ст.361 КК України “Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп’ютерних мереж”. Зважаючи на сучасну значну зацікавленість дітей комп’ютерною технікою, можна прийти до висновку, що вже навіть 14-річна особа може незаконно втручатися в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп’ютерних мереж, що може призвести до перекручення чи знищення комп’ютерної інформації або носіїв такої інформації, а особливо розповсюдження комп’ютерного вірусу. Такі приклади непоодинокі.

Але саме по собі посилення кримінальної відповідальності неповнолітніх на законодавчому рівні не приведе до значного зменшення кількості злочинів, вчинених даною категорією осіб. Практика свідчить, що для досягнення цієї мети необхідна комплексність заходів передусім профілактичних. 28 січня 2000 року був виданий Указ Президента України № 113 “Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності”. Згідно Указу необхідно забезпечувати постійне виявлен-

ня дітей, які жебракують та бродяжать, скеровувати їх у соціальні заклади для неповнолітніх та створювати умови для соціальної реабілітації. Вживати заходів до посилення профілактичної роботи і запобігати проявам злочинності серед дітей, своєчасно виявляти угруповання та осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність, пияцтво, наркоманію та припинення їх діяльності і притягнення до відповідальності. Вживати заходи до поліпшення стану виховної роботи в навчальних закладах та за місцем проживання дітей і з метою проведення ранньої профілактики, запобігання дитячій бездоглядності запровадити внутрішкільний облік дітей, які не відвідують школу, схильних до жебракування, вживання алкоголю, наркотиків і психотропних речовин, та облік дітей дошкільного та шкільного віку. Створювати спеціальні загальноосвітні навчально-виховні заклади для дітей і підлітків з різними формами девіантної поведінки, які потребують особливих умов виховання, навчання та спеціального педагогічного підходу. Розширити мережу дитячих закладів культури, спортивних секцій, позашкільних виховних, а також клубних закладів для забезпечення індивідуальної та колективної творчості дітей, не допускати скорочення та ліквідації таких закладів.

Н.А. КУЛІНІЧ,

студентка 4 курсу факультету № 4

Львівського інституту внутрішніх справ
при НАВС України

ЗАКОНОДАВЧИЙ ЗАХИСТ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'І: ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Така проблема, як насильство в сім'ї, потребує врегулювання як на базі кримінального та адміністративного, так і цивільного, і, звичайно ж, сімейного законодавства України. У свою чергу, Кримінальним кодексом України не заборонено „домашнє насильство” як таке, але положення цього кодексу, що стосується образи словом і фізичного насильства, забороняють поведінку, визначену законом України „Про попередження насильства в сім'ї”, – як насильство в сім'ї. Незважаючи на те, що кримінальне законодавство має загальний характер, воно не виводить за рамки своєї дії сімейні та шлюбні відносини. Так, зґвалтування буде вважатися злочином, навіть, якщо потерпіла перебуває у фактичних чи юридичних відносинах із гвалтівником [1, ст. 152]. Це одне з небагатьох прогресивних положень кримінального законодавства України.

Прикрим є те, що шлюбні відносини не завжди враховуються при визначенні ступеня тяжкості злочину, хоча сімейне насильство значно поширене серед українських родин. Фактично неврахування такого моменту, що злочин скоїв чоловік, який перебуває з потерпілою в шлюбі, відсторонює правоохоронну систему України від такої проблеми, як насильство в сім'ї.

Кримінальне право передбачає ряд каральних дій, кваліфікаційні ознаки яких відповідають за основними ознаками насильства в сім'ї, тим самим безпосередньо захищаючи постраждалих (жертв) від "домашнього насильства". Відповідальність за такі дії передбачена рядом статей Кримінального кодексу України (ч. 1 ст. 115 "Умисне вбивство"; ч. 2 ст. 115 "Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах"; ст. 120 "Доведення до самогубства"; ст. 121 "Умисне тяжке тілесне ушкодження"; ст. 122 "Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження"; ст. 125 "Умисне легке тілесне ушкодження"; ст. 126 "Побої та мордування"; ст. 128 "Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження"; ст. 129 "Погроза вчинити вбивство"; ст. 146 "Незаконне позбавлення волі"; ст. 152 "Згвалтування"; ст. 153 "Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом"; ст. 155 "Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості"; ст. 194 "Умисне знищення або пошкодження майна"; ст. 294 "Хуліганство").

15 листопада 2001 року в Україні було прийнято закон "Про попередження насильства в сім'ї". Прийняття даного закону є ще одним свідченням того, що наша держава твердо стала на шлях демократичних перетворень. Працівники органів внутрішніх справ, керуючись цим Законом, зможуть більш ефективно протидіяти насильству та дискримінації прав людини у сім'ї. Разом з тим, необхідно брати до уваги, що працівники міліції безпосередньо вирішуватимуть складну проблему, яка глибоко вкоренилася у суспільстві та часто не сприймається громадянами як різновид правопорушення.

Незважаючи на те, що прийняття вищезгаданого закону – вагомий крок уперед, він містить багато неточностей і потребує вдосконалення.

Отже, що стосується частини ст. 1 стосовно сексуального насильства в сім'ї, то її формулювання досить нечітке. Не подано будь-яких розмежувань поняття членів сім'ї (чоловік – дружина, діти, батьки або інші родичі, що проживають разом) та чіткого визначення можливого "протиправного посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого". На жаль, не подано виклад самого поняття, "статевої недоторканності члена сім'ї". У випадках щодо дітей або інших родичів – це загалом зрозуміло, але що таке "статева недоторканність"

дружини або чоловіка, якщо суб'єкти перебувають в офіційному або „громадському” шлюбі ? Як діяти виконавцям даного закону, якщо фізичне або психологічне насильство відсутні. А має місце лише економічний аспект, тобто “примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої чоловік або жінка матеріально або службово залежні” [1, ст. 154].

У II розділі цього Закону докладно наводяться завдання та функції органів та установ, на які покладається здійснення заходів щодо попередження насильства у сім'ї. Нез'ясованим залишається питання: який саме орган виконавчої влади матиме “спеціальні повноваження” з питань попередження насильства в сім'ї, чи це буде якийсь окремий новоутворений орган, або ж такі повноваження буде надано вже існуючій структурі з питань сім'ї та молоді? У будь-якому випадку необхідно, щоб у штаті такого “спеціально уповноваженого” органу виконавчої влади було передбачено посаду координатора з питань надання медико-психологічної допомоги жертвам насильства в сім'ї з повноваженнями щодо організації та контролю даної вертикалі.

Низка серйозних питань виникає у фахівців щодо розділу III Закону “Спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї” [5, с. 153]. Ст. 10 та п. 2 ст. 13 передбачають, що офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та захисний припис може бути винесено осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку. За логікою, законодавця можна зрозуміти так: він мав на увазі винесення офіційного попередження та захисного припису особі, яка була б визнана осудною, за умови проведення судово-психологічної експертизи. Але, відповідно до п. 3 ст. 76 КПК України, “експертиза призначається обов'язково... для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого при наявності в справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності”. А винесення офіційного попередження або захисного припису стосується особи, у діях якої поки що не було ознак кримінального злочину, отже кримінальну справу на неї не відкрито, і вона не вважається ані підозрюваною, ані обвинуваченою. Якими ж процесуальними діями у даному випадку можна впевнитись у її осудності? Потреба ж у психіатричному підтвердженні сімейного агресора виникає досить часто і, як правило, він на нього не погоджується, перебуваючи під захистом “презумпції психічного здоров'я” Закону України “Про психіатричну допомогу” [5, с. 154].

Отже, хоча в Україні проблема вдосконалення існуючого законодавства гостро поставлена, проте вважаємо, набагато важливішим є

реальне застосування цього законодавства на практиці. Практичним працівникам слід змінювати свої старі стереотипи, не боятися впровадження новачії. І лише врахувавши всі ці аспекти, можна досягти дійсно якісних змін.

Література

1. Кримінальний кодекс України. - К.: Право, 2001. - 176 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - С. 34.
3. Закон України "Про попередження насильства в сім'ї", прийнятий 15 листопада 2001 р. №2789-III // Голос України. - 2001. - 20 грудня.
4. Дмитренко М.І., Тропін М.В., Власов П.О. Попередження насильства у сім'ї. Методичні рекомендації за матеріалами УМВС України в Дніпропетровській області, "Вінрок Інтернешнл" та Жіночого Консорціуму ННД-США. - Д., 2001.
5. Табачников С.І., Онисько Ю.В., Домбровська В.В., Маркова М.В., Зайцев О. Закон України "Про попередження насильства в сім'ї в аспекті соціальної та судової психіатрії" // Український вісник психоневрології. - Т. 10. - Вип. 1 (30). - 2002.
6. Алексєєв С., Тимошенко Н. Звір // Політика і культура. - № 47 (130). - 2001. - 18-24 грудня.
7. Карнаухов С. У вас всі дома? // Факти. - 2001. - 25 грудня.

С.М. КУЧАНСЬКИЙ,

старший викладач
кафедри кримінального права,
кримінального процесу
та криміналістики,

Одеського національного університету
ім. І.І. Мечникова

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Чимало вчених і фахівців вважають, що проблеми інформаційної безпеки постали сповна лише у другій половині минулого сторіччя у зв'язку з розвитком інформатизації. Визначень інформаційної безпеки на сьогодні існує досить багато. Лише в нормативних документах і в науковій літературі їх налічується шістнадцять. Єдиної думки про те, що таке інформаційна безпека – нема. І в цьому зв'язку хотілося б запропонувати для обговорення кілька дуже важливих питань.

Наскільки правомірним є визначення основним об'єктом інформаційної безпеки інформаційний ресурс, як це зроблено в Законі України “Про Концепцію Національної програми інформатизації”? Чи коректно визначати інформаційний ресурс як “сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)”, що знаходимо в Законі України “Про Національну програму інформатизації”? Як врахувати двоїстий характер інформаційної безпеки: з одного боку – це одна зі складових національної безпеки, нарівні з політичною, економічною, військовою та іншими, а з іншої – невід'ємна компонента вищезгаданих складових? Якщо в Концепції національної безпеки України основними об'єктами національної безпеки визначені громадянин, суспільство, держава з їхніми найважливішими інтересами, то чи може інформаційна безпека обійти увагою особистість, спільноти людей і суспільство в цілому, державу як управлінську структуру і як країну? Чи не звужуємо ми поняття інформаційного суверенітету, вбачаючи в ньому “спроможність держави контролювати і регулювати потоки інформації”? А може, інформаційний суверенітет передбачає також спроможність держави самостійно, своїми силами здійснювати оцінку ситуацій, в які ми потрапляємо, і приймати рішення з питань, наприклад, де і скільки позичити? що, де і скільки купити? куди спрямувати? що і скільки виробляти самим? Із запрошенням чи без “варягів”, які спочатку радять – що, звідки, куди, а потім урізують або навіть припиняють субсидіювання, інвестування, якщо їхніми порадами нехтують?

Проблем інформаційної безпеки безліч, як і проблем розвитку процесу інформатизації. У цій сфері необхідно вирішувати питання, пов'язані з визначенням природи різних видів інформаційних небезпек (загроз), механізмів їхнього впливу на об'єкти інформаційної безпеки, можливих наслідків цих впливів, шляхів і методів їх нейтралізації або зменшення.

З цієї низки проблем найбільш вивченими є проблеми, пов'язані із захистом інформації. Що ж до питань захисту людини, людських спільнот, суспільства в цілому, то з погляду розробки методології, шляхів, форм і методів забезпечення інформаційної безпеки вони вивчені недостатньо. Є напрацювання щодо інформаційної боротьби, війни, психологічного впливу, але цього виявляється замало, коли справа торкнеться розгляду не конфліктних, а конкурентних взаємовідносин між людьми (спільнотами, країнами або їхніми коаліціями), особливо ж при розгляді сфери взаємодії людей з Природою.

Хотілося б винести на обговорення за цим столом ще одне, на мій погляд, важливе питання: сфера професійних інтересів Комісії з

питань інформаційної безпеки. Відомо, що інформація циркулює в трьох середовищах: біологічному, технічному і соціальному. В даний час, з погляду інформаційної безпеки, розглядаються технічне і соціальне середовища. А як бути з біологічним? З огляду на останні експерименти стосовно клонування тварин і досягнення генної інженерії доцільно звернути пильну увагу Комісії і на біологічне середовище.

Я зупинився лише на кількох сутнісних проблемах інформаційної безпеки і навмисне виділив ті, що вже дістали певне відображення у нормативних документах і, вважаю, вимагають уточнення. Це дасть можливість визначити початкові орієнтири, що ведуть до наміченої мети. Наприклад, Національна програма інформатизації ставить завдання розвитку інформаційної культури народу. Однак сутність останньої визначена як комп'ютерна освіченість! Чи правильно це? Чи не звужуємо ми таке широке і містке поняття, як інформаційна культура? На мій погляд, інформаційна культура народу в суспільстві має утворити цивілізаційну культурну верству, яка визначає і перетворює усі сфери людського буття – від культури мислення і спілкування, праці і побуту до культури оцінки результатів інтелектуальної праці, здійснення вибору і прийняття рішень. Підняття рівня інформаційної культури є важливим для всіх верств суспільства та особливо ж для тих, хто приймає рішення, від кого залежать долі інших людей. З досвіду ми знаємо, як дуже часто неправильна оцінка інтелектуальної праці приводила до рішень, які згубно позначалися на долях не тільки нинішніх, а й прийдешніх поколінь.

Література

1. Закон України „Про Концепцію Національної програми інформатизації” від 04.02.1998 № 75/98-ВР.
2. Концепція технічного захисту інформації в Україні. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997р. №1126 // Урядовий кур'єр. – 1997. – 12 листопада.
3. Положення про технічний захист інформації в Україні: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 9 вересня 1994 р. № 632 // Зібрання Постанов Уряду України. – 1994. – №12. – С. 29-44.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ: ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ ВІД 5 КВІТНЯ 2001 р.

Кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 року були внесені деякі зміни до групи злочинів, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканість. З'явилися певні позитивні зрушення, але й недоліки теж мають місце.

До основних здобутків можна віднести:

1. Чинний КК уважніше поставився до встановлення відповідальності за статеві злочини, виділивши їх в окремий розділ. Можна констатувати, що в цілому новий КК прямує у руслі вірної кримінально-правової політики щодо захисту статевої свободи та недоторканості особи.

2. Законодавець розширив коло потерпілих у деяких злочинах, передбачених нормами даного розділу. Зокрема, як впливає з диспозиції статей 152, 153 КК, потерпілими у цих злочинах можуть визнаватись особи як жіночої, так і чоловічої статі.

3. Визначено зміст погрози як ознаки юридичного складу злочину у статтях 152, 153. Зазначено, що йдеться саме про погрозу застосування фізичного насильства до потерпілої особи. Це певним чином доводить необхідність “вузької” трактовки змісту погрози при згвалтуванні та насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом, яка зводиться лише до погрози негайного застосування фізичного насильства. Висуваються нові заперечення проти “широкого” її розуміння, яке вміщує інші види погроз.

4. Розширено і уточнено поняття “задоволення статевої пристрасті неприродним способом”. Тепер воно включає неприродний статевий акт (в тому числі і з проявами садизму, мазохізму тощо) і вміщує у собі акти мужолозтва, лесбійства, а також інші способи неприродного збудження і реалізації статевої пристрасті.

Проте, на нашу думку, дана стаття вимагає вдосконалення, оскільки окремі недоліки, допущені законодавцем, дозволяють неоднозначно тлумачити цю кримінально-правову норму. Так, зокрема:

1. Аналіз санкцій ст.ст.152, 153 КК дає підстави вважати, що згвалтування є більш суспільно небезпечним злочином, ніж насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, оскільки

санкції, що стосуються зґвалтування є більш суворими, ніж санкції, що стосуються насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Вважаємо, що дані санкції слід урівняти, або ж навіть посилити відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, оскільки останній злочин має значно небезпечніший вплив на психіку потерпілих осіб, особливо неповнолітніх чи малолітніх.

2. Залишається невирішеним питання щодо кваліфікації зґвалтування, вчиненого групою осіб за попередньою змовою. В чинному КК положення ч.1, ч.2 ст.28 сформульовані таким чином, що вони виключають одне одного. Відповідно до ч.1 ст.28 КК злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два і більше) виконавців *без попередньої змови* (курсив – виділено мною) між собою. Отже, за наявності у співвиконавців попередньої змови на вчинення злочину, не можна вести мову про групу, ознаки якої передбачені ч.1 ст.28 КК. Керуючись принципом верховенства права, у наведеному вище випадку дії винного мають бути кваліфіковані за ч.1 ст.152 КК. Кваліфікувати ж за ч.3 ст.152 КК як зґвалтування, вчинене групою осіб, не можна, оскільки неправомірною є підміна одного поняття іншим. Тому при призначенні покарання за зґвалтування, вчинене групою осіб за попередньою змовою, можна лише зробити посилання на п.2 ст.67 КК. Хоча з точки зору справедливості та врахування суспільної небезпечності це є неправильним. Навіть якщо брати до уваги міру покарання: за ч.1 ст.152 – до 5 років позбавлення волі, за ч. 3 ст.152 КК – від 7 до 12 років позбавлення волі. Отже, потрібно застосовувати цю кримінально-правову норму саме так, як вона передбачена законом, підмінити ж одне поняття іншим і робити виправлення правозастосовчі органи не мають права, доки законодавець не внесе відповідних змін. Наприклад, у ч.3 ст.152 КК зазначити: "групою осіб або групою осіб за попередньою змовою".

3. Дещо змінилося розуміння такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення зґвалтування групою осіб. У постанові Пленуму Верховного Суду України №4 від 27.03.1992 року "Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини" звернуто увагу на те, що дії учасників групового зґвалтування підлягають кваліфікації за ч.3 ст.117 КК 1960 року і в тому випадку, коли інші учасники злочину через неосудність, недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або інших передбачених законом підстав, не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Зазначене вище положення не відповідає положенням нового КК 2001 року. Зараз відповідно до ст.26 КК співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів зло-

чину у вчиненні умисного злочину, тобто співучасть неможлива у тих випадках, коли у злочині бере участь лише одна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності та є осудною, а інша (інші) не є суб'єктами злочину.

4. У постанові Пленуму Верховного Суду України №4 від 27.03.1992 року "Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини" зазначено, що особливо тяжкими наслідками, що дають підстави кваліфікувати дії винного за ч.4 ст.117 Кримінального кодексу, є ... зараження вірусом імунодефіциту людини або сифілісом, що сталися внаслідок зґвалтування. З прийняттям нового КК внесено зміни до статті, що передбачає відповідальність за зараження венеричною хворобою (ст.133 КК 2001 року). Передбачено як особливо кваліфікуючу ознаку "особливо тяжкі наслідки", що мали місце внаслідок умисного зараження іншої особи венеричною хворобою. Слід звернути увагу і на положення ст.130 КК, де йдеться не лише про зараження вірусом імунодефіциту людини, а й про зараження вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби. Тому доцільно було б це зазначити і вирішити дану проблему на рівні постанови Пленуму Верховного Суду України шляхом включення до особливо тяжких наслідків при зґвалтуванні та насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом умисне зараження венеричною хворобою, що спричинило особливо тяжкі наслідки та зараження вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби.

5. Виникає непорозуміння при з'ясуванні змісту ч.3 ст.153 КК (задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, вчинене щодо малолітньої чи малолітнього, якщо воно спричинило особливо тяжкі наслідки). Очевидно, пропущено сполучник "а також".

Б.С. ЛУКАШИК,
аспірант кафедри кримінального
права та кримінології Львівського
національного університету ім. І. Франка

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ОЗНАКИ

Проблема доцільності закріплення принципів кримінального права безпосередньо в тексті кримінального закону не викликає однозначності. Аналізуючи зміст норм КК України, можемо констатувати,

що принципи кримінального права, принаймні, не виділені в окремій структурній частині кримінального закону. Ряд європейських, пострадянських та інших країн закріпили відповідні основні засади кримінального права в текстах своїх “кримінальних кодексів”, що дозволяє ставити питання доцільності законодавчого закріплення принципів кримінального права України в Кримінальному кодексі України.

Аналіз досліджень і публікацій, свідчить про те, що ряд авторів висловлюють думку про недоцільність вміщення принципів кримінального права у спеціальних статтях кримінального закону, оскільки, як, зокрема, стверджує І.В.Коршіков, таке закріплення не має практичного значення, тому що кримінально-правовий принцип є складовою частиною решти норм кримінального права [3, 11-14]. Кленова Т.В., в аргументацію позиції недоцільності законодавчого закріплення принципів кримінального права, зазначає, що ці принципи існують незалежно від того закріплені вони чи ні в спеціальних статтях закону, однак, як обумовлює вона далі, сам факт декларації принципів у кодифікованому законі підвищує їх значення, гарантуючи загальний концептуальний характер всіх кримінально-правових норм та зумовлюючи єдиний напрямок у правозастосувальній практиці [2, 56]. Зазначені вище твердження, на нашу думку, є не повною мірою обґрунтованими, оскільки, як вірно зазначає Філімонов В.Д., зміст принципу повинен бути розкритим, а це можливо здійснити лише в самому тексті кримінального закону [7, 31]. До того ж необхідно зауважити, що в різних галузях права України поряд існують відповідні принципи, що однаково звучать, проте, відповідно до законодавчого або наукового розуміння, подекуди мають дещо відмінний зміст. Для вирішення цієї можливої проблеми і виникає необхідність розкриття поняття кожного окремого принципу у КК України.

Завданням даної публікації є вироблення до певної міри обґрунтованої позиції стосовно доцільності вміщення принципів кримінального права у окремій статті Кримінального кодексу України.

Матишевський П.С. стверджує, що принципами кримінального права є вихідні, основоположні ідеї, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві [5, 40]. Бажанов М.І. висловив думку, що принципи кримінального права – це основні, провідні засади, які закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу та правозастосовну діяльність [4, 10[4, 10]. Так, зазначені автори, хоча і твердять про закріпленість принципів кримінального права у нормах права, проте не висловлюють чіткої позиції стосовно необхідності їх закріплення в окремому структурному елементі КК України.

Практичне значення введення глави Кримінального кодексу, яка присвячена принципам, полягає в тому, що відповідні кримінально-правові ідеї цим самим безпосередньо вирішують задачі і функції кримінального права, включаються в процес правозастосування. Вони здійснюють вплив на громадян, на правозастосувальні органи, а також, частково, на законодавця [6, 16]. Будучи закріпленими в юридичних нормах, правові принципи служать орієнтиром правотворчої та правозастосувальної діяльності державних органів [8, 149].

Деякі автори додають, що принципами кримінального права можна вважати лише ті положення, які визначають зміст всієї або значної сукупності правових норм (норм кримінального закону), і інтегрують їх в єдину систему кримінального права [7, 34]. До того ж такий підхід забезпечує певну незмінність, стабільність як видів принципів кримінального права, так і їх зміст(характеристику).

Разом з тим необхідно зазначити і певні негативні наслідки включення правових принципів у вигляді статей кримінального кодексу, оскільки таке формулювання принципів кримінального права обов'язково буде пов'язане із спрощенням їх змісту [1, 33].

Не зважаючи на певні недоліки законодавчого закріплення принципів кримінального права, зазначимо, що більш переконливим є твердження про те, що принципи кримінального права – це такі положення, які отримали юридичний вираз в окремих кримінально-правових нормах, що і є однією з обов'язкових їх ознак.

Література

1. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. – М.: Наука, 1998.
2. Кленова Т.В. Принципы уголовного права и принципы кодификации в уголовном праве // Государство и право. – 1997. – № 1.
3. Коришков И.В. Принцип гуманизма в уголовном праве Российской Федерации. Автореф. дис.... Саратов, 1999.
4. Кримінальне право України. Загальна частина / Під ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
5. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. – К.: А.С.К., 2001.
6. Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования / Под ред. В.Н. Кудрявцева, С.Г. Келиной – М.: Наука, 1987.
7. Филимонов В.Д. Принципы уголовного права. – М.: Центр Юринформ, 2002.
8. Явич Л.С. Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы. – М., 1978.

ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ У СПРАВАХ ПРО ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ

Незважаючи на багаторічні спроби вирішити проблему торгівлі людьми, включаючи Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, нещодавно прийняті Палермські протоколи (про боротьбу з торгівлею людьми і з контрабандою мігрантів) і Конвенцію ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю, ця проблема не тільки залишається актуальною, але й потребує подальшого розвитку. Для України вона також є надзвичайно серйозною. Адже Україна стала однією з країн-постачальниць "живого товару". Про масштаби цього ганебного явища можна зробити висновок зі статистичних даних, наведених Ла Страда, яка працює над попередженням торгівлі жінками в Україні. А саме: у 1999 р. Ла Страда повідомила, що за роки незалежності з нашої країни було вивезено 420 тис. жінок¹. Ці дані свідчать про реальний стан торгівлі людьми в Україні і вимагають вжиття негайних заходів щодо подолання цієї проблеми.

Першими кроками до подолання проблеми торгівлі людьми були ратифікація ряду Конвенцій ООН, а також прийняття державних нормативно-правових актів, а саме "Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002-2005 рр." від 5 червня 2002 р. та Указу Президента України "Про додаткові заходи з метою запобігання зникненню людей і поліпшення координації дій правоохоронних органів та інших органів виконавчої влади в їх розшуку" від 18 січня 2001 року. І хоча ці нормативно-правові акти прийняті, їх реалізація неможлива через недостатність фінансування і важке економічне становище в Україні, оскільки вони передбачають запобігання зростанню рівня безробіття серед жінок, проведення кампаній для підвищення рівня інформованості населення, професійну підготовку безробітних жінок, дозволяючи їм опановувати професії, які користуються попитом на ринку праці, та ряду інших заходів, що спрямовані на подолання даної проблеми.

¹ Торговля жінками: Молдова та Україна. Правозахисники Міннесоти, 2000 р.

Кримінальний кодекс України також містить статтю, яка спрямована на подолання торгівлі людьми, а саме – стаття 149 про торгівлю людьми або інші незаконні угоди щодо передачі людини. Але, поперше, це стаття 149 Кримінального кодексу України не зовсім відповідає визначенню торгівлі людьми, яке дає міжнародне законодавство, а саме Протокол про торгівлю людьми².

Згідно зі ст. 3 Протоколу:

а) "торгівля людьми" означає:

- вербування, перевезення, передачу, укривання або прийом осіб,
- шляхом погрози застосування сили або застосування сили чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливого становища або виплати чи одержання грошей або іншої вигоди, щоб отримати згоду особи, яка має контроль над іншою особою,

- з метою експлуатації;

б) згода жертви торгівлі людьми на передбачувану експлуатацію, визначену в підпункті (а) цієї статті, не береться до уваги у випадку застосування якогось із способів, передбачених підпунктом (а);

в) вербування, перевезення, передача, укривання або прийом дитини з метою експлуатації кваліфікується як "торгівля людьми", навіть якщо не застосовується жоден із способів, передбачених підпунктом (а);

г) "дитина" означає будь-яку особу, молодшу за вісімнадцять років.

По-друге, залишається без відповіді питання про те, чи буде злочином продаж людей у межах країни, чи розглядається "перетин державного кордону України" як обов'язковий компонент торгівлі людьми.

По-третє, згідно опитування, проведеного серед практиків, для них залишається абсолютно незрозумілим, чи примус є обов'язковим елементом у випадках сексуальної експлуатації. Це пов'язане як із засобами (чи тягне за собою будь-яка допомога у міграції з метою працевлаштування у сексіндустрії покарання за торгівлю людьми, чи це має відбуватись тільки у випадку наявності елементів примусу або шахрайства), так і з метою (чи має будь-яка праця у

²Протокол про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми та про покарання злочинців, до Конвенції ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю. ГА ООН від 15 листопада 2000 р.

секс-індустрії обов'язково розглядатися як "сексуальна експлуатація", чи йдеться тільки про працю у секс-індустрії в умовах експлуатації та примусу). Невизначеність значною мірою пов'язана із застосуванням терміну "сексуальна експлуатація", оскільки цей термін не визначений у міжнародному законодавстві та може тлумачитися по-різному. А саме: чи вважається будь-яка діяльність у сфері секс-індустрії "сексуальною експлуатацією" за визначенням, чи як "сексуальна експлуатація" розглядаються лише сексуальні послуги в умовах експлуатації або в умовах, що наближаються до рабства.

По-четверте, фахівці у цій сфері не згодні з тим, що потрібно доводити отримання оплати за передачу жертви як ознаки закінченого злочину. Як свідчить практика, факт отримання оплати довести практично неможливо, тому що розрахунок відбувається за кордоном і без свідків. Таким чином, більшість торгівців людьми мають реальний шанс уникнути кримінальної відповідальності.

По-п'яте, існують проблеми, пов'язані з елементом "згоди". Для всіх практиків незрозуміло, з якими елементами злочину пов'язана ця "згода" – на "оплатну передачу", на "законний або незаконний" перетин кордону, на передачу, на умови праці, в яких працює певна особа.

Також існує ряд практичних проблем, які перешкоджають розслідуванню справ про торгівлю людьми. Перш за все, це тиск торговців людьми на потерпілих і свідків, що проявляється у формі погрози або підкупу. Цей тиск можливий тому, що не існує норм і програм, які б захищали потерпілих і свідків, а злочинці знають їх не тільки в обличчя, а й їхні прізвища та адреси. Тому закономірно, що в багатьох випадках потерпілі відмовляються свідчити, оскільки цілком реально остерігаються за своє життя. Проблеми виникають і тому, що досить часто неможливо розшукати потерпілих. Оскільки для того, щоб ОВС розпочали розшук, потрібна заява від родичів про зникнення особи, але родичі часто не поспішають заявляти. По-перше, сім'ї потерпілих належать, як правило, до неблагополучних, а по-друге, самі жінки просять близьких не заявляти про їх відсутність. Ще однією проблемою є те, що жертви не бажають, щоб іншим стало відомо про те, що з ними сталося, особливо у випадках торгівлі людьми з метою проституції. Вони відчують сором або вважають себе винними, побоюються громадського осуду з боку сусідів чи родичів. А оскільки судові засідання у справах про торгівлю людьми відкриті, то очевидно, що близьким і рідним може стати відомо про те, що сталося з потерпілою. Це ще одна прогалина в законодавстві, яку потрібно усунути. Також досить часто жертва наражається на небезпеку самій бути притягнутій до кримінальної відповідальності за проституцію або незаконний пе-

ретин кордону. Здебільшого жертви не вірять правоохоронним органам через попередній досвід спілкування з корумпованими правоохоронцями. Корупція також не меншою мірою заважає розслідуванню справ про торгівлю людьми, оскільки досить часто торговці заручаються підтримкою високопосадовців, які в разі чого можуть чинити тиск на орган, що розслідує справу про торгівлю людьми. Не останньою перешкодою також є недостатнє формування діяльності відповідних органів і кваліфікація працівників, що працюють у них. Усі перелічені причини в сукупності створюють ситуацію, коли діяльність торговців людьми залишається безкарною, і вони надалі продовжують заробляти надприбутки на людському горі і безпорадності.

Ситуація, що склалася в Україні, вимагає негайних заходів, а саме:

1) ратифікувати Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Протоколу про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми і покарання за неї, що доповнює вказану Конвенцію;

2) внести зміни і доповнення до статті 149 ККУ відповідно до вимог міжнародного законодавства;

3) сприяти створенню притулків і реабілітаційних центрів для потерпілих від торгівлі людьми;

4) впроваджувати результати досліджень, конференцій у навчальний процес у відповідних навчальних закладах.

В Україні серйозність проблеми торгівлі людьми повинні усвідомити як всі гілки державної влади, так і широка громадськість. Це дозволить об'єднати зусилля всього суспільства і розпочати широкий наступ проти цього явища.

Література

1. Кримінальний кодекс України // ВВРУ. - 2001, 25 квітня.
2. Комплексна програма протидії торгівлі людьми на 2002-2005 роки // Постанова №766 КМУ. - 2002, 5 червня.
3. Про додаткові заходи з метою запобігання зникненню людей і поліпшення координації дій правоохоронних органів та інших органів виконавчої влади в їх розшуку// Указ №20 ПУ. - 2001, 18 січня.
4. Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності // ГА ООН. - 2000, 15 листопада.
5. Протокол про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми та про покарання злочинців, до Конвенції ООН про боротьбу з транснаціональною злочинністю // ГА ООН. - 2000, 15 листопада.
6. Запобігання торгівлі людьми: Навчально-методичний посібник / Вид. 3-є, доп. та виправ. - Харків: НУВС, 2001. - С. 176.

7. Протидія торгівлі людьми: Інформаційно-аналітичний збірник / Під ред. С.Кетецького. – К., 2002. – С. 100.
8. Вдосконалення українського законодавства щодо протидії торгівлі людьми: Матеріали для учасників круглого столу. – К., 2002, 10 грудня. – С. 48.
9. *Кривошеєв С., Куц В., Соболев В.* Огляд механізмів, засобів і правоохоронних заходів для боротьби з торгівлею людьми в Україні. – К., 2002. – С. 64.
10. *Хавеман Р., Війєрс М.* Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні. – К., липень–серпень 2001 р. – С. 63.

В.О. МІСЮРЕНКО,
студентка Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНИХ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ НА ЗАМОВЛЕННЯ

Вбивства в усі часи розглядалися як тяжкі злочини проти особи. Життя людини – найвища біологічна і соціальна цінність і потребує посиленої кримінально-правової охорони.

Законом України №388 від 2 жовтня 1996 р. ст.93 Кримінального Кодексу 1960 р. було доповнено пунктом “и”, який передбачав відповідальність за умисне вбивство, вчинене на замовлення. Ця обставина як обтяжуюча передбачена законодавцем і в новому КК України (п.11 ч.2 ст.115 КК України).

Перед органами досудового слідства, судами постали проблеми, пов’язані з особливостями кваліфікації умисних вбивств, вчинених на замовлення.

Одна з цих проблем стосується цього різновиду умисного вбивства, кваліфікації залежно від мотивації злочинних дій виконавця та замовника.

Так, у випадках, коли винна особа, вчиняючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з’ясувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч.2 ст.115 КК України, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч.2 ст.115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство (п.19 Постанови Пленуму Верхо-

вного Суду України №2 від 7 лютого 2003 р. “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я особи”, надалі – постанова Пленуму №2 від 07.02.03р.).

Як правило, умисне вбивство однієї особи не повинно кваліфікуватися одночасно як: вбивство з корисливих мотивів (п.6 ч.2 ст.115 КК), вбивство особи чи її близького родича у зв’язку з виконанням цією особою службового або громадського обов’язку (п.8 ч.2 ст. 115 КК), але, як це підкреслено в постанові Пленуму №2 від 07.02.03р., в окремих випадках така кваліфікація можлива (наприклад, при вчиненні умисного вбивства на замовлення). Так, якщо замовник умисного вбивства керується мотивами помсти у зв’язку з виконанням потерпілим громадського обов’язку, але при цьому “замовляє” його умисне вбивство виконавцю за матеріальну винагороду, його дії необхідно кваліфікувати за відповідною частиною ст.27, п. п. 6, 8, 11 ч.2 ст.115 КК України.

Постає також питання щодо кваліфікації умисного вбивства на замовлення, коли замовник керується корисливим мотивом, а виконавець – якимись іншими (не корисливими) мотивами. Відповідно до абз.6 п.15 Постанови Пленуму №2 від 07.02.03р. дії замовника кваліфікуються за відповідною частиною ст.27, пунктами 6, 11 ч.2 ст.115 КК України. Як кваліфікуються дії виконавця, в постанові не зазначено. На нашу думку, у таких випадках слід виходити з того, що мотив впливає на кваліфікацію лише тоді, коли він передбачений в нормі Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака. Отже, виконавцю мають інкримінуватися лише ті обтяжуючі обставини, які ним усвідомлювались.

У випадках, коли замовляється умисне вбивство державного чи громадського діяча (ст.112 КК України), працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст.348 КК), судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів (ст.379 КК), захисника чи представника особи або їх близьких родичів (ст.400 КК), начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов’язки з військової служби (ч.4 ст.404 КК), представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист (ст.443 КК), – кваліфікація дій замовника відбувається за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст.27 однією із зазначених вище статей та відповідною частиною ст.27 і п.п.6,11 ч.2 ст.115 КК – якщо виконавець позбавив особу життя з метою одержання вигод матеріального характеру.

Дії виконавця кваліфікуються за ст.ст. 112, 348, 400, ч.4 ст.404,

443 КК в тому випадку, коли замовляється злочин, передбачений цими статтями і відповідні ознаки складу злочинів усвідомлюються виконавцем, та за відповідними пунктами ст.115 КК України: п.п.6,11 ч.2 ст.115 – коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з метою одержання від замовника певних вигод матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів) (див. абз. 5 п. 12 Постанови Пленуму №2 від 07.02.03р.).

При цьому виникає питання чи інкримінувати п.8 ч.2 ст.115 КК України при кваліфікації умисного вбивства на замовлення, якщо винній особі вже інкримінована одна з наведених вище “спеціальних” статей. На нашу думку, умисне вбивство чи замах на вбивство належить кваліфікувати тільки за цими “спеціальними” статтями, без інкримінування винній особі п.8 ч.2 ст.115 КК України.

А.А. МУЗИКА,
проректор з наукової роботи
Київського інституту внутрішніх справ,
професор, доктор юридичних наук
О.В. ГОРОХОВСЬКА,
старший викладач кафедри
кримінального права Гуманітарного
університету “ЗІДМУ”

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

1. Кримінально-правова заборона, що передбачена ст. 119 КК України, звернена в основному до осіб з антисоціальною установкою чи “нестійких” громадян, має імперативно-обов’язковий характер і покликана утримувати їх у конкретних ситуаціях від вчинення вбивства через необережність.

При оцінці показників поширеності вбивства через необережність варто враховувати недосконалість чинної статистичної звітності, зокрема, неузгодженість статистичних форм МВС та Міністерства юстиції України. Слід вказати на те, що цей злочин не відображається в статистичних обліках Міністерства юстиції України. Вбивство через необережність, відповідальність за яке передбачена ст. 119 чинного Кримінального кодексу України (як і раніше – ст. 98 КК України 1960 р.), не є самостійним об’єктом статистичного вивчення, а входить до розділу “Інші злочини проти особи”. Це не дозволяє простежити дина-

міку необережних вбивств, а також ускладнює виявлення причин та умов їх вчинення та вироблення і застосування заходів щодо запобігання їм. Не маючи повної та чіткої картини застосування відповідного законодавства, неможливо виявити тенденції до збільшення або зменшення кількості вбивств, вчинених через необережність, а тому кримінальна політика у цій сфері не може повною мірою реалізувати свій потенціал. Отже, необхідно вдосконалювати систему державного обліку і звітності.

2. Необережне вбивство є специфічним злочином, оскільки дія суб'єкта спрямована не на позбавлення життя, а на досягнення іншого результату, не завжди навіть злочинного. Так, у 82% усіх вивчених нами випадків вбивства через необережність винна особа вчиняє дії, прямо заборонені законом, які, проте, не є злочинними. В інших випадках найчастіше вчиняються дії, прямо заборонені професійними правилами, або такі, що порушують звичайні правила обережності (легко-важне поводження з електропроводкою, ліфтом, газовими плитами, нагрівальними приладами). Вбивство через необережність може бути вчинено і шляхом бездіяльності, проте такі випадки поодинокі.

Місце, час, спосіб вчинення вбивства через необережність належать до факультативних ознак об'єктивної сторони складу цього злочину і тому на кваліфікацію не впливають, однак являють собою певний науковий інтерес і можуть бути використані у профілактичній роботі органів внутрішніх справ. Найпоширенішими способами необережного вбивства є нанесення удару, внаслідок якого сталося падіння потерпілого (40%), застосування вогнепальної зброї (17%), нанесення удару кулаком, предметом тощо (10%). У 45,5% необережних вбивств місцем вчинення злочину є відкрита місцевість, у 54,5% – приміщення. 80% вбивств через необережність вчиняються в період з 12 до 24 години, причому здебільшого це відбувається у вихідні та свята і, як правило, після вживання спиртних напоїв.

3. Суб'єктом вбивства через необережність є фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років. Правильність встановлення у чинному КК України загального віку кримінальної відповідальності за цей злочин підтверджується тим, як свідчать матеріали вивчених нами кримінальних справ, що жодного разу вбивство через необережність не вчинялось особою у віці від 14-ти до 16-ти років. Зазвичай, вбивства через необережність вчиняються особами у віці від 26 до 49 років (63,5% зазначених злочинів).

За результатами узагальнення судової практики висунута гіпотеза про те, що однією з причин необережних вбивств є низький рівень загальної культури, технічної освіти та правосвідомості певної частини

сільського населення України. В цьому сенсі необхідно відмітити зв'язок між місцем проживання винних у вбивстві через необережність (а також потерпілих), рівнем їх освіти та неналежним поведінням таких осіб з джерелами підвищеної небезпеки. Так, згідно з результатами дослідження 47% вбивств через необережність вчинені у сфері дії джерел підвищеної небезпеки, а 73% осіб, винних у цьому злочині, та приблизно така ж кількість потерпілих були мешканцями районних центрів, селищ і сіл. Більшість винних осіб мають середню і середню спеціальну освіту (73%).

Така тенденція має місце при тому, що дослідженням були охоплені потужні, технічно розвинені індустріальні регіони. У містах Дніпропетровську та Запоріжжі сконцентрована велика кількість промислових гігантів України (заводи “Запоріжсталь”, “Дніпроспецсталь”, Запорізькій феросплавний завод тощо), проте вбивств через необережність у цих великих містах вчиняється у декілька разів менше, ніж у районних центрах, селищах та селах. Зазвичай, мешканці невеликих територіально-адміністративних одиниць ставляться до правил експлуатації джерел підвищеної небезпеки більш формально, ніж громадяни, що мешкають в обласних центрах, що передусім пов'язано з недоліками в загальноосвітній та спеціальній підготовці. Підвищення рівня освіти, особливо спеціальної, і загалом правосвідомості можна вважати одним із напрямків запобігання необережним вбивствам. Низька культура і прогалини в інтелектуальному розвитку злочинців пов'язані також з загальною проблемою виховання людей. Тому одним із чинників, що сприятиме запобіганню необережним злочинам, може бути обов'язкове впровадження в загальних та професійно-освітніх закладах країни навчальних курсів “Практичне право” та “Безпека життєдіяльності”.

4. Важливість дослідження суб'єктивної сторони вбивства через необережність полягає в тому, що ознаки останньої мають вирішальне значення для правильної оцінки суспільної небезпеки вчиненого діяння, відмежування вбивства через необережність від інших злочинів, правильної кваліфікації злочину і призначення покарання за його вчинення.

Судова практика свідчить про те, що у 95% винна особа діє зі злочинною недбалістю, а у 5% – зі злочинною самовпевненістю.

5. Основним видом покарання за вбивство через необережність продовжує залишатися позбавлення волі (37,5%). Потрібно враховувати, що поведінка і ставлення до праці у багатьох засуджених на тривалі строки позбавлення волі після закінчення 5 років погіршується; виправно-виховний процес не може бути розрахований на такий три-

ваний час; тривалі строки позбавлення волі створюють відчуття безперспективності, а також призводять до розриву колишніх соціальних зв'язків, які у “необережних” злочинців, як правило, є позитивними, і тому це ускладнює ресоціалізацію засуджених. Зниження верхніх меж санкцій за вбивство через необережність є перспективним напрямком удосконалення кримінального законодавства України в цій сфері.

В.С. НАЛИВАЙКО,
завідувач кафедри Волинського
державного університету імені Лесі Українки,
кандидат юридичних наук

Є.А. ДУРМАНЕНКО,
докторант Волинського державного
університету імені Лесі Українки,
кандидат педагогічних наук

ПРО ЗАСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Сьогодні в Україні, як і в планетарному масштабі, йде пошук засобів і шляхів цивілізованого способу розв'язання поставлених історією завдань. Це передбачає, по-перше, усвідомлення необхідності усунення силових методів і насильства при вирішенні усіх проблем і вироблення соціальної технології нових способів їх розв'язання, по-друге, суспільне визнання Людини найвищою цінністю та унікальністю, і нарешті, по-третє, піднесення рівня і збагачення духовно-культурного буття людини, розвиток її правової культури як необхідної складової загального розвитку.

Механізмом саморегуляції суспільства та соціальних груп, які забезпечують цілеспрямований вплив на поведінку людей з метою зміцнення порядку і стабільності, є соціальний контроль. Соціальний контроль має на меті формування такої поведінки людини або соціальної групи, яка відповідає певним соціальним цінностям, нормам і ролям; ґрунтується на основі культури суспільства і розвитку ціннісних орієнтацій шляхом виховання ідеалів і зразків поведінки. Система соціального контролю здійснює свої функції на основі вироблення звичок, звичаїв, правових і моральних норм і відповідальних санкцій [4].

У системі регуляції сучасного суспільства можна виділити п'ять основних форм соціального контролю: політична, правова, моральна, релігійна й естетична форми, які створюють необхідні умови суспіль-

ної поведінки, підтримують і відтворюють певну систему типової соціальної поведінки. Система цінностей, мотивація очікувань і нормативних установок, що виробляються в суспільстві, врешті-решт зумовлюють зміст і напрям вчинків особи. Слід зауважити, що подібні механізми діють на всіх рівнях соціальної поведінки – від ситуативних вчинків до цілісної системи соціальних дій. Суспільний індивід не може не враховувати систему висунутих до його поведінки вимог [2].

Зупинимося більш детально на правовій формі соціального контролю.

Зрозуміло, що сама правова норма не регулює поведінку людини. Певна поведінка визначається безпосередньо сформованою на цій основі системою внутрішніх детермінант. Поведінкою керує насамперед сама людина, спираючись на особистісну інтеріоризацію соціального середовища. Цим зумовлюється важливість процесу інтеріоризації соціальних норм, тобто переведення їх із зовнішніх щодо конкретного індивіду вимог у внутрішні.

Саме з огляду на це ми наголошуємо на важливості не механічного засвоєння людиною суми правових знань, а їх усвідомленого сприйняття і перетворення в особистісні переконання.

Нормативна соціалізація особистості є безумовним механізмом соціального контролю.

Соціальний контроль реалізується в процесі соціалізації, коли здійснюється засвоєння індивідом соціальних норм і цінностей, формується самоконтроль, засвоюються різні соціальні ролі, що передбачає і гарантує виконання рольових вимог і очікувань. Реалізація соціального контролю в процесі соціалізації є найстійкішою структурою, що регулює поведінку індивіда [2].

Результатом такої соціалізації виступає не тільки інтеріоризація певних знань, умінь, навичок і норм, а й певні якісні зрушення у самосвідомості особистості, що зумовлює появу структури, яка визначає її поведінку. Йдеться про розвиток правової свідомості – системи знань, поглядів, уявлень і почуттів із приводу чинних або бажаних правових норм, а також діяльності, пов'язаної з правом. Тобто правосвідомість є правом у тому вигляді, як воно відбивається у свідомості людини.

За своєю суттю соціальний контроль можна розглядати як організовану систему регуляторів поведінки людини, в основі якої лежить процес активної взаємодії індивіда і суспільства (соціальної групи).

Найефективнішою формою регулювання людиною своєї поведінки є самоконтроль, який можна визначити як універсальну, інтегровану здатність людини аналізувати власні дії, передбачати їх наслідки, прогнозувати результативність діяльності чи бездіяльності, міру відповідальності тощо.

Соціальний самоконтроль означає певну позицію людини. Залежно від того, як людина поводить у суспільстві, які здійснює вчинки, ми можемо робити висновок про сформованість у неї соціального самоконтролю.

Дія соціального самоконтролю передбачає засвоєння особистістю соціальних норм (певних вимог, загальних правил, звичаїв, традицій, законів, правових і моральних норм тощо) у процесі соціалізації і сприйняття їх як внутрішньонеобхідних умов і засобів існування у суспільстві.

Функціонування механізму "система цінностей – правові і моральні норми – ідеали – особистісні переконання – правомірна діяльність" забезпечує збереження стабільності соціальної системи і становить основу реалізації системи соціального контролю в суспільстві.

"Ціннісно-нормативний канон людини функціонує не тільки на ідеологічному рівні, рівні культурного символізму, а й на рівні буденної свідомості і виявляється у реальній соціальній поведінці та мотивації людей. Але ж ці образи багатовимірні й багатозначні й варіюють залежно від певної соціальної ідентичності, сфери діяльності та історичної ситуації" [1, с. 113].

Література

1. Кон И. Ребенок и общество. – М., 1988.
2. Життєві кризи особистості: Наук.-метод. посібн. : У 2 ч. / Ред. рада: В.Доній, Г.Несен, Л.Сохань, І.Єрмаков та ін., 1998.
3. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности. – М., 1991.
4. Яковлев В. Социальный контроль // Социология / Под ред. Осипова Г.В. – М., 1996.

О.І. ПЛУЖНИК,

старший викладач

Одеського юридичного інституту

Національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ОБ'ЄКТА ПОРУШЕНЬ РЕЖИМУ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ТА РЕЖИМУ ТРИ- МАННЯ ПІД ВАРТОЮ

У теорії кримінального права об'єктом злочину визнають суспільні відносини. Об'єкти злочинів, що порушують режим відбування покарання [ст.ст. 390, 391, 392, 393 КК України], в теорії розуміють неоднозначно. На наш погляд, це зумовлено тим, що склади злочинів

про відповідальність за порушення режиму відбування покарання в КК 1960 р. були, по-перше, вміщені в різних главах КК, а по-друге, неоднозначним розумінням поняття "правосуддя".

Так, якщо склад злочину, в якому передбачена відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ (ст. 69¹ КК) 1960 р., вміщено до глави – "Злочини проти держави", то об'єктом його є громадська безпека в місцях відбування покарання засудженими до позбавлення волі.

Склади злочинів, в яких встановлено відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 183 КК) 1960 р, ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі (ст. 183¹ КК) 1960 р., злісну непокору вимогам адміністрації виправно-трудових установ (ст. 183³ КК) 1960 р., вміщені до глави "Злочини проти правосуддя", об'єктом мають правосуддя. Дослідимо, проти чого ж спрямовано згадані злочини, або інакше кажучи, що є об'єктом цих посягань.

Побудова Особливої частини КК за принципом родового об'єкта означає, що законодавець, встановлюючи кримінально-правові заборони, виділяє в окремі групи захист якихось конкретних об'єктів. Разом з тим здійснюється захист й інших об'єктів, які обов'язково або необов'язково можуть пошкоджуватися. Визначаючи, який з цих об'єктів є основним, слід виходити з того, що основним об'єктом злочину є ті суспільні відносини, зміна яких становить соціальну суть злочину, і з метою охорони яких прийнята кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за його вчинення.

Не викликає сумнівів, що заборона дій, які дезорганізують роботу виправних установ, або заборона втечі з місця позбавлення волі чи з-під варти, переслідує мету забезпечення нормального, відповідного до вимог закону режиму відбування покарання або тримання осіб, взятих під варту. Саме тому і потрібно основним об'єктом зазначених посягань визнавати встановлений режим відбування покарання чи режим тримання осіб, яких взято під варту в установах кримінально-виконавчої системи. Щодо злочинів, передбачених статтями 390, 391 КК, то їх об'єктом є встановлений режим відбування покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі.

На наш погляд, правосуддя не може бути об'єктом передбачених статтями 390, 391, 392, 393 КК злочинів. Відповідно до Конституції України, правосуддя здійснюється виключно судами. Діяльність органів, які виконують вироки судів щодо засудження до обмеження волі і до позбавлення волі, здійснюється після судової діяльності. Різними є і нормативно-правові акти, що регламентують кримінальне судочинство і діяльність органів, які виконують вироки судів до позбавлення волі.

У першому випадку – це Кримінально-процесуальний кодекс, в другому – Кримінально-виконавчий. Таким чином, діяльність установ щодо виконання покарань у вигляді обмеження та позбавлення волі не є правосуддям.

Вважаємо, що таку діяльність слід розцінювати як управлінську. Зміст такої діяльності проявляється у відносинах між тими, хто управляє (як такі у більшості випадків виступають службові особи), і тими, ким управляють. Такі відносини мають владний характер. Вони складаються з приводу здійснення органами управління адміністративно-розпорядчих функцій, вимагають підпорядкованості та управлінської дисципліни з боку громадян. Засобом впливу на засуджених до позбавлення волі є режим відбування покарання, який в свою чергу, як слушно відзначають дослідники, є структурним управлінським елементом. Отже, діяльність установ виконання покарань є не правосудницькою, а управлінською.

З цього випливає, що склади злочинів, передбачені статтями 390, 391, 392, 393 КК, належить помістити в розділ "Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян". До речі, в новому КК РФ склад злочину про відповідальність за дезорганізацію нормальної діяльності закладів, що забезпечують ізоляцію від суспільства (ст. 321 КК РФ), вміщено саме до глави "Злочини проти порядку управління". Однак, незрозуміло, чому інші склади злочинів, у яких передбачено відповідальність за порушення встановленого режиму відбування покарання, втеча з місця позбавлення волі, з-під арешту чи з-під варти (ст. 315 КК РФ), ухилення від відбування позбавлення волі (ст. 314 КК РФ), вміщені в главі "Злочини проти правосуддя".

Чинний Кримінальний кодекс України вміщує склади злочинів, передбачені статтями 390, 391, 392, 393 КК, у розділі "Злочини проти правосуддя". Те, що згадані злочини об'єднані одним розділом, на відміну від КК України 1960 р., це правильно, адже вони посягають на один об'єкт. І цей об'єкт – встановлений режим відбування покарання у вигляді позбавлення волі, що є частиною управлінської діяльності. Саме тому їх потрібно помістити не до розділу "Злочини проти правосуддя", а до розділу "Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян".

Щодо об'єкта посягання, передбаченого ст. 393 КК, то в теорії висловлена думка про виділення з цієї статті двох самостійних складів злочинів, оскільки передбачене в ній діяння спрямоване проти двох об'єктів. Втеча з-під варти арештованого чи затриманого на попередньому слідстві спрямована проти правосуддя. А втеча засудженого з

місця відбування у вигляді позбавлення волі – це діяння, що посягає на порядок управління у сфері діяльності держави стосовно виправлення і перевиховання правопорушників.

У літературі відстоюється позиція і про те, що всі посягання проти правосуддя, а також злочини проти порядку управління, що спрямовані проти діяльності державних правоохоронних структур, треба об'єднати в одну главу – “Злочини проти правоохоронної діяльності”. Родовим об'єктом, за яким належить об'єднати зазначені склади злочинів, належить визнати правоохоронну діяльність. Видовим об'єктом – діяльність певного виду, наприклад, діяльність щодо виконання покарань у вигляді обмеження або позбавлення волі. Безпосереднім об'єктом – конкретні суспільні відносини, що забезпечують встановлений режим відбування покарання і перевиховання.

Г.С. ПОЛИЩУК,

викладач кафедри

кримінального права та кримінології

Херсонського юридичного інституту НУВС

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Удосконалення механізму реалізації кримінальної відповідальності за посягання на навколишнє природне середовище – один із важливих напрямків реформи кримінального законодавства, застосування норм якого повинно відіграти значну роль у боротьбі з екологічними правопорушеннями. На сьогоднішній день стан справ у сфері боротьби з екологічною злочинністю, рівень латентності якої згідно з оцінками фахівців становить до 95% [1], та наслідками якої є деградація навколишнього природного середовища, його негативний вплив на стан здоров'я, тривалість життя та народжуваність населення [2], свідчить про вкрай низький рівень ефективності правозастосовчої практики в цій галузі.

При реально існуючій екологічній злочинності, особливо у сфері забруднення довкілля, кримінальних справ порушується мізерна кількість, до того ж не всі вони надходять до суду. Так, за даними Міністерства юстиції України, з 1989 по 2002 рік в Україні за скоєння екологічних злочинів засуджено: за незаконну порубку лісу – 1892 особи, за незаконне полювання – 895 осіб, за незаконне заняття рибним, зві-

риним або іншим водним добувним промислом – 7789, або 97,6 % від кількості всіх осіб, засуджених за екологічні злочини.

Решта припадає на частку інших 16-ти статей розділу: за забруднення водойм і атмосферного повітря (ст. 241 та ст. 242) – 68 осіб, за порушення ветеринарних правил (ст. 251) – 5 осіб, за порушення законодавства про захист рослин (ст. 247) – 3 особи, забруднення моря (ст. 243) – 8 осіб, приховування або перекручування відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238) – 4 особи, проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250) – жодної особи.

Не додають оптимізму цифри щодо засуджених за екологічними статтями нового Кримінального кодексу: за перше півріччя 2002 року за ст.ст. 236-254 КК засуджено 13 осіб (з них 11 – за браконьєрство та незаконну порубку лісу).

Із загальної кількості порушених справ приблизно 35-40% скеровувались до суду. Як правило, в досліджуваній період суди обмежувались умовним засудженням винних із накладанням штрафу або призначенням виправних робіт.

Отже, судова практика за екологічними злочинами продовжує складатись в традиційному напрямку. На сьогоднішній день залишається актуальним висновок, зроблений в 1978 році Ю.С. Шемшученком, який зазначав, що боротьба з екологічною злочинністю велась у вузькому секторі злочинів, обмеженому різними видами браконьєрства та незаконною порубкою лісу. Між тим злочинні посягання, пов'язані із забрудненням довкілля, та, враховуючи їх руйнівні властивості на природу, здоров'я та саме життя людей, є найбільш небезпечними, і фактично залишались поза межами кримінальної відповідальності [3].

Проведений нами аналіз слідчої та судової практики, інтерв'ювання й анкетування працівників ОВС, прокуратури і територіальних підрозділів Міністерства екології та природних ресурсів України дозволили сформулювати основні проблеми, що виникають при застосуванні кримінально-правових норм з охорони довкілля:

- складності у взаємодії та координації з державними природоохоронними органами;

- велика кількість екологічних нормативно-правових актів, до яких належать бланкетні диспозиції кримінально-правових норм та їх невпорядкованість;

- складності у встановленні самого факту злочинного забруднення, доказування у справах про екологічні злочини, труднощі проведення експертиз щодо встановлення та оцінки тяжкості наслідків злочину, причинного зв'язку між ними та злочинними діями (напри-

клад, між захворюваністю населення та фактом злочинного забруднення довкілля);

- недостатня еколого-правова підготовка працівників міліції та прокуратури, що проводять дізнання та розслідують справи з екологічних злочинів; відсутність відповідної літератури та методик, керуючись якими слідчий або дізнавач мав би змогу успішно розслідувати зазначені справи.

розв'язанню зазначених проблем, на наш погляд, певною мірою могли б служити такі заходи правового та організаційно-управлінського характеру:

- чітке впорядкування еколого-правових норм у рамках екологічного кодексу, де кожна стаття була б деталізована у відповідній системі підзаконних актів;

- формулювання в кримінальному законодавстві чіткіших критеріїв криміналізації посягань на довкілля (шляхом закріплення в законі, підзаконному нормативному акті або роз'ясненні верховного суду України, що перевищення граничнодопустимих викидів або концентрацій шкідливих речовин у навколишнє середовище повинно тягнути кримінальну відповідальність);

- створення відділень судово-екологічних експертиз при Міністерстві юстиції та МВС України;

- формування системи підготовки кадрів еколого-правоохоронної спрямованості.

Література

1. Курс Кримінології. Особлива Частина: Підручник / За заг. ред. Джу-жи О.М. – К.: Юрінком Інтер. 2001 – С.123.
2. Міністерство екології та природних ресурсів України: Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2001 році. – К., 2000. – С.9, 77-79.
3. Шемишущенко Ю.С., Мунтян В.Л., Розовский Б.Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. – К., 1978. – С.267.

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ І МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗОВАНІ ЗЛОЧИННІ ФОРМУВАННЯ З КОРУМПОВАНИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ

Вивчення наукової літератури, присвяченої організованій злочинності та досвіду міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованими злочинними формуваннями (ОЗФ), діяльність яких має транснаціональний та міжнародний характер, дозволяє говорити про їх суспільну небезпеку не лише для певних країн, а й для всієї світової спільноти.

На наш погляд, нині дуже актуальним є питання, яке можна сформулювати як "транснаціональна і міжнародна організована злочинність та її корумповані зв'язки".

Фахівці у галузі вивчення організованої злочинності визначають її як функціонування стійких, керованих співтовариств злочинців, котрі займаються злочинами як бізнесом, утворюючи систему захисту від соціального контролю за допомогою корупції [1, с. 415]

Якщо проаналізувати механізм основних напрямків злочинної діяльності організованих злочинних формувань, як у загально кримінальній сфері, так і у сфері економіки, то в усіх схемах злочинних дій (від простих до дуже складних) центральне місце посідає так званий "зонтик безпеки". Це, як правило, працівники міністерств та відомств, діяльність яких тим або іншим чином пов'язана з митним чи державним кордоном, здійсненням зовнішньоекономічної діяльності т. ін.

Вчинення багатьох економічних транснаціональних злочинів практично неможливе також без участі влади та службових зловживань високих посадових осіб [2, с. 338]. Останні є об'єктами підкупу, тому що під їх керівництвом знаходяться дозволи на експорт нафти, металів та інших стратегічних матеріалів, надання митних пільг, дозволи на приватизацію, акціонування, здійснення контролю та притягнення правопорушників до відповідальності та інше.

Так, наприклад, якщо йдеться про контрабандну діяльність у загальнокримінальній сфері – незаконний обіг наркотиків, зброї, авто-транспорту, торгівлі людьми та людськими органами, то безперешкодне проходження товарів і людей "забезпечують" представники митних

органів та прикордонники. Для легалізації автотransпортних засобів притягують представників МРЕО ДАІ МВС.

Якщо ж проаналізувати схеми протиправної діяльності ОЗФ у сфері економіки, то коло потенційних "співучасників" значно розширюється.

Отже, виявлення та нейтралізація корумпованих зв'язків транснаціональних і міжнародних злочинних формувань означає по суті як мінімум нейтралізацію злочинної діяльності ОЗФ на міжнародному та транснаціональному рівнях.

З метою досягнення цього, на наш погляд, необхідно:

1. Проведення комплексної профілактики (загальної, спеціальної та індивідуальної), що може насамперед відобразитися у ретельнішому підборі та розташуванні кадрового складу органів, з яких формується "зонтик безпеки", з іншого ж боку в більш достатньому матеріальному стимулюванні працівників цих відомств.

2. Криміналізація корумпованої діяльності, яка передусім є елементом організованої злочинності.

3. Удосконалення правозастосувальної практики за передбаченими у кримінальному законодавстві складами злочинів, які можна віднести до категорії корумпованих (хабарництво, службове підроблення та інше).

4. Проведення подальшого комплексного вивчення змісту, ознак організованих злочинних формувань, напрямків їх діяльності, з урахуванням сучасного політико-економічного становища та з залученням до цього провідних фахівців навчальних закладів.

Література

1. Криминология: Учебник /Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.С. Эминова. – Санкт-Петербург, 1995. – 511 с.
2. Лунев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. – М., 1999. – 515 с.
3. Биленчук П.Д., Еркенов С.Е., Кофанов А.В. Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Учебное пособие. – К.: Атика, 1999. – 272 с.
4. Современная уголовная политика в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией: Сборник статей. – М., 2002. – 176 с.
5. Проблемы борьбы с криминальным рынком, экономической и организованной преступностью: Материалы конференции. – М, Российская криминологическая ассоциация. 2001. – 108 с.

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Злочини у сфері службової діяльності, на наш погляд, — це не просто група однорідних злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України. За своєю об'єктивною здатністю завдавати шкоду чи створювати загрозу її завдання суспільним відносинам у сфері економіки і політики, власності, захисту політичних, трудових, майнових, інших прав і свобод громадян та правопорядку в цілому вони належать до групи злочинів, що становлять найбільшу суспільну небезпечність [1, с.5].

Безумовно, важливим є питання визначення суб'єкта зазначених суспільно небезпечних діянь. Законодавча дефініція суб'єкта злочинів у сфері службової діяльності, а саме службової особи, наводиться у п. 1 примітки до ст. 364 КК [2]. Нею визнається особа, яка постійно або тимчасово здійснює функції представника влади, а також обіймає постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форми власності, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Як відомо, на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від форми власності, а також в органах державної влади та місцевого самоврядування існує штат консультантів (радників), які є висококваліфікованими спеціалістами у тій чи іншій сфері людської діяльності (певній галузі законодавства, економіки і т.д.). Їхні рішення, на відміну від рішень службових осіб – суб'єктів злочинів у сфері службової діяльності, мають консультативно-дорадчий характер. Виходячи з вищенаведеної дефініції, особи, на яких покладено виконання консультативно-дорадчих обов'язків, не є суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності. Але як кваліфікувати дії зазначених осіб, коли вони з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб дадуть завідомо упереджену пропозицію-висновок, виконання якої уповноваженою особою спричинить виникнення негативних наслідків матеріального чи іншого характеру (наприклад, внаслідок прийняття організаційно-розпорядчого рішення головою райдержадміністрації за висновком-пропозицією консультанта з питань природних ресурсів було завдано збитків на суму кількох тисяч грн.)?

Звичайно, це діяння ми зможемо визначати як злочинне лише за умови наявності всіх об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину.

Суспільна небезпечність таких діянь сумнівів не викликає, оскільки вони посягають на суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках державного та громадського апарату, а також апарату управління окремих підприємств, установ та організацій. Ці відносини, в свою чергу, становлять об'єкт злочинів у сфері службової діяльності [3, с. 395]. Адже не є таємницею той факт, що більшість керівників та інших осіб, що є суб'єктами зазначених злочинів, не завжди мають достатній рівень знань для прийняття певних рішень організаційно-розпорядчого чи адміністративно-господарського характеру. Саме з цією метою зазначені особи звертаються до радників-консультантів із проханням дати кваліфіковану пропозицію-висновок. І хоча ці пропозиції-висновки мають консультативно-дорадчий, а не обов'язковий характер, на практиці, в більшості випадків, уповноважені особи приймають відповідальні рішення, керуючись саме такими пропозиціями.

Крім того, надання завідомо упередженого висновку-пропозиції з корисливих мотивів, в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб формально підпадає під об'єктивну сторону зазначених злочинів. Суб'єктивна сторона цього діяння та злочинів у сфері службової діяльності також співпадатиме (прямий умисел на вчинення зазначених діянь із корисливих мотивів). Проте, проблемою є те, що особи, на яких покладено виконання консультативно-дорадчих функцій, відповідно до законодавчого визначення службової особи не можуть бути суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності. Тому ми вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до КК і доповнити вже зазначену дефініцію положенням про те, що суб'єкти розглядуваної групи злочинів можуть обіймати ще й посади, пов'язані з виконанням консультативно-дорадчих функцій. Як підтвердження цьому Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.02 "Про судову практику в справах про хабарництво" визначає, що відповідальність за одержання хабара настає лише за умови, що службова особа одержала його за виконання чи невиконання таких дій, які вона могла або повинна була виконати з використанням наданої їй влади, покладених на неї організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, *або таких, які вона не уповноважена була вчинювати, але до вчинення яких іншими службовими особами могла взяти заходів завдяки своєму службовому становищу* (виділено мною — С. П.) [4].

Підводячи підсумок, вважаємо за необхідне визначати суб'єкта злочинів у сфері службової діяльності як особу, яка постійно або тим-

часово здійснює функції представника влади, а також обіймає постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських чи консультативно-дорадчих обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Література

1. Клименко В.А., Мельник Н.И., Хавронюк Н.И. Уголовная ответственность за должностные преступления. — К., 1996.
2. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
3. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник/ За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К.-Х.: Юрінком-Інтер, 2002 р.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.02 "Про судову практику в справах про хабарництво"// Юридичний вісник України, 2002. — № 28.

Г.П. СТАСЮК,

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Черкаської академії менеджменту

ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ВИВЧЕННЯ І ПРОФІЛАКТИКА

Вивчення стану, динаміки і структури злочинності неповнолітніх і суміжних з нею явищ проводиться в територіально-регіональному аспекті за соціально-демографічними групами молоді та за видами кримінальної поведінки. Важливе значення при цьому має дослідження сукупностей криміногенних факторів, а також дія позитивних соціальних факторів, що знижують рівень злочинності і правопорушень.

Злочинність неповнолітніх надзвичайно чутлива до впливу позитивних соціальних процесів, властивих розвиненому суспільству. Разом з тим суспільство в цілому не може вважатися безумовно відповідальним за кожен випадок кримінальної поведінки підлітка, оскільки в даному випадку велику роль відіграють конкретні умови, соціальні і психологічні ситуації на рівні родини, мікроколективу, мікрорайону. При здійсненні злочину неповнолітнім велике значення мають індивідуальні якості молодшої людини – емоційно-вольової сфери, ціннісні

орієнтації і т.п. Покарання у вигляді ізоляції від суспільства, на думку багатьох учених, може застосовуватися до підлітків як винятковий захід. Звичайно існує реальна можливість виправлення їх без ізоляції від суспільства. Наукові дослідження свідчать про необхідність не посилення карної репресії, а збільшення питомої ваги профілактичних заходів, що попереджають протиправне поведіння підлітків. Аналіз статистичної картини підліткової злочинності виявив зв'язок злочинності підлітків з пияцтвом та іншими негативними явищами, що і зумовило необхідність кримінологічного вивчення неповнолітніх.

Вікові межі кримінологічного вивчення неповнолітніх визначаються віком настання кримінальної відповідальності за тяжкі види злочинів (14 років) і встановленою верхньою межею віку неповноліття (18 років). Однак кримінологічні, соціологічні і психологічні особливості поведінки контингенту у віковому інтервалі 14-18 років свідчать, що на поведінку підлітків зазначеної вікової групи впливають як умови їхнього життя і виховання в попередні роки, так і «молоді дорослі».

Підліток виявляє себе як особистість тоді, коли він, маючи свободу вибору (особливо в ситуації, позбавленій позитивного соціального контролю), не тільки усвідомлено приймає вірні і моральні рішення, але й усвідомлено відхиляє усе, що є аморальним. Тобто він тоді стає повноцінною особистістю, коли не тільки говорить «так», але і коли з тих же позицій говорить «ні».

Рання профілактика злочинності неповнолітніх є важливим напрямком боротьби з нею. Вона полягає у проведенні системи заходів, спрямованих на оздоровлення умов життя і виховання підлітків; припинення та усунення дії джерел антигромадського впливу на них; вплив на підлітків, що допускають відхилення у поведінці, задля того, щоб не дати закріпитися антигромадським поглядам і звичкам.

При вивченні особистісних особливостей неповнолітніх правопорушників, механізму формування і реалізації індивідуального злочинного поведіння у деяких випадках доводиться переходити на дослідження їхнього психологічного рівня, принаймні, враховувати існування останнього. Отже, психологічні особливості особи, психологічна структура злочинного поведіння, психологічні закономірності формування і розвитку такого поведіння мають бути в центрі уваги дослідників. Ці знання необхідні для більш повного розуміння поведінки підлітків у соціальній і соціально-психологічній ситуації здійснення злочину або в період, що передуює його здійсненню.

Дослідження вчених показують, що виховання таких якостей, як любов до батьківщини, доброта, справедливість, працьовитість, чесність, скромність, патріотизм, а також повага до старших, висока куль-

тура поведінки, нетерпимість до порушень норм моралі – важлива передумова формування в молоді високих громадянських установок. З іншого боку вони свідчать про те, що в підлітку треба бачити індивідуальність, визнати за ним право на власний внутрішній світ, у чомусь не подібний до батьківських стереотипів.

Дослідники проблеми попередження правопорушень підлітків повинні допомогти оцінити ефективність і підняти дієвість системи щодо надання реальної соціальної допомоги неповнолітній чи молодій людині, що потрапила в складну чи несприятливу життєву або побутову ситуацію, нейтралізувати чи усунути негативні впливи на її свідомість і поведінку, активізувати позитивні елементи її середовища. Стосовно тих підлітків і молодих людей, що все ж таки вчинили правопорушення, необхідно застосовувати діючий комплекс заходів для перевиховання і виправлення, успішної адаптації до умов життя.

П.В. ТАЛПА,
аспірант кафедри кримінального права,
кримінального процесу і криміналістики
Одеського національного
університету ім. І.І. Мечникова

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДЛЯ ЗАХИСТУ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Новими підставами криміналізації фінансових відносин в Україні виступають негативні процеси, що відбуваються в матеріальному й духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони цієї сфери. При плановій системі господарювання кримінально-правової охорони вимагали лише деякі відносини цього типу. Це пояснюється тим, що в умовах соціалістичної власності на знаряддя й засоби виробництва і фактично державної монополії на здійснення господарської діяльності, заподіяння шкоди фінансовим відносинам з боку окремих громадян у більшості випадків було, як зрозуміло, або неможливим, або економічно не вигідним. За таких умов кримінальне законодавство у спеціальних нормах передбачало відповідальність за посягання лише на такі види фінансових ресурсів, як відносини щодо регулювання грошового обігу. Але зараз становище змінилось. Виникають нові суб'єкти господарчої діяльності, інші власники знаряддя і засобів виробництва. Це потребує

певних змін і в кримінально-правовій оцінці таких діянь.

Наприклад, нинішні економічні відносини дозволяють суб'єктам підприємницької діяльності використовувати різні нові види фінансових ресурсів, а також різні форми взаєморозрахунків, які раніше не використовувалися. Такі поняття як вексель, компенсація, взаємозалік є звичайним явищем при здійсненні господарської діяльності.

Тому різні суспільно небезпечні діяння з фінансовими ресурсами, і в першу чергу, шахрайство, мають реальний негативний вплив на процеси у фінансовій сфері. Однак законодавець при прийнятті нового КК, на наш погляд, не приділив належної уваги проблемі шахрайства з фінансовими ресурсами. В зв'язку з цим диспозиція ст.222 в новому КК, що передбачає кримінальну відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами, практично залишилася без змін, порівняно з минулим Кримінальним Кодексом.

Але як зазначалось, з розвитком ринкових відносин такі види фінансових ресурсів, як дотація, субсидія, субвенція, замінили кредит, вексель, безготівковий взаємозалік, компенсацію, оскільки перші є видами державних платежів, які надаються державою. Ця обставина дозволяє особам скоювати шахрайства з іншими видами фінансових ресурсів, не включеними законодавцем у диспозицію статті, і залишатися поза межами кримінального закону. Тому нині існуюча редакція ст. 222 КК, на нашу думку, не повною мірою враховує зміни, які відбуваються в економічному житті нашої держави, що не дає змогу ефективно протидіяти суспільно небезпечним діянням у фінансовій сфері. Щоб засоби протидії цим суспільно небезпечними діяннями були якіснішими, необхідно доповнити диспозицію статті словами "...а також іншими видами фінансових ресурсів" [4,с.102].

Ринкові відносини, особливо в державах перехідного періоду, до яких належить Україна, не стоять на місці, а перебувають у постійному русі. Постійно змінюються і складові фінансової сфери, в тому числі форми розрахунків, види фінансових ресурсів, тощо. Тому запропоноване доповнення дозволить, на нашу думку, ефективніше застосовувати на практиці положення нового кримінального законодавства.

Література

1. Матеріали міжнародного науково-практичного семінару "Фінансові злочини". – Харків. – 1999. – 210 с.
2. КК України. Коментарій /Під ред. Ю.А. Кармазіна, Є.Л. Стрельцова. – Харків: Одисей, 2001. – 960с.
3. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України. - Харків.: Національний університет, 2001. -340 с.
4. Тапа П.В. Фінанси як предмет шахрайства. – Одеса.: Правова Держава, 2002. –102с.

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗВІЛЬНЕНИХ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПІДСТАВІ ЗАКОНУ ПРО АМНІСТІЮ АБО АКТА ПРО ПОМИЛУВАННЯ

За роки незалежності України відбулись значні зрушення у соціальному, економічному та політичному становищі її органічних складових – державних органів та установ. Відбулися зміни і в кримінально-виконавчих установах. Удосконалення кримінально-виконавчої системи України розпочалося у липні 1991 року з прийняттям Кабінетом Міністрів України постанови № 88 від 11 липня 1991 року та схвалення концепції цієї реформи [1]. Наступним етапом у цьому напрямку став вступ України у члени Ради Європи і прийняття нею зобов'язання щодо дотримання норм міжнародного права у поводженні з ув'язненими і засудженими та приведення умов їх утримання до міжнародних стандартів.

Реформування кримінально-виконавчої системи передбачається здійснювати за такими основними напрямками: поліпшення нормативно-правового регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи; зміцнення матеріальної бази органів і установ виконання покарань, поліпшення умов утримання ув'язнених; запровадження нових форм і методів роботи із засудженими, посилення виховного впливу на них; поліпшення кадрового забезпечення органів і установ виконання покарань; забезпечення ефективної соціальної адаптації.

Сьогодні слід визнати, що кримінальний, кримінально-процесуальний та кримінально-виконавчий (пенітенціарний) закони становлять тріаду, в якій останній відіграє роль не тільки виконавця, але й впливає, і досить відчутно, на формування основних ідей двох перших законів. У зв'язку з цим постає досить непросте завдання при розробці зазначених законів – це справедливості покарання, як додержання відповідності між діянням та відплатою за нього.

Позбавлення волі повинно розглядатися, як санкція останньої можливості, отже його слід застосовувати тільки тоді, коли серйозність злочину робить будь-яку іншу санкцію або захід вочевидь недоречними. На жаль, кількість засуджених у нашій країні має тенденцію

до збільшення. Щорічно в Україні засуджується 220 тисяч чоловік, із них 75 тисяч (35-37%) за рішенням суду відправляються до місць позбавлення волі. Серед них – засуджені на строк до трьох років за нетяжкі злочини [2].

Виникає питання, наскільки є виправданою така кримінальна політика? Адже часто витрати на утримання засуджених набагато перевищують суму збитку, завданого злочинцем. Якщо звернутися до досвіду західних країн, то в них відсоток засуджених, які відбувають покарання за ґратами, набагато менший і становить 5-10%. Та й вітчизняне законодавство дозволяє призначити за нетяжкі злочини (нанесення тілесних ушкоджень, псування майна тощо) альтернативні покарання позбавленню волі. Відмова від неправильного застосування каральної політики призведе не тільки до істотного зменшення витрат на утримання засуджених, але і значно зменшить кількість людей, що набувають за ґратами нового кримінального досвіду.

Проте притягнення до кримінальної відповідальності не є тотально неминучим. Закон допускає звільнення як від відповідальності, так і від конкретного покарання, зокрема, внаслідок акта про амністію або у зв'язку з помилуванням.

У ст.74 КК України сказано, що: “Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватись тільки судом у випадках, передбачених цим Кодексом”. У той же час 5 липня 2001р. Верховна Рада України прийняла закон “Про амністію” на честь десятиї річниці незалежності країни. У ньому вказано, що виконання закону покладається винятково на суди. При цьому питання про застосування амністії суд вирішує з власної ініціативи, з ініціативи прокурора, органів дізнання і досудового слідства, органу або установи виконання покарань, підсудного або засуджених. У зв'язку з цим, думається, доцільно внести поправку у ст. 74 КК України і записати так: “Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі акта про помилування, може застосовуватись тільки судом у випадках, передбачених цим Кодексом”.

Що стосується помилування, то закону, який визначає порядок і умови його застосування, не існує, за винятком наказу Державного департаменту України з питань виконання покарань. Відповідно пропонуємо у проекті Кримінально-виконавчого кодексу України записа-

ти: “Стосовно до засудженого, представленого до помилування органом, що виконує покарання, відповідне клопотання вноситься в порядку, який визначається законодавством України”.

Слід зауважити, що процес соціальної адаптації звільненої особи на підставі закону про амністію або акта про помилування в новому соціальному середовищі, дуже складний та має багато суперечностей, оскільки веде до зміни соціальних ролей цієї особистості, її статусу в найближчому соціальному оточенні та, внаслідок цього обумовлює необхідність перебудови системи цінностей, звичок, соціально-моральної орієнтації особистості.

Стосовно осіб цієї категорії необхідне активне керування процесом їх соціальної адаптації з боку державних органів та громадських організацій, проведення цілеспрямованої соціальної та виховної роботи, здійснення контролю за їх поведінкою. Таким чином, успіх соціальної адаптації звільнених на підставі закону про амністію або акта про помилування залежить від комплексу об’єктивних та суб’єктивних факторів. Але, оскільки соціальна адаптація звільнених є загальнодержавною справою, то й вирішувати це питання потрібно на державному рівні. Як свідчить практика та історичний досвід, до цієї роботи необхідно активно залучати різні громадські організації і об’єднання, тобто держава повинна зробити соціальне замовлення громадським організаціям. У сучасних умовах така робота вимагає нового підходу, перегляду і удосконалення наявних у цій справі напрацювань.

Прийнята в 1991 році постанова Кабінету Міністрів України “Про основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи України” передбачала низку організаційних заходів у сфері соціальної адаптації осіб, що відбули покарання, але їх реалізацію так і не було доведено до кінця. Причини цього ми бачимо насамперед у відсутності продуманої соціальної політики держави у сфері кримінальних покарань та поступового впливу.

Тому вважаємо, є необхідність створити Національний координаційний центр соціальної та професійної адаптації звільнених у структурі Міністерства праці та соціальної політики України. Центр буде забезпечувати координацію та організаційно-методичне керівництво діяльністю закладів та установ, що займаються питаннями соціальної підтримки та захисту громадян, які звільнилися з місць позбавлення волі та втратили соціально-корисні зв’язки.

Незважаючи на те, що державою постійно і планомірно вживаються заходи щодо приведення кримінально-виконавчої системи України до міжнародних стандартів (у лютому 2002 року Кабінетом Міністрів України затверджена Програма подальшого реформування та

державної підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002-2005рр. [3]), на думку більшості фахівців цієї галузі права, вирішити вище означені проблеми без залучення реальних можливостей громадянського суспільства практично неможливо [4]. Тож треба зараз, поки не пізно, розпочати докорінну перебудову української кримінально-виконавчої системи, складовою якої є реалізація постпенітенціарних заходів.

Література

1. Основные направления реформы уголовно-исполнительной системы в Украинской ССР. –К.– 1991.
2. Газета “Іменем закону”. – 2003р. – 14-21 березня. – №12.
3. Програма подальшого реформування та державної підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002-2005 р.р.: Затверджена постановою Кабінету Міністрів України 15 лютого 2002 року, №167.
4. Радюк Г. О. Правовые основы участия институтов гражданского общества в деятельности учреждений системы Украины. // Тюрма и общество. – Донецк. 2000. – С. 5-13.

С.С. ТУЧКОВ,

асистент кафедри кримінального
права та правосуддя

Запорізького державного університету

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ ЗА СТ. 358 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На практиці у правозастосовчих органів нерідко виникають складності при кваліфікації діянь, пов'язаних з підробленням документів. Вони, насамперед, обумовлені правовою оцінкою дій особи, яка підробила документ, а згодом його використала.

Як відомо, однією з гарантій законності у сфері кримінального правосуддя є правильна кваліфікація злочинів, яка у свою чергу, передбачає однакове застосування кримінального закону до всіх злочинів одного виду незалежно від суб'єкта кваліфікації або місця вчинення злочину. Разом з тим на практиці іноді трапляється по-іншому. Так, суперечливою є практика органів досудового слідства та судів відносно кваліфікації підроблення документів та їх наступного використання (ч.1 та 3 ст.358 КК). Річ в тому, що сфальсифікований документ може бути використаний як самим підроблювачем, так і іншою особою. Не

виникає питань відносно кваліфікації вчиненого при використанні підробленого документа особою, яка його не підробляла. Дії такої особи потребують кваліфікації за ч.3 ст.358 КК як використання завідомо підробленого документа.

Дискусія виникає тоді, коли йдеться про використання підробленого документа самим підроблювачем. У юридичній літературі поширеною є точка зору, що у даному випадку ми маємо справу з реальною сукупністю злочинів, і дії винного потребують кваліфікації за частинами 1 та 3 ст. 358 КК [1]. Існує також інша думка, що дії особи, яка спочатку підробила документ, а потім його використала, необхідно кваліфікувати лише за ч. 1 ст. 358 КК [2].

Для вирішення даної суперечки необхідно усвідомити, з яких міркувань виходив законодавець, визнаючи те чи інше діяння одиничним злочином. Напевно, законодавець розуміє під використанням сфальсифікованого документа самим підроблювачем саме одиничний злочин. А в ч. 3 ст. 358 КК як раз і маються на увазі випадки використання підроблених документів, виготовлених іншими особами. Це впливає з наступного.

По-перше, відокремлюючи такий склад злочину як використання підробленого документа, видається, що законодавець мав за мету покарання саме тих, хто використовує такі документи, а не тих хто їх підробив, а потім використав. Це виходить з того, що за таке діяння встановлене більш м'яке покарання, ніж за підроблення.

По-друге, і це найголовніше, склад злочину визначений ч. 1 ст. 358 КК, передбачає підроблення документа саме "з метою використання його як підроблювачем, так і іншою особою". Тобто це підтверджує, що використання документа підроблювачем вже криміналізовані ч. 1 ст. 358 КК і не потребують додаткової кваліфікації за ч. 3 ст. 358 КК. Підроблюючи документ, особа усвідомлює, що документ може бути використаний у майбутньому і це усвідомлення законодавець вже врахував при визначенні санкції за даний злочин. Для підтвердження цього можна з певною часткою умовності порівняти склади злочинів, передбачені ч.1 ст. 358 КК та ст. 187 КК. Загальновизнано, що розбій вчинюється з метою заволодіння чужим майном і є закінченим злочином з моменту нападу, а не з моменту заволодіння майном. І не виникає пропозицій відносно необхідності додатково кваліфікувати розбій ще й за грабіж або крадіжку, у разі якщо майно все ж було вилучено у потерпілого. Так і у нашому випадку: законодавець, визнаючи підроблення більш тяжким злочином, аніж використання цього ж документа, вказує, що злочин є закінченим з моменту підроблення, незалежно від його подальшого використання. А згідно з теорією кримінально-

правової кваліфікації неможливо до однотипних злочинів застосовувати різні правила кваліфікації. І нарешті, хіба можна карати за підроблення, яке вчинене заради самого підроблення?

Отже, можна зробити висновок, що дії особи, яка підробила документ, а згодом його використала, потребують кваліфікації лише за ч. 1 або 2 ст. 358 КК. Особа, яка підробила документ, може відповідати за ч. 3 ст. 358 КК лише у тих випадках, коли вона не притягувалася до кримінальної відповідальності за підроблення. Наприклад, коли закінчилися строки давності притягнення до відповідальності за підроблення документа або коли у момент вчинення підроблення особа ще не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність за даний злочин, а використовує підроблені документи при досягненні відповідного віку. Однак не можна забувати, що, коли підроблений документ використовується цією особою при вчиненні іншого злочину, наприклад, при шахрайстві (ст.190 КК), такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, а саме за ч.1 або ч. 2 ст.358 КК та відповідною статтею, у нашому прикладі це ст. 190 КК.

Для досягнення більш стабільної юридичної практики у застосуванні ст.358 КК та ліквідації неясності та суперечливості у законодавстві, пропонується внести зміни до ст. 358 КК.

Якщо проаналізувати деякі статті, які передбачають відповідальність за підроблення і є спеціальними складами злочинів стосовно до ст. 358 КК, то побачимо, що відповідальність за використання підробленого документа передбачена у частинах 1 цих статей як одна з альтернативних дій об'єктивної сторони складу злочину. І це, мабуть, вірно. Це такі, наприклад, статті як 200, 215, 216, 224, 318 КК. І беручи до уваги, що якісний кримінальний закон повинен мати єдиний підхід до опису ознак об'єктивної сторони однотипних злочинів, пропонуємо у ст. 358 КК передбачити використання завідомо підробленого документа як одну з альтернативних дій об'єктивної сторони цього злочину.

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступний висновок:

Дії особи, яка підробила документ, а згодом його використала, потребують кваліфікації лише за ч.1 або 2 ст.358 КК;

Заради досягнення стабільності практики застосування кримінального закону, а отже і забезпечення законності у сфері кримінального правосуддя у аспекті кваліфікації дій особи, яка підробила документ, а згодом його використала, необхідно внести запропоновані зміни до ст. 358 КК.

Література

1. Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва: Навчальний посібник / За ред. Хавронюка М.І. — К.: Атіка, 2001. — С.187; Пинхасов Б.И. Защита документов по советскому праву. — Ташкент: “Узбекистан”, 1976. — С.77; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К.: Каннон, А.С.К., 2001. — С.896.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С.С. Яценка. — К.: А.С.К., 2002. — С.778; Коржанський М.И. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. Видання 2-ге. — К.: Атіка, 2002. — С.541; Харченко В.Б., Перекрістов Б.Ф. Уголовное право Украины. Особенная часть: Новое законодательство в вопросах и ответах. Конспект лекций. — Харьков: Скорпион, 2001. — С.223; Уголовный кодекс Украины. Комментарии / Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. Издание 2-е. — Х.: ООО “Одиссей”, 2002. — С.743.

О.О. ХОДИМЧУК,

ад'юнкт кафедри кримінології
та юридичної соціології
Національної академії
внутрішніх справ України

ПРОГАЛИНИ У СЛІДЧО-СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ТА ДЕЯКІ ПРИЧИНИ ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ОСОБАМИ З ПСИХІЧНИМИ АНОМАЛІЯМИ

Попередження насильницьких злочинів, що вчиняються особами з вадами психічного розвитку, тісно пов'язане із з'ясуванням причин даних злочинів. Детермінація будь-якого злочину зводиться до взаємодії особи та оточуючого середовища. Саме в цих двох площинах і треба вести пошук специфічних чинників насильницьких злочинів. Вивчаючи особливості особи, яка має аномалії психічного розвитку і вчинила насильницький злочин, треба встановити такі її риси, які дозволяли б зробити висновки про ті чи інші дефекти цієї особи, про характер рушійних мотивів, зміну особистих якостей у силу негативного чи позитивного впливу. Узагальнюючи ці дані, можна дістати відповідь на питання про конкретні групи ознак особи, що лежать в основі суб'єктивних детермінант насильницьких злочинів[1, 95].

Причинами й умовами досліджуваних видів злочинів, так само як і злочинності взагалі, є сукупність матеріальних, ідеологічних, соці-

ально-демографічних та інших факторів, під впливом яких у особи затверджуються антисуспільні погляди і звички, формується і реалізується злочинний намір суб'єкта. Тому взявши за основу традиційний підхід до визначення чинників насильницьких злочинів, і, спираючись на емпіричну базу проведеного нами дослідження, спробуємо з'ясувати причини вчинення насильницьких злочинів особами, які мають аномалії психічного розвитку та вплив недоліків у слідчосудовій практиці на стан боротьби з даною категорією злочинів.

По-перше, проведене нами дослідження показало, що зростанню рівня злочинності серед осіб з психічними аномаліями певною мірою сприяють недоліки слідчої діяльності та їх неврахування в процесі судового розгляду кримінальних справ даної категорії. Так, деякі слідчі при розслідуванні багатоепізодних справ про вбивства не признають судово-психіатричні експертизи щодо обвинувачених, а обмежуються лише довідками з психоневрологічних диспансерів та наркологічних служб [3]. Така практика уявляється не вірною, оскільки велика кількість осіб, що вчинили насильницькі злочини, мають психічні розлади не психотичного рівня (в межах осудності), не звертається за допомогою до медичних установ, а отже, не беруться на облік психоневрологічними та наркологічними диспансерами.

По-друге, неефективна робота наркологічних та психіатричних служб країни призводять до того, що 68,6% осіб, які мають аномалії психічного розвитку і вчинили насильницькі злочини, до вчинення злочину вже перебували на обліку у наркологічних та психоневрологічних диспансерах і проходили неодноразове лікування. Але результати такого лікування не принесли позитивних наслідків, і такі особи знову повернулися до попереднього способу життя. Одним з наслідків такої негативної роботи наркологічних та психіатричних служб є зростання алкоголізації та наркотизації населення. Проведене дослідження показало, що 86% насильницьких злочинів, які вчиняються особами з вадами психічного розвитку, вчиняються ними у стані алкогольного сп'яніння та 3,4% у стані наркотичного сп'яніння, причому 31% цих осіб до вчинення злочину вже мали попередньо встановлений діагноз "алкоголізм" і 7% діагноз "опійна наркоманія".

По-третє, причинами вчинення злочинів особами з аномаліями психіки є недоліки у здійсненні профілактики насильницьких злочинів ОВС, зокрема, у процесі реагування на заяви і повідомлення про побутові конфлікти в родинах, де є хворі на алкоголізм та наркоманію. Таке нереагування призводить до того, що понад 59% вбивств вчиняється на побутовому ґрунті саме хронічними алкоголіками – 53,3% осіб.

По-четверте, неврахування особами, які проводять досудове розслідування кримінальних справ про статеві злочини специфіки особи злочинця, є наслідком того, що серед таких злочинців переважають хворі на олігофренію (22,2%), педофілію (33,3%) та ексгібіцію-

нізм (25%).

На цьому ж рівні треба відмітити той факт, що на розвиток статевих аномалій деякий вплив мають батьки. Так, дослідження американських вчених довели прямий вплив батьків на сексуальний розвиток та поведінку підлітків. Через недостатні знання та нерозуміння людської сексуальності батьки не бажають обговорювати з дітьми питання сексу, в той час як самі підлітки бажали б дістати інформацію з цих питань в першу чергу саме від батьків. Батьківська участь у сексуальній освіті є недосліджуваною галуззю, яку варто було б вивчати. Підлітки більше бажають спілкуватися на тему сексу з батьками, а не зі своїми друзями. Але підходи, встановлені батьками, знаходяться у протиріччі з уявленнями підлітків і часто є причинами виникнення саме у дітей статевих відхилень [2, 49-59].

По-п'яте, неналежна робота установ виконання покарань призводить до криміналізації осіб з психічними аномаліями, що виражається у збільшенні серед насильницьких злочинів кількості раніше засуджених: 23% особи вже мали одну судимість; 11% мали дві судимості.

По-шосте, суттєвою причиною вчинення насильницьких злочинів є негативний вплив родини. Проведене дослідження показало, що близько 48% психічно аномальних осіб, які вчинили насильницькі злочини, виховувалися в неповній родині, а саме матір'ю; 5% засуджених у дитинстві виховувалися батьком; 7% – в дитячих будинках. У 12% осіб батьки зловживали алкогольними напоями, а у 10,7% злочинців батьки були раніше засуджені.

Як бачимо, детермінанти насильницької злочинності осіб з психічними аномаліями мають свою специфіку, проте вони діють не самі по собі, а в контексті з діяльністю правоохоронних та медичних органів, та іншими криміногенними факторами, оскільки безпосередньо психічні вади не можуть бути причинами вчинення будь-якого злочину.

Література

1. Кримінологія і профілактика злочинів: Курс лекцій у 2-х кн. Особлива частина. / Александров Ю.В., Гаврилишин А.П., Джужа О.М. та ін. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. –201 с.
2. How can mothers and fathers become involved in the sexuality education of adolescents? Wemer. Wilson, Ronald Jay, Fitzharris Jennifers Lynn. J. HIV / AIDS Prev. And Educ. Adolescents and Children. 2001. 4, № 1. s. 49-59.
3. Архіви Білоцерківського міського суду Київської області.

Б.О. ЧУПРИНСЬКИЙ,
здобувач кафедри кримінального права і процесу
Волинського державного університету
імені Лесі Українки

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Реалізація конституційної ідеї створення в Україні правової держави зумовлює розвиток сучасної політико-правової доктрини, відповідно до якої у нашій країні мають бути створені ефективно діюче законодавство, а також система органів, що забезпечувала б реальне виконання нормативних приписів, спрямованих на дотримання головного обов'язку держави – затвердження й забезпечення прав і свобод людини. Об'єктивно першими, хто приступає до виконання завдань кримінального судочинства, є органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

Результати роботи цих органів, особливо на початковому етапі, багато в чому зумовлюють успіх подальшого розслідування й судового розгляду кримінальних справ, сприяють забезпеченню режиму законності, зміцнення правопорядку.

Різним аспектам діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство присвячені наукові праці Азарова В.В., Андрійко О.Ф., Бандурки О.М., Боброва В.Б., Вечерніна С.П., Гребельського Д.В., Лук'янчикова С.Д., Овчинського С.С., Ратінова Л.Р., Сервецького І.В., Снегірьова О.П., Хомколова В.П., Шепітька В.Ю., Шинкаренка І.М. та ін.

Разом з тим у деяких наукових дослідженнях має місце загально-теоретичне обґрунтування окремих складових оперативно-розшукової діяльності, котра розглядається здебільшого як допоміжна функція кримінальної юстиції, наслідком якої є орієнтувальна інформація для кримінального судочинства.

Законодавча регламентація оперативно-розшукової діяльності – прогресивне явище у становленні правової держави в Україні. Разом з тим, при теоретичному осмисленні положень Закону „Про оперативно-розшукову діяльність” мало місце використання наукових штампів, які заслуговували на увагу тільки в період колишнього відомчого регулювання.

Так, згідно доповнень до Закону „Про оперативно-розшукову діяльність” Законом від 18 січня 2001 р., відзначається, що: „протокол з відповідними додатками, складений за результатами проведення пере-

лічених у Законі оперативно-розшукових заходів, підлягає використанню як джерло доказів у кримінальному судочинстві.”

Разом з тим Кримінально-процесуальний кодекс не формулює вимог, які ставляться до таких протоколів, але містить обмежений перелік цих дій, хоча на практиці їх застосовується значно більше.

Необхідно відмітити, що сьогодні спостерігається спроба за деякими позиціями протиставити Кримінально-процесуальний кодекс Закону „Про оперативно-розшукову діяльність”. Хоча останній прийнято конституційною більшістю голосів депутатів Верховної Ради і має однакову силу з іншими законами, прийнятими в установленому порядку, в тому числі й з Кримінально-процесуальним кодексом України.

Тому, на нашу думку, необхідно удосконалювати методику й тактику оперативно-розшукової діяльності, аналізувати теоретичні напрацювання та практичні здобутки з метою використання їх у підвищенні кваліфікації працівників та навчанні студентів і курсантів. Як виявило дослідження, теоретичні розробки та практичні рекомендації про порядок проведення оперативно-розшукових заходів, регламентації суб’єктів, котрі мають право брати в них участь, є необхідними для того, щоб отримана інформація, зафіксована у протоколі, відповідала вимогам, які ставить наука кримінального процесу до доказів.

Доповнення, внесені до статей 65 і 66 Кримінально-процесуального кодексу, потребують змін редакції співвіднесених з ними інших норм у Кримінально-процесуальному кодексі та у Законі „Про оперативно-розшукову діяльність”. Враховуючи те, що Кримінально-процесуальний кодекс регламентує протоколювання тільки слідчих дій, то доцільно було б ввести самостійну норму, що регламентувала б протоколювання процесуальних оперативно-розшукових дій.

У подальшому необхідно визначитися, які саме оперативно-розшукові дії можуть отримати процесуальний статус, і як вони повинні регламентуватися в Кримінально-процесуальному кодексі. А тому, виявлення та документування доказів у кримінальній справі, навіть якщо вона здійснюється шляхом проведення негласних заходів, за наявності умов повинна завершуватися складанням процесуальних документів, які можуть бути піддані перевірці та оцінці в судовому засіданні.

Аналізуючи віковий практичний досвід боротьби зі злочинністю, можна запевнити, що успіх розслідування значною мірою залежить від оперативності реагування на повідомлення про вчинений або підготовлюваний злочин, повноти і якості виявлення та документування первісної інформації. Регламентований Кримінально-процесуальний кодекс України, порядок дослідчої перевірки повідом-

лень і заяв не відповідає зазначеним вимогам як за строками, так і за процедурою. Тому пропонується процесуально регламентувати оперативно-розшукові дії, щоб кожний злочин не залишався не виявленим і безкарним.

Внаслідок цього результати проведення негласних оперативно-розшукових заходів мали б законну силу в доказуванні по кримінальних справах.

Література

1. Коментар до Конституції України. – К., 1996. – С.179.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Цивільний процесуальний кодекс України, Верховний Суд України. / Відп. ред. В.Т. Маляренко. – К.:Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
3. Кримінальне право. Особлива частина: Підручник (Алесандров Ю.В., Антилов В.І., Володько М.В. та інші) / Відпов. ред. Шакун В.І. – К., 1998. – С.383.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. В.Ф.Бойко та інші. – К., 2000. – С.300.
5. *Наумов А.В.* Юридическая энциклопедия / Отв. ред. Б.Н. Топорнин. – М.: Юристъ, 2001. – С.1086.

С.А. ШАЛГУНОВА,

заступник начальника кафедри
кримінального права та кримінології
Юридичної академії МВС України,
кандидат юридичних наук

А.І. ТЕРЕЩЕНКО,

доцент кафедри кримінального права і кримінології
Юридичної академії МВС України,
кандидат юридичних наук

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗГВАЛТУВАННЯ ГРУПОЮ ОСІБ

Згвалтуванням, вчиненим групою осіб, вважається такий злочин, коли у його вчиненні беруть участь два або більше суб'єкти злочину. На відміну від положень КК України 1960 року і тлумачення Пленуму Верховного Суду України, де згвалтуванням, вчиненим групою осіб вважалося таке, коли у вчиненні насильницького статевого акту брали участь більше двох осіб і лише один із них відповідав вимогам суб'єкта злочину, його дії кваліфікувалися як згвалтування, вчинене групою осіб [1; 184].

Положення ст.26 КК України закріплюють, що співучасниками будь-якого злочину і при згвалтуванні та інших статевих злочинах у тому числі, можуть бути лише особи, які відповідають вимогам суб'єкта злочину (ст.18 КК). Тобто, принаймні двоє з гвалтівників

фізичні, осудні і досягли на момент вчинення злочину 14-річного віку. Зґвалтування, вчинене групою осіб, має місце в таких випадках, коли:

у вчиненні об'єктивної сторони зґвалтування, тобто, у здійсненні статевого акту природним способом, брали участь два або більше суб'єкти злочину;

група діяла узгоджено з метою вчинення насильницького статевого акту, і наявність попередньої змови не обов'язкова;

декілька суб'єктів діяли узгоджено відносно кількох потерпілих осіб, хоча кожен з них мав на меті і зґвалтував одну потерпілу особу. Наявність єдиного умислу може утворювати тільки одиничний злочин;

винна особа, яка не вчинила і не мала наміру вчинити статевий акт, але безпосередньо застосувала до потерпілої особи фізичне насильство, погрозу чи довела потерпілу особу до безпорадного стану з метою зґвалтування її іншою особою. Ці дії розглядаються як співвиконавство.

Так, Ч. був визнаний винним у замаху на зґвалтування групою осіб (ст.15 ч.3, 152 ч.3 КК). Суд виходив із того, що група з чотирьох хлопців діяла узгоджено з метою вчинення насильницького статевого акту з потерпілою С. Вони наздогнали її на галявині й повалили на землю. Долаючи опір, Ч. тримав її за одну руку, закривав рота і душив за шию. Інші тримали її за другу руку й ноги, били в живіт. Таким чином, Ч., хоча й не вступав із потерпілою в статевий акт, але безпосередньо застосовував до неї фізичне насильство, тому він був визнаний співвиконавцем злочину.

Співучасть у вигляді пособництва на відміну від участі у груповому зґвалтуванні має місце тоді, коли винна особа надала допомогу гвалтівникові у вчиненні злочину, створила сприятливі умови, наприклад, привела потерпілу особу в обумовлене місце, надала автомобіль, квартиру, зброю або усувала перешкоди: не дозволила іншим особам попередити зґвалтування тощо.

Однак, якщо розглядати такі випадки, коли у вчиненні зґвалтування брали участь декілька осіб, і насильницький статевий акт з потерпілою особою вчинили також принаймні двоє із гвалтівників, то ці дії підпадають під ознаки зґвалтування групою осіб. Але, якщо тільки один з цих гвалтівників відповідає вимогам суб'єкта, а інші – неосудні, мають психічні вади, то такої кваліфікуючої ознаки вже не буде поставлено у провину винному. Це створює певні проблеми, оскільки:

потерпіла особа зазнала насильства з боку декількох осіб;

статевий акт вчинили також декілька осіб;

потерпіла особа зазнає набагато більше психологічних страждань;

гарантій того, що у майбутньому потерпіла особа не буде мати психологічних проблем у спілкуванні з особами протилежної статі, не має;

гарантій захисту потерпілої особи від зґвалтування тими, хто не був притягнутий до кримінальної відповідальності, також не має.

Таким чином, ми вважаємо, що в судовій практиці необхідно йти тим шляхом, який був визначений Пленумом Верховного Суду України, і визнавати дії гвалтівника, який вчинив статевий акт у групі з неосудними або такими, що не досягли віку кримінальної відповідальності, як зґвалтування, вчинене групою осіб.

Література

1. Постанова ПВСУ № 4 від 27.03.1992 р. "Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини" зі змін та доп. // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1963-1997 роки). – Сімферополь: "Таврія", 1998. – С.184, п.13, 14.

Р.М. ЯНОВИЧ,
старший викладач кафедри
кримінального права і кримінології
Львівського інституту внутрішніх справ
при НАВС України

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ТА УЧАСТЬ У ЗЛОЧИННІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Проблеми боротьби з організованою злочинною діяльністю постійно привертають до себе увагу правників – вчених та практиків. Створені цілі інститути та спеціальні підрозділи для ефективної боротьби з цим соціальним злом. Регулярно проводяться науково-практичні конференції, покликані виробити ефективні заходи протидії організованій злочинній діяльності.

При прийнятті чинного Кримінального кодексу України законодавець, на перший погляд, повністю врахував пропозиції, напрацьовані науковцями і практиками, що спрямовані на визначення кримінально правових понять, пов'язаних з цією проблемою. В рамках інституту співучасті зроблено спробу розмежувати види злочинних груп, законодавчо закріплено таку форму співучасті, як злочинна організація. В ч. 3 ст. 27 КК значно розширені функції організатора злочину.

В особливій частині КК введено низку нових складів злочинів, спрямованих на боротьбу з організованою злочинною діяльністю, вчинення злочину організованою групою передбачено як кваліфікуюча обставина в 30-ти складах злочину.

Крім того у ст.ст. 181 КК "Посягання на здоров'я людей під приводом проповідкування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів", 255 КК "Створення злочинної організації", 257 КК "Бан-

дитизм”, 258 КК “Терористичний акт”, 260 КК “Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань” передбачається кримінальна відповідальність за створення, організацію або керівництво групою.

Однак, як свідчить практика, чинний КК недостатньо покращив правову базу боротьби з організованою злочинною діяльністю.

У новому КК законодавець пішов шляхом введення значної кількості оціночних понять у статтях, що передбачають відповідальність за організовану злочинну діяльність. В результаті на практиці важко розмежувати групу осіб за попередньою змовою та організовану групу, склади злочинів, передбачених ст.ст. 255 та 257 КК, за винятком ознаки озброєності та мети створення. Але і в цьому випадку виникає необхідність додаткового поставлення у вину ст. 257 КК при наявності ознак банди та злочинної організації.

Якщо проаналізувати зміст ст. 257 та ч.ч. 3 та 4 ст. 28 КК, можна зробити висновок, що банда із злочинної організації, якою вона була за КК 1960 р., перейшла до розряду організованої групи. Як результат в одному науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України банда трактується як різновид злочинної організації [1,680], в іншому – як один із видів організованої групи або злочинної організації [2,457].

На нашу думку, за своєю суттю банда є різновидом злочинної організації. Злочини дії, характерні для бандитизму, за умови вчинення їх організованою групою, належать до категорії тяжких та особливо тяжких. Кримінальна відповідальність за бандитизм настає з моменту організації банди. Саме за цією характерною ознакою відрізняли злочинну організацію від організованої групи за КК 1960 року [4,274].

Якщо ж проаналізувати покарання за організацію банди (організованої групи) та створення злочинної організації, видно, що за організацію банди передбачено суворішу відповідальність (позбавлення волі від 5 до 15 років з конфіскацією майна), ніж за створення злочинної організації (позбавлення волі від 5 до 12 років). Незрозуміло також, чому в останньому випадку не передбачене додаткове покарання – конфіскація майна. Сутність організованої злочинної діяльності, як свідчать кримінологічні дослідження, полягає в намаганні одержати неконтрольовані надприбутки (тобто корислива мета). Цілком логічно було б, у відповідності до ч. 2 ст. 59 КК, передбачити тут додаткове покарання – конфіскація майна в санкції до ст. 255 КК.

Якщо порівняти санкції за скоєння злочинів, які охоплюються поняттям злочинної діяльності банди та злочинної організації, неважко помітити, що покарання, передбачені, наприклад, за вчинення організованою групою крадіжки, грабежу та розбою більш суворіші, ніж за бандитизм та створення злочинної організації. Виходить, що при вчи-

ненні бандою, наприклад, розбою, або злочинною організацією крадіжки, ці злочинні дії необхідно кваліфікувати за сукупністю.

Враховуючи вищенаведене, з метою оптимізації кримінальної відповідальності за організовану злочинну діяльність пропонуємо внести наступні зміни і доповнення до чинного КК України:

1. Статтю 257 КК “Бандитизм” відмінити.

2. Статтю 255. “Створення злочинної організації” викласти в такий редакції:

1. Створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією, або участь в ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією чи структурним підрозділом, що входить до неї, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об’єднань злочинних організацій або організованих груп – **карається позбавленням волі від десяти до п’ятнадцяти років з конфіскацією майна.**

2. Участь у злочинній організації або у злочинах, вчинюваних такою організацією, **карається позбавленням волі від п’яти до п’ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.**

3. Участь в озброєній злочинній організації або у злочинах вчинюваних такою організацією карається позбавленням волі від п’яти до п’ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

4. Звільняється від кримінальної відповідальності особа за дії, передбачені в частинах 1-3 цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації та її учасників, а також активно сприяла її викриттю.

Література

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року/ За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Кантон, А.С.К., 2001. – 1104 с.
2. Науково - практичний коментар до Кримінального кодексу України . Особлива частина/ За заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. – К.: ФОРУМ, 2001. – 942 с.
3. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Изд. 2-е, изм. и доп. / Под общей ред. Генерального прокурора Российской Федерации, профессора Ю.И. Скуратова и Председателя Верховного Суда Российской Федерации В.М. Лебедева. – М., Издательская группа НОРМА – ИНФРА – М., 1998. – 832 с.
4. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая/ Под общей ред. Ф.Г. Бурчака – К.: Наукова думка. 1988. – 448 с.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

В.Л. Ортинський	Основні ідеї реформи кримінального законодавства України та їх реалізація у Кримінальному кодексі України 2001 р.....	3
М.І. Хавронюк	Кримінальний кодекс України: удосконалення триває?.....	7
М.І. Мельник	Законодавчі тенденції удосконалення нового Кримінального кодексу України.....	13
В.О. Навроцький	Сага про Кримінальний кодекс.....	20
В.К. Гришук	Кримінально-правова кваліфікація еутаназії.....	28
О.Г. Фролова	Щодо методології пошуку шляхів вдосконалення Кримінального законодавства України.....	33
Є.Л. Стрельцов	Глобалізація економіки і деякі „завдання” кримінального права.....	35
В.П. Євтушок	Проблеми нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні.....	38
М.О. Гордуз	Актуальні питання попередження насильницьких злочинів.....	44
С.С. Сливка	Ознаки складу злочинку: філософський аналіз.....	47
О.Г. Колб	Проблеми співвідношення норм кримінально-виконавчого, кримінального та кримінально-процесуального права України з питань виконання покарань.....	50
Л.П. Брич	Предмет злочину як розмежувальна ознака складів злочинів проти довкілля.....	53

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

СЕКЦІЯ 1

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

О.В. Авраменко	Поняття та значення стану сильного душевного хвилювання в Кримінальному праві України.....	57
С.Р. Багіров	Специфіка причинного зв'язку в злочинах, вчинених з необережності.....	60
М. Галабала, С. Хилюк	Сучасне кримінальне право України: бібліографічні розвідки.....	62
О. Гембара	Замах на злочин як вид незакінченого злочину.....	65
Т.О. Гончар	Питання осудності та неосудності неповнолітніх: проблеми та перспективи.....	68
В.М. Демченко	Небезпека стильової неоднозначності кримінального законодавства.....	70

І.О. Єсип	До питання про кримінально-правове регулювання в середньовічній Україні.....	73
О.О. Звірко	Про відповідність норм Кримінального кодексу України щодо охорони життя загальновизнаним міжнародним принципам рівності та справедливості.....	76
Т.І. Іванюк	Місце обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання серед загальних засад призначення покарання.....	80
І. Красницька	Питання ставлення в вину в кримінальному праві України.....	82
Д.І. Крупко	Порівняльний аналіз системи складів хабарництва в німецькому, швейцарському і українському праві.....	85
С.В. Крючек, І.В. Сингаївська С. Кучевська	Прибуток, доход, нажива в кримінальному законодавстві.....	88
	Кримінально-правова регламентація трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини.....	91
С.Я. Лихова	До питання про систематизацію окремих видів посягань на конституційні права людини і громадянина (за КК України 2001 р.).....	94
О.К. Марін	Визначення „вартості” ознак, які кваліфікують злочин.....	102
К.Б. Марисюк	Чи потрібна кримінально-правова відповідальність за порушення таємниці сповіді.....	104
О.М. Миколенко	Співвідношення понять „суспільно небезпечні наслідки” та „шкода, яка заподіяна злочином”.....	108
Є. Олійник	✓ Особливості кваліфікації співучасті у злочинах зі спеціальним суб'єктом.....	111
✓В.І. Осадчий	Виконання спеціального завдання (ст. 43 КК України) і застосування працівниками міліції вогнепальної зброї.....	114
М. Свистуленко	Видача особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину: деякі проблеми кримінально-правового регулювання в Україні.....	118
Т.І. Созанський	Види множинності злочинів.....	120
Я.І. Соловій	✓ Оцінка законодавчого визначення інституту співучасті з позицій теорії.....	124
І.Я. Терлюк	Історичні витоки систематизації кримінально-правових норм в Україні.....	127
З.А. Тростюк	До проблеми єдності термінології у Кримінальному кодексі України.....	131

М.Й. Штангрет	Роль кримінального права у здійсненні правового виховання курсантів.....	134
Н.С. Юзікова	„Безпека” у структурі особливої частини Кримінального кодексу України.....	137

СЕКЦІЯ 2

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Д.С. Азаров	Про окремі вади термінологічного апарату розділу XVI Особливої частини Кримінального кодексу України.....	139
М.О. Акімов	Захоплення заручників: деякі питання об’єктивної сторони складу злочину.....	141
А.С. Беніцький	Деякі питання застосування антилегалізаційних норм кримінального законодавства у зв’язку з прийняттям закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”.....	144
В.А. Бubleйник	Деякі проблеми предмета злочину, передбаченого ст. 307 КК України.....	146
В.М. Бурдін	✓ Окремі питання кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій за новим КК України 2001 року.....	149
В.О. Васьковська	Кримінальна відповідальність за контрабанду: проблеми та шляхи вирішення.....	152
О.П. Горох	Щодо проблеми оптимізації санкцій за „наркотичні” злочини.....	154
О.М. Гумін	Деякі напрямки вдосконалення кримінального законодавства щодо протидії торгівлі людьми.....	157
П. Заруба	Провокація хабара: вимушена необхідність чи пере шкода антикорупційній боротьбі.....	162
О.І. Кириленко	Про поняття кримінального професіоналізму як різновиду повторності.....	164
Б.О. Кириць	Деякі зауваження щодо загальної частини Кримінального кодексу України 2001 року.....	167
О.Ф. Кобзар	Проблеми кваліфікації крадіжок, поєднаних з проникненням у житло.....	173
В.П. Коваленко	Проблеми визначення поняття „працівник правоохоронного органу” в кримінальному праві України.....	174
В.О. Колодяжний	Про проблему визначення критеріїв значної шкоди у злочинах проти власності.....	178

І.В. Красницький	Питання призначення покарання за множинність злочинів у Кримінальному кодексі України 2001 р...	180
Л.П. Медіна	Перешкоджання роботі виборчої комісії: аспект криміналізації.....	184
Р.О. Мірошніченко	Кримінальний кодекс України у боротьбі з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом: здобутки та прорахунки.....	187
Ю.А. Пономаренко	Аналогія кримінального закону як засіб подолання прогалин у ньому.....	190
В.Ф. Примаченко	Недоліки законодавчої регламентації у Кримінальному кодексі України інституту затримання особи, яка вчинила злочин.....	193
О.І. Саско	Розмежування окремих видів господарських злочинів.....	195
Н.П. Тиндик	Удосконалення законодавства України щодо протидії нелегальній імміграції.....	199
М.В. Хворостяний	Використання польського досвіду як можливий шлях подальшого вдосконалення кримінального законодавства України.....	203
В.М. Шевчук	Підстави притягнення до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків.....	205
М. Шомін	Незаконне виготовлення алкогольних напоїв як предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК України.....	207
В.Р. Щавінський	Предмет незаконної емісії цінних паперів (стаття 223 КК України).....	210

СЕКЦІЯ 3

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

О.В. Батюк	Щодо питання строків ознайомлення обвинуваченого з матеріалами справи.....	214
М.Ф. Будіянський	Використання комплексної судової психолого-психіатричної експертизи у кримінальній практиці.....	216
А.В. Воронцов	Суспільна небезпека злочинів проти правосуддя, що вчиняються посадовими особами органів дізнання та досудового слідства.....	218
Н.О. Горб	Питання вдосконалення кримінального законодавства про відповідальність за наругу над могилою.....	221
А.О. Гуміна	Деякі напрямки вдосконалення кримінального законодавства, спрямованого на подолання насильства в сім'ї.....	223

Г.В. Загіка	Взаємозв'язок комп'ютерної та транснаціональної злочинності.....	228
Л.Д. Заркуа	Деякі проблеми відповідальності за нові форми ухилення від сплати податків.....	230
С.М. Зеленський	Кримінально-правові питання боротьби з організованою злочинністю та „відмиванням брудних грошей”.....	232
Ю. Карпа	Окремі питання кваліфікації вбивств за Кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 р.....	235
К.Г. Костенко,	Проблеми визначення ознак організованої злочинної групи.....	237
К.П. Рубан	Питання кримінальної відповідальності неповнолітніх.....	240
О.Ю. Костенко	Законодавчий захист від насильства в сім'ї: форми реалізації.....	242
Н.А. Кулініч	Проблеми інформаційної безпеки.....	245
С.М. Кучанський	Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості: здобутки та прорахунки у Кримінальному кодексі України від 5 квітня 2001 р.....	248
Т.Д. Лисько	Принципи кримінального права України: деякі ознаки.....	250
Б.С. Лукашик	Перешкоди на шляху застосування кримінального закону у справі про торгівлю людьми.....	253
В.В. Мина	Проблеми кваліфікації умисних вбивств, вчинених на замовлення.....	257
В.О. Місюренко	Проблеми кримінальної відповідальності за вбивство через необережність.....	259
А.А. Музика,	Про засоби регулювання соціальної поведінки особистості.....	262
О.В. Гороховська	Деякі питання щодо об'єкта порушень режиму відбування покарання та режиму тримання під вартою.....	264
В.С. Наливайко,	Проблеми застосування норм кримінального права у сфері охорони довкілля.....	267
Є.А. Дурманенко	Транснаціональні і міжнародні організовані злочинні формування з корумпованими зв'язками.....	270
О.І. Плужнік	Про деякі проблеми визначення суб'єкта злочинів у сфері службової діяльності.....	272
Г.С. Поліщук	Злочинність неповнолітніх: вивчення і профілактика.....	274
І.Г. Поплавський	Проблеми практики застосування кримінального законодавства для захисту фінансових відносин в Україні.....	276
С.Т. Пунь		
Г.П. Стасюк		
П.В. Талпа		

Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства)

Матеріали науково-практичної конференції
4-5 квітня 2003 р

Редактор

А.А. ЧЕРНЯК

Комп'ютерний набір і верстка

У.О. ЦМОЦЬ

Друк

Я.П. ХІМКО

Здано до набору 6. 04. 2003 р. Підписано до друку 22. 12. 2003 р.

Формат 60х84 1/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 17,44.

Тираж 100 прим.

Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.